

منصور عبدالحكيم

هولاكو

منتدى إقرأ الثقافي

www.igra.ahlamotada.com

سەر سەختە ستەمكارەكەى رۆژھەلات
خوینریژی میژوو، دوژمنى شارستانیەت

وەرگیرانی: مەشخەل کەولوسی

هۆلاكو

سەرسەختە ستەمكارەكەى رۆژھەلات
خوینرېژى مېژوو، دوزمنى شارستانىەت

نوسىنى/ مەنسور عەبدولجەكىم

گۆرىنى/ مەشخەل كەولۇسى

چاپى دووہم

سلىمانى.....۲۰۱۱

له بڼا وکړاوه کانی خانې چاپ و په خشی رڼما
زنجیره (۲۲۹)

ناسنامه ی کتیب:

ناوی کتیب: هو لاکو

بابه ت: میژوو

ناوی نووسه: مهنسور عه بدولحه کیم

وده رگیرانی: مـــــه شخه ل که ولؤسی

تایپ/ ژیان له تیف شه مه دین

نه خشه سازی و بهرگ: فواد که ولؤسی

شړینی چاپ: چاپخانه ی گنج

تیراژ: ۱۰۰۰ دانه

نؤبه تی چاپ: چاپی دووهم -- ۲۰۱۱

ناونیشان: سلیمانی — بازار ی سلیمانی — بهرام بهر بازار ی خه فاف.

ژماره ی مؤبایل: (۰۷۷۰۱۵۷۴۲۹۳) (۰۷۵۰۱۱۹۱۸۴۷)

بېشەكى ۋە رگېر

سوپاس و ستايشى بىن پايان بۇخوۋى گەرەى دۇقان كە يارمە تىدام بۇ
ۋەرگېرانى ئەم سەرچاۋە دانىسقىيە بۇسەر زمانى كوردى... درودو ئاشتى و
يمنى وپېز بۇسەرگيانى پېغەمبەرى مەزن (د.خ)... پاشان:

نامەۋى زۆر لەسەر ئەۋراستىيە پارۋەستىم كە فەرەنگى مەرگەلىك بەۋەرگېران
دەۋلە مەندوتۆكمە دەبىن، چونكە جىگەى خۇشحالىيە كە دەبىنن حكومەتى
كوردستان ۋە خۇكەۋتوۋە ۋە تەمايە پروژەيەك بۇۋەرگېرانى سەرچاۋەى بيانى
بۇ سەر زمانى كوردى كارابكات. ئەۋەش بېگومان بەلگەيە لەسەر بايەخى بىن
پايانى ۋەرگېران لەپرۇسەى پۇشنىبىرىدا.

خوينەرى بەرېز....

ئەم پەرۋەى ھەنوكە سەبارەت بەمەغۇلەكان ۋە كەسايەتى ھۇلاكوخان و
مەملەنىكانى ئەۋ سەردەمەى جىهان بەكوردى دەخوينىتەۋە، جگەلەۋەى
ھىلاكيەكى زۆرى پېۋەكىشراۋە، چەندىن تېيىنىش ھەلدەگرى، چ لەبارەى
فۇرمى نوسىنەكەيەۋە، يان لەبارەى مېتۇدى لېكۆلىنەۋەى بەكارھىنراۋ
تىايدا، ياخود سەبارەت بەشىۋازى چارەسەرى گرقتەكان و لىك نزيك بونەۋە
لەتەك گرى سەرەكيەكانىدا... كەچى وپراى ئەۋ تېيىنىانەش ھىشتا شايستەى
خويندەۋەيە، چونكە ئەۋەندەى من ئاگادارىم، يەكەم سەرچاۋەيە بەكوردى
لەبارەى ھۇلاكوخان و ئىمپراتورىيەتى مەغۇليەۋە بەۋتەرزە بدوئى....

له ماوهی کارکردنم له وەرگیرانی ئەم سەرچاوه یه دا هه ندی تیبینیم سه باره ت به سایکولۆژیا و دونیایینی ناسیۆنالیستانه ی نوسهره که ی لا گه لاله بوو، که پیم خو شه وه کو کورد نه لی (ئاشکرایان بکه م وله گه ل خو م دا نه یان به مه ژیرگل)، له وتیبینیانه ته نها دونیان ده خه مه بهرچاری خۆینه ر:

(١) نوسه ری ئەو په راوه، به هیچ جوړی ئاماده نه بوه ناوی کورد بهینی، ئەگه رچی دان به وه دا ئەنی که یه که م تیکشکانی سوپاکه ی هولا کو له کوردستانی باکوردابوه. به لام ئەو ناچیته ژیرنه وباره ی که ناوی کوردو کوردستان بهینی. پیم وایه ئەوه جگه له رقیکی شو قینیانه ی عه ره بی، مه رامیکی مه نه جی تریشی له پشته وه یه که بریتییه له وه ی نوسه ر ده ترسی له وه ی ئەو گه واهی دانه ی ئەو له سه ر به شداری کورد له دروستکردنی میژوی کۆنی ناوچه که دا به باری دیکۆمینتی و میژوییه وه له لایه ن کورده وه سودی ئی وه ربه گیریت!

ئه و ترسه ناچار ی کردوه به ری خو ربه بیژنگ بگرێ. یانی کاتی باسی سه رکه و تنه کانی کورد ده کات، نالی کورده کانی ماردین فلان سه رکه و تنیان تو مارکرد، به لکو ده لی دانیش توانی ماردین... ههروه ا سه باره ت به هه موو ناوچه کانی دیکه ی کوردستانی هه مان هه ول وه گه رده خات. له کاتی وەرگیرانیدا هه ولمانداوه ئەگه ر به کردنه وه ی که وانه یه کیش بیت به شیک له و نادادگه رییانه هاوسه نگ بکه ینه وه.

(٢) له کاتی مامه له کردنی له گه ل مه سه له یه کی ویزدان ی وه کو (کوشتن) دا که وتۆنه نیودو و پووییه کی ئاشکراوه. ده بینین هه ر کات باس له و کوشتارانه ده کات که مه غۆله کان ئەنجامیان داو، به زبیرترین زمان پروتستۆی ده کات. که چی ئەو کوشتارانه ستایش ده کات که سوپا عه ره بیه کان ئەنجامیان داو و ته نانه ت به شکۆمه ندیه کی گه وهره یان له قه له م ئەدات!! دیسانه وه هه سستی عه ره بچیتیه کی توندپه وانه ئەو هه له یه ی پی کردوه...

پيشه‌کي

سوپاس و ستايش بۆ خوای گه‌وره، سوپاسی ده‌که‌ین و پيشتی پي ده‌به‌ستين و داوای ليټبوردين وړيټمونی ليده‌که‌ين، په‌نابه‌خوا ده‌گړين له خراپه‌کانی دهرين وکاره به‌ده‌کانمان. هرکه‌س خودا پړيټمونی بکات هيچ که‌س ناتوانی به‌لاړييدا به‌ري، هرکه‌سپش خودا گومړای بکات که‌س ناتوانی پړيټمونی بکات.

گه‌وامی ئه‌ده‌م خودا تاك وټه‌نځايه، ئه‌و خاوه‌نی هه‌موي مولكيكه وسوپاس و ستايش هه‌ريوټه‌وه وټوانای به‌سهر هه‌موي شتيكدا هه‌ي: هه‌موي دروستكراوانی وه‌دی هيناهه وټه‌ندازه‌گيري بۆ هه‌مووشتيک كړدوه... پاك ويی گه‌ردی بۆ خوای گه‌وره... ئه‌و زاته‌ی كه‌هه‌نديئ له‌میلله‌ت و ټه‌ته‌وه‌كان سه‌رده‌خات وهه‌نديكي تر ده‌خاته ژيړه‌وه.

گه‌وامی ئه‌ده‌م محمه‌د(د.خ) به‌نده ونيردراو وهه‌لباز ده‌ وډوستی خودايه، كۆتايه‌مين په‌يامبه‌رو نيردراوه. له‌پاش ئه‌و هيچ په‌يامبه‌رو نيردراوي نايه‌ت. ئه‌و باشتريڼ كه‌سه كه‌په‌يامی خوای گه‌ياندوه... درودو ناشتی ي پيژ بۆسه‌رگيانی خوی و خيژان وبنه‌ماله‌و ياوه‌رانی...

له‌پاشدا....

(جه‌نگيزخان) توانی ئيمپراتوريه‌تی(مه‌غولی) له‌هۆزه درنده‌کانی(ته‌تار) دروست بکات و بؤماوه‌ی چه‌ندين سال ناوچه‌و هه‌ريمی(باکوری چين) يان پي داگيربکات، تاكو گه‌يشته‌(په‌کين)ی پايتخت. له‌پاشدا ناوچه‌ی ده‌ولتي(خوارزمی) بوو كه‌هاوسنيان برو، به‌رله‌وه‌ی له‌ سالی(۶۲۴ کۆچی-۱۲۴۳ زاینی) دا بمریت،

جەنگیزخان توانی بەتەواوی دەولەتی خوازمیەکان لەناوێهێت. هۆلاکو کە یەکیك بوو لە کۆرەزاکانی جەنگیزخان. توانی درێژە بە پێڕەوی وێرانکاری ئەو پیاوهدات، ئەم هەموو جیهانی ئیسلامی بە هیلەکاندا برد، وەک ئەو تیرەیی لەکەوان دەردەچێت و هیچ شتێ رابیناوەستێت، ئەو بوو دەولەتی (ئیسماعیلیەکان) و دواتر دەولەتی (عەباسیەکان) ی بەتەواوی لەناوێردو خەلیفەیی عەباسی کوشت، خەلیفەش ناوێرا (کوژراوی دەستی تەتار)، نەک هەرئەوێندە بەلکو هەموو خانەوادەکەیی خەلیفەیی کوشت و زیاتر لە دوو ملیۆن موسوڵمانی لەناو بەغدادا سەرپێی، ئەمە وێرایی کوشتنی ملیۆنەها موسوڵمانی تر لە وڵاتەکاندا کە داگیر و وێرانی کردن.

هۆلاکو لە جەنگیزخانێ باپیری دلێرەق ترو توندوتیژ تریبوو، سوپاکەیی پێکھاتبوو لە (۱۲۰) هەزار سوارەیی مەشق کردووی مەغۆل کە خاوەنی تازەترین و باشترین چەک و چۆل و تەقایی جەنگی ئەو سەردەمە بوون (واتە سەدەیی سیازدەهەمی زاینی بەرانبەر حەوتەمی کۆچی).... سەرەتای جموجوڵی داگیرکاری هۆلاکو لە پایتەختی مەغۆلستانەو (شاری گەراگۆرم یان قەرەقۆرۆم) لە سالی (۱۰۶۱ کۆچی - ۱۲۵۲ زاینی) دەستی پێکرد، بەمەبەستی لەناوێردنی دەولەتی ئیسماعیلیەکان کە لە وڵاتانی پۆژەلاتی ئیسلامیدا دامەزرا بوو... مەغۆلەکان ئەو دەولەتەیان ناو نابوو (دەولەتی کافران). ئەو دەولەتە هاوسنوری دەولەتی (خوازمیەکان) بوو کە جەنگیزخان بەرلەوێ بەرمێت لەناوی برد. (۱)

لەدوای لەناوێردنی دەولەتی ئیسماعیلیەکان، هۆلاکو پووی کردە دەولەتی عەباسیەکان بۆ ئەوێ لەناوی بەریت، ئەو بوو لەو ئامانجەشیدا سەرکەوتنی بەدەستھێنا، بۆیە پووی سوپاکەیی کردە (شام) و دەستی بەسەر شارو ئاوەدانێهکانی ئەو ناوچەیشدا گرت، سوپاکەیی لەهیچ لایەک نەبەزی تاکو

(۱) لەو بارەیدا ئەم پەرەتوێمان بۆئێوە (جەنگیزخان ئیمپراتۆری خراپەکاری) لەو کتێبەدا زانیاری زیاتر سەبارەت بەسەرکردە دامەزێنەرەیی مەغۆل دەبینی کە لەسەدەیی حەوتەمی کۆچیدا ژیاو و بایپیری (هۆلاکو) یە.

جەنگى (عەين جالوت). ئۇ ۋە بوو لە وکاتەدا سوپاى مەمالىك ومیسرىەکان بەرپا بەرایەتى
(سولتان قەنز) پووبە پوویان بوونە ۋە، لە ئەنجامدا تەتارەکان تىك شکان و لەدواى
پوخانى دەولەتى خەلافەت و داگیرکردنى بەغدادى پایتەخت لەپۆزى
(۴/سەفەر/۶۵۶ کۆچى)دا، بۆیە کە مجار پاشەکشەیان بەخۆیانە ۋە بىنى.

سودى گىرپانە ۋەى ئۇ پووداۋە مېژوویانە بریتىيە لەپەندە ۋە رگرتن وئامۆزگارى
کردن وتىگەيشتن لە ۋەى ھەنوکە پوودەدات و پېشبینى کردنى ئۇ ۋەى لەداھاتودا
بۆمان دەتەنرى. چونکە ئۇ ۋەى دوینى پوویداۋە ئۇمپۆش پوودەداتە ۋە، ئۇ ۋەتا ۋەک
چۆن ھۆلاکۆ ولاتى ئىسلامى داگیرکردو خەلافەتى لەناوبرد وعیراق وشامى داگیرکردو
بە ملیۆنەھا موسولمانى کوشت، ئۇ ۋەتا ھۆلاکۆى سەردەم (بۆشى کوپ) و
بەرلەویش (بۆشى باوک) ولاتى موسولمانان داگیردەکن وعیراقیان داگیرکردو
ویرانیان کردو زیاتر لەیەک ملیۆنیان لەخەلگەکەى کوشت وچوار ملیۆنیشیان ئاۋارە و
دەریە دەرکرد.

ئۇ ۋەى دوینى پوویدا، ئۇمپۆش پوودەداتە ۋە، ۋەک دەلئىن مېژو ۋەى دووبارە
دەکاتە ۋە بەلام ئىمە ناخویننە ۋە ۋەند ۋەرنارگىن. خویندە ۋە تاکە پىگەى
ۋە دەست ھاوردنى زانیاریە، زانىنى ئۇ پاستىيەى کەلئىمان شارداراۋەتە ۋە، ۋەلى
ئىمە گەلئىکىن ناخویننە ۋە وتى ناگەين...

داۋا لەخۋاى گەۋرە دەکەين ھاوکاریمان بکات ويارمە تيمان بدات بۆئۇ ۋەى ۋەى
پىي خۆشە، بمان خاتە پىزى ئۇۋانەى دەخویننە ۋە وتیدەگەن. دەپارپىنە ۋە خودا
کارە باشە کائمان لئوۋەرگىرت و بیانخاتە تاى ترازوۋى کارە چاکە کائمان لەپۆزى
زىندوبونە ۋەدا، چونکە ھەر ۋەى تواناى ئۇ ۋەى ھەيە ئۇکارە بکات.

دووبارە دروود وناشتى وپېرۆزى خوا بېرئىتە سەر پىئەمبەرمان و خانەۋادە و
ھاۋپىکانى تاپۆزى دوايى.

مەنسور عەبدولحەكىم محەمەد

قاھىرە: ۴/مايۆ/۲۰۰۸ز

ALSHEKHMANSUR@HOTMAIL.COM

رَهه نده کانی که سیتی سه رکردده و رابه ر

- رابه ر هه ر به رابه ری له دایک
ده بی، به لام سه رکردایه تی ده کری
له ری می مه شق و فیرونه وه به ده ست
بهینری.

- سایکولوژیای رابه ر و رابه رایه تی.

- بنه ماو پرهنسییه کانی
سه رکردایه تی نیداری به ده ست
هینراو.

رابعر هه ربه رابه رى له دايك ده بى به لام سه ركردايه تى ده كرى له رى مه شق و فير بوونه وه به ده ست بهي نرى

سه ركردايه تى كردن بري تيه له پوانين بۆ زيان له گۆشه نيكاي تاييه تى خاوه نه كه بى
وگۆشه يه كى ديارى كراوه وه، ته وه رى سه ره كى نه و پوانينه هه لنان و پيدا گريه له سه ر
به ده ست هاوردنى بپيكي گونجاو له نامانجه گشتيه كان، نه ميس دوو جو رى
به ده ست هينراو وزگما كى هه يه .

هه رچى رابه رايه تيه، نه وا خه سه له تيكي زگما كه و له گه ل موقفا له دايك ده بى، له ناو
خانه و كرمۆسۆمه كانيدا هه ن، وه كو متمانه به خو بوون و دانايى و تواناي
ئاگاداري بوون له كاروبارى خه لك و چاوديري كردنى به رژه وه نديه كانيان .

تيۆره كۆنه كه ي چه مكى سه ركردايه تى له سه ر نه و ديدگايه دامه زراوه كه ده لى:
سه ركرده كان له دايك ده بن و دروست ناكري ن. وه لى تيۆره تازه كان پى له سه ر نه وه
داده گرن كه ده تواني له پى پاهيتان و فيركارى و ئاماده كردنه وه سه ركرده كان پى
بگه يه نرين، له پۆسته بالا حكومى و كارگيري هه كانى ده وه ته پيشكه و ته كاندا نه م
تيۆره پپه وه ده كرى.. به لام رابه رايه تى به هره يه كى خوا بيه، نه گه ر تيكل بكرى
به خو يندن و فيركردن، نه وا ده بيه ته مه به ست.

له ميانه ي ليكۆلينه وه ي كه سايه تيه ديكتاتوريه كانى ميژو وه وه (وه كو جه نكي زخان
وهۆلا كۆي كوپه زاي.... هتد) ده بينين هه موو نه وانه كه له دايك بوون، بۆ نه وه له دايك

بوون بېنە پاپەر، دواجار خۆشويستنى زالدهستى و سەرکردايەتى کردن وزه وتکردن به زۆرى هيز له ناخياندا چه که رهى کردوه.

هه ره ها بپويان وابوو که پاپه رایه تیه که یان خه سه له تیکى خوايه و په ره وردگار له ناخياندا چاندوويه تى بۆته وهى بتوانن ئه رکى سەرکردايەتى کردنى جيهان له نه ستۆبگرن... چه نگيزخان بپوي تهاوى به و بپۆکه يه کرد له پاش نه وهى يه کيك له پاپه ره ئاينيه كانى سهرده مى خۆى بپۆکه کهى پى پاگه ياند، هه ريه که له ناپليۆن و هيتله رو جۆرج بۆشى کورپيش بپويان به و بپۆکه يه هه بووه.... بۆشى کوپ پىتى وابوو خودا نارديويتى بۆ نه وهى دادپه ره رى وديموکراسى بۆ مرؤفايه تى بهيتى، نه وه بوو له و پىناوه دا تيۆرى فه و زای دروستکه رى جيبه جى کرد، کوشت وپرو وپرانگارى له پىتاوى نوئى بونه وه وئاوه دانکردنه وه دا به رپا کرد! به پاستى تيۆريکى شه يتانيه له بنه پهرت و ئامانجه کانيدا.

چه ند مه رچيک هه يه که ده بى له پاپه رو سهرکردهى ليها توى دهرکه وتودا هه بن:
(1) ده بى بپوي بپپۆکه يه کى ديارىکراو هه بى، وه ک يه کخستنى هۆز يان چه ندگه ليک، وه ک نه وهى چه نگيزخان هه ولى يه کخستنى هۆزه كانى مه غۆلى نه دا، له و هۆزانهى که له ناوخياندا په رته وازه و ناکۆک بوون ودانويان پیکه وه نه ده کولا، نه ته وه يه کى يه کگرتوى باسک نه ستورى دروستکرد، به مه به ستى سه پاندنى ده سته لاتيان به سه ر نه ته وه كانى تردا، خۆى به دريژايى ژيانى، کوپو کوپه زاو وه چه کانيشى دواى نه و، نه م پپۆزه يان ته واکرد.

به لام دواجار وه کو(گه لاپ) ده لىت: ئيمپراتوريه تى مه غۆلى زۆر دريژهى نه کيشا، به لکو کۆتايى هات وله پاش سه ده يه ک له دامه زراندنى له به ريه که هه لوه شايه وه.

(2) ياساو ده ستوريک دادنه ئى که به سه ره مواندا جيبه جى ده کرى، له خۆى وهۆزو که س وکاره نزیکه کانیه وه ده ست پیده کات، ئینجا به رده وام ده بى تاکو نه مانجه كانى به ده ست ده هيتى.

جەگیزخانیش ھەروای کرد کاتێ پێ وپەسمیکی تاییەت بەخۆی بەناوی(یاسا)وەدانا... مەغۆلەکان لەدوای ئەوەی ھاتنە ناو ئیسلامیشەو ھەرئەو یاسایەیان جێبەجێ دەکرد، ئەمەش بویە ھۆی ئەوەی زاناو شەرئاسەکانی ئیسلام مەغۆلەکان بە(کافر) لە قەڵەم بدەن، چونکە شەرعی خودا و یاساکانی قورئانیان جێبەجێ نەدەکرد، بەلکو قایل بوون بە یاسایەکی مرقی، لەوەشدا ئەو ئایەتە پیرۆزەیان بەسەردا دەپراکە دەفەرمیت: (ومن لم يحکم بما انزل الله فأولئك هم الکافرون) سورەتی مائیدە/ ۴۴.

۳) باش پێکخستن: زۆرگرنگە کەسی بەرپرس لە ھەرکارێک دیاری بکری و بەپوونی و پیکوپیکی ئەرکەکانیان بەسەردا دابەش بکری، دەبێ بەرلەجێبەجێ کردن ئەرکەکان پوون بن و چاودێری وەزیر و بەرپرسەکان بەشیوەی شەخسی بکری، وەک چۆن(عومەری کوپی خەتاب) بە ئەرکی چاودێری ھەڵدەستاو ئەمەش وای کرد ببێتە یەکیک لەو سەرکردانەی گەواھی دادپەروەری و دانایان بۆ ئەدری.

۴) پێشەنگایەتی: سەرکردە ھەرچی بکات، ئەندامانی کۆمەڵەکی وشوێنکەوتەرەکانی پێیان خۆشە لاسایی بکەنەو، لەبەرئەو زۆر گرنگە کەشوەوايەکی خۆش و پەرلەدنیایی بۆ جێبەجی کردنی کارەکان دروست بکری، تاکو ھەموو ئەندامەکان ھەست بەشادمانی بکەن، پێشەنگی باش ھەستی سەرپێبون لەناخی ئەندامانی گەلدا دروست دەکات، بەجۆری ئامادەیان دەکات بۆ ئەوەی ھەرچبەکیان ھەیە ببەخشن لەپێناوی نیشتمانەکەیاندا.

ئەگەر خاوەن مال دەف ژەن بێ

پیشەیی خاوەنێکی دەبێتە سەماکردن

لەبەرئەوەیە دەبینین گەندەلی و خرابەکاری لەنیو ھەندێ لەولاتانی جیھانی سێیەمدا بلایبۆنەتەو، کەچی ئەو گەندەلی و لاتانی پێشکەوتوی نەگرتۆتەو، چونکە لێرە چینی فەرمانرەوا گەندەلن.

ه) کاریگری دانان له سهر ئه وانی تر (گهلانی تر): هه بوونی توانا بۆ دانانی کاریگری له سهر هه لسوکه وتی ئه وانی تر، به توانای به کار خستنی ئه ندامانی سودبه خشه وه، ئاگاداری بوونی پتیویست له به هره ی کارمه ندان و کاره کانی وه کو کاروباری دارایی و پلاندانان... هتد.

هه بوونی توانای کاریگری دانان له سهر پیکه خستنیکی وه کو پلاندانان و ویناکردنی سیاسه ت و پروگهی پزیمه کان... هه ندی له لیکۆلینه وه کان جهخت له وه ده که نه وه که سه رکردایه تی به وه ده ناسریته وه که ئایا ده وتانی په فتارو هه لسوکه وته کانی ئه وانی تر بگۆپێ یاخود کاریگری له سهر دابنێ.

ئه م پیناسه یه ششتیکی باشه، له گه ل په چاوکردنی ئه و تییینه دا که ناسینه وه ی سه رکرده له م گوشه نیگایه وه، ده بیته هۆی لاره سەنگ بوونی تیگه یشتنی ئیمه وئیدراکی ئیمه سه باره ت به سه رکردایه تی، زۆریه ساده یی له به ره وه ی پتیه وه ی په فتارو هه لسوکه وته کان له کۆمه لگه یه که وه بۆ کۆمه لگه یه کی تر ده گۆپیت.

بۆیه زۆرباشه ئه گه ره له میانه ی پیناسه که وه سه رکرده بناسینه وه، به لام ده بی ئه م بپگه یه شی بۆ زیادبکه ی که ده لی: به گشتی سه رکردایه تی پۆلی سه ره کی هه یه له به ده ست هینانی ئامانه که کان و دروستکردنی کارلێک له نێوان تاکه کانی کۆمه له که ی و کاریگری دانان له سهر تاک و گروپ و پیکه خستن و کۆمه لگه کانی تریش.

به وپتی ده کری بیژین: هه ندی میکانیزم و ئامراز دیاریکراو هه یه که ده توانین به به کارهینانیان (سه رکرده) بناسینه وه، یان پیناسه ی چه مکی سه رکردایه تی بکه ی، چونکه له پتی ئه و میکانیزمانه وه ئه رکه کانی سه رکردایه تی پاده په پترین... یه کی که له و ئامرازانه بریتیه له ده ست نیشانکردن و پیناسه کردنی سه رکردایه تی له پتی ئه رکه کانی سه رکردایه تی وه، هه روه ها له پتی گه شه پیدان و مکو پکردنی ئه و ئه رکه نه وه.

هه میشه سه رکرده به دوا ی پتیشنیارو چاره سه رو بیرۆکه ی تازه دا ده گه پت، عه ودالی ده ست پتیشخه ری به بۆ به ره و باشتر بردن، گه پا ن به دوا ی زانیاریه کانه دا،

ههروه ها گه پان وکنه کردن به دواى نه و زانیاریانه دا که پتویستن بۆ پرۆسه ی بریاردان و بهر وه پیتشه وه بردن و چاره سه ری کیشه کان و گه شه پیدانی ریکخستنه کان و کاروباره کانى تریش به گشتى.

پاده برپین و پوونیتی به هاکان و نه وینه مایانه ی که هه مووان برپایان پیتیه تی و له سه ری ده پۆن، به پۆلى خۆى ده بیتته یاریده ده ری گه شه کردنى ریکخستنه که.

کارکردن وه کو پیتشه نگ له دیسپلاندن و کوششکردن و ئارامگرى و هاوکارىکردندا، تائه و پاده یه ی که سى سه رکرده ببیتته پیتشه نگ و پابه ر بۆ نه ندانه کانى تر... کار ریکخستن له گه ل کارمه نده کانى تردا، له پتت دامه زراندنى په یوه ندىه کى باش وهاندانیان بۆ به شدارى کردن و داهیتان و توندوتۆل کردنى په یوه ندىه کانى نتيوانیان. دانانى پیتشنيارو ليکۆلینه وه کان له بواری تاقیکردنه وه دا، به مه به ستي پتيوانه کردن و تاقیکردنه وه ی سودوکه لک و کارایی بیروکه کان، نه مه شانبه شانی هاندانی کارمه ندانی تر بۆ نه وه ی هه مان کاریکه ن.

دانانى پت و شوین و ئاست و پتوه ری گونجاو بۆ چاودتیریکردنى به رزبوونه وه ی کوالیتی و به پتوه بربردن و پتيوانه کردنى نه نجامى ده سته که وته کان. شیکردنه وه و شروقه کردن ویه کاله کردنه وه ی سه رچاوه کانى دوودلی و شله ژان و ئاسته نگ و گرفته کان له بواری کارکردندا به به رده وامى، بۆ نه وه ی سه رکه وتن و زاله ده ستي ریکخستنه که ی مسۆگه ر بکات.

ههروه ها بۆ سه رکه وتنى سه رکرده نه وه ش مه رجه که توانای هه بیت نه رکه کانى سه رکردایه تی مکوپکات و پیتشيان بخات، وه کو:

مه رچى یه که م

هاندان: هاندانى کارمه ندان له میانه ی متمانه دارى و پاشکاویتی و نه مانه تدارى و په فتارکردنى باش و پیزگرتنى کارمه نده باش و ئیشکه ره کانه وه، ههروه ها هاندانى کارمه نده کان بۆ به شدارى کردن له گه شه پیدان و پیتشه شکردنى پیتشنيارو گویتگرتن

له پاش ئه مه توانای دانانی نه خشه ی پړكوپك وساغله م ياخود باشكردن وگونجاندنی ژینگه ی ناوځو ی پړكخراوه كه دپته پېشه وه، به و پېشه ده توانی ئه و ئامانجه گونجاوانه له بهر دهمی خویدا داده نیت كه له پتی ئه ندام وگروپ وداهاته كانه وه به ده ست ده هینرین... ئینجا دروستكردنی هاوسه نگی له نیوان ئامانچ و ئاره زوه كانی پړكخستنه كه ی له لایه ك وئاره زوی ئه ندام كږمه له كانی ترو داهاته كانی بهر دهمستیش له لایه كی تره وه (ئهمه ش پتی ده گوته ری ئه ركی بلاندانان).

سەرکردەى سەرکەوتوو بۆئەوى بىوانى ئەو ئامانجانە بەدەست بېنىت، پېويستە شىۋازى كارزانانە ولپھاتوانە و كارا و پۆزەتېقى ھەبىت لەكاتى مامەلەکردن لەگەل ئەندام و گروپ وداھاتەکانى بەردەستىدا، بۆئەوى پەيگىرى و دۆستايەتى ئەندامەکانى مسۆگەر بکات و بىوانى کارمەندو ئەندامەکانى ئاراستەى بەدەست ھاورىنى ئەو ئامانجانە بکات(ئەم ئەرکەش پىي دەگوترى ئەرکى ئاراستەکردن)...کەواتە پېويستە سەرکردە تواناى پەيوەندى گرتنى کارا و کارىگەرى دانان لەسەر پەفتارى ئەندام وگروپەکانى تى ھەبىت، ئەمەش بايەخى لىكۆلینەو ھەشۋاز و مۆدىلەکانى سەرکردايەتى کردن وچۆنىتى کارىگەرى دانان لەسەر کارمەندو ئەندامەکان دەسەلمېنى.

هه‌ندیکی تر له‌بنه‌ماو پرهنسییه‌کانی سه‌رکردایه‌تی

کارگیری

به‌ده‌ست هینراو که جیاوازه له‌رابه‌رایه‌تی زگماکی

سه‌رکردایه‌تی کاراوسه‌رکه‌وتوو، له‌پیتی ئارامگری له‌سه‌ر فیزیوون و به‌ره‌وپی‌شه‌وه چون و نه‌زمونێ سه‌رکه‌وتوو و پراکتیزه‌کاری ساغله‌مه‌وه، شانبه‌شانی ئه‌و خه‌سله‌تانه‌ی که خودای گه‌وره ده‌یانبه‌خشیته که سایه‌تی سه‌رکرده، دیته به‌ره‌م... بێ گومان می‌ژوو چه‌ندین هه‌لۆیستی سه‌رکردانه‌ی به‌خۆوه دیتوه، به‌لام هه‌لۆیسته باشه‌کان، ئه‌و هه‌لۆیستانه‌ن که خاوه‌نه‌کانیان تیاياندا پۆلی پیرۆز و به‌ره‌می قه‌شه‌نگیان پێ بپاوه.

وه‌ک هه‌ندی ده‌لێن، سه‌رکردایه‌تی به‌هره‌و دیاریه‌که، به‌لام له‌کاتی گونجاودا نه‌بێ دهرناکه‌ویت، هه‌ر نه‌وکاته گونجاوه‌ش سه‌رکرده له‌ ئامیز ده‌گریت و هه‌موو فاکته‌ره‌کانی سه‌رکه‌وتنی بۆ ده‌سته‌به‌ر ده‌کات.

به‌لام له‌گه‌ڵ هه‌موو نه‌وانه‌دا، ته‌گه‌ر سه‌رکرده کارامه‌و لیها تو نه‌بی‌ت و توانای ئه‌وه‌ی نه‌بی‌ت کاریگه‌ری له‌سه‌ر نه‌وانی تر دابنێ، ئه‌وا بارودۆخ هه‌رچه‌نده گونجاویش بی‌ت، هه‌یشت به‌هره‌کانی ئه‌و نه‌نجامی باش ناده‌ن به‌ده‌سته‌وه، یاخود کاریگه‌ری ئه‌رێی له‌سه‌ر گروپه‌که‌ی دروست ناکه‌ن.

که‌وابێ سه‌رکرده‌ی سه‌رکه‌وتوو به‌وه‌نجامه باشانه‌دا ده‌ناسریته‌وه که بۆ گروپه‌که‌ی فه‌راهم ده‌کات. له‌به‌ر نه‌وه‌ی سه‌رکردایه‌تی سه‌رکه‌وتوو کاریگه‌ری له‌سه‌ر

په فتاری تاك وگروپه كان داده نئ، بېرده وام پټوېستی به و په گه شه بدات به توانا و به هره كانی له به پټوه بېر دنی گروپه كه یدا.

له م پوانگه په وه، هه ندئ پړه نسپیی بڼه پړه تی ده ست نیشانكراون كه پټوېسته سهر كړده ی كارا، مامه له یان له گه لدا بكات بۆنه وه ی بتوانئ باشتړین نه نجام به ده ست بېنیت. بڼه ماكانیش بریتین له:

(۱) **دانانی نامانچ و به رنامه ی زانستی:** پټوېسته له سهر سهر كړده توانای نه وه ی هه بئ نامانچ گه لیکي وادابنئ كه به نامرازو داهاته كانی بېر ده ستی پټیان بگات، هه روه ها ده بئ وابكات نامانچه كان قبولكراوین و نه دنامان و باله كانی ناوگروپه كه ی پټی پازی بن وئاره زویان لټی هه بیت... ښینجا بۆنه وه ی نامانچه كه قبولكراوې، پټوېسته سهر كړده به هوی به كارهاوردنی شیوازو میكانیزمه كانی قه ناعه ت پټكړدنه وه بایه خه كه ی بۆ نه دنامه كانی پوون بگاته وه. له پاش نه م هه نگاهه دانانی به رنامه ی (دریژ، مامناوهند، كورت) خایه ن، بۆ جیبه جئ كړدنی نامانچه قبولكراوه كان دپته پټشه وه، به مخرجئ به رنامه كان ئاسانكراوین و بۆ هه موولایه ك پوون وېئ گړئ بن. بۆنمونه: نه گهر نامانچه كه به ده ست هاوردنی قازانچ بوو به پړژه ی (۱۰٪) نه وكاته ده بئ بزانیڼ: ئایا (۱۰٪) ی هه موو سهرمایه كه؟ یان (۱۰٪) ی هه موو كالا فروشراوه كان؟ یان (۱۰٪) ی بودجه ی وه كارخستن؟

(۲) **فهرمانه كان وړېكڅستنئ كار:** سهر كړده ی كارگټړی پټوېسته بزانیټ به چ شیوه په ك فرمان دهرده كات! چونكه له و میانه په وه بریاره كان جیبه جئ ده كړئ، هه روه ها ده بئ بزانیټ ئاسه واری بپیار وئاراسته كار په كانی له سهر نه دنام وگروپه كانی چی ده بیت. له به رنه وه پټوېسته ئاگاداری چۆنیتئ پړېكڅستنئ كاروباره كان بیت وكاره كه ی له شیوه ی په یكه رټكی كاری پړېكڅراوه یدا پړېكڅات. هه روه ها ده بئ نه و په یكه ره له پووی په یوه ندیگری ودهسته لاته كان و بهر پرسیار ټټیه وه گونجاو بیت به شیوه په ك دوور بیت له ناكړكی و دووباره بوونه وه له راوېچون و به رژه وه ندیه كان و نه رك ودهسته لاته كاندا.

بۆنمونه: كارگىرى دارايى چيهو به شهكانى كامانه؟ ئايا پىكداجون وناكۆكى و دووباره بونهوه هيه له نتيوان نەرك و بهرپرسيارىتيهكانى بهشى وردىينى وبهشى داهاتهكاندا، يان له نتيوان هەردوو بهشى ژمىريارى و مووچهدا؟.

٣) **پهيوهەندى گرتنى قەناعەت پىكهراڤه و كارىگەر:** سەركردهى كارا بۆ گه ياندنى فرمان وجىبهجى كردنى بهرنامهكان پهنا ناباته بهر دهستهلاتهكانى، بهلكو پهنا دهباته بهر شىوازى قەناعەت پىكردن وله و پىگهيهوه هەموان ناچاردهكات بهوهى بهرهو بهدهست هاوردنى ئامانجهكان هەنگاوهلگرن... قەناعەت پىكردن و پهيوهەندى گرتنى كارا لهناو گروپهكهدا دلسۆزى بۆ سەركرده دروست دهكات، ئهوش دهبيتە هۆى ئهوهى هتزو پىزى پىويستى هەبيت بۆ سەركرديهتى كردنى كۆمهلهكه.

ئەمجۆره پهيوهەندى گرتنه كارايه. لهسەر ئه و پايهيه پادهوهستى كهكارى بكري ئەندامهكان هەست بكن بهناوه پۆك و ئامانجهكانى پهيامى سەركردهكەيان، بهلام ئەمەش وادهخوازى سەركردهش لهلاى خۆيهوه بهئاتاج و گرفتهكانى كارمەندان و ئەندامانى ئاشنابىت و بزانيت ئه وگروپهى ئه و سەركرديهتى دهكات وهكو پىكخراو كيشه و پىنداويستيهكانى چين.

بۆنمونه: ئەگەر بارودۆخى پىكخراوهكه پىويستى بهوه هەبوو پىرهوى ناوخۆ هەموارىكرىت وياساى تازه دهرىكرى. ئايا ئه و ياساينه هەر بهوهندهى دهرىكرىن دهبنه جىگهى رهزاهەندى ئەندامهكان، ياخود مهسهلهكه پىويستى بهوه هيه گه و ره كارمەندهكان وسەرۆكى به شه كارگىرپهكان كۆيكرىنهوه و ئامانجهكانى ئه و ياسا تازانهيان بۆ شىبى بكرىتهوه؟، ههروهها ئه و نهجابه چاوهپوانكراوانهشيان بۆ رافه بكري كه لهپشتى دهرىكردى ياساكانهوه پاوهستان، لهپاشدا هەوليان لهگه‌لدا بدرى قەناعەت بهوپاساوانه بكن وپايان لى وهريگرى بۆ ئهوهى ياساكان باشتريين. ياخود ئايا ئەگەر پىرهوهكه هەموارىكرى بارودۆخى كارمەندهكان باشتري دهكات؟.

٤) جهخت كردنه وه له سهر پۆلى تاكه كان له به دهست هاوردى ئامانجه كاندا: هه موو نه نامه كاركه ره كانى ناو پيخراوه كه، له سهر كۆمه لى ئامانج و به رژه وه ندى هاوبهش كۆبونه ته وه، يه كيك له و ئامانجان به بريته له ئامانجى سه قامگير بوون له كار كردندا، ته مهش وا ده خوازى بايه خى به ره و پيشه وه بردنى پيخستنه كه و به دى هينانى گه شه كردن له به رچاو بگيرى.

هه روه ها هه ندى به هاى ديكه له ناويا نداد ه بن، وه كو خوشويستنى كار له نيو پيخراوه كه دا، چونكه نه و پيخراوه كارى دهسته جهمعى بۆ دهسته بهر كردوون، هه روه ها پيژگرتنى پاى نه وانى تر، هاندان و پيژگرتنى نه نامه نيش كه رومانده كان. ئينجا سه ركردى سه ركه وتوو نه و كه سه يه كه ده توانى نه مجۆره ئامانج و به ها يانه به كار بهيئى به مه به ستى كۆ كردنه وهى هه موو كار مه نده كان له پيئناوى خزمه ت كردنى ئامانجه كانى پيخراوه كه دا.

به و پيشهش، نه و ده مهى نه نامه كان هه سته ده كن به وهى له ما وهى پا بردودا سه قامگير بووه، نه و ا متمانه ي پى ده به خشن و پشتى پى ده به ستن بۆ نه وهى سه ركردا به تيبان بكات. بيگومان (پاويژ) يه كيكه له پا به خدار ترين ميكانيزمه كانى جهخت كردنه وه له سهر پۆلى نه نامه كان.

٥) پيشبيني كردنى راست و دروست بۆ پيئاويستيه كانى نه نامان و هاندان يان: نه نامه كان بريكي نۆر ئامانج و هاندان يان هه يه كه هان يان نه دات بۆ كار كردن و ئارامگرتن، سه ركردى سه ركه وتووش نه و كه سه يه كه ده رك به ئاتا جه كانى فرمان به رانى ده كات، چ وهك تاك يان وهك گروپ.

سى خالى سه ره كى ديارى كراون كه پيويسته سه ركرده ره چاويان بكات، به رله وهى هه ر جۆره فه رمانيك به سه ر فه رمان به رى يان گروپيكى كار كردندا بدات:

١) كار كه به باشه ده شكيت وه سه بارهت به و هاندان رانه ي كه بۆ جيبه جى كردنى به كار ده هينرين. ئايا كار كه بابى نه و نا په حه تيانه ده بى كه له پيئاويدا ديته رپى پيخراوه كه ؟

۲- ئەو كۆششەي دەخريته كار دەبيته ھۆي ئەنجامداني كارەكە....ئايا بەبەكارھيناني ئەو كۆششەي لەبەردەستمدايە، دەتوانم كارەكە لەكاتي خويدا و بەوخەرجيە چاوەپوانكراوەي بۆي تەرخانكراوە جيبيەجئ بكم؟

۳) كرى وھاندەرەكان، شايستەي ئەو كۆششەن كەلەپيناوياندا دەخريته كار...ئايا دەستكەوت وھاندەري چاوەپوانكرو، بايي ئەويە ئەو كۆششەي لەپيناودا بەخەرج بدرئ؟.

كەواتە بۆچونەكاني سەركردە، سەبارەت بەئاتاجەكاني كارمەندەكان لەسەر بنەماي ليكۆلئىنەو لەم رەگەزانە گەللە دەين:

-كۆشش ھاوتاي ھاندەرەكانە.

- كارمەندەكان تواناي جيبيەجئ كردني كارەكەيان ھەيە(بەھرەو شارەزاييەكان).

- كارەكە شايستەي ئەويە ناپەھەتي لەپيناويدا قبول بكرئ.چونكە دواچار بەسود دەگەپئتەو بۆ كارمەندەكان.

۶) پەفتارو پۆلەكان بەگويرەي پئويست: دەبي سەرۆك پۆلئىكى پۆزەتيف لەبەرانبەر كارمەندەكانيدا وازي بكات، دەبي بەگويرەي پئويست ئەركي سەرشانى پاپەپئنييت وپەچاوي بارودۆخە جياجياكان بكات...واتە دەبي سەرۆك بەگويرەي بارودۆخە جياجياكان پۆل وئەركي خۆي بگونجيني، تاكو بتوانى ھيڙي پئويست دەست خۆي بخت بۆ بەپئوھەردن لەميانەي متمانەي كۆمەلەكەيەو.ھەرەھا دەبي لەو تئ بگات كەسەرچاوەي ئەو ھيڙە وپيڙە جيبيەجئ كردني كارى پاستە، واتە بەدەمەوچووني داخوازيەكاني سەرزەوي بەجۆرئىكى ريكوپيڤك، نەك پابەندبووني خەرفى بەدەق و نوسراوەكانەو، بۆ نمونە: دابەشكردن وريڤڤخستنى كارەكان لەگەل كۆمەلەكەيدا بەشئوازي گونجاو.

· داخوازی وئاجه کانی سەرکرده سەرکه و تووه کان :

- (۱) وزه ی سەرکرده کان له ئاستیکی به رزدايه و نانه ویت.
- (۲) په تکرده وهی فشارو قهیرانه کان: سەرکرده کان ناسراون به بهرله ئستیکردنی قهیران و فشاره کان.
- (۳) خه سلته و پیتوانه کان: سەرکرده کان ناسراون به دانانی پیتوانه گه لی باش و گه پان به دوا ی به ده ست هاوردنی ئاستیکی باشی جیبه جی کردندا.
- (۴) خه سلته کارگیریه کان: هه روه ها ناسراون به هه ندی خه سلته ی جوانی وه ک دادپه روه ری و بایه خدان به حال و بآلی کارمه نده کانیان.
- (۵) کاریگری: توانای ئه وه یان هه یه کاریگری له سهر ئه وانیت دابنن.
- (۶) شوینکه وتن: توانای ئه وه یان هه یه کاریگری له سهر کارمه نده کانیان دابنن به جۆرکی وا که به پاستگویی شوینیان بکه ون.
- (۷) بایه خ پیدان: گه لی بواریان هه یه بۆ گرنگی پیدان، وه ک بایه خدان به لایه نی کارگیری وزانسته سیاسیه کان وئابوری.
- (۸) فیکرکردن: توانایه کی زۆر به رزیا ن هه یه له فیکرکردن وئاره زوشیان له زانیاری کۆتایی نایه ت.
- ۹- ژینگه ی کۆمه لایه تی: ده رک به په فتاری ئه وانی تر ده که ن، جگه له وه ش له پرووی بویه ری کۆمه لایه تی خۆیا نه وه په ی به هۆکاره کانی ئه و په فتارانه ده به ن.
- ۱۰- سهرکردایه تی کردن: زۆریه ی جار سهرکردایه تی کۆمه له که یان ده که ن، به بی ئه وه ی هه یج جۆره پق و تو په بیه ک دروست ببیت.
- (۱۱) په فتاره کان: توانای گۆپین یان پاستکردنه وه ی په فتاره کانیان هه یه، به گۆپره ی داخوازی، کانی بارودۆخ.
- (۱۲) هاوده نگی و پیکه وتن له گه ل به رپر سه کانیا ندا: متمانه یان به خۆیان هه یه، بۆیه بۆیه ده ست هاوردنی ئامانجه کان، به ته واوی پشت نابه ستن به به رپر سه کانیان.

- ۱۲) هاروده‌نگی ورپکه‌وتن له‌گه‌ل هاروپک‌اند: متمان‌یان به‌خو‌یان هه‌یه، بۆیه بۆبه‌ده‌ست هارودنی ئاما‌جه‌کانیان به‌ته‌واوه‌تی پشت به هارو‌پ‌کانیان ناب‌ستن.
- ۱۴) رپک‌ه‌ستن وه‌خ‌شه دانان: رپک‌ه‌ست‌ن‌یان کاراو نه‌خ‌شه دانان‌یان باشه.
- ۱۵) بریاردان: توانایه‌کی به‌رزیان هه‌یه له‌شیک‌ردنه‌وه‌ی مه‌سه‌له‌کان وه‌له‌سه‌نگ‌اندنی رپک‌چاره‌کان وه‌رگرتنی بریاری سا‌غ‌له‌م‌دا.
- ۱۶) په‌یوه‌ندی گرتنی بیست‌راو: ده‌توانن له‌رپی په‌یوه‌ندی گرتنی زا‌ره‌ک‌په‌وه کاریگه‌ری له‌سه‌ر به‌رانبه‌ره‌کانیان داب‌ن‌ن.
- ۱۷) په‌یوه‌ندی گرتنی نوس‌راو: ده‌توانن له‌رپی وشه‌ی نوس‌راوه‌وه کاریگه‌ری له‌سه‌ر خو‌ینه‌ره‌کانیان داب‌ن‌ن.

۲- نه‌دگار‌ه‌کانی سه‌رگ‌رده سه‌رگه‌وت‌وو‌ه‌کان:

- ۱- توانای به‌ده‌سته‌پ‌ن‌انی ئاما‌جه‌کان.
- ۲- توانای وه‌گه‌پ‌ه‌ست‌نی سیسته‌م و‌پ‌ی و شو‌پ‌نه‌کان به‌ش‌پ‌وازی کاراو کار‌زان‌انه.
- ۳) په‌یوه‌ندی کارگ‌پ‌یه ناو‌خ‌پ‌یه‌کان له‌ژ‌رده‌ست‌یان‌دا باشه.
- ۴- توانای پ‌ش‌خ‌ستن و مه‌شق پ‌یک‌ردنی نه‌ندامه‌کان.
- ۵- ئاست‌گی به‌رزیان هه‌یه له‌ده‌ست پ‌ش‌خ‌ه‌ریدا.
- ۶- له‌چوار‌چ‌پ‌وه‌ی گرو‌په کارگ‌پ‌یه‌کانی کومه‌له‌که‌یان‌دا نه‌ندامی کاران.
- ۷- زانیاری و‌به‌هره‌ی هونه‌ری پ‌یویست بۆ‌کار‌کرد‌ن‌یان هه‌یه.
- ۸- به‌هره‌ی مرۆ‌یی و‌پ‌ه‌فتاری‌یان هه‌یه (په‌یوه‌ندی مرۆ‌پ‌یه‌کان) یان به‌ه‌پ‌زه.
- ۹- بایه‌خ ده‌ده‌ن به‌سلا‌مه‌تی کارمه‌نده‌کان و‌رپ‌کوپ‌پ‌کی شو‌پ‌نی کاره‌که‌یان.
- ۱۰- توانای په‌یوه‌ندی گرتنی کاریگه‌ریان هه‌یه.
- ۱۱- هه‌زی له‌ئه‌ست‌رگرتنی به‌رپر‌سار‌پ‌ت‌یان ت‌پ‌دا‌یه.
- ۱۲- نه‌مانه‌تداری و‌پ‌است‌گ‌ویی و‌متمانه به‌خو‌و به‌وانی ت‌ریش‌یان ت‌پ‌دا‌یه.
- 13- خاوه‌نی به‌هره کارگ‌پ‌یه‌کان^(۱)

سايكولوژيائى رابەرو رابەرايەتى

ھەندىك پېيان وايە رابەرى سەركردە، لەژىركارىگەرى كەسايەتى سەركردە يەكى تريان رابەرىكى زىندوو ياخود كەسايەت يەكى مېژويىدايە. ھەروەھا پېيان وايە ھەميشە كەسايەتى رابەر جەلەو كراو ھەبىرۆكە يەك كەخۆى بېرواى پېيەتى و كاربۇ بەدى ھېنانى دەكەت، تەنەت بەپاى ئەمان خواى گەورە رابەرەكەى بۆخەمە تەكرەنى ئەو بېرۆكە و پەيامە خولقاندوو.

كۆمەلگە كەنىش بەجىاوازى پەگەزو بىنەچە يانەو، بەدرىژايى مېژويى موقفايەتى رابەرىپىدە گەيەنن بۆ بەدى ھاورىنى خەون و ئاماجە كەنيان، ئەو تە دەبىن بەردەوام گەلانى جىھان بەدواى پالەوانى ئەتەو يەى ياخود رابەرى نىشتەمانى خوياندا دەگەپىن و بە زىندوى و بە مردوى دەيانخەنە سەرشانىان و چەپلەيان بۆلى ئەدەن و گۆرانى بەبالاياندا دەلەين.

(گۆستاف لۆبۆن) پېي وايە ئەو ھاندەرەى كەبەسەر گيانى جەماوەرەدا زالە، ئاتاجيان بەئازادى نى، بەلكو پېويستىيانە بەكۆيلايەتى!! لەبەرئەو تىنوى گۆيرايەلى كەردن، دەبىن بەشىئە يەكى غەريزىى مەلكەچى ھەركەسەك دەبن كەخۆى وەكو رابەر رابەگە يەنەت... بېروانە: سايكولوژيائى جەماوەر- گۆستاف لۆبۆن. ھەرگروپ يان دەولەت يان كۆمەلگە يەك بگريت، ناتوانى بەبى ھەبوونى سەركردە ياخود رابەرىكى پاميارى يان ئاينى بۆى، ئەمەش سەروشتى موقفە و موقفايەتى لەسەرى راھاتوو.

نۆزىك لەگروپەكان ناتوانن بەبى پابەرى نەتەوھىيى يان ئاينى ياخود پاميارى بژىن، جانەگەر گۆرپەپانى ئەو گروپە خالى بکەيتەوھ لە پابەر، دەبينىت ئەو گروپە ھەول دەدات بۆ دروستکردنەوھى پابەرى تايبەت بەخۆى، ئەوپابەرە(لانى كەم بەبپوای خۆى) کاردەكات بۆ بەدى ھاوردىنى ئامانچ وخەونەكانى(تەنانەت لەكاتى شىكستىشدا بوونى پابەر قەدەرئىكى پتويستە) چونكە نۆزىھى گرومروپىيەكان دەيانەوئ لە ژىر چەترى(نمونە شوپىنگەوتەيپەكانياندا بژىن كەدواچار گەلىك لەپىتمەكانى ژيانى لىوھ وەردەگرن.

لاى نۆزىك لەوگروپانە، ئارەزووى پابەرايەتى لەئاستىكى سەختگىردايە، بەلگو نۆز توندوتىژ سەختردەبى ئەوھى چاوپوان بگرئ، بەتايبەت لەوكتانەدا كەئەو ئەوگروپانە بەنىوقەيران وكىشەدا گوزەردەكەن، قەيرانگەلىك كەھەپەشەلەسەر شوناس وپىروپاوپو قەوارەى كۆمەلەكە دروست بكات. لەوكتانەدا دەبينىن گروپەكان پەنادەنە بەر پابەرىك بەبى ھەلسەنگاندن ھەلجاردنى وشيارانەى وورد، ئەوان ئەو پابەرە دەكەنە پردىك بەمەبەستى دەرچوون لەوقەيرانەى ئاوقەيان بوە، بەو ھىوايەى پابەرەكە بتوانئ ئەو ھاوسەنگىيان بۆ بگىرئتەوھ كەلەدەستيان داوھ. پابەر(پالەوان) لەپووى دەرونيەوھ(بەرزەمنى بەھايى) كۆمەلەكەيە، ھەرلەبەرئەوھشە دەبينىن ھەموو خەسلەتەباش وئاناسايىيەكانى پتوھ دەلكىنرئ و دوور دەخريئتەوھ لەھۆكارو كاريگەريە پەفتەنيەكان، ھىچكام لەوھۆكارە خراپانە راستەوخۆكارى لىناكەن، بەلگو جەستەو ئەقل وھۆش وگيان وكارەكانى يەكەيەكى پالفتە پىكىدئن وئەو يەكەيە بەراوردناكرئ بەھىچكام لە دياردە ناپەسەندو دزئوھكان.

ئەم ديدە رەھەندى ئەفسانەيىش وەردەگرئ، پىگەشتنى پىش وەخت ھەر لەسەرەتاي لەدايك بونىەوھ(بگرە بەرلەوھى لەدايكىش بىتت) لە شىوھى خەونى دايك وپاوك وگەسانى ترى نىوخانەوادەو خزمەكانىەوھ سەبارەت بەوھى ئەو مندالە لەداھاتوودا دەبىتە پابەرى نەتەوھكەى، لەم چوارچىوھ ئەفسانەدايە..ھەرەھا

میژووی که سایه تی و خانه واده ییشی به نئو زنجیره یه ک ئاوه ژوکاریدا تیده په پئی که له پله یه کی به رزی (هیلامیه ت) دان ولتوانن له هه مواریکدنی نامه لوف وچیرۆکی ئه فسانه یی.

ئو میکانیزمه ده رونه که ی دیارده ی (پابه ر) له سه ری پئی ده کات (هه وامی و مندا لانه یه)! چونکه ملکه چی چه ندین فاکته ری نا ئاسایی ده یی، وه ک ئو هۆکارانه ی که له خه وندا دینه به رچاومان و هاشار لمان بۆ دینن و ئیمه ش توانای ئه وه مان نیه له به ریاندا به رگری له خۆمان بکه ین، چونکه په گ وپیشه ی قولیان هه به وده وره دراوین به و دید و بۆچونانه ی که گه مارۆی ژیا نیان داوین به هیزو ئاماده گی خۆیان، به تاییه ت له کۆمه لگه کانی خۆماندا که تاهه نوکه ش له ژیر فشاره کانی چه وسانده وه وواکه و تندا ده ژین، هه ر ئه و حاله ته ش واده کات له سه ره وه بۆ خواره وه ملکه چی پیره وه کانی شوینکه وته یی بێت.

له به ر ئه وه ده بینین گه لانی ماف زه و تکرای چه و ساوه هه میشه پشت به غه یری خۆیان ده به ستن، ئه م دیالیکته کۆمه لایه تیه به رده وام پارێزگاری له خۆی کردوه و له په ره و ده بوونی خیزانی وه سه رچاوه ی گرتوه، مرۆڤ له په ره و ده یه وه ئه وه فیر بووه که له توانا یه دانی به پشت به ستن به هیزو توانای خۆی پوه به پوهی کۆسپه کانی واقع ببێته وه. بۆیه به دوا ی پاله وانی کدا ده گه رین تا کو هیزو پیزی نا ئاساییان پئی به خشی ت، به و هیوا یه ی له و پنگه یه وه ببه بریکاری ئه و پاله وانه و له به رانه ر پوودا وه کاندا خۆیان رابگرن و به نو ما یه د یی ئه و هه ل سوکه وت بکه ن، له ئیستا و ئایه ده و چاره نه وسیدا... دروست وه ک ئه و مندا له ی که له چرکه ساته کانی لاوازی دا پشت به توانا کانی باوکی ده به ستی بۆ ئه وه ی پیوستیه کی بۆ دا بین بکری، له هه مان کاتدا پالێمی کراسه که ی دایکی راده کیشیت و خۆی پئی ده شاریته وه له چاوی خه لکی.

ئه گه ر کۆمه لگه کان خاوه نی ده زگا و دامه زراوه ی تاییه ت بن و ئه و ده زگایانه به رگریان ئی بکه ن و مافه کانیان بپارێزن، ئیتر پیوستیان به پاله وانی پرزگار کار نابیت، ئه و پرزگار که ره ی که ئاپۆر په یه ک به ژیر سایه ی دا ده پۆن به و هیوا یه ی پرۆشه یه ک

لەھىواکانى خۆى ئۆھلەرئى و بەوانى بىخەشەت لەو تەنگەلەندا كەتتى كەتون،
بەلكو لەو بۆندىەى خۆىەو سۆزى بۆئەو تاپقراپە بچولەت و شەتەكان لەئومەدو ورە
پى بىخەشەت.

بەو پەيەى لى دواين، ھەموو ھىواو ئاواتەكانى كۆمەلگە لەدەورى كەسايەتى
پاەر كۆدەبنەو، ئىنجا ھەموو تەريوونە دەرونىە وەھمىە كانىشى لەو پاەرانەدا
قەتەس دەبەت، ئىدى كۆمەلگەى لەو جۆرە ھىچى دىكە بەرھەم ناھەتەت
جگەلەپاەرى شەتەگىرى وەكو ھەتەلەرو بۆش.

پاەر لەلەين كۆمەلگەكانەو دەروست دەكرى، لەبەر ھەندەك ئاتاجى دەرونى قول
كەلەناخى كۆمەلگەدا پەنگەيان خواردۆتەو، ئەمە بە پەچاوەردنى فاكەتەرە ناوخۆى
و دەرەكەكان و سترانەزەتە بىنراو و دوورەوداكان، ھەروەھا بەگۆرەى سىاقە
مەژووبە ديارىكراوەكان.

پاەرايەتى بەقۇناغەكانى گەشەكرەن و لەئامەزگرتەندا تەدەپەپەت. لەم قۇناغەدا
ھەموو ئەو پەشتەوانە كامەل و پەھايانەى لایەنە دەستەلاتدارەكانى ناو كۆمەلگە
و دەردەگرى كەللى دەكرى، لەپاش ئەو قۇناغەكى تر دىتە پەشەو، لەم قۇناغەدا
پاەر جىادەبەتەو لەو لایەنە دەستەلاتدارانەى ناكۆمەلگە كەلەسەرەتاو
شەرعەتەيان پەدابو، ھۆكارەكانى ھەزو دەستەلاتەيان بۆسازاندبو، بىكەو پەگەى
جەماوەرەيان بۆفەرەھەم كەردبو.

لەپاشاندا پاەر دەست دەكات بەبەلەكردنەو و ھەمى جۆراو جۆر و لەسەر ئەو
پەتە بەردەوام دەبى تاكو دەبەتە واقىعەكى ھەست پەكراو، بىرۆكەپەكى پەشت
ئەستورى ياخى لەپەچەل كەردنەو، ئایدۆلۆژىا و بىرۆپاوەپەكى داخراوى مۆلخواردو
بەنتو خۆیدا، ئەمە كاتى پەودەدات كەپاەر كۆدەتادەكات بەسەرئەوكەسانەدا
كەدروستەيان كەرد، ھەسابەكانى خۆيان لەگەلدا پاكتاو دەكات، لەپەناوى ئەو
پاەرايەتەكەى نەلەدوورو نەلەزىكەو ھىچ جۆرە گومانەكى ئۆ نەكرەت.

خەسلەتەکانی پابەر لە ماوەی سەرۆکایەتییەیدا هەرچی بن، باش بن یان بەد، هەر پەرمزە بۆ گەلەکە، ئەمە بەچاوپۆشین لەوێ شەریعەتەکی بەویست و خواستی گەل بوو یان بەزۆرە ملێ و تۆبزی. بەلام نابێ ئەوەشمان لەبیرچیت کە ئەم پەيوەندیەى نێوان پابەر و شوێنکەوتەکانی وگەلەکە، بەگوێرەى دیالێکتیکی ئاوەژووی ناتەواو... کۆتاییەکیشی بریتی دەبێ لەکارەسات بۆگەلەکە بەگوێرەى جۆر و سایکۆلۆژیای پابەرەکان.

پابەریش هەردەبێ شکست بێنێت، شکستەکیشی دووبارە دەکاتەوە و دەستەوسانیەکانی کەلەکە دەبن، ئەوەش دەبێتە هۆی تەقینەوێ ناکۆکی لەنێوان پابەر و جەماوەرەکید، بەلام ئەگەر پابەر هەریچدەگێت لەسەر مانەوێ لەپەڵی پابەرایەتیداو هەر سوربێت لەسەر تاک پەوی لەهەمووکاروبارەکاندا، ئەوا دەبێتە دیکتاتۆریکی خۆسەپێن و پێویستە بۆ پارێزگاری کردن لەپۆستەکەى ئامرازەکانی سەركوت کردن بەکاربێنێت، لەولاتانی جیهانی سییەمدا گەلێک نمونەى لەو شیوەیەمان لەبەردەستدایە... پێویستە گەلان و کۆمەڵەجیاچیاکان لەئاقاری پابەرەکانیاندا وشیارین و لەسنوری مافولیەتدا بمێننەوە.

وەلێ ئەگەر بکەوێ ناو بێ هۆشی و ناوشاریەو، ئەوا بەدەستی خۆیان و بەشیوەیەکی پیش وەخت لەمەرو کۆسپیان لەبەردەم پیشکەوتن و کرانەوێ خۆیاندا داناو، هەربەدەستی خۆشیان ئاسۆکانی ئازادییان لەسەر خۆیان بەرتەسک کردۆتەو.

تێبینی دەکەین گەلانی چەوساو و دابلۆستێراو، ئەوگەلانی کەهیواو ئاواتەکانیان دواخراون، بەدوای کەسایەتی خۆیاندا وێڵن و، خودی خۆیان لەنێو کەسایەتی پابەردا دەبیننەو، بەلام بەگوزەرکردنی کات، ئەو خودە دەتوێتەو لەبەرژەوێ خۆی کێشێت، کەبریتیە لەکەسایەتی بەهێزو کاریگەری پابەر، ئینجا بەجۆریکی وا ملکەچی کەسایەتی ئەو پابەرە دەبن، تەنانەت وڵاتەکە بەناوی پابەرەو ناو دەنرێت.

مردن وله ئارادا نەمانى كۆپىرى پابەرەكان، دەبىتە ھۆى شەژان وفەوزايەكى بى مانەند لەنىو ناخى گروپەكاندا، چونكە سەرلەبەرى مېژويان، لەنىو ئەو پابەرەتەدا كۆرت كراوتەتەو...وہ لى ئەو جۆرە پابەرەتە خەزەتى ھىواوئاواتەكانى ناكات، بەلكو تىك شەكىنەرە بۆگەلان وەك چۆن باوك مندالەكەى تىك دەشكىتى بەبىيانوى ئەوہى گوايە بەرژەوہندى ئەوى دەوى، دروست وەك ئەوہى فەرەونى موسا لەگەل گەلەكەيدا كۆردى.

لەگەل ئەم گەرتەدا، كىشەى گۆرپىنى بىروباوہرەكان وئاستى ناپەرەتەى وئاستەنگەكانى كەلوانەىە ژۆرجارىش بىتە سەرچاوەى توندو تىژىەكى گەرە سەرەلئەدا، چونكە گروپەكان ياخود مىللەتەكان لەوبارانەدا بەنىو تاقىكۆردنەوہى ئاوەژووكراوى شەژاوى پەرەدوولیدا تىدەپەپن، ئەوان لەلایەن پابەرەوہ تواناو كارايى وخواستيان لى وەرگىراوتەوہ، ھۆكارى ئەمەش باكگراوندىكى نالۆژىكى و نابابەتى ونا ئەقلانىە، ئەو كۆرت كۆردنەوہى ماناكانىش لەكەسايەتى پابەردا، واى لىكۆردە تەنانھا يەك پەرەند بىبىت ئەویش خۆى لەكەسايەتى پابەرە شوپىنگەوتنىدا دەبىنئەوہ.

پالەوان(پابەر) یش كەسىكى خودپەرستە وگرمۆلە بوہ بەسەرھۆكارە خودىەكاندا، ئەو سەردارى مېژوہ، سەردارى كۆمەلگەى ئىستائو ئايندەىە باباى پالەوان بەرەبە دىموكراسىەت دەگرت وگفتوگۆ ھەلدەوہشەنئەتەوہو بىرواى بەئازادى تەك نىە، ئەوہش نايەكسانىە.

باپىرو كورەزا

-باپىرى دامەزىنە (جەنگىزخان)
مىرى داگىرگە ران وپىكەينانى
ئىمپىراتورىيەتى مەغولى.

-لىكترازانى ئىمپىراتورىيەتى
مەغولى لى پاش مردنى
دامەزىنە رەكەى وسە رەھەلدانى
ناكۆكى لەنيو كور'زاكانىدا لەسەر
دەستەلات.

-رېكخستنى سەربازى سوپاكانى
مەغول.

-دەرگە وتنى (ھۆلاكو) ي
كورەزاي (جەنگىزخان)

با پیری دامه زرينه (جهنگيز خان) میری داگیر که ران و پیکهینانی نیمپراتوریه تی مه غولی

جهنگيز خان له میژوی مرقایه تیدا که سیکي بی نمونه یه، له ناوچه ی (هینتی) مهنگولستان له ده وروپه ری سالی (۱۱۶۲ زاینی) له دایک بووه، هه ندی ده لئین: له سالی (۱۱۶۷ زاینی - ۵۴۸ کۆچی) له دایک بووه، ئه و کۆچی گه وره ی (لیسوکیه) که میری (۱۲) هۆزی ناوچه که بووه، خانه واده که یان به (بۆرژیکي) به ناویانگ بوون.

جهنگيز خان به رله وه ی بیته نیمپراتۆر ناوی (ته موژین) بوو. ئه و زۆر له گه ل باوکیدا نه ژیاوه، چونکه باوکی له سه رده سستی (ته تار) هکاندا کۆژا... هۆزه کانی (ته تار) کوشتاری یه کتریان ده کرد، باوکی جهنگيز خان سالی (۱۱۷۵) کۆژا، ئه مه له کاتی کدا هیشتر (ته موژین) میرد مندا ل بوو له سیانزه سالی ته مه نی تیپه ری نه کرد بوو.

ئه و هۆزو تیرانه ی که له ده وری یاوکی کۆبیونه وه له دوا ی کۆژانی بلاوه یان لی کرد و ته موژین و خانه واده و براکانی هیچ که سیکیان به ده وردا نه مایه وه، ده سته لات وپله وپایه ی له ده سته د، خانه واده که یشی ئاواره ی سه رزه وی بوون و به ده سته برسیتی وه ژاریه وه ده یان نالاند و دوژمنه کانی باوکیشی لیان نه ده گه پان و به رده وام پاوه دوویان ده نان.

دایکی ته موژین سه رکه و توو بوو له وه دا که توانی پاژه ی خیزانه که ی گردبکاته وه وهانی چوارکوپه که یدا که ئارامگرین و به رده وام بن له سه ر خه باتکردن، به تایبه ت ته موژینی کۆپه گه وره ی که نیشانه کانی پا به رایه تی و سه رکردایه تی تیداده رکه و تیبوو، جه سته یه کی به هیزو که سایه تیه کی توند و سه ختگی ری هه بوو، ته نانه ت ببویه

به هیژترین که سی نیوهاوه له کانی، توانای ئه وهی هه بوو له وه پگه کانی تایبته به مه پوما لاتی خیزانه که ی بپاریژیت، تا کوای لیهات بارود خوی باش بوو، هۆزوتیره کانی تر، کاتی نیشانه کانی سه رکردایه تیان تیدا به دی کرد پالان پیوه داو که وتنه ململانی له گه ل هۆزه کانی تر دا به وه یوایه ی ناچاران بکه ن له ده وریان کۆبنه وه.

ته موژین هه رچه نده که سیکی تازه پیاکه وتوو بوو به لام زۆر توندو تیژو دلپه ق بوو، پیاوه کانی خوی کۆکرده وه به سه ر شوپشگێژه دژه کانی دا سه رکه وتن، له پاش ئه وه چه نده نگیکی تری به رپا کردو له هه مو یاندا سه رکه وتنی به ده ست هاورد، به وه ش میره کان زیاتر پییه وه پا به ند بوون وله ده وری کۆبوونه وه وئا هه نگیکی گه وره وگرانیان بۆ پیروزیایی کردن له سه رکه وتنه کانی به رپا کرد، له ده شتاییه کی سه ر پۆخی پوباری (سلنکا) دا مێرخانه کان کۆبوونه وه، جه نگیزحان له ناوه راستیاندا پاوه ستا، ئینجا له سه ر لبادیکی په ش دانیشته، ئیت له وکاته وه لباده په شه که بوویه ئاسه واریکی پیروزلای مه غۆله کان.

پاشان هه ندی له ئاماده بوان هه ستانه سه ری وپییان گوت: (هیزوتوانات هه رچه نده بیت. هه رله لایه ن خوداوه یه و ئه و ده ست ده گریت و کۆمه کت ده کات، ئه گه ر زیاده په وی بکه یته له هیژه که تدا ئه و په ش ده بیت وه کو ئه ولباده ی له ژێرتدا پاخراوه ئه و جا پیاوه کانیشت ته ریژت لی ده که ن).

له دوا ی ئه و حه وت مێر هه لیان سانه ده وه به وه په ری پێژه وه بردیانه وه وله سه ر کورسیه که ی دایاننا یه وه وناوی (پادشای مه غۆل) یان لێنا، له ناو ئه و حه وت که سه دا پیاویک هه بوو که مه غۆله کان به خاوه نی پێزو پیروزییان ده زانی، ئه و عه با ی له به ردا نه بوو، گوتی: (براکام! له خه ودا دیتم وه که ئه وه ی خودای ئاسمانه کان له سه ر عه رشه ناگرینه که ی خوی بیت. گیانه کان ده وریان دا بوو ده ستی کرد به داداگیی کردنی خه لکی سه رزه وی، فه رمانیدا هه موو جیهان مولکی ته وژی سه روه رمان ونازناوی جه نگیزخانیشتی به سه ردا بدری) ئینجا ئاوری دایه وه به لای ته موژیندا و

گوتی: (له خزمه تتداین ئه‌ی پادشا، تۆ له ئیستاه به‌فرمانی خودا ناو نرایت جه‌نگیزخان).

له‌پاش ئه‌و پرووداوه هه‌ربه جه‌نگیزخان ناسرا، کاتیکیش هه‌لی دروستکردنی ده‌ولت ومه‌شق پیکردنی سه‌ریازه‌کانی بۆ داگیرکردنی جیهان بۆ په‌خسا، سه‌ره‌تا به‌ره‌و ولاتی چین به‌پێ کەوت، ئیمپراتۆری چین له‌وده‌مه‌دا سه‌رانه‌یه‌کی هه‌بوو که‌سالانه له‌مه‌غۆله‌کانی وه‌رده‌گرت، به‌لام کاتێ جه‌نگیزخان باسکی ئه‌ستوربوو، بریاریدا ئه‌و سه‌رانه‌یه نه‌دات، ئه‌وه‌ش مانای راگه‌یاندنی جه‌نگ بوو له‌دژی ئیمپراتۆری چین.

جه‌نگیزخان به‌سوپاکه‌یه‌وه شالایی برده‌سه‌ر چین وشوره‌ی مه‌زنی چینی به‌زاندو کوشت و کوشتاریکی زۆر گه‌وره‌یان به‌ریاکرد، چینه‌کان له‌و پۆزگاره‌دا له‌پێشی پێشه‌وه‌ی نه‌ته‌وه‌کانی دنیا دا بوون له‌داهێنانی ئامرازه‌کانی جه‌نگدا، ئه‌وه‌بوو ئه‌و تۆپه ئاگرینه‌یان به‌کارهێناکه دواتر یۆنانیه‌کان له‌جه‌نگ دژی عه‌ره‌بدا به‌کاریان هێنا، تۆپه‌کان باروتیان تێدابوو ئاگرده‌دران، ئه‌مه به‌رله‌وه‌ی پۆژئاوا بیه‌کان هه‌چ له‌باره‌ی ئه‌ودا هێناناوه به‌زان.

وێرای به‌کارهێنانی ئه‌و چه‌که، هێرشێ مۆزه‌کان به‌رده‌وام بوو، جه‌نگیزخان شالاه‌وه‌کانی توندترکرد تانه‌وه‌بوو (شاری په‌کین) ی پایته‌خت وه‌موو هه‌ریمه‌کانی باکووری داگیرکرد. له‌دوای ئه‌و سه‌رکردانه جه‌نگیزخان زیاتر تواناو ئاره‌زووی داگیرکردنی به‌هه‌یزبوو، ئه‌وه‌بوو به‌خۆی و (۷۰۰ ۰۰۰) جه‌وت سه‌د هه‌زار جه‌نگاوه‌ره‌وه پوی کرده پۆژئاوا (شانشین خاویزمی)، ئه‌وه‌بوو ولاتی تورکستان وپشتی تورکستانیشی پامالی وپری کرد له‌کوشتارو وێرانه‌یی، تالان وپێژیه‌کی وا که‌مرۆڤ سه‌رسام ده‌بێ، جگه‌له‌کوشتن وپیرین وتالان وپێژیه‌ی ئامانجیکی تریان نه‌بوو، وه‌کو درنده‌ی بێ سه‌روبه‌ر.

ئه‌و له‌ماوه‌ی ژيانیدا توانی شانشینیکێ وا دروست بکات که‌هه‌چ داگیرکه‌ریکی تر نه‌پێش ئه‌و نه‌پاش ئه‌و (جگه‌له‌ئه‌سکه‌نده‌ری مه‌کدۆنی) نه‌یانتوانیوه شان به‌ده‌ن

لەشانی، نەپۆلیۆسی قەیسەری پۆمان ونە نادرشای فارس ونەناپلیۆن پۆناپەرتی
فەرەنسی.

شانشینیکى دامەزراند لەزەریاوە درێژدەبویەو تاکو دەریای ڕەش، ملیۆنەها
چینی وتەنکوئی و ئەفغانی وھیندی وپەگەزى تر ھاتنە ژێر قەلەمپەویەو.

جەنگیزخان بەلێزانیکى سیاسى و دەستیکى پۆلانی سەریازیەو توانى ھۆزە
مەغۆلى-تورکیەکان یەكجەت، ھەرچەندە لەبەردا ھۆزەکان لەبارى ململانێى توندی
یەکتەریدابوون، بەلام لەسالى (۱۲۰۶) دا ھەموو ئەو ھۆزانە کە وەتەنە ژێر پکێفیەو.

زۆریەخیریایى توانى میرنشینەکانى باکورى چین داگیرکات، لەسەرسنورەکانى
پۆژئاواش کەدەولەتى خواپزمى ھەبوو، ھەندێ تەشقەلە پوویدا، لەئەنجامدا خان
بەرەو پۆژئاوا کشا، واتە بەرەو ناوہەراستى ئاسیا، لەوێش خواپزمیەکانى داگیرکردو
ولائەتەکانى وێران کرد، لەپاش ئەو ھەش و لاى پشتمى پویارو فارسى داگیرکرد.

لەدواى ئەو زنجیرە داگیرکاریە شالۆی بردەسەر(کییف)ى پوسى وناوچەى
قەوقاز ولکاندى بەشانشینەکەى خۆیەو. بەرلەوہى بمریت ھەموو ملک ومالی
ئیمپراتۆریەتەکەى بەسەر کوپەکانیدا دا بەش کرد، بەگوێرەى نەریتى ئەو دەمە
دەستەلات بۆبنەمالەى دەستەلاتدار مایەو کە ھەرلەنێو بەرەبابەکەى خۆیدابوو.

لەسالى (۱۲۰۶) دا تەموژین کۆنترولى ھەموو ناوچەکانى مەنگولیای کردبوو،
نازانوای جەنگیزخانیشى بەسەردا درابوو کەبەمانای(ئەو پابەرەى کە نانەوێت یان
بەمانای میرى داگیرکەرەن) دیت.

لەسالى (۱۲۰۷) دا داگیرکردنى ولاتى چین دەستى پیکرد، یەكەمجار
دەولەتى(ھسیای پۆژئاوا) وچەند بەشێک لە(تبت)ى داگیرکردو ئەم پڕۆسەى تاکو
سالى (۱۲۱۰) کۆتایى نەھات، ئەو ھەبوو لەوکاتەدا(پادشای ھسیا) ملکہچى
دەستەلاتى جەنگیزخان بوو، پاشان تورکە ئیگوریەکان زۆریە ئاسانى ملکہچى
مەغۆلەکان بوون، ئەو ملکہچ بوونەش ھەلى ئەوہى بۆرەخساندن کەبەئاسانى بگەنە
پۆستە بالاکانى ئیمپراتۆریەتەکە.

سالى(۱۲۱۱) جەنگىزخان بەخۇى وسوپا كەيەوۋە بىبابانى باشورى بەزاندو بەمەبەستى داگىركردنى شانشىنى(چىن) كەلەباكورى ولاتى(چىن) دابوولەسالى(۱۲۱۸) مەغۇلەكانى زىستون وچەوزى تارىم وكاشگەرى ھىنايە ژىر پىكىفى خۇيەوۋە...لەھەمان سالى(۱۲۱۸)دا، شاي خوارزم نىرداۋەكەى جەنگىزخان دەكوزىت، ئەو پووداۋەش ھانى مەغۇلەكانىدا بەرەو پۇژئاۋا بخۇشەن وىل بىنن.سالى(۱۲۱۹) مەغۇلەكان بەرەو پۇژئاۋا مىليان ناو پوبارى(سەيخون) يان بەزاند، ئەوۋەش بوەسەرەتاي داگىركارىەكانيان لەولاتانى پىشتى پوباردا.

لەسالانى(۱۲۱۹-۱۲۲۱) لەكاتىكدا ھىشتەر شالاۋەكانى سەرباكورى چىن لەكلىپە سەندندابوون، مەغۇلەكان جەنگىكى وىرانكەريان لە ناۋەپاستى ئاسيا دەست پىكرىدو دەولەتى خوارزمىەكانيان وىران كرد.تېبىنىيەك كەلىرەدا گرنگە ئامازەى پىن بدەين ئەوۋەيە كەئەو شالاۋە بەچەند ئاراستەيەكدا دەستى پىكرىد، ھەرۋەھا تېبىنىيەكى تىرىش ئەوۋەيە جەنگىزخان خۇدى خۇى سەپەرشتى سازكردن وىپەپى كىردنى چەند يەكەيەكى سەربازى تايپەتى كرد بەمەبەستى پاۋەدوونان وىەدواداچوونى(سولتان مەمەدخانى خوارزمى) كەلەدەستيان پاى كىردبوو، ئەوۋەبوو دواچار مەمەدخانيان لەيەكىك لەدوورگەكانى دەرياي قەزويندا بەكوزداۋى نۇزىەوۋە.

ھىزو تواناي مەغۇلەكان لەپاش سەركەوتنە گەۋرەكەيان لەسالى(۱۲۲۲)بەسەر پوسەسلافيەكاندا تەۋاۋزىادى كرد.

سالى(۱۲۲۷) جەنگىزخاننى سەركىردەى ھەرەبالاي مەغۇلەكان كۆچى دوايى كرد، بەو ھۆيەشەۋە ھەموو سەركىردەو سەرداراننى سوپا گەپانەۋە بۇ ئەنجومەنى فرمانپەرۋايى(قۇرىلتارى) لەپايەختى مەغۇلدا، لەودەمەدا پوبوبىرى ئىمپىراتۇرىيەتەكەيان(۲۶مىليۇن كم دوچا) بوو!!دىارەئەم پوبوبەرەش چوار ئەۋەندەى سنورى ئىمپىراتۇرىيەتى پۇمانى وتەنات گەۋرەتىرەشە لەپوبوبىرى ئىمپىراتۇرىيەتەكەى ئەسكەندەرى مەكدۇنىش.

جەنگىزخان چوار كوپى ھەبوو كەبرىتى بوون لە: گۆتچى، شىكتاى، ئۆكتاى، تۆلۆى(۱) ھەروەھا كوپىكى لەوان گەورەترىشى ھەبوو كەبەر لەمردنى خۆى ئەو كوپەى ژەھرخوارد كراو مرد، ئەو كوپەى ناوى(جوجى) بوو.(۲) لەپاش مردنى خۆى(ئۆكتاى) دەستەلاتى گرتە دەست و نازناوى(قاقان) ى بەسەردا درا كەبەماناى(پادشاى جىهان) دىت.

(جۈەينى) دەلتىت: كوپەكانى جەنگىزخان ئەمانە بوون: جىكتاى، ئۆكتاى تولى، كلكان، جۆرجتاى، ئۆرجان. ھەروەھا دەلتىت: بەرلەوھى جەنگىزخان بىرىت وەسىتى كرىبوو دەستەلاتەكەى بىرىتە(ئۆكتاى). ئەو ھەبوو ئۆكتاى خان(كوپى سىيەمى جەنگىن) دەستەلاتى گرتە دەست وىەدووەمىن دەستەلاتدار لەدواى جەنگىزخان لەقەلەم ئەدرى، بەلام لەپاش مردنى بەدرىزايى پىنچ سال ناكۆكى زۆرسەريان ھەلدا، تائەو ھەبوو(جۆيوك خان)ى كوپى ئۆكتاى خان لەسالى(۱۲۴۶)دا دەستەلاتى گرتە دەست، بەلام دەستەلاتەكەى تەنھا دووسالى خاياند ئەو ھەبوو(باتوخان) ى ئامۆزاي لىي ياخى بىبو دانى بەرپەوايى دەستەلاتەكەيدا نەدەنا، ئەويش سوپايەكى بەرپى كردن بۆ جەنگ لەگەلدا بەلام لەو پىيەدا كۆچى دوايى كرد.

سەرلەنوئى ويسايەت بۆ كورسى دەستەلات دانرايەو ھە. ديسانەو ھە كىشەو ناكۆكىەكان دروست بوونەو ھە كەبۆماو ھى سى سال درىژەيان كىشا تا ئەودەمەى(مۆنۆكۆخان) كوپى تۆلۆى كوپى جەنگىزخان كەبراى ھۆلاكوپو دانرا بەپادشا و دەستەلاتەكەى لەسالى(۱۲۵۱) تاكو سالى(۱۲۵۹) درىژەى كىشا.

لەپاش ئەو(كوبلاى خان)ى براى دەستەلاتى گرتە دەست لەنىوان(۱۲۶۰-۱۲۹۴) كە كۆتا خاقانەكانى ئىمپىراتورىيەتى مەغولى و دامەزىنەرى زنجىرە پادشاى(يوان) بوو كە ھوكمى چىنيان دەكرد، بەمردنى ئەم ئىمپىراتورىيەتى مەغولى لىك تراز.

جەنگىزخان لەسەردەمى خۆيدا ولاتى كرىدبويە(۴ خان) ھەموويان لەزىردەستەلاتى راستەوخۆى خۆيدا بوون، بەلام لەدواى مردنى و لە ماو ھى

ويسايه تدا كه له پاش مردنى (ئوكتاي خان) ولاته كه پايادا تپپه پى، چەند خانىك سەريان هەلدا، ئينجا له پاش مردنى (كوبلاي خان) ولاته كه دابەش بوو بۆ:

* ھۆزى زەھەبىيە، دامەزىنە رەكەى باتوخان بوو.

* خانەكان دامەزىنە رەكەى ھۆلاكو بوو.

* زنجىرە پادشاي (يوان) دامەزىنە رەكەى كوبلاي خان بوو.

* مەنگوليا دامەزىنە رەكەى تولاي خان بوو.

* خانەكانى ژاكاكاي دامەزىنە رەكەى ژاكاكاي خانى كوپى جەنگىزخان بوون.

بەرفراوان بوون و كشانى ئىمپراتورىيە تەكە له پاش مردنى جەنگىزخان

بۆماوھى وەچەيك يان زياتر بەردەوام بوو، لەسەردەمى (ئوكتاي خان) دا ئەم درۆڭبونە وەو كشانە گەشتە تروڭك، چونكە لەو سەردەمەدا لەشكرەكانى مەغۇل لەپاش لەناو بىردنى خواپزەمبەكان بەرەو ولاتى فارس دەكشان، ھەروەھا شانشىنى (زياو) يان لەناو بىردو جەنگىشيان لەدژى شانشىنى (سۆنگ) ى چىنى راگەياندا. بەھاتنە پيشەوھى سالى (۱۲۷۹) تەواوى سەرزەمىنى (چىن) يان داگىركرد.

(باتوخان) پوسىاي داگىركرد. پاشان ھەوزى (فولگا) ى بولگارىيى لەكۆتايى سالى (۱۲۳۰) دا داگىركرد. زۆرىي مىرنشېنەكانى لەناو بىردن و كۆردنىيە پاشكۆى خۆى، ئينجا دەستى كۆردە فشار دانان لەسەر پۆژھەلاتى ئەوروپا، لەپاستيدا ئەو لەئامادەباشىدا بوو بۆ داگىركردنى پۆژئاواى ئەوروپا. بەتايبەت لەپاش سەركەوتنە گەورەكانى وتىك شكاندننى سوپاكانى پۆلەنداو ئەلمانياو ھەنگارىا لەھەردوو جەنگى (لژىنكاو مۆھى) دا، ئەو ھەبوو جەھاو كارى (سپاتاي خان) سوپا پەكيان سازكرد بۆ شالاوەكانى زىستان. بەھەبەستى داگىركردنى نەمساو ئەلمانيا، بەگۆيرەى نەخشەى شالاوەكە، دەبوو لەئىتاليا پيشەرەو پەكەى سوپا پەكيان رابوھستى.

ھەوالى مردنى (ئوكتاي خان) سەرنجى (باتوخان) ى لەئەوروپاوە گواستەو ھە بۆ پايتەخت بۆئەوھى بزائى كۆ جىگەى ئوكتاي دەگريتەو، ئەمەش گرىنگرين خالى

ئالگوڭزە لە مېژووی ئەوروپادا، چونکە ئەگەر (باتۆخان) بەردەوام بوايە لەسەر ھێرش و پەلامارەکانی، بېگومان ئەوروپا دەکەوتە دەستی مەغۇلەکان.

لەدوای شالاوە زەبەلاحە بەکەمینەکان بۆداگیرکردنی ئەوروپا ولەپاش ئەوێ لەشکرى مەغۇل توانا سەربازىيەکانى (ھەنگارىاو سوار چاکەکانى یۆحەنا وتوتیەکان)ى تێک شکاندو زۆرێک خەلکی سڤیل و بێ چەکی لەناوێرد، لەوکاتەدا کە سوپای مەغۇل بەردەوام بوو لە ھارپینی ئەوروپا و سەركردەكەى (سۆبۆتای خان) خۆی ئامادە دەکرد بۆ لەشکرکێشی کردنە سەر (ڤیەننا) لەسالی (۱۲۴۱)دا مردنی لە ناكاوى (ئۆكتای خان) ھاتەپێشەو، مردنی ئەو بۆشاییەکی لەناکاوی لەنتۆدەستەلاتدا دروستکرد و ھەرئەو بۆشاییە بویە سەرەتای داپوخانی ئیمپراتۆریەتی مەغۇلی.

وا بابوو لەگەڵ مردنی خاندا دەبوا ھەموو میرەکان و سەركردەكانى سوپا لەگەڵ تۆریەى سەربازەكانیاندا ھەزارەھا میل بېرن و بگەڕێنەو بۆ پایتەخت... قوبلاى خان شارى دادو (یان پەكینی و ئیستانتانبول) کردە پایتەختى خۆى، ئەمەش بویە پێگەڵەوێ سەفەریكاتەو بۆ ولاتی خۆى تاكو بەشداربێت لە ھەلبژاردنی خانى تازەدا. بێئەزەكەى خان (تۆراکینا خاتوون) و یاسایەتى كورسى دەستەلاتى وەرگرت و لەو پێگەيەشەو دەستەلاتى خۆى بەكارھاورد بۆ ھەلبژاردنی (كیوك)ى كۆپی لەكۆرۆلتايدا.

لەبەرانبەردا (باتۆخان) تووشى بێ ئومیدیەكى سەخت ھات، لەلایەكەو لەبەردواخستنی ھەلمەتەكانى سەرنەوروپا و لەلایەكى تریشەو لەبەرنەوێ لەبەرنەتەدا قایل نەبوو بە ھەلبژاردنی (كیوك)ى (باتۆخان) بەرپاوەر. بەلام لاوازی كاریگەرى لەسەر ئەنجومەنەكە بویە ھۆى ئەوێ كەس گۆی بەراو بۆچونەكانى نەدا، لەگەڵ ئەوێشدا كە نەیتوانی بەرەو پۆژئاوا پێشپەرەى بكات، قایلێش نەبوو بگەڕێتەو بۆ پایتەخت، پاساویشى بۆ ئەم ھەلۆیستەى ئەو بوو كە بارودۆخى ئەوروپا پڕپەرە لەمەترسى بۆخۆى و سوپاكەى، ئینجا ئەگەر بۆشگەپێتەو پایتەخت قایل

نابیت به هیچ برپارو کاریک که (کورولتای) به بیئ نامادهیی ئو پیئ ههستا بیئت، ئه م تهنگزهیه چوارسال به رده وام بوو، له کۆتایدا قایل بوویه وهی نوینه ریک ره وانهی (کورولتای) بکات به لام هه ریه رده وام بوو له پهرت کردنه وهی هه لێژاردنی کیوک وهک خانی هه ره مهن.

تۆراکینا خاتون وکیوک خانی کورپی، هه زیان به چارهیی ئو فهرمان به رانهی ده ولته نه ده کرد که له چیندا خودی جهنگیزخان دای نابوون. له سه روی هه موویانه وه (پیلۆگۆتسای) پاووژکاربوو، ئو پاووژکاره به شداریه کی کارای هه بوو له به پیره بردنی سه رکه وتوانه هه لمه ته داگیرکاریه کانی مه غۆل، ئه وان ده یانویست بیگۆپن به ئیداره یه کی ئیسلامی له و ناوچانه دا که تازه داگیریان کردبوو، بۆنه وهی هاوکار بیئت له تازه کردنه وهی سیاسه تی مه غۆلیدا.

ده سه لاتی ((کیوک)) خان زۆر درێژهی نه کێشا، به لکوله دواي دووسال کۆچی دواي کرد له کاتی که دا به پیره بوو بۆلای (باتوخان) بۆنه وهی ناچاری بکات دان به ده سه لاته که یدا بنیئت.

له پاش مردنی ئو، هاوسه ره که ی و یسایه تی ده سه لاتی گرت هه سه ت تائه وکاته ی نه جو مهن کۆده بیته وه، به لام بۆ به دب هختی ئو ده سه لاتی له ده ستیدا نه مایه وه.

باتوخان به ته نیشتی سوپاکه یه وه مایه وه، به لام پشتیوانی له ئامۆزایه کی کیوک خان (به ناوی مۆنکۆخان) ه وه ده کرد، ئه می دواي له سالی (۱۲۵۱) دابه گویره ی نه ریتی ئو ده م هه لێژێردا به خانی گه وه... ئینجا ئه م به بی مه به سه ت هه لیکی گه وره ی دایه (قوبلای خانی برای) تا کو له سالی (۱۲۶۰) دا وه پاش کۆچی دواي خۆی بیته خانی مه غۆل، ده رفه ته که یشی ئه وکاته بۆره خساند داواي لیکرد ده سه لاته له که رتی باکوری ولاتی چیندا بگریته ده سه ت.

(مۆنکۆی کورپی تۆلۆی) که له سالی (۱۲۵۰-۱۲۶۸) دا ده سه لاتی گرت هه سه ت، هۆلاکۆی برای له گه ل خانه واده که یدا به سه رۆکایه تی سوپایه کی گه وره نارده سه ر ئێران تا کو له گه ل ئیسماعیلیه کان وه باسیه کانیش له به غدادا بجه نگیئت.

مۆنكۆ زۆر پېداگروو له سەرئەوێ هۆلاکۆی برای به باشی پابهیتى و ئامادهی بکات، ئەو هەبوو خودی خۆی سەرپەرشتی مەشق پێککردنی دەکرد، سوپایەکی گەورەى پێدا، ژمارەیهکی زۆر سەربازی کارامەى دایە دەست، کارامە لە بەکارهێردنی ئامرازەکانی جەنگدا، وەکو: مەنجەنیق و نەوت هاوێژو تیرهاوێز. ژمارەى سوپاکە گەشتە (١٢٠٠٠) دوانزە هەزار سەرباز کە بریتی بوون لە باشترین و کارامەترین جەنگاوەرەکانی مەغول.

هۆلاکۆ سالى ((١٢٥١ز-٦٥١ک)) له (قەراقۆرم) ی پایتەختی مەغۆلەو بەرەو ئێران بە خۆی و سوپازە بە لایەکە یەو بەرێ کەوت، سالى (٦٥٢-١٢٥٥ز) توانی ئێران بخاتە ژێر پکێفی خۆیەو. سالى دواتر (قەلاى مەرگ) یان داگیرکردو هەموو کەلوپەلو ئامێرە جەنگیەکانی ئیسماعیلیەکان هەبوو، هەر هەموویان تێک و پێک شکاند.

بە و جۆرەش دەوڵەتی ئیسماعیلیەکان کە (١٧١ سال) تەمەنی بوو کۆتایی هات، ئەو دەوڵەتە لە ناوچووە بە درێژایی ئەوماوە زۆرە ترس و توقینی لە نێو ولاتانی جیهانی ئیسلامیدا بڵاوە کێردەو. ئەوان لە ناوچوون و مەغۆل جینگە یانی گرتەو. مەغۆلەکان هاتنە ((هەمەدان)) و کردیانە سەربازگەى خۆیان تا کۆر لە نزیکى پایتەختی عەباسیەکانەو نیشته جێ بن، ئەمەش وەک سەرەتایەکی بۆ داگیرکردنی ئەو دەوڵەتە. (٤)

پێکخستنی سەربازی سوپاکانی مەغۆل

لە سەر دەمی جەنگیز خانەو:

پێکخستنی سەربازی مەغۆل سادە و ساکاربوو بەلام کاریگەر و کارابوو، پشتی بەسیستمێکی کۆن دەبەست کە پێکخستنی دەییەو هەر لە سەر دەمی ئەخمینیەکانەو لای فارسەکان ناسرابوو. گروپە سەربازێەکان لە دەستەى جیا جیا پێک هاتبوون، هەردەستەیک پێک هاتبوو: ١٠ جەنگاوەر ناویان نرابوو (ئەریان)، ١٠٠ یاکۆن، ١٠٠٠ مەنگان، ١٠٠٠٠ تۆمین. هەرسەرکێردەیکە ملکەچی فەرماندەى لە خۆی

به‌رتر ده‌بوو، وهك له‌پځخستنه‌سەريازيه تازه‌كاني نهم سەرده‌مه‌شدا پځځه‌وده‌كړئ، مه‌غۆله‌كان زۆرشاره‌زابوون له‌ئابلۆقه‌داني شاره‌كاندا، هه‌روه‌ها به‌ئاگو چاوتيزبوون له‌ژتيري‌ارخستني كړيكاړه ده‌ست په‌نگين وسەريازه پيشه‌ييه‌كاني نه‌و شاروئاوه‌دانپانه‌دا كه‌داگيريان ده‌كردن. بۆيه له‌پځي سوپا‌يه‌ك له‌ئەندازياره چينيە پسپۆره‌كانه‌وه هه‌روه‌ها نه‌و ئەندازيارانه‌ي تريش كه‌له‌ميرنشينه‌كاني تره‌وه هيتابونيان، شاره‌زاييه‌كي زۆريان په‌يدا كردبوو له‌دروستكردني مه‌نجه‌نيق و نه‌و ئاميرانه‌دا كه‌له‌ئابلۆقه‌داني قه‌لاوشوراو جيگه‌ي سەخت و پاريزراوه‌ كاندا به‌كاريان ده‌هيتان. نه‌و ئاميرانه‌ سوديكي زۆر گه‌وره و كاريان هه‌بوو له‌هيزشه‌كاني سەر نه‌و اروپا به‌سەر كرده‌يه‌تي سوپاتاي (كه‌باشترين سەركرده‌ي جه‌نگيزخان بوو) وئوكتاي خان... نه‌و ئاميرانه‌ له‌و شيوتپانه‌دا دروست ده‌كران كه‌ماده‌ي خاويان تڙدابوو وه‌كو دارستانه‌كان.

سوپا‌كاني مه‌غۆل له‌جه‌نگدا كارسازييان له‌نتواني به‌كترا ده‌كرد، به‌وه‌ش ناسرابوون كه‌له‌تير نه‌ندازيدا، لڙهاتوون كه‌له‌سەريشتي نه‌سپه‌ كانپانه‌وه ده‌يان ته‌قاند، هه‌روه‌ها خاوه‌ني ده‌سته‌وتاقي شه‌په‌گه‌ري وابوون كه‌هه‌موو ده‌سته‌كان له‌پروي تواناوه يه‌كسان بوون، نه‌وه‌ش مه‌رجيكي بنه‌په‌تي بوو بۆ سەره‌كه‌وتنيان، نه‌مه سەرياري به‌كارهاوردني ئەندازياره‌كان له‌جه‌نگدا له‌پځي به‌كارهاوردني مه‌نجه‌نيق و ئاميره سەريازيه‌كاني تره‌وه كه‌بۆشكاندني جيگه‌قايمه‌كان به‌كارده‌هيتان، وڙاي دروست كردني تۆپ و دوكل بۆ شپڙكردني پځخستنه‌كاني دوژمن وشكاندني سه‌قامگيرييان، هه‌روه‌ها خاليكي گرنگ كه‌له‌دووكه‌ل دروستكردنه‌كاندا هه‌بوو، بریتی بووله‌بەرداني دوژمن وگه‌مارۆدان وله‌ناوبەردني به‌رله‌وه‌ي هيزي پشتگيرييان له‌لايه‌ن هاوپه‌يمانه‌كانپانه‌وه پځي بگات.

يه‌كيكي ترله‌تاييه‌تمه‌نديه‌گرنه‌كاني سوپاي مه‌غۆل له‌سەره‌تاي دامه‌زراندني ئيمپراتۆريه‌ته‌كه‌يان له‌سەرده‌مي جه‌نگيزخانه‌وه، بریتی بوو له‌ديسپلين وپځي‌پځي و توندوتلّي سەركرده سەريازيه‌كانيان.

ئەو ھېزانەى ئەبەردەستى ئىمپراتوردابوون، مەشقكردو رېڭخراو
 وسازونامادەبوون بۆجولەى خېراودەستبەجئ. لەبەرئەو ەلۇپەلى تايىبەتى
 سەريازەكان سوكترو كەمترىبون لەچاۋ ئەوسوپايانەى كەپووبەپوويان دەبوونەو.
 سەريارى ئەو ەش، سەريازەكان بەجيا لەھىئەكانى پشتگىرى كاريان دەكرد
 بۆئەو ەى كەرتە سەريازىەكان خېراتر وياشتەر كاريكەن، ھونەرى نامەبەرى وپۆست
 دەبى ئاستىكى بەرزى ھەبىت بۆپاريزگارى كردن لەپەيوەندى نىوان يەكەكانى
 سوپاۋ نىۋانى سەركردە و سەريازەكان... ئەم دىسپلىنە لەناوياندا گەشەى كرد
 وناونرا(نيرز).... نيرز سىستەمىكى مەغۇلى كۆنە بەماناى تەكتىك لەپاۋدا دىت،
 بە واتايەش: نېچىرەكە يان دوژمن گەمارۆدەدرىت وپەيتا پەيتا ئالغەى ئابلۇقەكەى
 لەسەر تەسك دەكرىتەو ەو شىۋەيەش ھەر زىندەوەرئى بىەوئى ئەو ئالغەيە
 بشكىئى دەست بەجئ دەكوژدىت... بۆيە شكار لەو كەلتورەدا زۆر جياۋازە
 لەھەرگەلتورىكى تر.(۵)

بەرلەشالۋە سەريازىەكان، نەخشەدانانى باش وگەرپان و ەرگرتنى زانىبارى
 ھەستىار سەبارەت بەناۋچەكانى دوژمن وئەو جىگايانەى كە ھىزەكانيانى لىيە
 پېرەو دەكرا... سەركەۋتن وپىڭخستىن وئاسانى جولەى سوپاكانى مەغۇل يارمەتى
 زۆرىدان لەو ەدا كەبتوانن لەيەك كاتدا لەچەند بەرەيەكدا بجەنگن.

جگەلەو ەش ئەو نىرىنانەى كەتەمەنيان(۱۵-۶۰) سال بۋايە وبيان توانيايە
 لەمەشقە سەختەكانى سوپادەرىچن، دەيانقوانى پەيوەندى بەسوپاۋەكەن وبيىنە
 سەرياز. خەسلەتتىكى تىرى مەغۇلەكان ئەو ەبوو كەدەيانقوانى لەسەخت تىرىن
 سەرماۋ كرپۆۋەدا بەربلاۋتىرىن پووبەرى زەۋى بېرىن، بەتايىبەت پووبارە
 سەھۆلبەندانەكان كەو ەكو رېگەى خېرا بەكاريان دەھىتان. سەريارى ئەندازەگىرى
 كردنى گەمارۆ دان ولىزانى تەواويان لەكاروبارى تايىبەت بەپووبارەكاندا، ەك
 پەرىنەو ەى ھۆزەكانى(كۆمان) بەسەركردايەتى(باتۇخان) لەپووبارى((ساۋق)) لە
 كاتى لاقاۋەكانى بەھاريشدا، ئەو ەبوو بەيەك شەو(۳۰ ەزار) سوار

لهجهنگی(موهی)لهمانگی(۱۲۴۱/۴ز) دا لهو پوباره په پینه وه، له نهجامدا توانیيان پادشای ههنگاریا(بیلاي چوارهم) ببه زتنن.له هیرشه کانیشیاندا له دژی دهوله تی خواپزمی موسولمان هه مان شتیان به کارهیتنا، لهو هیرشه دا که شتیگه لیکی بجوکیان به کارهاورد تاكو پئ بگرن له هه لاتنی هه رکه سیک له پوباره که وه.

ئیمپراتوریه تی مه غولی له پئی ده ستوریک بق حکومت یاساییه کانه وه که جهنگیزخان دای هیتابوو ناوی(یاسای) لی نرابوو، به پتوه ده برا. کۆله که ی پشتی نه ویاسایه بریتی بووله یه کسانى خه لکی په شوکی له گه ل سهرداروخواه و پله وپایه کانددا له نه رکدا، هه روه ها له سه پاندنی سزای سهخت به سهر سه رپیچی که راندا وه کو: کوشتنی دزو نه وکه سانه ی له پاژه ی سهریازی هه لدین... به شیوه یه کی گشتی نه و دیسپلینه سهخته بویه هوی پاراستن و به رده وامیدان به ژيانی ئیمپراتوریه ته که، که رپیده نه وروپاییه کانیش زور سه رسام بوون به هیزو توانای پیکهستن و توندوتولی یاساکان له ناوخی ئیمپراتوریه ته که دا.

ئیمپراتوریه ته که له پئی په رله مانیکى هه لته بژیردراوه وه فه رمانپره وایی ده کرد، هه روه ها نه نجومه نیکی ناوه ندی که ناو نرابوو(قوریلتای) پیک ده هیترا، له و نه نجومه نه دا خانه کان کۆده بونه وه و چاویان به یه کتر ده که وت وگفتوگو یان له باره ی کاروباره ناوخییه کان سیاسه ته کانی ده ره وه یان ده کرد، هه روه ها نه رکیکى تری نه م نه نجومه نه بریتی بوو له هه لپژاردنی ئیمپراتوری تازه، راسته وخو له پاش مردنی هه ر ئیمپراتوری.

جهنگیزخان نازادی ولتپورده یی ثاینی له گه ل(نهوانی تر)دا پتپره وده کردو به هوی بیروباوه پری ثابینه وه هیچ گه ل ونه ته وه یه کی نه ده چه وسانده وه. نه مهش سیاسه تیکی سهریازی سه رکه وتوو بوو. بۆ نمونه: له کانتیکدا سه رقائی جهنگ بوو له دژی شامحه مه دی خواپزم، هیچ دهوله تیکی نیسلامی دهستیان له و جهنگه وه رنه داو به شدارییان تیدا نه کردوله دژی جهنگیزخان نه جهنگین. به لکو به پیچه وانه وه، جهنگه که یان به شه پری ئاسایی له نیتوان دوو دهوله تدا له قه لثم نه دا،

ئەگەرچى ئىسلام پىشتىۋانى كىرىن لە موسولمانانىشى فەرزكردوۋە، ئەگەر لەلايەن دەۋلەتتىكى ناموسولمانەۋە ھىزىش بىكرىتە سەريان. لەگەل ئەۋراستىيەشدا، بەلام ئەۋ ناكۆكى و دوۋىرەكەي لەننۋان دەۋلەتە موسولمانەكاندا ھەبو، بويە ھۆى ئەۋەى دەۋلەتە موسولمانەكان ھەلۋىستى بى لايەن لەئاقار جەنگەكانى جەنگىزخان لەدۆى دەۋلەتى خاۋىزى ھەلۋىزىن. تائەۋكاتەى كۆرەزاۋ نەۋەكانى جەنگىزخان لەسەردەمى ھۆلاڭۇدا دەستيان كىردە شالاۋكردنەسەر دەۋلەتە ئىسلامى ۋەەرەبىيەكانى سەرىيەخەلافەتى ەباسى.

ئەۋەى دۆىنى پوۋىدا ئەمقۇش پوۋدەداتەۋە، لەكاتىكدا دەۋلەتە ئىسلامىيەكان لەپىزى تەماشاچىيەكاندا پادەۋەستى، كەچى لەۋلاۋە ھەندى ئەدەۋلەتە ئىسلامىيەكانى تر دوۋچارى ھىزىش تەتەريانى مەغۇلەتازەكان دەبنەۋە، ئەۋ مەغۇلانەى كەدروشمى خاچىپەرسىتيان لە جەنگەكەياندا لەدۆى ئىسلام و موسولمانان بەرزكردۆتەۋە ۋەفغانىستان ۋەئىراقىيان داگىركىرد. دۋاى ئەۋەى توانىيان فەلەستىن داگىركەن و دەۋلەتتىكى جۈلەكەى زايۋنى تىدادروست بكن.

دىارىترىن ئەۋ تايىيەتمەندەنى كەسۋپاى مەغۇلى لەسۋپاكانى تر جىادەكردەۋە بىرىتى بوون لەم خالانە:

۱- خىرايىيەكى ترسناك لەتواناى بالۋىۋنەۋە لەسەرزەمىنى جەنگدا.

۲- ژمارەيەكى بى شومارى سەريازى مەشق پىكراۋ.

۳- سىستەمىكى وردو توندوتۆل لەپىزى سوپادا ھەبو، بەجۆرى ھەرتىپىكى بچۈكى سەربازەكان سەركردەيەكى ھەبو كەلەگۆرەپانى جەنگدا جۈجۈلەكانى كۆنترۆل دەكرد.

۴- بەرگەگرتنى بارودۆخ ۋەكەش ۋەۋا قورس ۋەسەختەكان ۋەك سەرماۋ گەرما ۋىبابان ۋىيەشەلان ۋ.... ھتە، بەھۆى ئەۋ سىروشت ۋىيەنگەيەى كەتيايدا ژىابوون.

۵- سەرکردایەتییەکی پەسپۆری سەربازی، تازەترین ئامرازى جەنگى بەکار دەهێنا، سودى لە ئەزموونى ھەموو گەلانى تر وەر دەگرت و لە نێو سوپاکەى خۆیدا بە کارى دەهێنا.

۶- یەکیكى تر لە گەرنگترین ئەو خەسلەتە نەى كە ئەوانى جیا دەکەوێت لە خەلكى تر، ئەو ەبوو كە ئەوان خاوەنى دل و دەرونى مۆیى نەبوون، ھەموو جەنگەکانیان جەنگى وێرانکردنى ئاسایى بوون. ئەوان بچوونایەتە ھەر شارێك بەتەواوى وێرانیان دەکرد و خەلكەكەیان بە ژن و پیر و مندالەو قەدەکرد، جیاوازىیان نە دەکرد لە نێوان كەسێكى سەربازى و بابایەكى سەفیلدا، ھەمووان لە دیدى ئەواندا یەكسان بوون، سەمكارو سەملىكارو لای ئەوان ەك یەك بوون.

۷- پەتەكردنەوێ بوونى ئەو وێر و پێكردن لە سەر پەرەسببى تاكە جەمسەر، ھىچ بوارىكیان نە ئەدابه مامەلەكردن لە گەل دەوڵەتانی تردا، ئەمە لە كاتێكدا لە پەوى مامەلەكردنیانەو لە گەل ئایەتەكانى تردا لێبوردەبوون، تائەو پادەیی ھەندىكیان بوونە مەسیحى و زۆرینەشیان لە دواتردا ئاینى ئىسلامیان قبول كرد، سەربارى ئەو ەش پێكەوتن لە سەر ئەو ەى لە ناو خۆیاندا یاسا كەى (جەنگیزخان) پێرە و پەگەن.

۸- بە ھىچ جۆرێك خاوەنى پەیمان نەبوون، سادەترین شت بە لایانەو ە شكەندنى پەیمان و بە ئێنەكانیان بوو.

ھەموو ئەم خەسلەتە نەى لە سوپا مەغۆلیەكەى ئەمەریكا دا پەنگى داوەتەو ە كە ئێستا خاكى موسوڵمانانى داگیر كردو ە.

رۆلى دەزگای ھەوالگری لە ئیمپراتۆریەتى مەغۆلیدا :

ھەبوونى دەزگایەكى كارای ھەوالگری لە نێو ئیمپراتۆریەتەدا كە جەنگیزخان دروستى كرد، یەكێكى تریو لەو ھۆكارانەى كە ھاوکاری سوپاكەى كرد لە ھەموو جەنگەكانیدا بۆ زال بوون بە سەر ھەموو ئیمپراتۆریەتەكانى دەورووبەریدا و ەكو ئیمپراتۆریەتەكانى چینی و خوازىمى و خەلافەتى عەباسى و دەوڵەتانی خۆرەلاتى ئەوروپا لە ماو ەى كى پێوانەیییدا.

له کون ونویدا ده زگای هه والگری پشت ده به ستن به وه رگرتنی زانیاری هه ستیارو گرنګ له ده وه له تانی تر، به تاییه ت له وه وه له تانه ی که له باری دوژمنایه تیدایت له که لئاندا.

به دریزایی چاخ و سه رده مه جیاجیاکان، ده زگاکانی هه والگری پۆلکی گرنګیان دیوه له میژوی نه ته وه کاند، هه به هژی هه ول وکوششی نه وه ده زگایانه شه وه که لان ونه ته وه جیاجیاکان له به ره به یانی میژوی زاینیه وه شکمه ندی و سه ربلندیان به ده ست هاوردوه.

له کوندا ده زگا هه والگریه کان بۆ کۆکردنه وه به ده ست هاوردنی زانیاری پشتیان به وه قه شه و جادوګه رانه ده به ست که پروپاګه نده ی نه وه یان ده کرد گوايه په یوه نندیان به خوا وه ندو په ری و نه ستیره کانه وه هه یه، هه له به ره وه ش بووله شارستانیته کانی کوندا (وه کو شارستانیته فیعه ونی قه شه و کاهینه کان پله و پایه یه کی که وره و بلندیان هه بوو... میژونوسه کان هه ندی کاروکرده وه یان بۆتۆمارکردین که له وه سه رده مه دا ده زگاکانی هه والگری نه نجامیان دا ون و به لای میژونوسه کانه وه کرداری سه رسوپه یتنه ری نا ئاسایی بوون.

بۆ نمونه: هه یۆدۆتسی میژونوسی ئیغریقی، باس له وه ده کات گوايه له سه رده می ئیغریقه کاندایه کیک له میره کان نامه یه کی نه ینی به شتوازیکی ژور سه یرناردوه. بۆناردنی نه و نامه یه پرچی یه کیک له کۆیله کان ده تاشیت و ئینجا به خال نامه ی مه به ست له سه ر پستی کۆیله که چاپ ده کات. کۆیله که چاوه پوان ده کات تا کو قزی دوباره ده ردیته وه، ئینجا ده چیت بۆلای نه وه که سه ی نامه که ی بۆ نوسراوه، نه ویش دیت سه رله نوئی قزی کۆیله که ده تاشیت وه بۆنه وه ی پینه کانی نوسراوه که ده ریکه ونه وه وبتوانی نامه که بخوینیتته وه.

لای ناشریه کان، ده زگا هه والگری و سه خوریه کان بایه خیکی که وره یان هه بوو، نه نده کانی نه وه ده زگایانه له سه رتا پای ئیمپراتوریه ته که دا، هه روه ها له نۆو شاره کانی دوژمنیشدا پرژوبلاو کرابونه وه (به تاییه ت له سه رده می سه رژونی دووه مه دا سالی

۷۲۲-۷۰۵ پ.ن) کارمەندانى ئەو دەزگايانە ئاۋنرا بۈۈن: سەربازە دۆزەرەۋەكان، سەرەتەقى كەران. ئەمچۆرە كەسانە لەھەموو ناۋچەكانى دوزمندا بلاۋكرابونەۋە، دەزگاي ھەولگىرى ئاشورى لەلايەن فەرماندارى يەككە لەكەرتەكانەۋە يان لەلايەن نوپنەرانى پادشاۋە بەرپۆدەدەبراۋ بەردەۋامىش پەيوەندىيان بە سەركرىدەكانى سوپاۋە ھەبو، بەمەبەستى ۋەرگرتنى فەرمان وئاراستەكارى... ماۋەتەۋە بېژىن: ئەو دەزگايەۋەندامەكانى لەھەردوۋ حالەتى جەنگ وئاشتيدا بەكاردەھيتران. ئەوان زۆر سوروپىداگريۋون لەسەر دايىن كردنى ئاسايش بۆ يەكەۋ كەرتە سەربازىەكانيان وكرىدەنەۋەى زۆرتىن زانىارى لەبارەى دوزمناۋە، تاكو لەو رېگەيەۋە خۇيان دورخەنەۋە لەمەترسىەكان وبتوانن نەخشەى سەربازىش دابريژن. ھەۋالدەرە ئاشورىەكان نامەۋ پەيامى زۆر ھەستىاريان لەنپوان پادشاۋ دەستەلاتدارەكاندا ئالوگۆپدەكرىد، كەسانىكى زۆر متمانەپىكرابوۋون، بۆخۇشيان دەۋا كەسانىكى ئەمانەتدارو دلسۆزو ئازابن.

زۆربەباشى پاهىنرابوۋون لەسەر گواستەنەۋەى نامەسەربازىەكان لەنپوان سەركرىدەكانى گەلاندائو بۆ ساختە نەكردنى ئەو ئامانەتەش لەكاتى گواستەنەۋەياند، پادشاكانى ئاشور بەمۆرى تايبەتى پادشايتى نامەكانيان مۆردەكرىد.

ھەندى جارىش ھەبوۋ نامەكەيان دەپنچا لەجۆرە بەرگىكى تايبەتى نىشتەمانىەۋە تاكو كەس نەتوانى بيان خوڭىننەۋە، ھەندى جارى تر ھەۋالدەرەكان دەقى نامەكەيان لەبەردەكرىد بەزارەكى دەيانگەياندە لايەنى بەرانبەر، ئەمەش لەپىناۋى پاراستنى نەپنى زانىارىەكاندا لەبارىكدا ئەگەر لەلايەن دوزمناۋە ھەۋالدەرەكان دەستگىربكرىن..

لاى مەغۇلەكانى(ئىمپراتورىيەتى جەنگىزخان) ئەفسەرەكانى ھەۋالگىرى سەرگەۋتنىكى زۆريان بەدەست ھاۋردبوۋ لەچاندنى ترس لەناخى دوزمناكانياندا، واتە لەۋبارەدا كە ئەمپۇپىتى دەگوتىرى(جەنگى دەرونى). مەغۇلەكان سىخوپىيان

بەكار دەھىتتا بۇ ۋەرگىرتنى زانىيارى پىتويست بەمەبەستى ئەنجامدانى
ھىرشەكانيان. ھەرۋەھا پەنايان دەبردە بەر پىوپاگەندە ۋەھۆكارى ترى زىادەپەۋى
كردن لە بەرچەستە كردن و نىشاندانى ھىزوتوانى سوپاكەيان وسەريازەكانياندا،
ھەرۋەھا لەبى شومارى ھىزى سوارە لىدەرەكانياندا.

بەكرىگىراۋەكانى مەغۇل ئەمجۆرە چىرۆك و قسانەيان دەچپاند بەگوئى
پىپوارەكانى سەرەپىدا، جگەلەۋەش جەنگىزخان سىخوپەكانى دوژمنىشى
بەكار دەھىتتا ۋەك ئامرازىك بۆتقاندنى خودى دوژمنەكان، بەۋەى دلى ئەو
سىخوپانەى پادەكىشا بەلاى خۆيداۋ دواچار فىرى دەكردن چۆن چۆنىئەو جۆرە
پىوپاگەندەنە لەنىو ھىزەكانى خۆياندا بلأوبكەنەۋە!.

پورە ھەنگىكى لەدەۋرى شای خاۋپزما كاراكردو ۋاى لىكرد لەنىو شلەژانىكى بى
كۆتايدا بىزى، ئەو سىخوپانەى ناردنى بۆلاى شای خاۋپزم باسى ھىزو توانى سوپاى
جەنگىزخانى بۆيكەن، پىيى بلېن: سەريازەكانى پوالەتى پالەۋانيان ھەيەو
جگەلەخوئىن ۋەجەنگ بۆنى شتىكى ترناكەن، ئارەزويان لەجەنگە، بەجۆرى ھىچ
سەركردەيەك ناتوانى كۆنترۆلىان بكات ولەجەنگەردن ھىورىان بكاتەۋە.

لەگەل ئەو دپەندەيەتەي كەپىيەۋە ناسرابوون، كەچى لەپوۋى دىسپلېن
ۋپاراستنى ياساۋە زۆر لىزان بوون و كۆپرانە گۆپرايەلى سەركردەكانيان دەكرد،
دلىسۆزى مېرەكانيان بوون، قەناعەتيان بەو خۆراكە دەكرد كەلەمەيدانى جەنگدا
پىيان دەگەشت. تەنانت ھەندى جارپەنايان دەبردە بەر ئازەلى دپەندە
ۋكىۋى(ھەرچەندە موسولمانىش بوون) ۋدەيانخواردن، ئەگەرچى بەرازيان
نەدەخوارد بەلام ھەندى ئازەلى تريان دەخوارد ۋەك گورگ ۋورچ وسەگ، ئەمە
ئەگەرھىچ جۆرە گۆشتىكيان دەست نەكەۋتايە. لى چونكە ھىندە بى شومار بوون
رەكو رەۋە كوللە ھەرچەكيان دەست بکەۋتايە لوشيان دەدا، تەنانت ھەندى
كەس پىيان ۋايە گۆشتى مرقىشيان دەخوارد!.

به وجۆره ده بېنښ ده زگای هه والگری پۆلنکی گرنکی هه بوو له و جهنگانه دا
که مه غوله کان له به رانبه ر دوژمنه کانیا دا به رپایان کردن !.

ھۆلاکۆخان و تەواۋ کردنى پېرەھوى باپىرى

ھۆلاکۆخان (۱۲۱۷-۱۲۶۵) كۆپرەزى جەنگىزخان وېراى ھەريەك لەمانەيە::
ئەريك بگا، كۆپلاى خان، مۆنكۆخان كەيەكەم خانى فارسەكان دەكات...ھۆلاکۆ
كۆپى(تۆلۆى خان)ى كۆپرە بچوكى جەنگىزخانە، دايكى ناۋى(سەركەختانى بەكى) ە
يەو لەھۆزىكى توركە، ئەو ھۆزە پېچكەى(نەستۆرى) ى لەنىو ئاينى(مەسىجى) دا
ھەبوو لەناۋچەى مەنگۆليادا.

كەواتە دايكى مەسىجى نەستۆرى بوو، ژئەكەى(دووكوس خاتوون)
كۆپرەزى(تەگىل خان)ى پادشاي ھۆزەكانى(كېرايت)ى توركى بوو، پاشاي چىن
ئەوى ناۋ نابوو(بوانگ خان) نىزىكتىن ھاۋپېيشى(كتبگا) ناۋىك بوو.ھۆلاکۆ زۆر
شەيداي ژياري فارسى و كلتورى فارسى بوو، يەكەم خانى ۋلاتى فارسەكانىش بوو،
دامەزىنەرى سەردەمى خانەكان بوو، زۆربەى ھاۋكارى و يارىدەدەرەكانى لەفارس
وموسلمانى تورك بوون.

لەلايەن(مۆنكۆخان)ى برايەۋە لەسالى(۱۲۵۵)دا نىردا بۆ تەواۋکردنى سى ئەركى
سەرەكى لەخۆرئاۋاي ئاسيادا:

يەكەم/بۆ ملكەچكىردنى ھۆزەكانى(لوپ) لەنيزان، لەو ناۋچەيەدا كەپىي دەگوتى
لوپستان.

دوۋەم/ لەناۋبىردنى ھۆزى(جەشاشيەكان).

سەيئەم/ ملكەچكىردنى خەلافتى عەباسى لەبەغداۋ دەۋلەتى ئەيىوبى لەشام
دەۋلەتى مەمالىك لەمىسر.

شاره ئىسلامىيەكانەو، لەپىشنىيەكدا كەلەھىچ سەردەمىكدا پووى نەداو و
دووبارە نەبوەتەو، مەگەر لەچاخى نوێ لەسەردەمى مەغۇلەتازەكاندا.

په راویزه کانی به شی یه کهم

(۱) بپوانه کتیبه که مان (جنگیزخان الاعصار القادم من الشرق)، دار الكتاب العربی.

(۲) میژونوسی پوسی (بارتولد) له جوزجانیه وه ده گپرتته وه وده لیت: جوجی له لایه ن جه نگیزخانی باوکیه وه ژه هرخوارد کرا، چونکه ئو به کهسه نزیکه کانی خوی گوتبوو: خانی مه زن (مه بهست له جه نگیزخانه) ئه قللی له ده ستداوه بویه ئو هه موو خه لکه ده کوژیت وئو هه موو ولاتانه ویران ده کات... ئه م هه واله گه شته (جفتای) برای، ئه میش گواستیه وه بۆ جه نگیزخانی باوکی، ئه وه بوو جه نگیزخان فه رمانیدا ژه هری بۆ کرایه ناو خواردنه وه، به وه ژیه شه وه له ته مه نی نیوان (۳۰-۴۰) سالیدا کۆچی دواپی کرد، جه نگیزخانیش دواپی چه ندما نگیکی کهم له و پووداوه له سالی (۱۲۲۷) دا کۆچی دواپی کرد. جوجی هه ر له سه ره تاوه په خنه ی له و خوی نرپژیه ی باوکی ده گرت.

(۳) بنواپه کتیبی (تاریخ فاتح العالم مالک الجوبینی) که هاوسه رده می هۆلاکۆ به کهم ده سه ته لاتنداری به غدابوو له پاش ئه وه ی له لایه ن هۆلاکۆ وه داگیرکرا.

(۴) بنواپه: ویکپییدیا له سه ر توپری ئیفته رنیت.

(۵) بنوایه: کتیبی (داگیرکری جیهان) ی جوهینی، که یه کیکه له هاوچه رخه کان
وکه سه زۆر نزیکه کانى هۆلاکۆ ویه که م دهسته لاتداری به غداش بووه له پاش ئه وه ی
هۆلاکۆ داگیرى کرد.

شالالوی داگیرکاری مه غول بۆسه ر جیهانی
ئیسلامی ولیکچونی له گهل داگیرکاریه
مه غولیه که ی ئه مریکا له چاخى نویدا

- جه نگیزخان وداگیرکردنی جیهانی
ئیسلامی

- سه ره تای داگیرکردنی دهوله تی
خوارزمی ئیسلامی به دهستی
جه نگیزخان.

- هۆکاره کانی داگیرکردنی دهوله تی
خوارزمی له لایه ن مه غوله وه هه مان
هۆکاره کانی داگیرکاریه ته ته ریه که ی
ئه مریکایه له چاخى تازه دا.

- سه ره تای داگیرکاری مه غولی
جیهانی ئیسلامی به داگیرکردنی
ئه فغانستان دهستی پیکرد.

جه نگیزخان وداگیرکردنی جیهانی ئیسلامی

جه نگیزخان بریاریدا هه موو جیهان داگیربکات، بۆ ئه و مه به سته ده بوو له ده و له ته دراوسی کانییه وه ده ست پێ بکات، بۆیه له ده و له ته خوارزمی ئیسلامیه وه ده ستی پێکرد، پاشان له وێوه به ره و ولاتانی تری جیهانی ئیسلامی وکیشوه ری ئه وروپا... ته تاره کان به رله زانییش له سه رده می پادشا هه ره دێرینه کانیاندا هه مان کاریان ده کرد، ئه و ده مانه ی بۆ داگیرکردنی هه موو جیهان ده کشان. (۱)

له بهر به ربلاوی و دووری نێوان چین و عێراق، سوپا کانی ته تار پێوستان به بنکه ی هاوکاری و په یوه ندی هه بوو له و ناوچانه دا که ده که ونه نێوان هه ردو و ولاته وه . بۆیه داگیرکردنی ئه فغانستان و ئۆزبه کستان (ناوچه ی قه وقان) شتیکی گرنگ بوو، به تایبه ت چونکه ئه و ناوچانه له و سه رده مه دا له پووی ئابوری و کشتوکالییه وه زۆر ده و له مه ندبون.

ته تاره کانی سه رده می تازه ش له سه ده ی بیست ویه کدا، کاتی وستان جیهانی ئیسلامی و عێراق داگیربکه ن هه مان شتیان کرد! .

له پووی ته کتیکی شه وه نه ده کرا جه نگیزخان له عێراقدا بجه نگیت وپشتی سوپا که یشی به گه لانی موسو لمان ته نزایی، چونکه له وانه بوو ئه و گه لانه له دژی بجه نگن یاخود هێله کانی کۆمه کی سوپا که ی بپن، سه رباری ئه وه ی ئه و کاته ش وه کو ئیستا جیهانی ئیسلامی بێ شیرازو لێکدا برابوو.

له به ره موو ئه و هۆکارانه جه نگیزخان بریاریدا زنجیره یه ک جه نگی یه ک له دوی یه ک له دژی ئه و ناوچه پۆژه لاتیه ی ولاتانی ئیسلامیدا به رپا بکات که به ده و له ته ی

(خوایزمی) ناسرابوو، دیاره ئو دهوله ته چەندین هەریمی پەربایەخی جیهانی
ئیسلامی لەخۆگرتیبوو....

شیایوی باسە لەنیوان دەوله تی خوایزمی و دەوله تی تەتاردا چەندین پەیماننامە و
پێککەوتن هەبوو سەبارەت بە دەستدریژی نەکردنە سەر یەکتەر.

هۆکارەکانی هەڵایسانی جەنگ لەنیوان جەنگیزخان و سولتانی خوایزمیدا:

پەوداویکی نەخشە بۆ دانەراو پوویدا کە نە دەگونجا بۆ ئەوێ بکریته پاساوی
جەنگ. وەڵی جەنگیزخان کردیە پاساوی بۆ یەریاکردنی ئو جەنگی کە بە یەکیاری
کۆتایی هاوردبە دەوله تی خوایزمی.

هۆکارە کەیش ئەو هەبوو کۆمەڵێک بازرگانی موسولمانی مەغۆل، پۆیشتن
بۆ شاری (ئۆترار) کە دەکەوتە پۆژمەلاتی شانیشینی خوایزمیە وە لەسەر سنوری
مەگۆلستان، کاتێ فەرمانپەرەیی موسولمانی ئەوشارە چاوی پێیان کەوت فەرمانی کرد
هەموویان بکۆژن. مێژوونەسار کۆک نین لەسەر هۆکاری کوشتنە کە یان لەلایەن
فەرمانپەرەیی ئەوشارە وە کە لە هەمان کاتدا جیگری سولتانی خوایزم بوو، بە تاییبەت
چونکە پەیماننامە ی بازرگانی لەنیوان هەردوو دەوله تە کەدا هەبوو، بۆ یە
کوشتنە کە یان پێچەوانەی ئاراستە کاریەکانی ئیسلام بوو.

هەندێ لە مێژوونەسارە دەڵێن: ئو بازرگانانە هیچ نەبوون جگە لە چەند سیخوپیێک
کە جەنگیزخان نارەبونی بۆ سیخوپی کردن بەسەر دەوله تی خوایزمی
وشلە ژاندنیە وە، هەرلە بەرئەوێش بوو فەرمانداری شاری (ئۆترار) هەموویان
کوشت!

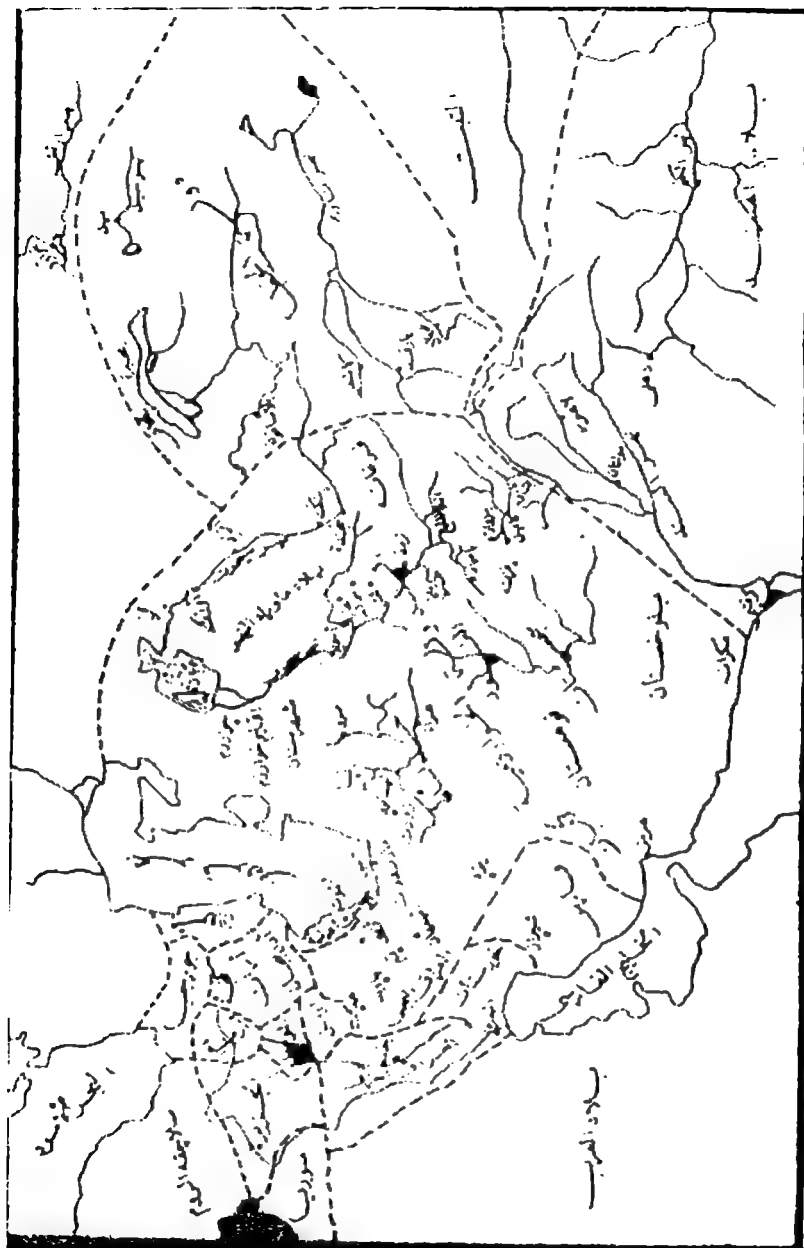
هەندێکی تر لە مێژوونەسارەکان دەڵێن: کردە وە یەکی بە ئەنقەستی فەرمانپەرەیی
شاری (ئۆترار) بوو، وە کە کاردانە وە یە کە لەدژی ئو پەفتارانە ی مەغۆلەکان لەولاتانی

پشتی پوویار که سهریبه ده ولته تی خواپزمی بوون پیتی هه ستابوون، له تالان و بۆ
وکوشت و کوشتار!

هه ندیکی ترده لئین: کرده وهیه کی به ئه نقهستی فه رمانپه وای ئه و شاره بوو
که ده یویست ده ست بگری به سهر پاره و پولیاندا تا کو ئه وپاره و پوله بۆخۆی بیات
وبازرگانی پیوه بکات.

هه ندیکی تر ده لئین: جه نگیزخان خۆی پیای نارد بوو بۆ ولاتی موسولمانان تا کو
ئه و بازرگانانه بکوژن، بۆئوهی بتوانی ئه و پووداوه بکاته پاساوی داگیرکردنی
ده ولته تی خواپزمیه کان. ئه م ته گه ره زۆر دووره چونکه پاشتر شای خواپزم وه لامی
نامه کانی جه نگیزخانی نه ده دایه وه، به لکو په یام هینه ره کانی کوشت و به وهش
جهنگی پاگه یاند!!

هۆکاره کان هه رچی بووین دیاره پادشای خواپزم (سولتان محهمه د) هه له ی کرد
له وه لام نه دانه وهی جه نگیزخاند که داوای لی کرد بوو بکوژه که بدات به ده ستیه وه
که جیگری خۆی بوو، ئامۆزایشی بوو، له هه مان کاتدا فه رمانپه وای شاره که بوو به لکو
نێردراوه که ی جه نگیزخانی کوشت و به وهش تا که لایه نه جهنگی پاگه یاند. ئه وهش
بوهیه که م پزیسکه ی راسته قینه ی ئه و جهنگه ی که جه نگیزخان له دژی خواپزمیه کان
به رپای کردو له نه جامدا ئه و ئیمپراتۆریه ته ئیسلامیه ی له سهر نه خشه سپیه وه،
سولتانی خواپزمیش هه تامرد له ملایق ئه ولا هه لده هات و سوپای مه غۆل
له پاوه دونانی نه وهستان تا کو به مردوویی لاشه که یان دۆزیه وه (جه لاله دین) ی کوریشی
نه ی توانی ده سته لاته که ی باوکی بگێڕێته وه و ولات پزگار بکات... ئیدی له ناوبردنی
ئیمپراتۆریه تی خواپزمی بویه سهره تای داگیرکردنی ولاتانی تری ئیسلامی و عه ره بی
له کیشوهری ئاسیادا.

دهولہ تی خوارزمی پیش داگیرکاری مہ غول

سەرەتای داگیرکردنی دەولەتی خوارزم لە سەر دەستی

جەنگیز خاندان

سالی (٦١٦ك) جەنگیزخان بە سوپا زەبەلاحەكە یەو هات بۆ داگیرکردنی دەولەتی خوارزمیەکان و سولتانی خوارزمیش بۆ بەرەنگاری بوونەوهی بە سوپایەكەوه دەریەپی، ئەم پووداوه پاش تەنھا سیانزەسال لە دامەزراندنی دەولەتی مەغۆل پویدا. ئەم دوو سوپاگەرە یە لە خۆرەلاتی دەولەتی خوارزم، کتومت لە پۆزەلاتی پویاری (سەیحون) پێك گەیشتن. ئەو پویارە ئیستا پیتی دەلێن پویاری (سەریداریا) و دەكەوێتە ولاتی كازاخستانەوه. چوار پۆزی پەبەق جەنگەكە بەردەوام بوو، بەهەزاران كەس كوژران، لە موسولمانان بیست هەزار كەس و لە تەتارەكانیش چەند بەرانبەری ئەو ژمارە یە گیانیان لە دەستدا.

لە پاش ئەو هی سولتان محەمەدی خوارزمی هەستی کرد سوپاكە ی مەغۆل زۆر بێن شومارەو شكاندنیان لە توانای ئەمدانیە، لە سەر زەمینی جەنگ پاشەكشە ی کرد تاكو لە شارە گەرەكانی ولاتەكەیدا، بەتایبەت لە پایتەختدا خۆی قایم بكات...بۆئەو مەبەستە لە هەموولای ولاتەكە یەو سوپای كۆكردهوهو دەستی كرده قایمەكردن بەلام بەشی خۆرەلاتی بە بێ پاسەوانیەکی تەواو بەجێ هێشت .

وە ئی تەمە تەنھا هەلە یەکی تەكتیکی سادەنەبوو، بەلكو هەلە یەك بوولەدەوه، چونكە ئەو پارێزگاری بۆخۆی و سامان و مال و خانەوادەكە ی دابین کرد، كەچی لەولاه وازی لەگەلەكە ی هێنا، بەتەواوی سامان و دارایی خۆی ویاویا پیرایی خۆی پاراست، كەچی تواناو سەرما یەكانی گەلی فەرماوش کرد.

ئەو جۆرە پابەرانی ناتوانن لە بەرانبەر كێی سوپا زەبەلاحەكاندا زۆر خۆگڕین، ئەو سوپایانە ی كە ئامانجیان وێران كردن و داگیرکردنی ولاتانی ترە.

جەنگىزخان ھەموو شارەكانى ئىمپراتورىيەنى خواپزىمى داڭىركرد، يەكەمجار بەشارى(بوخارا) دەستى پىكرد، لەوئۆھ سەرلەنۆئ سوپاكانى خۆى پىكخستەو، ئىنجا بەپرتاۋ ھەموو ھەرىمەكانى كازاخستانى داڭىركرد كەپووبەرەكەى نىزىكەى(۳مىليۇن كىلومەترە).....بەبىن ھىچ جۆرە بەرەنگارىەك ئەو ھەرىمە پان وپەرىنەى داڭىركرد، تاگەيشتە شارى(بوخارا)ۋاتە شارەكەى پىشەۋا(بوخارى) پەزاۋ پەحمەتى خۋاى لى بىت(۲).ئەو شارە ئىستا دەكەۋىتە ۋلاتى ئۆزبەكىستانەو.سالى(۶۱۶ك) جەنگىزخان شارەكەى گەمارۆدا، پاشان داۋاى لەخەلگەكەى كرد خۇيان بدەن بەدەستەو تەكۋەش ئامانان بدات.لەۋكاتەدا سولتانى خواپزىمى لەبوخاراۋە دورىبوو.

خەلكى شارەكە كەۋتە پراۋىژ دەربارەى ئەو پىشنىارە، ئايا شەپكەن لەگەل مەغۇلدا ياخود خۇيان بدەن بەدەستەو تەكۋەش بەلئىنەكەى جەنگىزخان بىان گرىتەو وپى ۋەى بن؟.

خەلكى شارەكە بوون بەدووبەشەو، خەباتگىرەكان بىرپارىاندا جەنگەن ۋەمانە چۈنە قەلاسەختەكەى شارو خۇيان تىدا قايم كرد، پاشان شەرئناس وزانكانىش پالىاندا بەمانەو...بەلام بەشىكى تىرى خەلگەكە بىرپارىاندا پىشت بەبەلئىنەكەى جەنگىزخان بىبەستن و درگاكانى شارىان بۆيكەنەو، ئەمان زۆرىنەى دانىشتۋانى شارىان پىك دەھىنا، دەروازەكانى شارىان بۆ سوپاى مەغۇل كىردەو.سوپاكە ھاتەناۋ شارەو، لەسەرەتاۋە جەنگىزخان ئەمانى دان وزىانى لەكەس ئەدا، تەكۋەش بەسەر قەلگەۋرەكەى ناۋشاردا زال بىت كە خەباتگىرەكان خۇيان تىدا قايم كىردىبوو.

دەستى كىردە ئابلۇقەدانى قەلگە، نەك ھەرتەۋەندە، بگرە فەرمانىدا بە خەلكى موسولمانى شارەكە تەكۋەش ھەركارى بىكەن لەپىركىرنەۋەى مەتەرىزەكانى دەۋرى قەلگەدا تەكۋەش ئاسانتر درگاكانى قەلگە بىكەتەو، ئەوۋبوو خەلگەكەش بەناچارى كوپراپەلىيان كرد.

به وچوره ماوهی ده پوژگه مارزی قه لاکه یدا تاکو دواچار به زور درگاکانی کرده وه
 قه لاکه ی داگیرکرد وه موو خه باتگیره کان ی ناوقه لاکه ی کوشت وکسی لی
 ده ریا زنه کردن. له وکاته وه ئیدی دهستی کرد به پاشگه زیونه وه له به لینه ی
 که به خه لکی شاره که ی دابوو، پرسپاری زپو و زیوی شاره که ی له دانیش توانه که کردو
 هه موو گه وه رو زپو زیویک له و شاره داهه بوو هه موو بۆخوی برد.

پاشان دهستی سه رپازه کان ی له شاره که دا والا کردو ئه وه ی به نه قلی مرؤفا نه یه ت
 له وشاره دا کردیان.

ئین کسیر له کتیبه که یدا (البدایه والنهایه) سه باره ت به و که قاله ده لیت:
 ئه وه نده یان خه لک کوشت ته نها خوی گه وره ژماره ی کوژراوه کان ده زانیت، مندا ل
 وژنیان به دیل ده گرت وله گه ل ئافره تاندا پایان ده بوارد. به دیارچای باوکه وه له گه ل
 کچه که یداو به دیارچای میرده وه له گه ل ژنه که یدا پایان ده بوارد، چه ندین موسولمان
 له پیتناوی به رگریکردن له شه ره فیاندا کوژان، هه ندیکی تریان به دیل گیران و به
 چه ندین شپوه ئه شکه نچه دران. هاوار وگریان و دادو فیغانی خه لکی ئه وشاره تیکه لاو
 بوو، تاکو دواچار ئاگری له شاره که به ردا و قوتا بخانه و مزگه وت و مال وکوچه و
 کۆلانی پیکه وه سوتاندو کردنیه قهره بزوت. (۲)

داگیرکردنی بوخارا، سه ره تای کۆتایی هاتنی ئیمپراتۆریه تیکی گهره ی ئیسلامی
 بوو، سه ره تای داگیرکاریه کی مه غولیش بوو که یه ک سه ده درێژه ی کیشاو ته نانه ت
 گه شته ولاتی شامیش.

مه غوله تازه کان ی ئه م سه رده مه ش هه مان شتیان ده وئ، سه ره تا ئه فغانستانیان
 داگیرکرد پاشان عیراق وئینجا ولاتانی تریش داگیرده که ن، به لام خودا له پشتیانه وه
 ئابلۆقه ی داو.

ئه و کوشت وکوشتارو وئیرانکاریه ی که له شاری (بوخارا) دا پویدا، له هه موو
 ئه وشارانه دا دووباره بوونه ته وه که مه غوله کان له کۆن و نویدا داگیریان کردوون.

ئىبن ئەسىر دەلىت: (چەندسالىك خۆم دزىه وه له باسكردنى ئەو پووداوه، له بهر بهگه وده پاگرتنى پوداوه كه، ههروهها چونكه بهو يادهوه ريهش قەلس دەبووم، ههه قاجيكم پيش دەخست وقاجيكم دوادهخست... دەى خۆزگه دايكم منى نه بوايه يان بهرلهو پوداوه بمردمايه وله بىر بجومايه ته وه، به لام كۆمه ليك له براده ره كانم هانياندام بۆ نوسينه وهى پووداوه كه، پاشان خۆيشم ههستم كرد فهرامۆشكردنى ئەو پووداوه ووازنى هينانى هيج سوديكي نيه) (٤)

ههروهها دهلىت: ئەوكاره واده خوازي باسى ئەو پوداوه مه زن وئەو به لاگه ودهو گرانه بكهين كه پۆژگار له پووداوى ئاوا نه زۆك بووه، به جۆري ئەگەر يه كيك بليت: (لهو پۆژه وه خوا دنياى دروستكردوه تائيستا، جيهان توشى كاره ساتى ئاوانه بوه) به دلنيايييه وه راست دهكات، چونكه پۆژ ژميره كان تائيستا پوداويكى وايان تۆمار نه كردوه كه شان بدات له شانى ئەو پووداوه، به لكو گه وده ترين پووداوه كه پۆژ ژميره كان ئاواژهى پى دەدهن ئەو پووداوه بوو كه (بهختنه س) هيناي به سهه (بهنى ئيسرائيلدا) و تيايداقه تلوعامى كردن وبه يتولمه قه دهسى ويران كرد.

به لام به يتولمه قه دس له چاو ئەو ئاوه دانياه دا هه رهيج نيه كه ئەوان (مه غۆله كان- وه رگي) ويرانيا ده كردن، هه رئاوه دانیه ك بگري چەند ئەوه ندهى به يتولمه قدس ده بن، دانىشتوانى هه رشاريكيش كه ئەوانه قه تلوعاميان كردون، چەند ئەوه ندهى هه موو به نوئيسرائيل ده بن!.

له وانه يه مرقايه تى تائه وكاتهى دنيا كۆتايى ديت (جگه له هاتنى ياجوج وماجوج) ئيتر پووداوى ئاوا نه بينينه وه. ته نانه ت (ده جال) يش پاريزگارى له وانه دهكات كه شويى دهكەون وئەوانه له ناوده بات كه پيچه وانهى ده بن، كه چى مه غۆله كان ته پو وشكيان پيکه وه سوتاند، ژن و مندال و پياويان كوشت، ورگى ژنانى دوگيانيان هه لدرى و كۆرپه كانيان له سكى دايكياندا كوشت (كه واته ده بن بليت: انا لله وانا اليه راجعون ولا حول ولا قوة الا بالله العلي العظيم) (٥)

سالی (٦١٧ك) جه نگیزخان دهستی کرد به ته و او کردنی پرۆسه ی داگیرکردنی ولاتی خواپزمیه کان، ئه وه بوو شاری (سه مه رقه ند) ی داگیرکرد که ئیستا ده که ویتته جوارچیوه ی ئۆزیه کستانه وه، له و پرۆسه یه دا به زۆری ئه و دیله موسولمانانه یان ده برد بۆ شه پکه له (بوخارا) دا گرتبونیان... ئیبن نه سیر ده لیت: به ناشرینترین شیوه په لکیشیان کردن بۆ شه پرو هه رکه س خاوه خامی بکردایه یان له پێدا په کی بکه وتایه و نه یه تانیایه بپوات به پێدا، ده کوژا.

ئامانج له په لکیش کردنی ئه و دیلانه به کارهاوردنیان بوو له جهنگدا، ئه مه ش یاسایه کی مه غۆل بوو له کاتیگدا له شاریکه وه بۆ شاریکی تر ده چوو، دیله کانیان له پیزی پێشه وه داده نا تا کو به دهستی براموسولمانه کانیان بکوژین، ئه و جا سه رباره کانی مه غۆل پێشه و ییان ده کرد.

هه ر ده که س له دیله کان ئالایه کی ته تاربان پێده دان تا کو هه لی بکه ن، بۆ ئه وه ی ئه گه ر یه کێک له دووره وه بیان بینیت واگومان به ریت ئه و ژماره زۆره هه موویان مه غۆل، ئیدی ژماره یان له چاوی دوژمنه کانیان زیاد ده بێت و وا هه ست ده که ن که به هه یج شیوه یه ک ناتوان له گه لیاندا به ننگن و ناچار ده بن خۆیان به ن به ده ستیانه وه.

دیه کانیان ناچار ده کرد شانه به شانی خۆیان له دژی دوژمنه کانیان به ننگن، ئه گه ر یه کێک ئه و فه رمانه ی جێبه جێ نه کردایه یاخود له جهنگدا توندوتیژی و چالاکی پیشان نه دایه، هه رخۆیان ده یانکوشت.

دیه کانیان ده خسته پیزی پێشه وه له کاتی پویه چوو بونه وه ی موسولمانه کان و وه کو قه لغان به کاریان ده هێنان، خۆیان له پشتیانه وه هه شارده دا، جائه گه ر دوژمنه کان تیربان به اویشته یه هه مووی ده چوو به سنگی دیله موسولمانه کاند، مه غۆله کان له پشتی پیزی دیله موسولمانه کانه وه تیره کانیان ده هاویشته.

هه روه ها له بهر ده روزه ی شاره کاند دیله کانیان ده کوشت بۆ ئه وه ی ترس و بیم بخه نه دلی دوژمنه کانیانه وه و تێیان بگه یه نن که ئه وه چاره نویسی هه موو

ئەو كەسانە يە كەبەرەنگارى سوپاي مەغۇل دەبنەو پاشان خۇيان دەدەن بەدەستەو. بەلام سەريازانى مەغۇل بەدیل گىرابان، ئەوا ئالوگۇپيان پى دەكردن لەگەل دىلە موسولمانەكاندا. ئىتر ئەو سىياسەتى سەريازى مەغۇلەكان بوو لەهەموو جەنگەكانىندا.

دەگەپىننەو (سەمەرقەند) كەلەوكاتەدا لەئامىزى ئىسلامدا بوو، يەكك بوو لەشارە هەرە دەولەمەندەكانى موسولمانان، چەندىن قەلاى سەخت وشورەى پارىزراوى هەبوو، ئەو شە بايەخىكى ستراتىژى وئابورى هەبوو، سولتانى خواپزم پەنجا هەزار سەريازى بۇ پاراستنى ئەوشارە دانابوو، ئەمە وپراى خەلكى شارەكە كەژمارەيان سەدان هەزار كەس دەخەملپنرا.

بەلام ئايا ئەو ژمارە زۆرە لەئاقار شالاوى مەغۇلەكاندا چىيان كرد؟ كىتەبەكانى مېژوو باسى ئەو دەكەن كاتى جەنگىزخان گەيشتە ئەوشارە، لەهەموولايەكەو گەمارۆى دا، دەبوو لەوكاتەدا سوپاي خواپزمى بۇيان دەرپەپىنايە، بەلام ترس چوبويە دلى موسولمانەكەو نەيانتوانى بەرگرى لەشارەكە بكەن.

خەلكى شارەكە كۆبونەو وپاويژيان لەبارەى دۆخەكەو كرد، نەيانتوانى قەناعەت بكەن بەسوپاي خواپزمى بۆئەو بەرگرى لەشارەكە بكەن، لەگەل ئەو شەدا هەندى لەخەلكى شارەكە بپرياندا بەرگرى بكەن، حەفتاهەزار كەس لەخەلكى شار، بەهاوبەشى زانايان و شەرەناسەكان بۆبەرگرى كردن دەرپەپىن و هەربەپى دەستيان بەپىشپەوى كرد، نەولاخيان پى بوو سواری بىن ونەشارەزايى سەريازىشيان هەبوو.

كاتى مەغۇلەكان بىنيان خەلكى شەمەرقەند بەرەنگاريان دەبنەو، بپرياندا پەنا بەرنەبەر فېللىك، فېلەكەش برىتى بوو لە پاشەكشە كردنى پلەبەپلە لەدەرەو شەركەكانى شارەكە، تاكو بتوانن لەو پىگەيەو بەرەنگارى كاران

له‌شاره‌كه دووربخه‌ونه‌وه، ئهم پلانه يه‌كێك بوو له‌پلانه سه‌ربازيه هه‌ره سه‌ركه‌وتوه كانى مه‌غۆل.

به‌گوێره‌ى ئه‌وپلانه، پله‌به‌پله ده‌ستيان كرد به‌پاشه‌كشه له‌ده‌ه‌رويه‌رى سه‌مه‌رقه‌ند. به‌لام له‌داوى خۆيانه‌وه بۆته‌يان داده‌نا، ئه‌وه بوو پلانه‌كه‌ى ته‌تار سه‌ركه‌وتنى به‌ده‌ست هه‌تيا، موسوڵمانه‌كان چاويان بريه‌ئو هه‌نگاه‌و به‌ته‌واوى له‌شاره‌كه دووركه‌وتنه‌وه...ئه‌وه‌نده‌ى نه‌برد سوپاى مه‌غۆل ئابلقه‌يان دان، ئيتىر قه‌تلوعامى باشتري‌ن پياوه‌كانى سه‌مه‌رقه‌ند ده‌ستى پيكرىو هه‌فتاه‌زار كه‌سيان لي‌كوژراو له‌و سوپا زه‌به‌لاحه كه‌س ده‌رنه‌چوو.

له‌پاش قه‌لاجۆكردى سوپاى موسوڵمانه‌كان، مه‌غۆله‌كان جاريكى تر ده‌ستيان كرده‌وه به‌گه‌مارۆدانى سه‌مه‌رقه‌ند، له‌م كاته‌دا سوپاى خواپزمى برپاريكى تر سنۆكانه‌يانداو داوى ئه‌مان و په‌نايان له‌سوپاى مه‌غۆل كرد، به‌ومه‌رجه‌ى ده‌روازه‌كانى شاره‌كه‌يان به‌بێ سه‌ريه‌شه بۆ بكه‌نه‌وه، مه‌غۆله‌كان به‌ويشنياره قايىل بوون، له‌ئه‌نجامدا سوپاى خواپزمى هه‌موو درگاكانيان كرده‌وه و خۆيان و شاره‌كه‌يان دابه‌ده‌ستى سوپاى مه‌غۆله‌وه.

مه‌غۆله‌كان وتیان: مالّ وچه‌ك وئاژه‌له‌كانتان بده‌نه ده‌ستمان تاكو بتان گه‌يه‌ينه شوێنى تايبه‌ت به‌په‌نادانى ئيوه‌(په‌ناگا)... خواپزميه‌كان ئه‌و فه‌رمانه‌يان جيبه‌جێ كردو ئه‌وه‌ى هه‌يانبوو داينه ده‌ستى مه‌غۆل. له‌پاش كۆكرىنه‌وه‌ى چه‌ك وچه‌خانه‌و ئاژه‌له‌كان، ئيتىر شمشيريان له‌سوپاى خواپزميه‌كان هه‌لكيشاو قه‌تلوعاميان كردن.

له‌داوى ئهم بگه‌وه به‌رده‌يه سوپاى مه‌غۆل چوه ناوشارى سه‌مه‌رقه‌نده‌وه‌و ئه‌وى له‌بوخارا كرديان دووباره‌يان كرده‌وه و ژماره‌يه‌كى بێ شومار له ژن و منداڵ و پياويان كوشت، هه‌موو سه‌روه‌ت و سامانى شاره‌كه‌يان به‌تالان برد، ده‌ستدریژيان كرده سه‌رناموسى ژنان، به‌چه‌ندىن شيوه ئه‌شكه‌نجه‌ى خه‌لكه‌كه‌ياندا، تاكو ناچاريان بكه‌ن پاوه‌و پول و كانزابه‌نرخه‌كانيان بده‌ن، ژماره‌يه‌كى زۆر وزه‌وه‌نديان له‌ژنان و منداڵان كرده كه‌نيزه‌ك.

ههركه سيكيش له بهر پيرى ولاوازي جهستهى بۆ خزمه تكارى وكه نيزه كى دهستى نه دايه دهست به جى ده يانكوشت، مزگه وتى گه وړه شاره كيان سوتاند و به ويرانه يى به جيان هيلآ، له پاش نه وه جهنگيزخان له سه مه رقه ندا مايه وه، چونكه نه و شاره ي نږدې خوش بوو.

به و جوړه سولتاني خواپزى، ليگه را دوهم گه وړه ترين شارى ولاته كى به ئاسانى بگويته دهستى مه غوله كان، خوښى ناچار بوو نه و نه دى ده توانى پاره و پول هه لېگريته وه لېيت، ته نانه ت نه د امانى خيزانه كى كه و تنه دهستى مه غول و خوښى به په نهانى و ته نه اى و هه ژارى له لاديه كى دووړه دهستدا كڅچى دوايى كرد.

جهنگيزخان بيست هه زار سوارى سوپا كى ته رخا نكرد بۆگه پان به دواى محه مه دشاى خواپزى و فهرمانى پيكر دن: محه مه د شام بۆ بدوزنه وه له هر جيگه يه ك بيت، ته نانه ت نه گه ر خوښى هه لواسيې به ئاسماندا.

پاش ماوه يه كى كورت نه و تپه ي سوپاى مه غول گه شته ناوچه يه كى نزيكى شارى (نيسابور) محه مه دشا نه يتوانى بوو سوپا و سواره كانى جه م بكا ته وه، كاتيک زانى مه غوله كان له شاره كه نزيك كه و تنه وه، نه و شاره يشى به جى هيلآ و بهر وه شارى (مازندران) هه لات كه ده كه و يته نيو ئيرانى ئيستا وه... كاتى مه غوله كان به و هه واله يان زانى نه چونه شارى (نيسابور) به لكو نه و شاره يان تپه پاندو پاسته وخو كه و تنه دواى محه مه دشا، نه و يش له لاي خوښه وه (مازندران) يشى بهر وه شارى (پره ي) و نه و يشى بهر وه شارى (هه مه دان) به جى هيلآ مه غوله كان هه ر به دوايه وه بوون.

له پاش نه م پاكه پاكيه، جاريكى ترگه پايه وه (مازندران) و له و يشه وه بهر وه (ته بهرستان) هه لات كه شارى كه ده كه و يته سه ر پڅه كانى ده رباى (خه زه ف) كه ئيستا به ده رباى (قه زوين) ناسراوه، له وى پاپوړيكي ده سكه وت و به ه و يه وه بهر وه نه و بهر ي ده ربا هه لات... مه غوله كان به دوايدا هاتن وله سه ر پڅى ده ربا راوه ستان و نه د يانتوانى بپه رنه وه، به و جوړه پلانه كى محه مه دشا سه ركه وت،

گهشته دورگه يهك له ناوه پاستى ده ياكه داو له كۆنه قه لايه كى ئه و دورگه يه دا مايه وه
وژيانى تيدا به سهر ده برد.

له و دورگه يه دا به هه ژارى ونه داريه كى سهخت ژيانى به سهر ده برد، له كاتيكدا
پۆزگارتيك هه بوو پادشاي چه ندين ولات بوو، پاره وپولى بى شومارى له بهرده ست
بوو، به لام له ترسى مهرگ قايل بوو به وژيانه سهخته كه چى پاش ماوه يه كى كه م
محهمد پاشا له و دورگه دورده دهسته دا وله نيو قه لاكه دا به ئاواره يى وه ژارى
وته نيائى كۆچى دوايى كرد، ته نانه ت هيچ پارچه قوماشيكيان ده ست نه كه وت بيكه ن
به كفن بۆى، بۆيه هه رته و نوينه يان بۆ كرده كفن كه خۆى له سهرى داده نيشته هه موو
ئه م پووداوانه له سالى (٦١٧ك) دابوو.

ژيانى ئه و سولتانه (به و جۆره ي خويندما نه وه) كۆتايى هات، ئه و سولتانه ي
كه ده رفته تى زيرپينى دايه ده ست مه غۆله كان بۆنه وه ي ولاتى موسولمانان
دا گيربكه ن به هۆى بى ئاگايى له ئاراسته كاربه كانى ئيسلام كه تياياندا پيغه مبه ر
(د.خ) ئاگادارمان ده كاته وه له وه ي توركه كان بئالۆزئين (دياره توركه كان باپيرانى
مه غۆلن). ئه وه تا پيغه مبه ر (د.خ) ده فهرمى: (واز له توركه كان بئين تائه وكاته ي ئه وان
وازتان لى دينن) (٦)

وازهينانى محهمدشا له جيگره كه ي (فهرماندارى شارى ئوترار) كاتى
بازرگانه كانى مه غۆلى كوشت، هه رچه نده په يماننامه ي بازرگانيشيان هه بوو له گه ل
جهنگيزخاندا، بويه هۆى توپه كردن وئالۆزاندنى مه غۆله كان وه لى ئه وه ي بۆ
په خساندن ولاتى موسولمانان دا گيربكه ن.

سه ربارى ئه وه ش سولتانى خواپزم په يوه ندى له گه ل دراوسى موسولمانه كانيداو
به تاييه ت له گه ل خه لافه تى عه باسيدا باش نه بوو. به لكو له دژايه تى ومملانئى
ئاشكرادابوو له گه ل ئه و خه لافه ته دا، به رله ويش دژايه تى له گه ل ده وله تى (خه تا)
وده وله تى (سه لجوفيه كان) دا بوو، بۆيه هه موو ده وله ته ئيسلاميه كان ده ست
به ردارى بوون بۆنه وه ي به ته نها خۆى پووبه پووى مه غۆله كان بيبته وه، هه رچه نده

ئەو گەورەترین ھەلەپھە كەلەكۆن ونویدا سەركرده و رابەرە موسولمانەكان تىي كەوتون. بەو ھى وازدینن يەك يەك دوژمنان دەولەتەكانيان لەناوبەرن وەك ئەو ھى لەدواتریشدا دەولەتەى ئەندەلوس لەناوبرا.

ئەو كاتەى تىپەكەى مەغۇل دلتىابوون لەو ھى ناتوانن سولتانى خواپزم دەستگىربەكەن، بەئاسانى دەستيان گرت بەسەرشارى (مازندەران) دا، ئەگەرچى لەپووى سەربازىيە گرتنى ئەوشارە زۆر سەخت بوو، بەلام داپوخانى دەرونى نئوناخى دانىشتوانى ئەوشارە بەھۆى پووداوەكانى (بوخارا و سەمەرقەند) ھە، ھەر سە سەربازىيەكەى نزىك كردهو... ديسانەو مەغۇلەكان وەكو (بوخارا و سەمەرقەند) ئەم شارەشيان ويران كردو خەلكەكان قەتلوعام كرد.

ئىنجا پوويان كرده شارى (پەى) لەپىگەدا گەيشتن بەدايكى سولتانى خواپزم و ھەمووژنەكانى كەپارەو پولىكى نۆريان ھەلگرتبوو بەنيازى ھەلاتن بوون، ئەو ھى پوويان گرتن و ناردنيان بۆجەنگىزخان لەشارى سەمەرقەند، ئەويش فەرمانىدا ھەندىكيان بكوژن و ھاوسەر و دايكى سولتانىشى كرده كەنيزەك.

تىپەكەى مەغۇل گەشتە شارى (پەى) ئەويشيان داگىركرد و كرديانە ويرانە و لەشارەكانى ترجىبيان كرد لەويش دووبارەيان كردهو، نزىكەى چل ھەزار كەسيان لەدانىشتوانەكەى كوشت... لەوتو ھەستەيەكى بچوك لەسوارەكانى مەغۇل بەرەو دەرياي قەزوین لەھەرىمى ئازەربايجانى موسولمان. لەم پىگەيەدا مەغۇلەكان بەسەر شارى (تەبرىز) دا تىپەرىن كەشارىكە لەشارەكانى ئەو ھەرىمە، فەرماندارى ئەو شارەكە پىاويكى موسولمان و ناوى (تۆزبەك كوپى پالەوان) بوو بىرارىدا ئاشتەوايى لەگەل تەتارەكاندا بكات لەسەر پارەو پول و كەلوپەل و لاخ و بەھىچ شىئەيەك بىرى لەو نەكردهو شەريان لەگەلدا بكات، چونكە شەو تابەيانى دەستى لەخواردنەو ھى مەى ھەلنەدەگرت و ھەمىشە سەرخۆش بوو، مەغۇلەكان بەو ئاشتەوايىە قايل بوون چونكە زستانە سەختەكەى ئەودە ھەرە دەستى پىكردبوو، ئەوشارەش لە ناوچەيەكى زۆر سارددا بوو.

سوپاکەى مەغۆل بەرەو پۆخەکانى پۆژئاواى دەياى قەزوين کشا. لەم ميانەيه دا
 دەستيان کردە داگیرکردنى پۆژەهەلاتى ئازەربايجان و لەوێشەو بەرەو باکور ملی
 پتيان گرت، لەپێگە دا هەریەکە لە (ئەرمینیاو جۆرجیا) یان داگیرکرد... هەرچى
 شانیشینی ئەرمینیا، ئۆریه ی دانیشتوانەکەى مەسیحى بوون.
 لەجۆرجیا شدا هۆزەکانى (کەرەج) هەبوون کە هەندیکیان مەسیحى و هەندیکى
 تریان بێت پەرست بوون. جەنگ و پێگدادان لەنتوان مەغۆلەکان و ئەو دوو شانیشینه دا
 پوویداو کۆتاییه کەیشى بە هەرهەسى هەردوو شانیشینه کە کۆتایى هات و لە ئەنجامدا
 مەغۆلەکان ئەو دوو ولاتەشیان لکاند بە ئیمپراتۆریه تەکەیانەوه.

جهنگيزخان وته واوکردنى ئۆپه راسيؤنى داگيرکردنى

دهوله تى خواپزمى

له دواى ئەوھى جهنگيزخان دلتيا بوو له مه لاتنى سولتانى خواپزم، دهستى کرده سه پاندنى دهسته لاتى به سهر ناوچه كانى ده وروبه رى (سه مه رقه ند) دا... تېيىنى کرد گه ورتين وبه هيترين هه ريم بريته له ناوچه كانى (خواپزم) و (خوراسان).

هه ريمى (خوراسان) هه ريمكى به ريلاهه وچه ندين شارى گه ورهى تيدايه، له به ناويانگترينيان شاره كانى: (بولخ، مرو، نيسابور، هيرات، غه زنه) گه ده كه و نه پوژمه لاتى ئيران وياكورى ئه فغانستانى ئيستاوه.

خواپزم ئەو هه ريمه بوو كه بويه ناوكى دهوله تى خواپزمى، به ناويانگ بوويه قه لاسه خته كانى وبه هره جهنگيه كانى، ده كه وته باكورى پوژئاواى (سه مه رقه ند) وهه پويارى (جهيخون) به وه ئيدا تيده په ريت وئىستا ده كه ويته هه ريدو و لاتى ئۆزبه كستان وتوركمانستانه وه.

جهنگيزخان ويستى جهنگيكي مه عه وى بكات تاكو بتوانى كاريگه رى دروست بكات له سهر دهرونى موسولمانه كان به رله وهى هه ولى داگيرکردنى ئەو هه ريمه زه به لاحانه بدات، بۆ ئەو مه به سته برياريدا كرده وه گه ليكي سهرتاسه رى كوشتارو ويرانكردن ئه نجام بدات تاكو ترس وتوقين له دلى موسولمانه كاندا بچيئن. ئەوه بوو سى دهسته ي له نيو سوپاكه يدا دروستكرد:

دهسته ي يه كه م: بۆ ويران كردنى هه ريمى (فه رغانه) ئيستا ئەو هه ريمه ده كه ويته و لاتى ئۆزبه كستانه وهه (٥٠٠ كم) له دورى به رى خوره لاتى سه مه رقه نده وهيه.

دهستې دوهم: بۆ خاپورکردنی شاری (تەرمون) که ده که ویتە (۱۰۰کم)ی شاری (سەمه رقه ند) وه.

دهستې سێهه: بۆ پوځاندنی قه لای (گلاده) که یه کێک بوو له باشترین قه لاکانی موسولمانان له سه ر پووباری (جه یحون).

هه رسی دهسته که به گوێره ی خواستی جه نگیزخان پۆلی وێرانه کاری خۆیان جێبه جێ کرد، ده ستیان به سه ره موو ناوچه کاندا گرت و کوشتارو وێرانه کاری وه که نیزه ک بردن و تالان و پێوێه کی گه و ره و گرانیان تیا دا جێبه جێ کرد.

ئهو په یامه ی مه غۆله کان گه شته نێوه موو گه لانی ده وریه ر، بۆیه ترس و تۆقینیکی نۆر دلی خه لکه که ی داگیرکرد. له پاش ئه وه ی هه رسی دهسته که له نه نجامدانی ئه رکه که یان گه رانه وه، جه نگیزخان عه زمی جه زمکرد بۆ ئه رکی داهاتووتری که بریتی بوو له داگیرکردنی هه ردوو هه ریمی (خۆراسان و خواپزم). ئه وه یشی بۆ چوویه سه ر، وه ک نه ریتی هه میشیه بیان، مه غۆله کان له کاتی شالاو هه کانیاندا بۆ داگیرکردنی شاره موسولمانه کانی تر، دیله موسولمانه کانیان ده خسته پیزی پێشه وه ی سوپا کانیانه وه.

دانیشتوانی شاری (به لێخ یان بولێخ) که ئیستا ده که ویتە باکوړی ئه فغانستانه وه دو چاری ترس و تۆقینیکی نۆر بوونه وه کاتی هه والی ناخۆشی پوودا وه کانی شاری (تەرمون) یان بیست، بۆیه داوایان له مه غۆل کرد ئه مانیان به دن و ئه مانیش شاره که یان به دن به دهسته وه، نه ک هه ر ئه وه نده به لکو داوایان لێکردن یاره تییان به دن بۆ داگیرکردنی شاری (مه رو) ئه وانیش به نا چاری ئه و داوایه ی مه غۆلیان جێبه جێ کردو یاره تیان دان بۆ داگیرکردنی ئه و شاره موسولمانه.

دهست به سه ردا گرتنی شاری مه رو

کوړه کانی جه نگیزخان سوپا که ی مه غۆل و دیله موسولمانه کانیان به رپوه برد بۆ داگیرکردنی شاری (مه رو) که ئیستا ده که ویتە نێو سنوره کانی ولاتی تورکمانستانه وه به دووری (۲۵۰کم) له پوژمه لاتی شاری (به لێخ) ی

نه‌فغانستان. له‌ده‌روازه‌ی شاری(مه‌رو)دا، مه‌غوله‌کان دیتیان موسولمانه‌کان کږبونه‌ته‌وه. بڼه‌ره‌نگاری کردنیان به‌خویان و سوپایه‌که‌وه که‌له‌دووسه‌ده‌زار که‌س تیده‌په‌ړی. بویه له‌ده‌روازه‌ی نه‌وشاره‌دا پووداویکی توقینه‌ر پوویدا، له‌پاش شکستی سوپای موسولمانه‌کان، مه‌غوله‌کان تیتیان که‌وتن و زږبه‌ی جه‌نگاوه‌ره‌کانیان سه‌رېږی وئوانی تریان به‌دیل گرت، که‌میکی زږکه‌م له‌و سوپایه‌ ده‌ربازی بوو، هه‌مووکه‌لوپه‌ل و ولاخ وچه‌ک وچولی سوپاکه‌یش بوو له‌لایه‌ن مه‌غوله‌کانه‌وه به‌تالان بران.

نیېن نه‌سېر ده‌لټت: که‌مه‌غوله‌کان که‌پشتنه‌ لایان، ده‌ستیان به‌جه‌نگ کرد، موسولمانه‌کان نارامیان گرت، به‌لام خوته‌تاره‌کان نه‌یاندنه‌زانی شکست چیه، بویه موسولمانه‌کان شکان ودرگای نه‌و شاره‌یان بڼه‌کرایه‌وه که‌شوره‌ی مه‌زنیشی هه‌بوو، دانیشتونیشی حه‌وت سه‌ده‌زار موسولمان ده‌بوون.

ته‌تاره‌کان که‌ماروی شاره‌که‌یاندو ترس وېمیان خسته‌ نیودلی دانیشتوانه‌که‌یه‌وه، له‌دوای نه‌وه‌ی سوپاکه‌یان به‌به‌رچاوی خه‌لکه‌که‌وه قپکرد. خه‌لکی شاره‌که‌ ماوه‌ی چوار پوژ ده‌روازه‌کانی شاره‌که‌یان بڼه‌ سوپاکه‌ نه‌کرده‌وه، به‌لام له‌پوژي پېنجه‌مدا سه‌رکرده‌ی سوپا، نامه‌یه‌کی بڼه‌ فرمانداری شاره‌که‌ نوسی وتیایدا گوتبووی: خوت وخه‌لکی شاره‌که‌ت له‌ناومه‌به، خوت بده به‌ده‌سته‌وه ده‌تکه‌ینه‌وه به‌کاربه‌ده‌ستی نه‌م شاره‌و ئیتر ئیره به‌جی دټلین).

فرماندار بږوای به‌وقسه‌یه‌کرد، بویه هات بڼه‌لای سه‌رکرده‌که، نه‌ویش پیشوازیه‌کی که‌رمی لیکردو پږی گرت وله‌خویي نزيك کرده‌وه، پاشان گوتی: هاوده‌مه‌کانت وکه‌سه‌ نزيکه‌کانت وده‌مراستانی نه‌وخه‌لکه‌شمان بڼه‌ بېنه‌ده‌ړی، تاكو بزاین کامیان ده‌گونجېن بڼه‌ خزمه‌تکردنی ئیمه‌و بڼه‌ نه‌وه‌ی دیارییان بده‌یني وبه‌شی خویان ده‌سته‌لاتیان پې بده‌ین وئیر له‌نیسته‌وه له‌که‌لمان بن.

میری فیل لیکراو بږوای به‌وقسانه‌ کردو ناردی به‌شویتي که‌وره یاریده‌ده‌رو وه‌زیر وسه‌رکرده سه‌ریازیه‌کانیدا تاكو له‌و کږبونه‌وه‌گرنگه‌دا له‌که‌ل کوره‌که‌ی

جەنگیزخاندا ئامادە بىن. كەھەموويان كۆبونەو ھەسەربازەكانى مەغۇل بەگورىس بەستىنەنەو، ئىنجا داوايان لىكردن دوو لىستى گەرە بنوسن. لىستى يەكەم ناوى ھەموو گەرە بازىرگان و دەولە مەندەكانى شار. لىستى دووھەم: ناوى ھەموو خاوەن پىشەو دەست پەنگىنەكانى شار.

دواتر كۆپەكەى جەنگىزخان داواى كرد ھەموو خەلكى شارەكە كۆبىرىنەو، ئەو بوو ھىچ كەس لەشاردا نەماو ھەموويان ھاتن بەدەم ئەو داخوازىەو. ئىنجا كورسىيەكى ئالتونيان ھاورد و كۆپەكەى جەنگىزخان لەسەرى دانىشت، ئەو پىش لەسەر كورسىيە زىرىنەكەيەو دەستى كرد بەفەرمان دان، لەسەرەتاو ھەرمانى دا بەھاتنە دەرەو ھەموو خاوەن پىشەكان ھەرھەموويانى نارد بۆ مەنگۇليا بۆئەو ھەى لەوئى سودلە بەھەرەو تواناكانيان ھەرىگرن.

پاشان دەولە مەندەكانى ھىتايە دەرئى وفەرمانىدا ئەشكەنجەيان بەدەن تاكو جىگەى پارەو پىولەكانيان ئاشكرادەكەن، ھەندئى لەوانە لەژىر ئەشكەنجەدا دەمردن چونكە ھىچ پارەو پولىتكيان نەبوو تاكو گىيانى خۆيانى پى بىرپەنەو.

لەپاش ئەوانە سەركردەو مەرەكانى شارىيان ھىتاو لەبەرچاوى خەلكەكەيەك لەداوى يەك كوشتىيان!!... ئىنجا چۆنە ناو شارەو ھەدەستيان كرده پىشكىن بەداوى زىرەو. زىودا دەگەپان، تەنەت گۆپى سولتان(سەنجەر) يان ھەلدايەو كەيەكەك بوو لەسولتانە كۆنەكانى خواپەم و ماو ھەى سى پۆژ كەنەكارىيان لەگۆرەكەيدا كرد. پاشان بىپارىياندا ھەموو خەلكى شارەكە بكوژن چونكە بەرەنگارى سوپاكەيان كردەو ھەركەسىش بەرەنگارى سوپاى مەغۇل بكات ئەو چارەنوسى دەبىت.

ئىبن ئەسىر لەو بارەيەو دەئىت: (لەپاش قەتلوعامى خەلكى شارەكە كۆپى جەنگىزخان فەرمانىدا تەرمى كوژراوكان بژمىن، ئەو بوو ژمارەى كوژراوكان نىزىكەى حەوت سەدھەزار كەس بوو، بەوجۆرە ھەموو دانىشتوانى شارى(مەر)) قىركان و ناوى ئەوشارە ھەك ھەموو شارە و ىران بوو ھەكانى تر لەمىژودا سىرايەو).

دهست گرتن به سهر شاری نیسابوردا

پاشان شاری(مهر) یان بهرهو شاری(نیسابور) تی پیراند، ئەمی دووهم شاریکی که وره ی هەریمی خۆراسان بوو، هەریمی خۆراسانی وەکو گوتمان دەکه ویتە باکوری خۆرئاوای ئێرانی ئیستاه...

له پاش وێران کردنی شاری(مهر) پوویان کردە(تهیسابور) بۆماوه ی پینچ پۆڤ که مارۆیاندا، هەرچەندە ژماره یه کی سه ریا زی موسولمانیشی لێ بوو، به لام هه واله کانی شاری(مهر)یان پینگه یشت بوو، ترس و بیم هه موو ناودلایانی داگیرکردبوو، هەر بۆیه نه یانتوانی به ره نگاری بکه ن و مه غۆله کان چونه ناو شاره که وه. هه موو خه لکی شاره که یان هینایه ده ری بۆیابان، که سیك هات هه والی هینابۆ کۆپه که ی جه نگیزخان گوتیان هه ندێ له دانیشتوانی(مهر) له مردن پزگاریان بووه چونکه ئەوشمشێره ی لێیان دراوه به رشوینی کوشنده یان نه که وتوه و سه ربازه کانی مه غۆلێش وایانزانیه کوژاون بۆیه به جێیان هێلاون. له به ره وه کۆپه که ی جه نگیزخان فه رمانیکرد له(نیسابور)دا وانه که ن به لکو به یی جیاوازی هه موو پیاوه کانی ئەو شاره بکوژن و سه ریان به ن بۆنه وه ی دلنیا به ن له وه ی کوژاون، دواتر هه موو ئافره ته کانی شاریان کرده که نه یزه ک. پانه زه پۆڤ له وشاره دا مانه وه و تالان و پزویان کردو به دوا ی ئالتون و زیپوکانزای گرانبه هادا که پان، دواتر شاره که یان به جێ هێلا وه ک(ئیه ن ئه سیر) ده لێت: (وێرانه یه ک یان به جێ هێلا).

دهست به سه ردا گرتنی شاری هیرات:

ئینجا پوویان کرده شاری هیرات له باکوری ئه فغانستان، کۆپه که ی جه نگیزخان به خۆی وه یزه تو قیته ره که یه وه به ره و ئەو شاره کشا، ئەویش له و چاره نوسه ده ربا زنه بو که(مهر) و(نیسابور) پوویه پووی بوونه وه. هه موو پیاوه کانی کوشت وژنه کانی کرده که نه یزه ک. دوا جار ئاگری له شاره که به ردا و کردیه سوتماک. وه لێ میری

نەم شارە بەخۆی وتیپێك لەسوپاکیەوێ تەوانی هەلبێت بەرەو شاری (غەزنە) و لەمەیدانی شەپ دووریکەوێتەوێ.

بەدەست بەسەرداگرتنی (هیرات) هەموو هەریعی (خۆراسان) کەوتە دەستی (تەتار) و هیچ شارێک نەمایەوێ داگیرنەکرا. هەموو نەم پووداوانە لەسالی (٦١٧ک) داوێ.

دەست بەسەرداگرتنی شاری خوارزم ٦١٧ک:

شاری خوارزم مەلبەندی خوارزمیەکانە، ژمارەیهکی زۆر موسولمانی تێدایە، قەلاکانی لەبەهێزترین و پارێزراوترین قەلاکانی موسولمانان بوون.

نەم هەریعە دەکەوێتە سنوری ئێوان ئۆزبەکیستان و تورکمانستانی ئێستانو، پاستەوخۆلەسەر پویاری (جەیحون) بوو، شارەکە بایەخێکی ستراتیژی و ئابوری گەورەیی هەبوو، جەنگیزخان گەورەترین بەشی سوپاکەیی ئاراستەیی ئەو شارەکرد، سوپاکە بۆماوێ پێنج مانگی پەبەق ئابلقەیی شارەکەیاندا و نەیانتوانی دەروازەکانی بکەنەوێ. بۆیە داوایان لەجەنگیزخانکرد یارمەتییان بۆ بنێرێت، ئەویش ژمارەیهکی بێ شومار سەربازی ئارد بۆهاوکارییان. بەوجۆرە یەک لەدوای یەک و لەهەموو ئاراستەکانەوێ شالوایان برده سەرشارەکەو تەنگیان پێ هەلچنی، تاكو توانییان کەلێنێک بکەنە شوێنەکانەوێ و لەوێوێ چوێناو شارەکەوێ، جەنگێکی ترسناک لەئێوان تەتارو موسولمانەکاندا پویدا، خەلکیکی زۆر کوژدان لەهەردوولا. بەلام سەرکەوتن بۆ مەغۆلەکان بوو، پەیتاپەیتا ژمارەیی زیاتری مەغۆل دەهاتنە ناو شارەکەوێ تاكو لە کوتایدا توانییان زۆر بەخرایی موسولمانەکان بشکێنن.

موسولمانەکان دەستیان کردە پاکردن و خۆشاردنەوێ لەژێر زەمێن و سەرداب و مەتەرێز و ئەشکەوتەکاندا. مەغۆلەکان بەرپەستیکی زەبەلاحی ئاویان لەسەر پویاری (جەیحون) پوختان تاكو ئاو لەشارەکە بێن، ئینجا لاقاوی ئاوێکەیان کردەسەر شاری (خوارزم) و شارەکە نقومی ئاو بوون هەموو ژێر زەمێن و سەردابەکان

پرېيون له ناو، هه موو نه وانه ی خویان تېدا هه شاردا بېو خنکان وله وشاره گه وره یه
هیچ که سې به زیندوی دهر نه چوو.... کاتې شاره که یان به جې مېلا، شاره که نو قمی
ناوی جه یحون بېوو...

ثېبن نه سېر له ویاړه یه وه ده لیت: پوداوی ناوا له کون ونویدا پووی نه داوه، مه گهر
نه و پوداوه ی به سهر قهومی نو جده اها ت. (۷) به خاپور کردنی هه ردو و
هه ری می (خوړسان و خواړم) مه غوله کان توانی یان ناوچه کانی ناوه پاست و باکوری
ثیمپراتوری ته خواړمی کون تر ټول بکه ن و له پېش پره وی کردنه که شیاندا به ره و پوژ ناوا
گه شتنه سنوره کانی عیراق که مه لېه ندی خه لافه تی نیسلا می بوو. ته نها شاره کانی
باشووری ده وله تی خواړمی مانه وه، نه وشارانه (سولتان جه لاله دین کوپی سولتان
مه مه دی خواړم) ده سته لاتداریان بوو، هه موو نه وانه ش له هیرشه کانی ته تار
هه لات بوون، له ده وری نه وشارانه کز بېونه وه. شاره کانی باشووری ده وله تی خواړم
پیک ده هاتن له ناوه پست و باشووری نه افغانستان و پاکستان، پوویاری (سهند) نه و
ناوچه انه ی له هندستان جیا ده کرده وه.... (جه لاله دین) شاری غه زنه ی کرد بویه
مه لېه ندی سهره کی خوی (۱۵۰ کم له کابولی پایته ختی نه افغانستانی نیستاره دووره)
چونکه نه وشاره، شاری کی سهخته له هه موو لاره به چیا کانی (بارو جامیزوس) ده وره
دراوه.

جه نگی نیوان سولتان جه لاله دین وسوپای مه غول وسهرکه وتن به سهریدا له جه نگی (غه زنه) ۱۲:

جه لاله دین نه خشی کیشا بې پاریزگاری کردن له ناوه پاست و باشووری
نه افغانستان، چونکه له هه موو ملکه کانی باوکی هه رنه و ناوچه که مه ی بومابویه وه.
جه نگیزخان سوپایه کی بې شوماری ناراسته ی غه زنه کرد..... جه لاله دین له دوا
نه وه والا نه ی له ناوچه کانی تره وه پتی گه یشتیوو به مه به سستی به رگری کردن
سوپایه کی گه وره ی پیکه وه نا، ثینجا یه کیک له پادشا تورکه موسولمانه کان
که ناوی (سهیغه دین به عراق) بوو، پیاوکی ناواو دلیر وچاونه ترس وخواه ن فیلی

جەنگ بوو، بەخۆی و سێ هەزار سەربازەو پالی دابە جەلالەدینەو، دواتر شەش هەزار سەربازی هەلاتوی ناوچەکانی تری خواپزمیشی ئۆ کۆبوونەو. مەلیک (خان)ی میری (هیرات) یش، پەییوەندی پێوەکرد، بەو جۆرە ژمارە ی سوپاکە ی جەلالەدین نۆز گەورەبوو. بەو سوپا زەبەلاحەو چوو ناوچە یەکی نزیک (غەزنە) کە پێی دەگوترێ (بەلق) و ناوچە یەکی شاخاوی یاخپەو دەکەوتێ نێوانی زنجیرە یەکی چیا ی سەر بلندی زەبەلاحەو.

لەوێدا چاوەروانی هاتنی سوپای مەغولی دەکرد، ماوە یەکی کەم تێپەری نائەو بوو مەغولەکان گەشتن و یەکی لێ جەنگە هەرە گەورەو خۆپناویەکان لەو ناوچە یەدا پوویدا، موسولمانەکان شەپزکی دلێرانەیان کرد، چونکە دەیانزانی ئەو دواپێکی دەولەتی خواپزمیەو ئەگەر بشکێن نێر بۆهتایە لەناودەچن. ئازایەتی و غێرەتی موسولمانەکان و سەختی ناوچەکەو سروشتی شاخاوی و نۆزی ژمارە ی موسولمانەکان و ئازایەتی سەربازە تورکەکان بەسەرکردایەتی (سەیفەدین بەغراق) و لێهاتوویی (جەلالەدین) کاریگەر یەکی گەورەیان هەبوو لەخۆراگری موسولمانەکان لەبەردەم سوپاکانی مەغولدا.

شەپۆپێگەدان سێ پۆز بەردەوام بوو، تاکو خودا سەرکەوتن و پالپشتی خۆی دابەزاندە سەر موسولمانەکان و بۆیەکەمجار مەغولەکان شکان، ژمارە یەکی نۆزیان لێکۆژا و ژمارە یەکی تریان ئۆ بەدیل گیرا و ئەوانەشیان کە دەربازبوون بەشپز ی گەپانەو لای جەنگینخانی پادشایان کە ئەو کاتە سەمەرقەندی بەجێ هێلا بوو لەناوچە ی (تالقان) ی باکووری پۆزەلاتی ئەفغانستان بنکە ی دامەزراندبوو. لەوای ئەو جەنگە و دە ی موسولمانەکان بەتەواوی بەرزبوویەو، چونکە پێشتر هەموو خەلک بەروایان وابوو هەرگیز مەغولەکان نابەزن، کەچی ئەو تە یەکی بونی سوپا ئیسلامیەکان لەغەزنەدا بەرەمی خۆی دابەدەستەو. ئەو بوو لەو جەنگەدا سوپای جەلالەدین لەگەڵ پاشماوە ی سوپاکانی باوکی و تێپە تورکیەکەو مەلیک خاندان

په کيان گرت و چېگه په کي گونجاوېشيان بۆجه ننگه که هه لېژاردو هه موو هوکاره کانيان به کارهاورد تا له نه نجامدا سهرکه وتن.

له دواي نه وه ي چه لاله دين دنيا بوو له هيزو يازوي سوپاکه ي، نامه په کي بۆ چه نگيزخان نارد که نه وکاته له (تالقان) بوو، دواي ليکړد سهرله نو ي چه ننگ بکه نه وه ! نه وه په که مجاريو چه نگيزخان هه ست به مه ترسي بکات، بۆيه سوپا په کي گوره ي سازکړد و به رابه رايه تي په کيک له کوپه کاني خو ي به پتي کړد بۆ شه پ له گه ل چه لاله ديندا... سوپاي موسولمانه کانيش خويان سازدا بۆ دوو هه چه نگان له گه ل مه غولدا.

هه ردو سوپاکه له شاري (کابل) پيک گه يشتن که شاري کي سهخته و له زوريه ي لاکانيه وه به شاخ دوه وره دراوه، له باکوره وه شاخه کاني (هند گوش) ي سهريلند وله پوژناواوه شاخه کاني (بارو باميزوس) و له باشورو پوژه لاتوه شاخه کاني (سليمان)... له و چېگه په دا جه ننگي به ناو بانگي (کابل) پويدا.

چه ننگه که زور سهخت بوو، سهخت ترو توند تريوو له و چه ننگي له غه زنه دا کرا، موسولمانه کان جاري کي تر خويان گرت و سهرکه وتني دوو هه ميان تو مارکړد، نه که هه رنه وه نده، بگره ده يان هه زار ديلي موسولمانيان له ده ستي سوپاي مه غول پژگارکړد. بۆيه موسولمانان به و سهرکه وتنه گه شان وه و زور شادومان بوون.

هەلپەکردن بۆ دەستگەوت سەرگەوتنەكەى گۆرى بۆ

شكست!!

لەپاش ئەو سەرگەوتنەى كەبەھۆى يەكگرتوى موسولمانانەو بەسەر مەغۇلەكاندا تۆماركرا، نيازە شاردرادەكان دەرگەوتن، سەرگەردەكان لەسەر دەستگەوت ناكۆكيان تىگەوت، موسولمانەكان كەوتنە ناشوبەو دووبەرەكيان تىگەوت لەسەرچۆنئىتى دابەشكردنى دەستگەوتەكان. سەيفەدين بەغراق ومەليك خانى مېرى ھىرات ھەستانەو ھەركاميان بەشى خۆى برد، ناكۆكى سەرى ھەلداو دەنگيان لەيەك بەرزكردەو ٲينجا شمشىريشيان بەرزكردەو، موسولمانەكان لەسەر دەستگەوت بەريونەكيانى يەكتر. ھەموو ناكۆكىەكەش لەسەر(جوانوو) يەك بوو كە لەنۆو دەستگەوتەكاندا بوو، ھەردوو سەرگەردەكە دەيانويست بۆ خۆيانى بەرن.

يەككە لەكوژراوەكانى ئەوشەپە ناوخۆيىيە براپەكى سەيفەدين بەغراق بوو، بۆيە سەيفەدين زۆر توپەبوو، بپاريدا لەسوپاكەى جەلالەدين پاشەكشە بكات وبەخۆىى وسىى ھەزار سوارەو ەلى جياببنەو.بەو ھۆيەو شەژانىكى گەرەكەوتە ناو سوپاى موسولمانانەو.جەلالەدين ھەلدا ناكۆكىەكان چارەسەر بكات وبەپەلە چو بۆلاى سەيفەدين وتكاى لىكرد بپارەكەى جىبەجۆ نەكات وبگەپۆتەو بۆ ناوسوپاى موسولمانەكان، چونكە موسولمانان يەك سەريازيان لى زياد نىەوپۆيىستان بەھەموو وزەيەك ھەيە، بەلام سەيفەدين سووربوو لەسەر بپارەكەى پاشەكشەى كرد، بەو ەش سوپاى موسولمانەكان دووچارى شكستىكى گەرەى

مادی ومهغه وی بوویه وه ونه یانتوانی ئو دوو سه رکه وتنه گه وره یه بگه یه ننه نه خنام که له (غه زنه) و(کابول) دا تو ماریان کردن.

ئه وان له و بگرو به رده یه دا بوون کاتئ جه نگیزخان خودی خوی به سه رکر دایه تی سوپا کانی هات بۆ پوویه پوو بوونه وه ی ئو موسولمانه ی که له غه زنه وکابولدا به سه ر سوپا کانی دا سه رکه وتبوو، ترس و بیم چوه دلی سوپای موسولمانه کانه وه وره یان به ته وای پوخاو دای له زه وی.

جه لاله دین هه سستی کرد سوپا که ی ته وای لاوازیووه، بۆیه به خوی و سوپا که یه وه به ره و باشور هه لات، به و هیوایه ی له ده سستی جه نگیزخان هه لبت یان خوی له شه پی لادبات. به لام جه نگیزخان سور بوو له سه ر جه نگ.... جه لاله دینیش هه مان په فتاری باوکی کرد، شار به شارو ولات به ولات هه لات تا کو گه یشته سه ر پوباری (سه ند) که ئو دوو ولاته له یه کتر جیا ده کاته وه.

بریاریدا له و پوویاره ش بپه پتته وه و بچپته خاکی هندستانه وه، هه رچه نده په یوه ندیشی به هنده کانه وه باش نه بوو، به لام پتی وابوو ئه وان به به زه یی ترده بن له گه لیدا تا کو مه غۆ له کان. کاتئ گه یشته سه ر پوویاره که پاپۆری ده ست نه که وت پتی بپه پتته وه تا کو وه کو باوکی چۆن به پاپۆر له قه زوین په پیه وه ئه میش له (سه ند) بپه پتته وه، ناچار چاوه پوانی کرد بۆ ئه وه ی پاپۆر بیت. لی هینده ی نه برد سوپای جه نگیزخان گه یشته سه ری، چاری نه ما ده بوو هه رشه پیکات چونکه پوباری سه ند له پشتیان وه و سوپای جه نگیزخانیش له پیشیان وه بوون و پاپۆر په کانیش نۆر لیبان دوور بوون. ئه وه بوو جه نگیک ی سه خت و که مه رشکینی واپویدا، ئه وانه ی پوودا وه که یان بینیبوو ده یانگوت هه موو شه په کائی پیتشو له چاو ئه م شه په دا که مه وگا لته ی مندالان بوون. سی پۆژ به به رده وای شه پبوو، کوشتارنکی نۆرکرا.

(مه لیک خان) ی میری هیرات یه کیک بوو له کوژرا وه کانی ناوئهم شه په، پۆزی چواره می شه په که سوپا کان به هۆی نۆری کوژرا وه کانه وه له یه ک دوور که وتنه وه وده ستیان کرد به چاوخشاندنه وه به حسابه کانیا ندا.

له نټو ټم هوډنه کاتيه دا، که شتيه کان گه پانه وه بڼ پوياري (سه ند) جه لاله دين به بټي ټوهي کاتيکي ژور له مشتومړدا به فيړو بدات سواړي که شتيه ک بوو، خوي وکه سه نزیکه کاني له پووباره که وه به ره وخاکی هنده کان په پينه وه و مه غوله کانيان له و به ري پوژناوای پووباره که دا به جي هيلآ.

له دواي هه لاتني ټو، جه نگيزخان واخولي کرده وه به لای شاره موسولمانه کاند ا وجامي پق وټوپه يي سه ختي خوي به سه ردا پزاندن... (غزنه) به هو ي ټوهي پيشتر ببويه هو ي به زاندي سوپای مه غول، له وکوشتاره دا پشکي شيري به رکه وټ، جه نگيزخان هه موو پياوه کاني ټو شاره کوشت وټاقي لي دهر نه کردن، ټافره ته کانيشي کرده که نيزه ک، ټينجا ټاگري له شاره که به رداو کردي به سوتماک... ټيبن ټه سير له باره ي به سه رهاتي ټو شاره وه ده لټت: (کرديه وټرانه و داري به سه ر به رديه وه نه هيلآ، وه ټه ټوهي دوټني ټاوه داني نه بويټت)...

جه نگيزخان زوريه ي خه لکي شاره که ي گرت، کورپه کاني جه لاله دين له نټو گپراوه کاند بوون، جه نگيزخان فه رمانيدا هه موو کورپه کاني جه لاله دين سه ريپن. به و جوړه ش جه لاله دين ټو تالاره ي چه شت که مليونه ها ها ولاتي ولاته که ي پيشتر چه شت بويان. به و جوړه جه نگيزخان تواني هه مووخاکی ټه فغانستان داگيرکات وسه رته ي هره سي نه ته وه ي ټيسلام له وټوه ده ستي پټکرد... ټيټستاش وه ک ټه وه وايه ميژوو خوي دووباره بکاته وه، ټه وه تا ټه مريکي وبه ريتانيه کانيش سه رته تا به داگيرکردني ټه فغانستان ده ستيان پټکرده و له وټوه په ل ده کورتن بڼ داگيرکردني هه موو نه ته وه ي ټيسلام به شيوه ي سه ربازي.

ده ست به سه را گرتني مه راگه

له سه ره تاي سالي (٦١٨ک) دا مه غوله کان چونه شاري مه راگه وه، ټه وشاره ده که وټته هه ري مي ټازه ربايجانه وه وټافره تيک فه رمانپه وايه تي ده کرد. مه غوله کان که ماروي شاره که ياندا، له هه رچوارده وري (مه نجه نيق) يان دانا، جه نگی ته تار دڅي ټه وشاره له پټي ديله موسولمانه کانه وه ده ستي پټکرد وه ره ټو ديلا نه ده ستيان به

داگیرکردنی شارەکه کرد. دیله موسولمانەکان دەستیان کرد بەکوشتنی
 براموسولمانەکانی تریان که خەلکی شاری (مەراگە) بوون. دیله کان چاویان
 لە ماوێهەکی کەمی ژیان بربوو. مەغۆلەکان لە (٤/سەفەر/٦١٨ک)دا چوونە شارەکهو،
 شمشیریان خستە ناو خەلکه که یهوه و ئەوێهەندەیان خەلک کوشت وەک ئێبێن ئەسیر
 دەلێت لەژماردن نەدەهاتن.

هەموو ئەو شتەکانیان بەتالان برد کە بۆتالانکردنی دەشیان، هەموو ئەو شتەکانیان
 دەبرد کە بۆیان هەڵدەگیرا، ئەگەر نەشیان توانیایە بیانگوازنەوه کۆیان دەکردنەوه
 و دەیان سوتاندن... ئاوریشمیان دەهێناو کۆیان دەکردەوه و بەئەندازەی
 گردۆلکه یهکیان لێدەکرد، ئینجا گریان تی بەرنەدا.

ئێبێن ئەسیر دەلێت: جاری واهەبرە ئافرەتیکی مەغۆل خۆیکردووە بەمالێکدا وژن
 و پیاو و مندالی مالەکه یه که به یه ک کوشتووە و کەس نەبووێراوێه دەستی بگرێت!

هەر ئێبێن ئەسیر دەلێت: بەگوێچکهکانی خۆم لەهەندێ خەلکی مەراگەم بیستووە،
 جاریکیان پیاویکی مەغۆل چوونە سەرە رێیه که سەد پیاوی موسولمانی
 تێدا بوو، یه که به یه که هەر هەموویانی کوشتووە، کەسیان زاتی ئەوێهەندەیان نەکردووە
 بەرگری لەخۆیان بکەن و پیتی بلێن وامەکه. بەو جۆرە ترس و لاوازی چووبوێه ناو دلی
 خەلکهو نەیاندهتوانی به هیچ شێوه یه که بهرگری لەخۆیان بکەن.

په راویزه کانی به شی دووهم

(۱) بنواړه نه م کتیبه مان (یا جوج وما جوج من الوجود الى الفناء) بلاؤکراوه ی دار الکتاب العربی.

(۲) پېشه ووا بوخاری په که مین کۆکه ره وه ی فرموده پاسته کانی پیغه مېره (درو دی خوای له سهر بئ) که ناو نراوه (سه حیجی بوخاری) هه موو نه ته وه ی نیسلام کۆکن له سهر پاستی وبئ خه وش نه و کتیبه و له پاش قورئان به دووهم پاستترین په رتوکی داده نئین له سهر زه ویدا.

(۳) بنواړه: البدايه والنهايه، ثبین که سیر، پروداوه کانی سالی ۶۱۶ک.

(۴) بنواړه: الكامل فی التاريخ، ابن ابیر.

(۵) ه.س، ثبین نه سیر هاوچه خی پروداوه که بووه... به لام ثبین نه سیر له و بۆچونه یدا پاستی نه پیکاو، چونکه داگیرکه رانی عه رب له کوردستانی باشوردا، له مه غول وده جالیش خراپتر جولانه وه، نه گهر مه غوله کان ته نها قریان خستبیتته ناو مرقفه کان، نه و داگیرکه رانی عه رب له سهرده می سه دام حسیتندا به هوی چه کی کیمیاویوه مرقف وناژله وه موو زینده وارانئ نه م خاکه یان قپرکردو ته نانه ت سه گ وپشيله ومیژوله شیان به گازی زه هراوی خنکاند. ئینجا ئایا مه غوله کان دپنده تربوون یان داگیرکه رانی عه رب له کوردستاندا... وه رگتیر.

(۶) نه بو داودو نه سائی گتیراویانه ته وه.

(۷) ثبین نه سیر، ه.س.

جیهان بەر لـه سەرھەڵدانی مەغۆل

- بارودۆخی جیهان بەر
لە سەرھەڵدانی مەغۆل.

- بارودۆخی جیهانی ئیسلامی
بەرلە سەرھەڵدانی مەغۆل.

- ئەوێ ئیبن ئەسیر سەبارەت
بە داگیرکاری مەغۆل و ھۆکارەکانی ئەو
داگیرکاریە بۆ جیهانی ئیسلامی باس
دەکات.

بارودۇخى جىھان بەر لە سەرھەلدىنى مەغۇل

بەرلەپەيدابونى مەغۇلەكان، دوومىزى گەرە لەجىھاندا ھەبوو، ھىزى موسولمانەكان و ھىزى خاچپەرستەكان.

ھىزى موسولمانەكان لەوكتەدا دەستەلاتى بەسەر نىوہى ئاوەدانىەكانى ئەو سەردەمەدا ھەبوو، سنورەكانى لەپۆژئاواى چىنەوہ دەستى پتدەکردوبەئاسىاو ئەفرىكادا تىدەپەپى ولەولاتى ئەندەلوسدا دەگەشتە پۆژئاواى ئەوروپا. لەو ماوەيەدا جىھانى ئىسلامى ھەرچەندە پوويەرەكەى نۆر بەرىن بوو، ژمارەى موسولمانەكانىش نۆربوو، داھاتىشى مەزن بوو، بەلام ھەژارى وداپوخانىكى سىياسى نۆر لەناو نۆرىنەى ولاتە ئىسلامىەكاندا بلابوو، سەيرلەوہدايە ئەوداپوخانە لەپاش چەندسالىكى كەم بوو لەكۆتايى سەدەى شەشەمى زاینىيەوہ كەتيايدا موسولمانان بەھىزو سەرکەوتوو بوون.

لەوكتەدا جىھانى ئىسلامى پىكھاتبوو لەژمارەيەك دەولەتى ناكۆك، ئەگەرچى يەك خەلافەتى ئىسلامى (عەباسىەكان) ھەموويانى كۆدەكردەوہ كەلەپاش ھەرەسى شانشىنى ئەمەويەكان (دەرپرېنى وەرگىپ) لەسالى (۱۳۲ك) دا دروست ببو بەغداى كردبويە پايتەختى خۆى.

بەھاتنەوہى سەدەى ھەوتەمى كۆچى خەلافەتى عەباسى تەواو لاوازىبوو، تەنھا دەستەلاتى بەسەرناوہپاست وياشورى عىراقدا دەپۆيى...يانى خەلافەت تەنھا وىنەى خەلافەت بوو، چونكە ھەردەولەتتىكى ئىسلامى بگرى، دەستەلاتى جياواز لەعەباسىەكانى ھەبوو... مىسرو شام وحيجازو يەمەنىش لەژىر دەستەلاتى ئەيبوبىيەكاندا بوون كەوہچەى سەلاحەدىنى ئەيوبى بوون.

له ولاتانی مه غریب وئەندەلوسیشدا، دەستەلات بە دەستی (موەحیدینەکان) ھوہ بوو، کەچی دەولەتی موەحیدینیش تەواو لاواز ببوو.

خوایزمیەکان، دەستەلاتی ھەموو ناوچەکانی پۆژھەلاتی ئیسلامیان بە دەستەوہ بوو، دەولەتییکی پان وپۆرپوو، سنورەکانی لەچینەوہ دەستی پێدەکردو درێژدەبویەوہ بەرەو ناوچەگەلێکی زۆری ئێران لە پۆژئاوادا، خوایزمیەکان ناکۆکیەکی نەزۆک و دوردیزیان ھەبوو لەگەڵ عەباسیەکاندا... ھەرچی ولاتی ھندستانە، لەو سەردەمەدا لە ژێر دەستەلاتی (گۆریە) موسوڵمانەکاندا بوو، دیسانەوہ ئەمانیش لەگەڵ خوایزمیەکاندا ناکۆک بوون.

ولاتانی پۆژئاوای فارسیش (ئێرانی ئیستا) بە دەستی گروپی ئیسماعیلیەکانەوہ بوو، ئەوان گروپیکی شیعەن و بە (حەشاشیەکان) یش ناسراون، مەغولەکان ئەوانیان ناو نابوو (بێ باوہ پەکان).

ئەو گروپە یەکیکن لە گروپە (باتنیەکان) ولەبۆگەن ترینی گروپەکانن، چەندین سەرپێچی جۆراوجۆریان لە بواری بیروباوہ پدا ھەیە، ھەرئەوێش ھانی زۆریک لە زانایانی داوہ کە فەتوای کافرکردنیان دەریکەن ولەبازنە ئیسلام بیان کەنە دەرەوہ، ئەدی ئەوان ئاینیان تیکەلاوی فەلسەفە دەکرد، لەبەرپەتیشدا ئاگرپەرست بوون و بە پەرۆات موسوڵمان ببوون، بە ئارەزووی خۆیان ئایەتەکانی قورئانیان لێک دەدا یەوہ و نکولییان لە زۆریک لە فەریزەکانی ئیسلام دەکرد، گەورەترین داواکارییان بریتی بوو لە دەستەلات و مولک مال، ھەر لەبەر ئەوێش بوو کە ھەمیشە بایەخیان بە کاروبارەکانی چەک و جەنگ و دروستکردنی قەلاو شۆرەکان دەدا.

ولاتی ئەنازۆل (تورکیای ئیستا) بە دەستی پۆمە سەلجوقیەکانەوہ بوو کە بە پەرچەلەک دەچنەوہ سەر تورکە موسوڵمانەکان.

لە ھەموو ولاتانی ئیسلامیدا پیلان و ئاشوب بالۆییویەوہ، جەنگ و شەپۆ شۆر زیادی کردبوو، تاوان و سەرپێچی تەشەنەیی سەندبوو، خەلکی بە تەواوی شانیان دا بویە بەر ژانی دنیا و ماناجوانەکان لە دلیاندا سەرا بویەوہ، زۆرترین قسە لە ولاتانەدا

ببيسترايه. ئهوه بوو كه فلان ستمى له فلان كرد، فلان فلانى كوشت... هتد. بۆيه ههردەبوا ئه و بارودۆخه خراپ وشيواوه بگۆریت، له بهرتهوه جيهانى ئىسلامى له و كاته دا چاوه پوانى پوودانى كارەساتىكى ده كرد تاكو هه موو ئه ولاوازانە پاماليت ونهويهكى ترى موسولمان بېنيتته پيشه وه (به ويستی خوا) كه بتوانن شكۆمه ندى بۆ ئىسلام وه نيزيش بۆخه لافه ته كه بگيرنه وه، به هه رحال ئه وهى باسمان كرد حال وبالى نه ته وهى ئىسلامى بوو له كۆتايى سەدهى شه شه م و سه ره تاي سەدهى هه وته مى كۆچيدا.

له م سه رده مه شدا هه مان بارودۆخ له جيهانى ئىسلاميدا سه رداره، نه ته وهى ئىسلامى له و په رى لاوازيديه ونه ته وه كانى تر سه ريان تىكردوه، ئه گه رچى به ژماره موسولمانان زياتر له سى يه كى جيهان وپوه رىكى زياترى زه ويشيان له به رده ستدايه. كه چى جگه له نتيوخياندا كه له بهر ساكارترين ويى ئه رزش ترين هو پىكه وه ده جهنگن ئىدى له گه ل كه سى تر دا شه پناكەن، كه چى له ولاشه وه چاوه پوانى فرياد په سيك ده كن پزگاريان بكات وه كه له سه رده مى سه لاحه ديندا پوويدا.

ئېين ئه سىر له كتيبه كيدا (الكامل فى التاريخ) له باسى هاتنى هيرشى ته تار بۆ سه ر ولاتانى ئىسلاميدا، ده نو سي ت: ما وهى چه ندين سال خۆم به دور ده گرت له وهى باسى ئه و پودا وه بكم، بۆ ئه وهى هه ربه گه وره يى پاى بگرم، هه زم نه ده كرد ياد م بكه ويته وه، هه ميشه قاچيكم پيش ده خست وقاچيكم دوا ده خست... بريا له دا يك نه بومايه، خۆزگه به رله و پودا وه به ردمايه و له بير بچومايه ته وه... كه چى كۆمه لى براده ر هانياندام تاكو پوودا وه كه بنوسمه وه، منيش پاوه ستام، به لام دواتر هه ستم كرد نه نو سينه وهى ئه و پودا وه هيج سو ديكى نيه، بۆيه ده لئين:

ئه و با سه بري تيه له گي رانه وهى پودا وه هه ره گه وره كه و به لا سه خته كه، ئه و پودا وهى كه پۆزگار هكان نه زوك بوون له وهى پودا ويكى ترى وايان به داميندا بيت، به گشتى كه وته سه ر هه موو خه لك ويه تاييه تى قورسا يى له سه رموسولمانان دانا.

ئەگەر يەككە بلىت: لە وکاتەوه خۆی گەرە ئادەمی لەسەر زەویدا دروستکردووه تاکو ئیستا پووداوی وا لەسەر زەویدا نەدیتر اوه، ئەوا پاستی گوتووه، چونکە پۆژ ژمێره کان پووداوی وایان تۆمار نەکردووه.

ئەوان گەرەترین پوداوی باسی بکەن، ئەو پوداوه بوو کە (بەختنەسر) هینای بەسەر بەنی ئیسرائیلدا کە زۆریە یانی گوشت و بەیتو لەمەقدسی پوخاند. بەلام بەیتو لەمەقدس چیه لەچاو ئەو هەموو ئاوه دانیهی ئەو نەفرەتیانە و ئیرانیان کرد، تەنها یەك شار کە ئەمان و ئیرانیان کردووه، چەند بەرانبەری بەیتو لەمەقدسه.

ئەوی بەبنو ئیسرائیل چين لەچاو ئەوهی ئەمانە کوشتنیان، خەلکی یەك شار چەند بەرانبەری بەنی ئیسرائیلن. لەوانەشە ئادەمیزاد تاکو ئەو پۆژەیی دنیا کۆتایی دیت پووداوی ئاوها نەبینیتەوه. مەگەر لەهاتنی یاجوج و ماجوجدا قەتلوعامی وا پووبدات، تەنانەت دەجالیش تەنها ئەو کەسانە دەکۆژیت کە لەدژی دەوهستنهوه، بەلام ئەوانە دەهێلێتەوه کە شوینی دەکەون.

مەغۆلەکان کەسیان بەزیندوی نەهێلایەوه، ئُن و پیاوو مندالیان کوشت، ورگی ژنیان هەلدپی و کۆریەکی ناوسکیان کوشت... انا لله وانا اليه راجعون... ولاحول ولاقوه الا بالله.... بەدەست ئەو کارەساتەوه کەوه کۆهەوری دەم با هەموو ولاتانی گرتەوه.

کۆمەلێک خەلک لەدەورووبەری چینهوه بەرهو تورکستان وەك ناوچه کانی (کاشگەر، بلاساگون) چوون، هەندیکێ تر بەرهو ولاتی پەشتی پوویار وەك ناوچه کانی (سەمەرقەند و بخارا) هاتن و کردیانە ملکی خۆیان و هەموو ئەو کارەساتانەشیان بەسەر خەلکە کەیدا هینا کە باسمان کرد. گروپیکی تریان بەرهو خۆراسان چوون و بەتەواوی خالیان کردووه لەدانیشتوانە کە ی و پریان کرد لەکوشتارو خۆین پژی و کاولکاری.. لەویۆه دەپەرپنەوه بۆ ناوچه کانی (پەیی و هەمەدان و ولاتی شاخ) تادەگاتە نزیکێ عێراق ئینجا بەرهو ئازەربایجان و ئەرانیه، هەموو ئەو ناوچهانیان کردە وێرانە و بەشی زۆری خەلکە کەیان کوشت.

له ماوهی که متر له یه ك سالدا به ده گمهن خه لك ده رچوون كه له وئ ده ستیان كۆتاكرد، پوویان كرده (ئازهریایان وئرانیه) وله وئوه به ره و (ده ربه ند شیروان) چون و خاكه كه یان كرده ملكی خویان و ته نها ئه و قه لایه به بیوهی مایه وه كه پادشاكه یانی تیدابوو، پاشان له م ناوچه یه وه په پینه وه بۆ ده قهری (لازن وله كن) پریان كرد له خوئین و كوشتارو كاو لكاری.

ئینجا سوپاكه پووی كرده ولاتی (قفجاق) كه زۆرتین ژماره ی تورکی لی بوو، له وئیش هه موو ئه و كه سانه یان قه تلوعام كرد كه له رینگه یاندا وه ستان، ئه وانه ییشی ده ریا زبوون پایان كرد بۆلوتكه ی شاخه كان وله ولاتی خویان دووركه و تنه وه، ته تاره كان ئه و ناوچانه شیان داگیر كرد. هه موو ئه م داگیركاریه یان به و په پی خیرایی ئه نجامدا، ته نها ئه وه نده دواكه و تنوون كه رێكردنه كه پیویستی بوو. ئیتر نه وه ستاوون هه ر به پئوه بوون.

كۆمه لێکی تریان به ره و (غه زنه) چوون، غه زنه و كرمان و سه گستان و هندستانیان داگیر كرد وئوانیش به توندترین شیوه وئرانیه ی و كوشتاریان له و ناوچانه دا بلاو كرده وه. گوێچكه كانی مړۆڤ پووداوی ئاوا ی نه بیستوه، ته نانه ت ئه سكه نده ریش كه میژوونوسه كان په كپان له سه ر ئه وه ی پادشای هه موو سه رزه وی بووه، به و خیراییه نه ییتوانیوه زه ویه كانی ژێرده ستی داگیركات، به لكو به ده سال پړۆسه كانی داگیركاری ئه نجامدا... كه سیشی نه كوشت به لكو به وه نده له خه لك قایل ده بوو كه ملكه چی بین.

به لām مه غۆله كان باشتین و به پیت ترین و زۆرتین پووبه ری خاك زیاترین ئاوه دانیان داگیر كرد، باشتین و دادگه رترین و به ئه خلاق ترین نه ته وه یان داگیر كرد له نزیکه ی یه ك سالدا. ته نانه ت ئه و ناوچانه ش كه داگیریان نه كرد بوون خه لكه كه ی له دله پراو كیدا ده ژیان و چاوه پوانی ئه وه یان ده كرد له هه ر پۆژێكدا ولاتی ئه وانیش داگیركه ن.

نهم سوپایه پتویستیان به کۆمهك وهاوکاری نه بوو له دواوه بۆیان بێت، به لكو مه پومانگاو چێل و نه سپ و لاخی خۆیان له گه له دابوو له گۆشته كانیان ده خوارد و پیتی ده ژیان وحه وجییان به شتی تر نه بوو.

ئهو و لاخانهش كه سواریان ده بوون، زه مینیان به زه ربی سمیان هه لده كه ند، په گی دره خته كانیان ده خوار، نه یانده زانی (جۆ) چیه، بۆیه نه گهر له جیگه یه ك بیانخستایه، پتویستیان به هیچ شتی نه بوو له دهره وه بۆیان بێت.

ئاینیشیان سه ربوو، له خۆر هه لاتندا كړنوشیان بۆ خۆرده برد، هیچ شتی كیشیان به لاره حه رام نه بوو ته نانه ت گۆشتی سه گ و به رازو هه موو ناژه لێکی تریشیان ده خوارد.

ژنانیشیان ماره نه ده كرد، به لكو هه رژنێك چه ندين پیاو له گه لیدا جوت ده بوون، بۆیه منداڵ باوکی خۆی نه ده ناسیه وه!! ئیسلام و موسوڵمانانیش له و ماوه یه دا دووچاری به لایه کی وابوون كه هیچ نه ته وه یه کی تر دووچاری به لای وا نه بووه، به و ته تاران هه وه خودا درزبۆیان بكات. ئه وان له خۆره له ته وه هاتن و كردارێکی وایان كرد هه ركه س بی بیستی به گه وره و مه زنی ده زانی. داواله خوا ده كه یه له لای خۆیه وه سه ركه وتن بۆ موسوڵمانان بنێری. چونكه هه رخودا سه رخه رو پشتیوانه وهیچ كه سی نه به رگری له ئیسلام بكات (واذا اراد الله بقوم سوءاً فلا مرد له وما له من دونه من وال)...

ته تاره كانیش بۆیه توانییان مه رامه كانیان به دی بێنن، چونكه به ربه ستێکیان له به رده مدا نه بوو!!.

هه ربه هه مان هۆیشه وه (حه مه د شای خواپزم) زال بوو به سه ر و لا تداو پاشا كانیانێ كۆشت و ته نها خۆی مایه وه وه كه تاكه سولتانی ولات (۲). كاتی خۆشی له ده ستیان هه لات، ئیتر كه سێك نه مایه وه به ربه مه غوله كان بگه ریت یان پارێزگاری له ولات بكات (لیقضى الله امراً كان مفعولاً).

ھەر ئىيىن ئەسىر سەبارەت بەھۇكارى ھىرشكردنى مەغۇلەكان بۆسەر جىيەھانى
 ئىسلامى ھاوسىيان دەلىت: سالى(۶۱۷ك) تەتارەكان بۆ ولاتانى ئىسلامى
 دەرکەوتن، ئەوان كۆمەلى بى شومارى تورك بوون، لەبنەپەتدا دانىشتوى
 شاخەكانى(تەمگانى دەروورەرى ولاتى چىن بوون، دوورى نىوان ئەوان ولاتانى
 ئىسلامى شەش مانگە رتيە. ھۆى ھاتنىيان بەرەو ولاتانى ئىسلامى ئەوہبوو
 پادشاكەيان كە ناوى جەنگىزخان بوو بە(تەموژىن) یش ناسرابوو بەرەو
 ولاتى(توركستان) ھاتىبوو.لەوتوہ كۆمەلىك بازىرگانىيان بەپارەووپول و نوقرەيەكى
 زۆرەوہ دەچن بۆناوچەى سەمەرقەند وبوخارا تاكو پۆشاك بۆ پادشاكەيان بكىن.

بازىرگانەكان دەپۇن تادەگەنە شارىكى تورك نشىن كەناوى(ئۆترار) دەبى، ئەو
 شارە ئەوپەپى دەستەلاتى شای خواپزم دەبى ۋەھوالى ھاتنى ئەو بازىرگانانە
 لەوشارەوہ دەگاتە شای خواپزم.ئەویش فەرماندەدات ھەموويان بكوئن وپارەووپول
 ونوقرەكانىيان بنىرن بۆ پادشا.ئەوہبوو كوشتنىيان و ھەموو پارەووپولەكانىيان بردەوہ
 بۆ پادشا كەبىرىكى زۆر بوو.كاتى ئەو كەلوپەل وپارەووپولە زۆرە گەشتە دەستى
 شای خواپزم، دابەشى كرد بەسەر بازىرگان و دەولەمەندەكانى بوخاراو سەمەرقەنددا
 و پارەى كەلوپەلەكانىشى لى سەندن(واتە كەلوپەلەكانى فرۆشتەوہ، بەدەولەمەندو
 بازىرگانەكانى سەمەرقەندوبوخارا-ۋەرگىپ)...لەدواى ئەوہ جىگرەكەى ھەموو
 بازىرگانەكانى مەغۇلى كوشت چەند سىخوپرىكى.ناردو بۆناو پەوہكە جەنگىزخان
 تاكوپزانن ئايا چەندكەسى لەگەلدایەو دەيەوى چى بكات.

سىخوپرەكان پۆشتن و دەشت وچىپايان تەى كرد تاكو گەشتنە شوينى مەبەست،
 پاش ماوہيەكى زۆر گەرەنەوہ ۋەھوالى زۆرى سوپايان گەياندەوہ لای خويان و
 گوتيان سوپاي جەنگىزخان لەژمارە نايت ولەجەنگىشدا بەئارامترىن دروستكراوى
 خوان، ھەرگىز نازانن شكست چيە، ھەرچەكىكىشىيان بويت خويان دروستى
 دەكەن.بەبىستنى ئەم ھەوالانە خواپزم شا پەشىمان بويەوہ لەوہى بازىرگانەكانى
 كوشتوہ ومال و سامانىيانى بردوہ..

تورکه کان له م باس وخواسه دا بوون، نیردراوی له لایه نه نگیزخانی نه فیه تیه وه
له گه ل کومه لیکدا هات بولای خواړم شاوله سستی کرده هه پره شه کردن و له زاری
جه نگیزه وه گوتی: برادره کانم ده کوژن و مال و سامانیان ده بهن، خوتان
ناماده بکه نه بوجه نگ، نه وامن به خوم و سوپایه که وه بوتان هاتم که نه زانن بکه نه
له کویتیه.

که محمه د شای خواړم نه وه هه پره شانیه بیست، فرمانیدا نیردراوه که بکوژن،
ئینجا پیشی هه مووئه وانه ی تاشی که له گه لیدا بوون، نه وانه هاتنه وه بولای جه نگیزو
پتیا ن گوت: خواړم شا پیت نه لئ: نه واهاتم بوت و نه گهر له وپه پری دنیا شد ابیت
تولت لی که مه وه و چیم کرد له هاوړیکانت واله خوشت ده که م.

خواړم شا خوی ناماده کردو به دواياندا پوشت تا کو بگاته وه به نیردراوه کاند،
ماوه ی چوارمانگ پتی بری وگه شته ناو ناوه دانی و ماله کانیا ن، جگه له ژن ومن دال
هیچ که سیکی تریان نه بیینی، که چی هه موو ژن و که چه کانی کرده که نیزه ک و مال و
سامانیانی کرده ده سته کوت و بری.

هوی نه وه ی که ناوه دانیه کانیا ن چول بوون و پیاوه کان له ماله وه نه بوون، نه وه
بوو له وکاته دا هه موو پیاوه کان چووبون بوجه نگ له درزی یه کیک له پادشاکانی تورک
به ناوی (کشله و خان). نه و پاشایه یان شکاندو هه موو سه روه و سامانیان به تاراج برد.
له گه پانه وه دا نه وه واله یان بیست که خواړم شا چ کاره ساتیکی هیناوه به سه ر
شاره که یاندا، بویه په له یان کرد تا کو زوتر بگه پینه وه، نه وه بوو بهر له وه ی سولتان
له نیو شاره که یان بجته دهر وه پتی گه شته وه. هه ردو سوپاکه به یه ک گه یشتن
و شه پیکیان کرد پیشت هر چی که س هه والی شه پی و اگه وره ی نه بیستوه. جه نکه که
سی پوژو سی شه و بهرده وام بوو، نه وه نده خه لک له هه ردوولا کوژران که له ژماردن
نده هاتن، هیچ کامیان نه به زین، هه ردوولا په تی نارامگریان له جه نکه که دا پسا.

هه موو نه م جه نکه له گه ل کوپه که ی جه نگیزخاند، کرا، جه نگیز خوی ناگای له و
بگرو بهرده یه نه بوو، ژماره ی کوژراوی موسولمانه کان گه شته (۲۰) هه زار، هه رچی

كوژراوى كافره كانه له ژماردن نه ده هاتن... له شهوى چواره مدا سوپاكان لټك جيا بونه وه، موسولمانه كان گه پانه وه بڼ بوخارا، پادشا خوى ناماده كرد بڼ حاله تى گه ماروډانى شاره كه چونكه له ده سته وسانى ولاوازى خوى دلنباوو، هه روه ها تيگه شتېوو له وهى كه نه يتوانيوه به سهر نيوهى سهر يازه كانى مه غولدا سهر بكه وټت، ئيتړ چوڼ ده توانى به سهر هه مووياندا سهر بكه وټت له كاتيكدا هه ره موويان پيگه وه هتړش بكه ن؟.

فرمانى به خه لگى سه مه رقه ندو بوخارا كرد پيتاك وخواره مهنى كوكه نه وه و خويان بڼ گه ماروډانى شاره كه يان ناماده بكه ن، ئينجا بيست هزار سوارى له بوخاراو په نجاهه زاريشى له سه مه رقه ند جگير كرد وپيى گوتن: شارپارټين تاكو ده چمه وه بڼ خواپزم وخوراسان و سوپاى زياتر كډه كه موه وكمه ك له موسولمانان وهرده گرم وده گه پيمه وه بڼ لاتان.

كه له م پيى وپه سمه بويه وه، به ره و خوراسان گه پايه وه وله ده رياى جه يحون په پيه وه وله نزيك شارى به لځدا دابه زى و كرده سهر يازگى خوى. كافره كانيش له دواى نه و پوداوه به ره و ناوچه كانى پوويار چوون و دواى پينج مانگ له هاتنه كهى خواپزم شا گه شتنه بوخارا.

نه وه بوو نابلقه ي شاره كه ياندا وماوهى سى پوژ جهنگيكي سهخت و كه مه رشكيڼيان كرد... سهر يازه كانى خواپزم خاوهنى هتړو پيژيكي وانه بوون، بويه شاره كه يان به جي هتشت وگه رانه وه بڼ خوراسان.

له دواى نه وهى سهر يازه كانى خوراسان شاره كه يان چول كرد، خه لگى شاره كه به ته نها مانه وه و وريان به رداو دادوهرى شاره كه يان نارده لاي سوپاى مه غول و دواى نه ماننيان ليكردن و نه وانيش داواكه يان قبول كردن. هه نديك له وسه ريزانهى كه مابونه وه و نه يتوانيوه هه لبيڼ له نيو قه لاي شاره كه دا خويان قايم كرد.

هه ربه وه ندهى جهنگيزخان برياريدا په نايان بدات له پوژى سى شه ممه ٤/١٢/١٦٦٦ك) ده روازه كانى شاره كه يان بڼ سوپاكه كرده وه، سوپاى

كافران هاتنه ناوشاری بوخاراوه، لهسهره تاوه توخنی هیچ كه سټك نه كه وتن به لكو گوتیان: سولتانه كه تان هر پیتاك و سامانیکی لاتان داناوه بمانده نی و یارمه تیشمان بدهن بۆنه وهی قه لای شاره كه بگرین.

یانی رهفتاری جوان و دادگه رانه یان پیشانی خه لکه كه دا، خودی جه نگیزخان هاته ناوشاره كه وه، دهوری قه لاکه ی گرت و به ناو شاره كه دا جاپیدا كه هه موو دانیش توانی شار ناماده بن وهیچ كه سټك دوانه كه ویت. هه موو خه لکه كه كۆبونه وه و داوای لیکردن خه نه کی دهوری قه لاکه پریكه نه وه، به لای خه لکه كه به داروبه ردو خۆل خه نه كه كه یان پركرده وه. ته نانه ت كافره كان میمه بری مزگه وته كان و قورئانه كانیشیان ده هاویشته ناو خه نه كه كه وه بۆنه وهی پریپتته وه.

كه خه نه كه كه پركرایه وه سوپای مه غۆل به ره و قه لاکه كشان، قه لاکه چوارسه د سواری موسولمانی لی بوو، توانییان دوانزه پۆزی په به ق قه لاکه بیاریزن وله گه ل نه و هه موو جه نگاوه ره ی كافره كان وخه لکی شاره كه شدا بجهنگن كه یارمه تی مه غۆله كانیان نه دا بۆ گرتنی قه لاکه. به رده وام به رهنگارییان تاوده دا، تاكو تپی كونكه رو نیزه به ددهسته كان گه یشتنه لای شوره ی قه لاکه و كونیان كرد، له وكاته دا جهنگ وه را گه یشته ترۆپك، نه وانه ی له قه لاکه دا بوون به ته وای شه كه ت بوون و په کیان كه وت، نه وه نده جهنگاوه ریان بۆ هات كه به ره و پووبونه و ه یان له توانای نه واندانه بوو، بۆیه شكان وكافران چوونه ناو قه لاکه وه، سه رباری نه وه ش خۆیان نه دا به ددهسته وه و تاكو دواكه سیان شه ریان كرد، هه ره موویان كوژران نه و جا به ته وای قه لاکه كۆنترۆلكرا.

له داوای نه وه كافران له ناوشاردا دهستیان كړته تالان وپاو پووت، دهوری موسولمانه كانیان گرت وهه موو یانیاں كوشت، به راستی پۆزتیکی مه زن بوو، پر پریبوو له گریان وهات وهاوار وقیژو هوپی پیاو ژن ومندال، زۆریکیان كرده كه نیزه ك وته نانه ت نه كانیشیان دابه شكرد و په راش په راش بوون.

بوخارا بویه ویرانه‌یه‌ک وه‌ک ئه‌وه‌ی دوینی ئاوه‌دانی نه‌بوییت، دهره‌ق به‌ژنان تاوانی گه‌وره‌یان کرد، خه‌لکی ده‌یان روانی وده‌گریان، به‌هیچ شیوه‌یه‌ک نه‌یاندته‌توانی به‌رگری له‌خۆیان بکه‌ن. هه‌ندی که‌س ئه‌و سه‌رشۆریه‌یان پێ قبول نه‌ده‌کراو به‌ریان لیده‌گرت وشه‌ریان ده‌کرد تاکو ده‌کوژان، ئه‌وانه‌ش خۆیان دابه‌ده‌سته‌وه، کرانه‌دیل، ئینجا ئاگریان له‌شاره‌که به‌رداو مزگه‌وت وخویندنگه‌و مال و سه‌رجه‌م شاره‌که‌یان کرده سوتماک و پاشان ئه‌ویان به‌ره‌و سه‌مه‌رقه‌ند به‌جێ هێشت... دیله‌موسولمانه‌کانیان له‌گه‌ڵ خۆیاندا بردو به‌ناشیرین ترین شیوه به‌پێ پێکه‌یان پێ ده‌برین، هه‌رکه‌س له‌پیدا به‌کی بکه‌وتایه ده‌کوژا، کاتی نزیکی سه‌مه‌رقه‌ند که‌وتنه‌وه، خه‌لکی دلێرو به‌غیره‌تی ئه‌وی بۆیان ده‌رپه‌رین، به‌لام هه‌چکام له‌سه‌ربازانی خواپزم له‌گه‌ڵ خه‌لکه‌که‌دا نه‌هاتن چونکه ترس و بیمیکی زۆر چووبویه دلنیا نه‌وه.

خه‌لکه‌که له‌ده‌ره‌وه‌ی شار له‌گه‌ڵیاندا به‌شه‌ره‌هاتن وته‌تاره‌کان به‌رده‌وام به‌فیل پاشه‌کشه‌یان ده‌کردو بۆته‌یان بۆ ده‌نانه‌وه، کاتی به‌ ته‌واوی که‌وتنه‌ داوی بۆته‌کانه‌وه، سه‌ربازه‌کانی مه‌غول لێیان راست بوونه‌وه وله‌شاره‌که دایان برین.... ئه‌وانه‌ی یه‌که‌مجار شه‌په‌که‌یان ده‌ست پێکړدبوو گه‌رانه داوه وکه‌وتنه ناوه‌راسته‌وه له‌ناوچه‌رگه‌ی گه‌مارۆکه‌دا خۆیان دیته‌وه و له‌هه‌موالاوه شمشیریان ئاراسته‌کرا، هه‌چ که‌سیان به‌بیوه‌ی ده‌رنه‌چوون، هه‌ره‌هه‌موویان شه‌هیدکران که وه‌ک ده‌لێن ژماره‌یان هه‌فتاه‌زار که‌س بوو(خواله‌هه‌موویان پازی بیت).

که‌خه‌لکه‌که ئه‌و پووداوه‌یان بینی و ده‌یان ته‌پی، ده‌رونیان لاوازیو، قایل بوون به‌له‌ناوچوون، سه‌ربازه‌کان که‌به‌رگه‌ز تورک بوون گوتیان: ئه‌وان له‌رپه‌گه‌زی خۆمان و نامان کوژن، ئینجا داوی ئه‌مانیان لێکردن و مه‌غوله‌کانیش په‌نایان دان، بۆیه ده‌روازه‌کانی شاره‌که‌یان بۆ کوژدنه‌وه، خه‌لکه په‌شۆکیه‌که نه‌یانتوانی به‌ریان پێ بگرن. بۆیه خۆیان و مال و مندال و پاره‌و پولیان چوونه به‌رده‌می کافره‌کان،

ئەوانىش پىيان گوتىن: چەك وپارەوپول وولاخەكانتاتمان بدەنى، ئىمە دەتانبەين بۆ
پەناگەكان. بەناچارى ئەو داوايە شيان جىبەجى كىرد. !.

بەلام ھەركە ولاق وچەكەكانيان لىۋەرگرتىن، شمشىريان لى خستىنەكارو
ھەرھەمويانيان كوشت وقپيان كىردىن، ولاق وژنەكانيان بىرد. پۆزى چوارەم لەناو
شارەكەدا بانگەوازيان كىردو ھەركەس دوابكەوتايە دەيانكوشت. ھەرچى ژن وپياو
ومندالى شارەكە بوو كۆبونەو، ھەمان ئەوكارەى لەبوخارا كىرديان لەنىو
ئاپۆرەكەى خەلكى سەمەرقەندىشدا دووبارەيان كىردەو، كوشتىن وپاو پوت و
بەدپەفتارى بەشارەكەدا بلالوبونەو ھەرچى تىدابوو تالانيان كىرد، مزگەوتى
گەورەى شارەكەيان سوتاند، كچانى داوۋىن پاكىيان دەكرە ژن. بە جۆرەھا شىۋە
ئەشكەنجەى خەلكيان ئەدا. ھەركەس بۆ خزمەتكارى وكەنيزەكى نەگونجايە
دەيانكوشت.

ھەموو ئەو پووداوانە لەمانگى(موخەپەم / ۱۱۷ك)دابوو، شاي خواپىزم لەپەلەى
خۇيدا بوو، كەچى ھەرچەندە سەربازى كۆكرەدەو دەيناردىن بۆ سەمەرقەند
دەگەرپانەو ونەياندەتوانى بگەنە شوۋىنى مەبەست... (۲)
ئەم پوداوانەى ئىبن ئەسەر بەم شىۋەيە گىرپانپەو، ئۆزبەى مېژوونوسە
ھاۋچەرخەكانى تىرىش بەھەمان شىۋە دەيانگىپنەو.

په راویزه کانی به شی ۴

- (۱) بنواړه کتیبه که مان (صلاح الدين المنقز المنقز) بلاوکراوه ی دار الكتاب العربی.
- (۲) مه به ست له سولتان محمه دی خوارزمیه که درگای بزمه غوله کان کرده وه تا کو بیته ناو جیهانی ئیسلامیه وه و به کوشتنی بازرگانه کانی مه غول به لگه ی دایه دهستی جه نگیزخان تا کو جیهانی ئیسلامی ویران بکات... وه که له مه و بهر با سمان کردو ئیبن نه سیرو که سانی تریش باسیان کردوه.
- (۳) بنواړه (الكامل فی التاريخ) دانراوی ئیبن نه سیر.

بارودۇخى سىياسى وسەربازى بەرلەسەرھەلدانى ھۆلاكوخان

- بارودۇخى سىياسى وسەربازى
لەدوای كۆچى دوایی جەنگیزخان.

- سەرھەتای لیکخشان لەگەل
خەلافەتەتى عەباسیدا
بەرلەسەرھەلدانى ھۆلاكو،
لەسەردەمى ئۆكتای خانى كۆرى
جەنگیزخاندا.

5

- دەستگرتنى مەغۇل بەسەر
زۆربەى نەتەوەکانى سەرزەویدا،
بەرلەوەى ولاتە عەرەبى و
ئىسلامبەکان داگیربکەن

بارودۇخى سىياسى وسەربازى لەدواى مردنى جەنگىزخان و بەرلەسەرھەلدانى ھۇلاكو

لەدواى مردنى جەنگىزخان سالى(۱۲۲۷-۶۲۴) تەتارەكان كۆمەل كۆمەل وەك نەرىتى ھەمىشەيى دواى مردنى خانەكانيان، گەپانەوہ بەرەو ولاتى خۇيان وئەنجومەنى(قۇكاريالى) مەغۇلى سالى(۱۲۲۹-۶۲۶) كۆبويەوہ، ھۇكارى ئەم دواكەوتنەش دەگەپايەوہ بۇ چاوپوان كىردنى گەپانەوہى ئەندامانى ئەنجومەنەكە، واتە سەركردە بالاكانى مەغۇل كەپرش ويلاويبىونەوہ بەسەر زەويدا، لەوكۆبونەوہيەدا ئۆكتاي كوپى جەنگىزخان بۇ جىگەي باوكى ھەلبۇزىردا تاكو پەوتەكەي بابى تەواو بكات.

ئۆكتاي ھەستا بەسەردانىك بۇسەر كۆپى باوكى، لەويدا ئاھەنگىكى گەورەي بۇ پىزگرتن لەيادگارەيكانى باوكى سازداو تيايدا چل كچى لە وەچەي مەرەكان كىردە قوردىانى. لەوي ئامادەيشيان وەرگرت بۆكشان بەرەوجىھانى ئىسلامى ھەموو جىھان بەگشتى-ئۆكتاي سوپاي مەغۇلەكانى پىكخست وسەركردايەتيەكەي سپارد بە(جەرمان جۇتويان) ژمارەي سەربازەكانىشى پەنجاھەزار سوارى جەربەزەو بەئەزموون وليھاتوو بوو.

ئەركى سوپاكە برىتى بوو لەپاوەدونانى پاشماوہى سەربازە ھەلاتوہكانى سولتان جەلالەدىنى خاوپىزمى لەناوچەكانى پىشتى پويارلە خاوپىزم سەدەھەزار سەربازى دىكەي مەغۇل پەيوەندىان بەو سوپايەوہ كىرد.

سولتانى خاوپىزم(جەلالەدين) ھەلات وگەشتە(تەبرىزى) پايەختى ئازەربايجان ولەويوہ بەرەو(بشكىن) و(قەپان)و پاشان ئۆرمىەو ئەشتق، عەزىمى جەزمكىرد

پەنابىياتە بەر دىيارىيەكرو جەزىرەو بۆتان وخەلىفەى عەباسى، لەھەموو ئەو
پاکەپاکەيەدا سوپاي مەغۇل بە دوایەو بوون.

پووی کردە شارى(ئامەد) لەبەرزايیەکانى پویارى دىجلە(سەرنج بدە، نوسەر
نايەوئى بلى لەکورستان، وەك ئەوەى شارى ئامەد لە کوردستانى باکورە، بەلکو
بۆخۆ دوورگرتن لەناوھێتانی کوردستان دەلى: شارى ئامەد لەبەرزايیەکانى دىجلە-
وەرگىپ) تەواوېئ ئومىدبوو لەبەرانبەركى کردنى مەغۇل وخووی گرت بەياری
وېاباردنەو. ئىبن ئەسیر لە(کامل فى تاريخ)دا وای دەگىرتتەو، ھەرەھا
مىژونوسەکانى تریش باس لەو دەكەن كەسەرکردەکانى دەولەتى خواپزمى
موسولمان لەگەل سولتاندا نقوم بېوون لەنئو مەى خۆرى وگوى گرتن بۆ ژنە گۆرانى
بىژەكان وجووت بوون لەگەل كەنیزەكاندا.

مەغۇلەكان توانىيان بگەنە سولتان، لەكاتىكدا ئەو سەرخۆش ومەست بوو، بەلام
سەرکردەى خواپزمى(ئۆرخان) لەچركەکانى كۆتايدا پزگارى کرد. تالەكۆتايدا
كوردىك(لەسالى ٦٢٨ك) دا سولتانى كوشت. لەدواى ئەوەى تاك كەوتەو وەلەم
دنیايەدا ھىچى بەدەستەو نەما.

لەدواى كۆتايى ھاتن بەژيانى سولتان، ئۆكتاي خان سوپاي مەغۇلى کرد بەسئ
بەشەو، ھەريەكێك لەو سئ بەشە ئەرکىكى بۆ ديارىکردن. بەشى يەكەميان پووی
کردە شارەكانى(ئامەد، ئەزرت، حىن فارن) ولەویشەو بۆشارى(ئەسەرد) بەلام
خەلكى ئەو شارانە لىيان ھاتنە دەست وسوپاكە تىك شكاو نەيتوانى سەرکەوتن
بەدەست بىئىت(كەواتە بۆيەكەمجار خەلكى کوردستان لەئامەدوشارەكانى تر
سوپاي مەغۇليان شكاندوو-وەرگىپ)...لەپاشداسوپاي مەغۇل دەستيان کردە دل
پاکىشانى خەلگەكە وھەموو توانايەكى خۆيان بۆ ئەو مەبەستە خستەكاروچەندىن
بەلتيان پىدان، ژۆرەداخو خەلگەكە بپويان کرد بەلتيەکانى مەغۇل، دروست
وەك ئەوەى ھەندى لەخزمانى خۆمان بپويان کردوو بەلتيەکانى جوولەكەو

ئەمىرىكا، لەپاش كۆرەنەوهى دەروازەكانى شار، سوپاى مەغۇل كەوتنە كوشتى
وېرىنى دانىشتۇن وشارەكانىان كۆرە وئىرانە.

سوپا بەرەو شارى(تەنزە) بەرپكەوت ولەدواى شەپكى سەخت لەگەل
خەلگەكەيدا بەزەبرى ھىز ئەوشارەيان داگىركۆر... لەدواى ئەو سوپا پىشپەوى
كۆرەبەرەو دۆلى(قېرىشە) خەلگى ئەو ناوچە بەرەنگارىان بوونەو پىگەيان
لېگرتن لەوئەناوچەكە داگىركەن، تەنەت مەغۇلەكانىان ناچاركۆر بەبى
تۆماركۆرنى ھىچ جۆرە سەرکەوتنىك پاشەكشەبگەن بۆ دواو.

سوپاى مەغۇل بەرەوشارى(ماردىن) پۆشت، شارەكەيان داگىركۆرەلگەكەى
پاين كۆر بۆ قەلاى شارەكە... لەوئە بەرەو(نەسىبىن) چوون و بەھۆى قايم وقۆلى
دەروازەكانى شارەكەو نەياتوانى بچنە ناوئەو، دواترگەشتنە(شەنگان) ئەوئىيان
تالانكۆر، خەلگىكى ئۆريان لە شارەكە كوشت، پاشان سوپاكە گەپانەو شۆئىنى
خۆيان وچاوەپوانى فەرمان وئاراستەكارى ئۆكتاى خانىان كۆر.

بەشى دووھى سوپا، يەكەمجار پويانكۆرە گوندى(مۆئەسە) لەنزىك
(نوسەبىن)و خەلگەكەيان قەتلوعام كۆرەوئاوئىيەكەيان وەك نەرىتى خۆيان كۆرە
وئىرانە. بەشى سىتەھى سوپا، پويى كۆرە(نوسەبىنى پۆم) لەسەر پويبارى فورات،
دانىشتوانەكەيان پەشەكۆزكۆر وشارەكەيان تالانكۆر، ئىنجا پويانكۆرە شارى
(بەتلىس) ئەوئىشيان سوتاندودانىشتوانەكەى ھەندى بەرەنگارىان بوونەو، ئىنجا
ئەوانەيان كەتوانىيان ھەلاتن بۆشاخەكان. سوپا پىشپەوى كۆر بەرەو(باكرى)
جەنگ لەئىتوان دانىشتوانى ئەوشارەو مەغۇلەكاندا ئۆر بەسەختى ھەلايساو
لەئەنجامدا مەغۇلەكان سەرکەوتن و بەو پەرى درىدايەتەو كوشتارى خەلگەكەيان
كۆر... شارى(ئەرجىش)يان بەزەبرى ھىز داگىركۆر وەكو شارەكانى تر كۆرەيانە
وئىرانە...

ھەموو ئەوجەنگ وپىشپەويانە، وەكو پىشەكى دەرونى وابوون بۆ ئەوشالو
گشتگىرانەى كەدواتر بۆ داگىركۆرنى جىھانى ئىسلامى وەرەب ئەنجامياندا، كە

له وکاته دا زۆر لایه وه نزیك كه وتبونه وه... خه لکی هینده ترس و بیم وخوڤی مه غۆل وشه پۆله بئ ئامانه که یان چوو به دله وه، وایان ده زانی مه غۆله کان مرقۆ نین، ئاخه ر ئه وان تاوانی وایان ئه نجام دا بوو، میژووی مرقۆایه تی به خۆیه وه نه دیبوو.

سوپا کانی مه غۆل سالی (٦٢٩ک) پیکه وه کۆبونه وه به ره و ئازهریایان هیرشیان برد، مه به ستیان داگیرکردنی هه ریمی (ئه ریل) بوو، هه موو ئاوه دانیه کانی سنوری هه ریمه که یان کرده وێرانه، ده سه لاتداری هه ریمه که (مزه فه ره دین) به سوپا که یه وه بۆیان ده رپه پی، که چی سوپای مه غۆل له هه ریمه که پاشه کشه یان کردو به ره و ئازهریایان چوون، خودا ئه وچه نگه ی له کۆلی موسو لمانه کان کرده وه.

سوپای مه غۆل پووی کرده شاری (ته برین) پایته ختی ئازهریایان، به بئ جهنگ ئه وشاره شیان گرت. دانیشته وانه که ی داوای ئه مانیان کردو دیاری وخه لاتی زۆریشیان پیشکه ش سه رکرده ی له شکره که کرد... له پاش ئه م هیرش وپه لامارانه، سوپای مه غۆل سالی (٦٢٤-١٢٣٦) گه شته خاکی عێراق (عێراقی عه ره ب) بنکه ی فه رمانه وایی عه باسی.

یه که مجارسو پا که به ره و شاری (سمرا- سامه را) کشا، پادشای عه باسی سوپایه کی له دژیان به رپیکرد به سه رۆکایه تی (موجاهیده دین دويدار) جهنگی گه و ره له نیوان ئه وان وه غۆله کانه له نزیك شاری تکریت، له سه ر پویاری دیچه روویدا، له وچه نگه دا موسو لمانه کان سه رکه و تن...

پاش ماوه یه کی که له وشکسته، ئۆردووی مه غۆل به نزیکه ی ده هه زار جهنگا وه ره وه گه رانه وه بۆ تۆله کردنه وه له پادشای عه باسی، ئه مجاره مه به ستیان بوو شاری به غدا بگرن، به لام سوپای ئیسلام پوو ئه پوویان بونه وه، مه غۆله کان بۆته یان بۆ سوپای خه لافهت داناو کوشتاریکی زۆریان لیکردن، دوا ی ئه وه سه رکه و تنه خیراو به په له یه مه غۆله کان گه رانه وه دوا وه، هه ریویه (زۆریه داخه وه) خه لیفه ی عه باسی مه ترسی مه غۆله کانی له بیرچویه وه.

ئەو ھى باسماڭ كىر دىكەم پۈۋەپۈۋ بۈۋەۋە ھى پاستەقېنەبۈۋ لەنتىۋان مەغۇل
ۋسۇپاى خەلاقەتدا، بۆيە لەۋكاتەدا مەغۇلەكان ترسىيان لى نىشت لەۋە ھى خەلىفە
تۆلەيان لى بىكەتەۋە.

لەۋماۋەيە ھى فەرمانزەۋاى ئۆكتاى خاندا(۶۲۲ك-۱۲۳۵) تۆريە ۋلاتانى
خۆرەلەتتى ئەۋروپا كەۋتېۋنەدەستى مەغۇلەكانەۋە، بەرلەۋە ھى سۇپاى مەغۇلەكان
ۋموسۇلمانەكان بەيەك بىگەن... ھەرلەۋ ماۋەيەدا مەغۇلەكان بەيى بەرەنگارى
شارى(كنجە)يان لەھەرىمى(ئاران) داگىر كىر دىۋ، تۆريە ھى خەلىكى شارەكەيان
كۈشتېۋ، شارەكەشيان ۋىران كىر دىۋ، سالى داھاتو ھىرشىيان
كىرەسەر(جۆرجيا). بەلام پادشاى ئەۋى(رۇسۇدان) بەرەنگارى مەغۇلەكان بۈۋەۋە.

لەدۋاى ئەۋە ھى مەغۇلەكان تۋانىيان سەرگەۋن بەسەرشارىنى جۆرجيادا، ئىدى
بەدېندانەترىن شىۋە بەرېۋنەگيانى خەلكەكە ھى ۋەك نەرىتى خۇيان ۋلاتيان كىرە
ۋىرانە ۋخاتوۋ(رۇسۇدان) ھەرئەۋەندە ھى پىگرا خۇى دەرېازىكات، ئىنجا لەدۋاى
ھەلەتتى ئەۋەك لەدۋاى يەك شازنەكانى جۆرجيا كەۋتنە دەستى مەغۇلەۋە.

لەۋىشەۋە كىشان بەرەۋ ئەرمىنىيە گەرەۋ دەستىيان بەسەرداگىر
ۋپايتەختەكەيان خاپور كىر... لەپاش ئەۋ ئۆكتاى خان ۋھەردۈۋ براكەى(جەفتاى
ۋتۆلۋى) دەستىيان كىرە ئەنجامدانى ھىرشىكى گەرە بۆسەر ۋلاتى چىن،
بەمەبەستى داگىر كىرەۋە ھى ئەۋ ناۋچە ۋھەرىمانە ھى لە سەردەمى باۋكىياندا داگىريان
كىر دىۋن.

ئۆكتاى خان دەستى گىر بەسەرشارى(ھۆچۈنگ) داۋ(سالى ۱۲۳۲) لەپۈۋبارى
زەردەپەرپەۋە. تۆلۋى براى، بەرەۋناۋچەكانى باشورى خۇرئاۋاى ۋلاتى چىن كىشا،
ھەمان سال دەستى گىر بەسەر ھەرىمى(ھانان) داۋ لەناۋچەى(كىۋنچۇ) ھى
ناۋەپاستى ھەرىمى ھاناندا) لەگەل سۇپاكەى(ئۆكتاى) دايەكى
گىرەۋە... لەۋىزا(سۇبۇتاي) سەرگىرە ھى مەغۇل داگىر كىرە ھى شارى(كاي فۇنگ فۇ)
پايتەختى باكورى چىنى تەۋاۋ كىر دىۋ.

سەرکردەكەى مەغۇل توانى ئامانجە سەربازىيەكانى ھېرشەكەى بەسەرکەوتوویى
 بېنئیتە دەست، ئەگەرچى ئىمپراتورى چىنى باکور(نەن كياسۆ) خاوەنى سوپايەكى
 سەدھەزار كەسى بوو، بەلام ترسى مەغۇل لەنتو دلى ئەو سوپايەدا گەشتبوویە
 ترۆپك، ھەريۆيە چىنيەكان بەزىن، ئىمپراتور كەشكستەكەى بەچاوى خۆى بىنى،
 مندال وژنەكانى خۆى لەنيوخانوئەكى داردا كۆكرەووە و فرمانيدا ئاگريان تىبەردان
 وسوتاندنى، بۆئەوئەى بەدیلی نەكەونە دەستى مەغۇل.خۆيشى بەرەو باشور
 ھەلات!.

لەوشالادە بەرەوچىن، تۆلۆى خانى كۆپى جەنگىزخان بەھۆى نەخۆشەكى
 كتوپرەو كەچەندپۆژى پىيەو تەلایەو(سالى ۱۲۳۲) كۆچى دوايى كرد.
 بەوجۆرەمەغۇلەكان دەستەلاتى خۆيان سەپاند بەسەرنەوچەكان ئىمپراتورىيەتى
 چىنى باكورد. بەلام نەياتوانى شارەكانى ئىمپراتورىيەتى باشور داگىرىكەن، چونكە
 بىنەمالە دەستەلاتدارەكەى ئەوئە ھاوكارى مەغۇلەكانى كۆرپۆ داگىركردنى بەشى
 باكورى ولات.

ئىمپراتورى چىنى باشور(لى تسۆنگ) ئەوئەندەى پى نەچو سەبارەت
 بەھەرىمى(ھونان) لەگەل مەغۇلەكاندا ئاكوكى بۆدروست بوو، ئەو بوو ھېرشى
 كۆرەسەر مەغۇلەكان وسەرکەوت بەسەرياندا وناوچەكانى(فۆنگ) و(لۆبانگ)ى لى
 پاككۆرەنەو. ئەمەش ھانى مەغۇلەكانيدا ھېرش بکەنەسەر ئىمپراتورى چىنى باشور
 و تۆلەى لى بکەنەو... وەلى جەنگ و مەملەننى لەگەل ئىمپراتورى باشوردا نەزىكەى چل
 سالى پەبەقى خايند، سالى(۱۲۳۵) وە تاكوسالى(۱۲۷۹). ئۆكتاى خان لەقۇناغە
 سەرەتاييەكانى ئەو مەملەننىيەدا كۆچى دوايى كرد. مەغۇلەكانىش نەياتوانى
 ئەوبىنەمالەيە تىك بشكىنن تاكوسالى(۱۲۷۹) لەسەردەمى(قوبلاى خانى كۆپى ئۆكتاى
 كۆپى جەنگىزخان)دا ...مردنى ئۆكتاى خان لەمانگى(۱۲/۱۲۴۱)ن دابوو. لەدواى
 مردنى ئەو، ئاكوكى و دووبەرەكى لەسەر دەستەلات كەوتە نىو وەچەو كۆپەزاكانى
 جەنگىزەو، ماوئەى دەسال ئاكوكىكەيان بەردەوام بوو، لەوماوئەىدا سەرکردايەتى

مه غول له نيتوان كړه زاكاني ټوكتاي وجه فتايدا دابهش كرابوو. له دواى نه و ده ساله ماو په كى هتورى له نيتوانياندا هاته پيشه وه و تيايدا (كيوك خان) ى كړى ټوكتاي وهك پابه رى مه غول له كان هه لېږتېردا. كيوك خان دوو سال له دواى هه لېږاردنى كړچى لويى كړد، له دواى نه و (مه نكړخان) كړى ټولوى جيگى گرتو وه.

له سه رده مى (مه نكړخان) دا، مه غول له كان سه رله نوې گه رانه وه بى هتړشكردنه سه ر ولاتانى دنيا، نه مهش له دواى دوو سال له ده ست به كار بوونى نه و كارپايه.. له ساله په كه مينه كانى حوكميدا توانى پايه كانى ده ست لائى خوى بچه سپېنې وه موو ناسه واره كانى ناكړكى له سه ر ده ست لات بسړپته وه وسوپا كانى مه غوليشى به پېكرد بى ته واو كړدنې نه و نه ركانه ى كه باوكى به ته واو نه كراوى به جېنى هېشتن. نه ركى سه ر كړدايه تى كړدنې سوپا كه ى خسته نه ستوى (قوبلاى) خان كه براى ناو ده جى خوى بوو، له رمانى داگير كړدنې ناوچه كانى باشورى چين وله ناوېردنى ئي مېر اتېرد (سولنگ) ى پېن سپارد. نه و پيش به سه ر كه و توى نه ركه كه ى پايه پاند و دواتر هه موو نه و ناوچانه ى داگير كړده وه كه له به ردا داگير يان كړد بوون، وهك: مېر نشينه كانى خه تا، قراجانگ، ته نكوت، ته بت) ئينجا شالوى برده سه ر ولاتى هيندى چينى و جاوه و ژاپون و ناوچه كانى ترى پوځه لائى دور.

مه نكړخان له رماندارى به شىكى ترى سوپا كه دابه (هولاك) ى برابچوكى و نه ركى په خته سار كړدنې شوره وه لاكانى ئيسما عيليه هه شاشيه كانى به و سپارد، نه وان ئيسما عيليه كانيان ناو نا بوو (كافره كان) ! له دواى به جېن هاوردنې نه و نه ركه به ره و ناوچه كانى خه لافه تى عه پاسى كشا له (به غداو شام و ميس) دا، مه نكړ نه و په پرى بايه خيدا به و شالوه و باشترين سواره كانى خوى دايه ده ست هولاكوى براى و مه ده نيق و نه وت هاوېژيشى بى سوپا كه ى هولاك دابېن كړد.

به يار مه تى خودا له به شه كانى داهاتو داباس له وه ده كه ين هولاك چن له كه ل ئيسما عيليه هه شاشيه كاندا جولايه وه و دواتر پيش له به رانه ر خه لافه تى عه باسيه كاندا چ كار ه ساتيكي خولقاند، تاكو كه يشته سنوره كانى شام له كه ل ميسردا.

پوختهی قسان ئەوەیە: لە ماوەی بەرلەدەرکەوتنی ھۆلاکۆدا، واتە لەدوای مردنی جەنگیزخان تاکو چەرخى(مەنکۆخان) و بەرلەوہى ولاتانى ئىسلام داگیربکەن، چەندکە سێک پابەراییەتى مەغۇلیان کرد:

یەکەم/ ئۆکتای خان لەسالى (۱۲۲۹) وە تاکو مردنی لەسالى (۱۲۴۱) دا.
دووەم/ لە پاش مەملانئییەکی دەسەڵە لەنتوان نەوہکانى (ئۆکتای وجەفتای) دا، کیوکی کوپى ئۆکتای دەستەلاتى گرتە دەست، دەستەلاتى ئەم دووسال بەردەوام بوو (۱۲۴۶-۱۲۴۸).

سێیەم/ لەدوای مردنی (کیوک خان) مەنکو دەستەلاتى گرتە دەست (۱۲۴۸) لەسەردەمى خۆیدا ھۆلاکۆی بۆ داگیرکردنی خاکی موسولمانان و لەناوبردنی عەباسیەکان بەرپێکرد، پێشپەرەى سوپاکانى مەغۇل بەردەوام بوو تاکو گەشتە ولاتى شام وەك لەکاتى خۆیدا باسى لێوہ دەکەین.

لەوماوەیەدا کە ئۆکتای تاکو مەنکۆخان دەستەلاتیان گرتە دەست، مەغۇلەکان توانییان زۆربەى ولاتانى گۆی زەوى داگیربکەن، ھەرلە ئیمپراتۆریەتەکانى چینی باکور و باشور و خواپزى و ولاتانى خۆرەلاتى ئەوروپاوە تاكو زۆرینەى ولاتانى تری دنیا، تەنھا خەلافەتى عەباسى مابوہو، ئەویش لەبەرئەوہى زۆرلاواز ببوو نۆر بەئاسانى لەلایەن مەغۇلەکانەوہ لەناوبرا.

موسولمانەکان لەناوخۆیاندا ناكۆك بوون، تائەو پادەییەى خەلیفەى عەباسى پشتى بە مەغۇلەکان دەبەست لەمەملانئى کردنى سولتانى خواپزەدا. ولاتى شامیش پڕبوو لەناکۆكى و مەملانئى لەسەر دەستەلات. یانى ئەوکاتەى مەغۇلەکان ھێرشیان ھێنا، بارودۆخى سیاسى و سەربازى تەواو لەباربوو بۆیان بۆئەوہى بەئاسانى بەسەر نەتەوہى ئىسلامیدا سەربکەون.

گروپی ئیسماعیلیه کان به گشتی و حه شاشه کان به تایبه تی

– سهره تاو سهره ئدان وجوره کانی
گروپه که.

– گروپی ئیسماعیلیه کان
(حه شاشه کان) وقه لای مهرگ.

سەرەتاو سەرھەلداڭ و جوړه کانی گروپه که

له بنه پرتدا ئیسماعیلیه کان له گروپه باتنیه کان بوون، له پرتدا شیعیه ئالویه یتن، به لام له راستیدا ئامرازیکڼ بۆ له ناویردنی ئیسلام و دژایه تی کردنی، له چهند گروپیک پیکهاتوون که هر کامیان له چاخیکی میژویدا سهریان هه لداوه. له میژوشیاندا فرمانپوهایی زۆریک له ناوچه ئیسلامیه کانیاڼ کردووه، وهکو: ئیتران، به حهره ین، میسر، باکوړی نه فریقا وشام. ناوه که شیان ده که پرتوه بۆ ئیمام (ئیسماعیل کوپی جه عفری صادق کوپی محمهد باقر زینه لعابدین کوپی حسین کوپی علی کوپی نه بی تالب) خوا له هر هه موویان پازی بیټ.

گروپی ئیسماعیلیه کان له گه ل شیعیه ئیمامیدا له چه مکی ئیمامه کانی بنه مالای پیغه مبهردا (د.خ) یه کده گرنه وه... به لام سه بارهت به ئیمامی شه شه م (جه عفری صادق) له گه ل شیعیه ئیمامیدا ناکۆکیان تی ده که ویټ، سه بارهت به وهی ئایا ئیسماعیلی کوپه که وره ی ده بیټه جی نشینی یاخود موسا کازمی کوپه بچوکی؟.

ئیسماعیلیه کان پتیاڼ وایه ده بی جی نشینی بۆ کوپه که وره بیټ، نه مه له کاتیکی زۆرینه ی شیعیه کان پایان وایه (موسای کازم) شایسته ی پابه رایه تیه، ئیدی لیره وه ناکۆکیه کانیاڼ سهری هه لدا. ئیسماعیلیه کان وگروپه کانی تری شیعیه، سه بارهت به م شه ش ئیمامه هاوړان:

۱- علی کوپی نه بو تالب (خواجه دري پووی یگری).

۲- حه سه نی کوپی علی (خوای لی پازی بیټ).

۳- حه سین کوپی علی (خوای لی پازی بیټ).

۴- علی زهینه لعابدین (خوای لی پازی بیټ).

۵- محمهد باقر (خوای لی پازی بیټ).

٦- جه عفری سادق (خوای لَ پازی بیّت).

ئیسماعیلیه کان پتیان وایه ئیمامی شه شه م (جه عفری سادق) پای گه یاندوه گوايه
ئیسماعیلی کورپی مردوه وپرسه یه کی وه همیشی بۆداناوه، بۆیه واده زانن له وکاته وه
بوته ته ئیمامی کی شاردراره، کورپه کیشی محمه دی کورپی ئیسماعیل بوته ته ئیمامی
دوای نه، ههروه ها لایان وایه ئیسماعیل نه وئیمامه چاره پروانکراوه یه که موسولمانان
بروایان پتیته تی، منداله کانیشی (موافی نه حمده، تهقی محمه ده، زه کی عه بدوللا
که ئیمامی ده یه مه) هه رچواریان شاردراره و، نه هاتونه ته نیوژیانی سیاسیه وه، تاکو
ئیمامی یانزه یه م (عوبهیدولای مه هدی) دامه زریته ری ئیسماعیلیه ی فاتی
که دهسته لاتیان ی به سه ر باکوری نه فریقاو میسر دا سه پاند.

ئیسماعیلیه کان بوونه ته حوت به شه وه:

ئیسماعیلیه قهرمیته کان: له به حره یین وشام به ده رکه وتن، نه وه ش له دوای نه وه ی
یاخی بوون له ئیمامی ئیسماعیلی، هه ریه که له عه بدوللای کورپی به هرامی ناسراو
به نه بوسه عیدی ناجه بیشیان له گه لدا بو، نه م ده ولته قهرمیته کانی له به حره یین
دامه زرانده، هه رنه م گروه ده ستریزیان کرده سه ر پیزی (مالی خودا) و حاجیه کانیان
له وه رزی حه جدا کوشت و جهسته ی حاجیه کانیان توپدا یه ناو بیری زه مزه م، ههروه ها
به رده په شه که یان له جیتی خۆی هه لکه ندو بردیان بۆ ولاتی خۆیان، بیست سالی
په به ق به رده که لایان مایه وه، هه وله کانی خه لیفه ی عه باسی بۆ گێرانه وه ی به رده
په شه که بن سوود بوو، تاکو به ده سستی خۆیان گه پاندیا نه وه.

ئیسماعیلیه فاتییه کان: نه م گروه له ولاتی یه مه ن له سه رده سستی (حه سه ن کورپی
حه وشه ب) له سالی (٢٢٦ک) دا سه ری هه لدا، پاشان گوازا یه وه بۆ باکوری نه فریقا
له سه رده سستی عوبهیدولای کورپی مه هدی دا، نه و کا برایه توانی له ولاتی تونسدا
ده وله تیکی فاتی شیع ی دابه زریتن، هینده ی نه برد سالی (٢٩٧ک) ده سستی گرت
به سه ر (په قاده) دا، پاشان ده سه ته لاتیان فراوان بوو تاکو هه موو باکوری نه فریقای
گرته وه، ته نانه ت یه کێک له ده سه ته لاتداره کانیان که ناوی (موعیزالدینیل) بووله سالی

(۳۵۸ك) دا ولاتی میسری داگیرکرد، خۆیشی سالی (۳۶۲ك) گواستیه وه بۆمیسر، دهوله تهكه بهرده وام بووتاكو له سهردهستی سهلاحه دینی ئه یوبیدا، کوتایی پی هینرا... (بروانه کتیه که مان: صلاح الدین المنقر المنقر).

له گروپی ئیسماعیلیه فاطمه کانش دوولق بوویه وه: ئیسماعیلیه نزاری پۆژه لاتی و ئیسماعیلیه موسته علی پۆژئاوا، ئه مهش له دواي کوچی دواي خهلیفه ی فاطمه (موسته نسه ر بیلا) له سالی (۴۸۷ك) دا.

هۆکاری ئه وهش بریتی بوو له وهی خهلیفه ی فاطمه (موسته نسه ر بیلا) وه سیتی کردبوو له دواي خۆی دهستلات بدریته دهستی نزاری کوپی چونکه کوپه گه وره یه تی. که چی به دره دینی جه مالی که باش وه زیری بوو، فرمانیدا نزار بخه نه زیندان وه، ئه وه بوو تاكو مرد له زینداندا مایه وه، له ولاشه وه موسته علی کوپه بچکۆله ی موسته نسه ر بیلاي کرده خهلیفه !!.

دهوله تی ئیسماعیلی موسته علی بهرده وام بوو له حوکمی ولاتی میسرو حیجاز تاكو سهرده می (عازد) ئیدی له وسه رده مه دا دهوله تهكه له لاین سهلاحه دینی ئه یوبیه وه کوتایی پی هینرا.

لایه نگرانی نزاری کوپی موسته نسه ر بیلا، حوکمی ولاتی فارس وشام وولاتانی خۆره لاتیان کرد، ئه مانه هه شاشیه کائن... دامه زینه ری ئه م گروپه که سیکه به ناوی (هه سه ن کوپی سه باح) ئه م کابرایه له میسر بووه و به چاوی خۆی ئه و سته مه ی دیوه که له دواي مردنی باوکی له نزاری کوپه گه وره ی خهلیفه کرا.

هه سه نی کوپی سه باح له ولاتی فارس بناغه ی گروپی هه شاشیه کانی دامه زراند، له دواي ئه وهی (قه لای مه رگ) ی له سالی (۴۸۳ك) دا داگیر کرد، به و جۆرهش بویه به که م بانگه وازکاری ئه و پیتازه.

گروپێکی تر له ئیسماعیلی نزاری له شامدا هه بوون، خاوه نی شو راو قه لای پارێزدا و بوون، یه کێک له رابه ره کانیان (راشد الدین سنان) بوو که ناسرا بوو به (پیش سپی شاخ) له پووی سه رکردایه تی کردنه وه له (هه سه ن کوپی سه باح) ده چوو،

ئەمان بېروايان بەبىرۆكەي (دۇئاودۆنى گىيانەكان) ھەبوو، سەلاحەدىنى ئەيۈبى
لەدژيان جەنگاۋ دەۋلەت وشكۆمەندىيىنى لەناوېرد. ئەم گروپە ناسرابوون بە
ئەنجامدانى تىرۆرى سىياسى، ھەروھە ئۆكەتەي كەلەشامدا بوون ھارىكارى
خاچپەرستەكانىشىيان دەکرد.

ئىسماعىلى بەھەرەش، گروپىك بوون لەئىسماعىلى موستەعلى لەھندو يەمەن
دەژيان وتىكەلاۋى ھندۇسەكانىيان كەرد، ناسرابوون بەبەھەرە كەواژەيەكى ھىندىيە
بەواتاي بازىرگان دىت.

لەدۋاي ئىمام تەيب، ھەموو پابەرەكانى تىريان شاردراۋەن ونەناسراۋن، لەدۋاي
ئەۋەي لەسالى (۱۹۲۵ك) دا ئىمام تەيب چۈەتە بارى شاردراۋەن ۋە، ئىدى ھەموو
ۋەچەكانىشى شاردراۋەن ۋە، بەھەرەكان بوونەتە دوو بەشەۋە، كەبرىتىن لە:
بەھەرەي داۋدى ۋەبەھەرەي سەلىمانى. يەكەمىيان مەلبەندى لەھىندستان ۋە
دوۋەمىشىيان مەلبەندى لەيەمەنە.

ھەروھە گروپى ئىسماعىلى (ئاغاجانى) شەن كەلەسەدەمى تۆزدەدا لەئىزان
بەدەرەكەۋتن، يەكەك لەبانگخوزانىيان (خەسەن على شايبە كەسەرىيە بىنەمالەي
ئاغاجانىيە. ئۇپپاۋە بەكرىگىراۋى ئىنگلىزىبوو، بۆيە دوورخرايەۋە بۇ ئەفغانستان
ۋەلەۋيۋە بۇ بۆمباي. ئىنگلىزەكان ناز ناۋى ئاغاجانىيان بەسەردا بېرىن. سالى
۱۸۸۱ ئاغاجان مردو تائىستاش مورىدانى لەئىتراندا ماۋن ۋىچىنكى دەۋلەمەندىن.

گروپى ئىسماعىلى پاۋەستاۋىش ھەن، بۆيە ۋاناۋىراۋن چۈنكە پابەرايەتى لاي
ئەۋان لەمەمەدە كوپى ئىسماعىل كوپى جەغفەرى سادقدا پاۋەستاۋە، ئەۋىش
يەكەم ئىمامى شاردراۋەيە ۋىپروايان ۋايە كەلە (ئاخىرەزەمان) دا سەرلەنۇئى ئەۋ ئىمامە
دەگەرپىتەۋە... بەگوتەي زانايانى (ئەھلى سۈننە) ھەموو گروپەكانى ئىسماعىلىيە
لەئىسلام چۈۋنەتە دەرەۋە!

چۈنكە ئەۋان ھەندى خەسلەت دەبەخشەن ئىمامەكانىيان كەدەيانبەنە پلەي
خواۋەندىتى، ۋەك ئەۋەي زانستى باتنى ئەدەنئى ۋەبىي گوناھىشى دەزانن، ھەروا

بېوليان به (توقیه) و(دۆنودۆن) ههیه، ههروا لایان وایه بیرویاوه پ له که سایه تی
پخه ردا ده سوپته وه.

بېولیان وایه خوای گه وره راسته وخۆ جیهانی دروست نه کردوه، به لکو له پتی
گواسته وهی گشتیه وه دروستی کردوه، نه وه ش جیگهی هه موو خه سه له ته
خواییه کانه وناویان ناوه (حیجاب). بېولیان به به ره لایی له هه موو شتی کدا هه یه.
تیرقزی پتکخراو ده که نه نامرازیک بق گه یشتن به ناماچه سیاسییه کانیاں وه ره به وه ش
ناویانگیان ده رکردوه... بق زانیاری زیاتر سه باره ت به و پتیازه بنواپه (الموسوعة
المیسرة فی الادیان و المذاهب المعاصرة- الندوة العالمية للشباب الاسلامی)
.... تیبینی (تیغه نه و ئینسکلۆپیدیایه شعان وه رگتپاره، به لام به داخه وه ماوه ی
ده سه له له چاپخانه که وتوه، وادیاره فه وتا بیئت. وه رگتپ).

ئىسماعىلىيە حەشاشىيەكان سەرەتاو كۆتاييان

ئەوانەبوون كەمۇلاقتۇ لەدۇيان جەنگاۋ دەۋلەتكەيانى لەناۋېرد(ۋەك لەمەودا باسى دەكەين) ئەمانە ۋەكو گوتمان گروپپىكى ئىسماعىلىيە فاتىمى نىزارى بوون ۋەدەۋلەتى فاتىمى مىسر جىابونەۋە، لەپاش ئەۋەى خەلىفەى فاتىمى موستەنسەرىيلا مردو نىزارى كوپى لەزىنداندا كۆزدا. حەسەنى كوپى سەباح(لەدايك بووى ناۋچەى پەى سالى ۱۴۲۰ك) كەيەكتەك بولەمورىدانى پىچكەى ئىسماعىلىيە پىيازەكەى دامەزىزاند، پاشان لەسەردەمى موستەنسەرىيلا(۱۰۷۸ن) سەفەرى كرد بۇ مىسر، ئىنجا لەۋىۋە سەفەرى كرد بۇ ۋلاتى فارسەكان ۋەدەستى كرد بەبانگەشەكردن بۇ ئىمامەتى نىزارى كوپى موستەنسەر كەبەدەستى باش ۋەزىر فەزلى كوپى بەدرى جەمالى لەزىنداندا كۆزدا. حەسەنى كوپى سەباح بانگەشەى بۆلەۋە دەكرد گۈايە ئىمامەت گۈزراۋەتەۋە بۇ ئەۋەكانى نىزار. بەلام نىزار ھىچ ۋەچەى نەبوو، بۇ پىكرىدەۋەى ئەۋ بۆشايىە پىروپاگەندەى ئەۋە بىلاۋكرايەۋە گەۋايە كەنيزەكتىكى نىزار لىتى دوگيان بوۋە، كەنيزەكەكەيان لەمىسرەۋە فېراند بۇ قەلەى مەرگ، كەلەلەين حەسەن كوپى سەباحەۋە داگىركرابوۋ بۆلەۋەى بېيتە پايىتەختى دەۋلەتكە، ئەۋ كەنيزەكە بەدبەختە مىندالەكەى بوو، بەلام بە نەيتىنى ۋشاردراۋەى مایەۋە.

حەسەنى كوپى سەباح لەسالى(۱۸۵۱ك - ۱۹۲۴ن)دا كۆچى دۋابى كرد، بەلام ھىچ ۋەچەى لەدۋا بەجى ئەما، چۈنكە ھەرلەسەردەمى ژيانى خۇيدا ھەموو كوپەكانى كۆزىدان.

نیمامه‌کان له‌دوای خۆی حوكمی قه‌لاكانی حه‌شاشیه‌كانیان گرتە دەست، یه‌كه‌میان ناوی (كیابزورگ ئامین) بوو، ئه‌وپیاوه‌ له‌گه‌ڵ دراوسێ توركه‌ سه‌لجوقیه‌كانیدا كه‌وته‌ شه‌روملانی خۆیناویه‌وه‌. حوكمی ئه‌وتاكو سالی (۱۱۲۸ز) درێژه‌ی كێشا، له‌دوای خۆیشی كۆپو كۆپه‌زاكانی بونه‌ ده‌سته‌لاتداری قه‌لاكانی حه‌شاشیه‌كان، تاكو ده‌وله‌ته‌كه‌یان له‌سالی (۱۲۵۶ز-۶۵۴ك) له‌سه‌ر ده‌ستی هۆلكۆدا له‌ناوبرا.

بانگه‌وازی حه‌شاشیه‌كان گه‌شته‌ولاتانی شام، له‌وێش قه‌لایان دروستكردوده‌ستیان كرده‌ هاوكاری كردن له‌گه‌ڵ خاچه‌رسته‌كاندا كه‌ دوژمنی موسوڵمانان بوو، ته‌نانه‌ت زیاده‌جارێك هه‌ولیاندا سه‌لاحه‌دینی ئه‌یوبی بكوژن، له‌سه‌رده‌ستی (زاهر بیبرس) كۆتایی به‌ده‌وله‌ته‌كه‌یان هات. وێرای ئه‌وه‌ش پاشماوه‌یان له‌ئێران وه‌هندستان و شام و ناوه‌راستی پوسیدا هه‌رماوه‌... (پروانه: الموسوعة الميسرة في الاديان والمذاهب المعاصره).

پێگه‌ و قه‌لاگرنگه‌كانیان له‌شامدا بریتی بوون له‌: قه‌لائی بانیا، گسردی مه‌سیاف، كه‌هف و هه‌وابی و مه‌نیه‌ و قه‌لیعه‌...

به‌ناوبانگترین سه‌ركرده‌كانیان له‌شامدا (سینان كۆپی سلیمان) فاسراو به‌ (په‌شیده‌دین پیری شاخ)ه‌، ئه‌وپیاوه‌ برۆی به‌دۆناودۆنی گیانه‌كان هه‌بووه‌، جگه‌له‌وه‌ش پرۆپاگه‌نده‌ی ئه‌وه‌ی كردوه‌ گوایه‌ زانستی غه‌یب ده‌زانیت، پابه‌ری گروپه‌كه‌ له‌شامدا ئه‌وپیاوه‌یه‌.

یه‌كێك له‌مێكانیزمه‌كاریه‌كانی حه‌شاشیه‌كان بۆ نه‌جامدانی تیرۆری سیاسی بریتی بوو له‌ پاهێنانی منداڵان له‌سه‌ر گوێزپایه‌لی كۆترانه‌، پاشان كه‌گه‌وره‌ ده‌بوون و باسكیان ئه‌ستور ده‌بوو قێزی كوشتاریان ده‌كردن به‌خنجێر، ئه‌مه‌ وێرای پاهێنانیان له‌سه‌ر كوشتنی هه‌ر پابه‌رو خه‌لیفه‌یه‌کی پكابه‌ر كه‌ بیان و یستایه‌ له‌ ناوی

به‌رن، دواچار که‌سی گيان به‌ختکردو که‌نیشه‌که‌ی نه‌نجام ددها نه‌گه‌ر نه‌یتوانیا به
پابکات، بۆنه‌وه‌ی نه‌نینه‌کان ناشکرانه‌کات ده‌بوا خۆی بکوژیت.

که‌سی گيان به‌ختکردو بپوای به‌وه‌هه‌بوو به‌وکاره‌ی ده‌چیته‌به‌هه‌شته‌وه،
له‌پتی نه‌و مندال و میتردمنداله‌ پاهیتراوانه‌وه‌ چەندین پێبه‌رو وه‌زیرو خه‌لیفه‌یان
کوشت و ترس و ده‌له‌پاوکیان له‌ناوجیهانی ئیسلامیدا بلۆکرده‌وه. خودی‌حه‌سه‌نی
کوپری سه‌باح نه‌خشه‌ریژی نه‌و سیاسه‌ته‌بوو...هۆی ناوانیشیان به‌(حه‌شاشیه‌کان-
تریاک کیشه‌کان) نه‌وه‌بوو که‌زۆرینه‌یان تریاک کیش بوون و نه‌و پوه‌که‌یان به‌چری
له‌ناو قه‌لاو شوپنه‌کانی تری خۆیاندا ده‌چاند.

هه‌ندی له‌سه‌رچاوه‌ میژویه‌کان ده‌لین: (مارکو پۆلق)ی گه‌پیده‌ی ئیتالی (۱۲۵۴-
۱۲۲۴) یه‌که‌م که‌س بوو نه‌وناوه‌ی به‌سه‌ریاندا بپری له‌پاش نه‌وه‌ی یه‌که‌م سه‌ردانی
کرد بۆقه‌لاکه‌یان (قه‌لا‌ی مه‌رگ) که‌ده‌که‌وته‌ دووری (۱۰۰کم) له‌تارانوه‌وه. نه‌و گه‌پیده‌یه
باس له‌وه‌ده‌کات، نه‌ندامانی نه‌و گروپه‌ چەندین کرده‌وه‌ی خۆ کوژی و تیرۆریان
له‌ژێرکاریگه‌ری تریاکدا نه‌نجام داوه.

هه‌ندیکی تر پێیان وایه‌ نه‌وچیرۆکه‌هه‌لبه‌ستراوه‌ به‌ناوی پابه‌ری قه‌لا‌ی
مه‌رگ (حه‌سه‌ن کوپری سه‌باح) وه‌وه، چونکه‌ کرده‌وه‌ی تیرۆری زۆری نه‌نجامداوه.
وشه‌که‌ش به‌ئینکلیزی ده‌بیته‌ (assassin) که‌نزیکه‌ له‌وشه‌ی (حه‌شاشین) وه‌وه.
حه‌سه‌نی کوپری سه‌باح توانی ده‌ست به‌سه‌ر (قه‌لا‌ی مه‌رگ) دا بگیریت، نه‌و قه‌لا‌یه
ده‌که‌وێته‌ باشوری خۆرتاوا‌ی ده‌ریای قه‌زوينه‌وه، نه‌ک هه‌ر نه‌وه‌نده‌ بگه‌ر
شاخه‌کانی ده‌ورو به‌ریشی کۆنترۆلکرد، ئینجا له‌ویوه‌ ده‌ستی کرد به‌هێرشکردنه‌سه‌ر
ناوچه‌کانی باکوری ئێران و ده‌وله‌تی سه‌لجوقیه‌کان، جگه‌له‌وه‌ش زنجیره‌یه‌ک
کرده‌وه‌ی خۆکوژی له‌دژی سه‌رکرده‌و پێبه‌ره‌ سوننی مه‌زه‌به‌کان و نه‌یاره‌کانی
گروپه‌که‌ی نه‌نجامدا.

فەرمانرەواکانیان لە قەلای مەرگدا :

- ١- حەسەنی کوپی سەباح (پیری شاخ) لە سالی (١٠٢٧) دا لە دایک بوو، لە سالی (١٠٩٤-١١١٤) پابەراییەتی گروپەکە و قەلای مەرگی گرتۆتە دەست.
- ٢- بزورگ ئەمیر، لە سالی (١١٢٤) تا کو سالی (١١٢٤) فەرمانرەوا بوو.
- ٣- محەمەد کوپی بزورگ ئەمیر (١١٢٨-١١٦٢).
- ٤- حەسەنی دووهم کوپی بزورگ، سالی (١١٦٢-١١٦٦) ئەم پیاوێ لە پەرزەنتی سالی (٥٥٩) دا هاتنی قیامەتی راگەیاند، شەریعەتو فەرمانەکانی شەریعەتی راگرت و هەموو فەزەکانی هەلەو شاندنە و قەدەغە کراوەکانی هەڵاککرد، پەرپاگەندەیی ئەوەییشی دەکرد گواوە لە وەجەی نزار کوپی موستەنسەریلیا.
- ٥- محەمەدی دووهم کوپی حەسەنی دووهم، سالی (١١٦٦-١٢١٠).
- ٦- جەلالەدین حەسەنی سێیەم کوپی محەمەدی دووهم (١٢١٠-١٢٢١) ئەم پیاوێ کوفرانەیی کرد بە وەقسەیی باوەڵپیرانی کە گوتبویان قیامەت هاتو، هەریۆیە نەفرەتی لێکردن و کتێبەکانیان سوتاند، موسوڵمان بوونی خۆی راگەیاند و ئاشتەوایی لە گەڵ خەلیفەیی عەباسی و پێشەرە موسوڵمانەکانی ئەهلی سوننە دا کرد، شوێنکەوتوووەکانی خۆی بە (نۆ موسوڵمانەکان) پێناسە کرد.
- ٧- محەمەدی سێیەم کوپی حەسەنی سێیەم، بە (عەلادین مەحمود) یش ناسراوە. سالی (١١٢١-١٢٢٥) فەرمانرەوایی گرتە دەست، لە سەر دەمی ئەمدا خەڵکی سەربە پێنازە کە گەڕانەوێ بۆ ئەنجامدانی سەرپێچی، توشی نەخۆشیەکی ئەقڵیش ببوو. کاتێ لە دواوی باوکی کرایە فەرماندار تەمەنی تەنها نۆسێ بوو. وەزیریکی باوکی کرایە سەرپەرشتیار (وەسی) کورسیەکی... پوکنە دینی کوپی خۆی بە هاوکاری (حەسەنی مازندەرانی) کە خزمەتکاری بوو، هەولی کوشتنیدا.
- چونکە بە باشی پەفتاری لە گەڵ نە دە کرد و لە پۆستی (وەلی عەهد) دوری خستبوو. (پروانە: (جامع التواریخ، رشیدالدین فەزڵی هەمەدانی)

۸- دوايه مین دهسته لاتنداری (قه لای مه رگ) كه سېك بوو به ناوی (پوكنه دین خورش) له سالۍ (۱۲۵۵ز) هوه دهسته لاتی گرتې دهست، تاكوله سالۍ (۱۲۵۸ز) كړتايي به دده وله ته كه هېنا. نه وه بوو له وساله دا قه لاکه ی دایه دهست هولاكو، نه ویش به فیل نه مانی پېدا، كه چی دواتر به فرمانی مه نكوخانی مه غول كوشتی !!.

له دواي نه و گروپه كه پرته وازه بوون وگروپی (تاغاجانی) لي جیابویه وه، نه مهش دواي نه وه (پوكنه دین خورش) توانی كړيكي خوی به ناوی (شمس الدین محمده) له دهسته هولاكو پزگاریكات وبيگه په نيته ناوچه په كي ناديار له باشوری قه وقاز، له وناوچه په دا له گونديكي بچوكدا به ناوی (نه نجودا) سه قامگيربوو كه ده كه وپته سه ر ريگه ی نيوان نه سفه مان وه مه دان. له وگونده دا مایه وه تاكوله نيوهی په كه می سه دهی هه شته می كړچيدا، كړچی دواي كړد.

وهك گوتمان دياريترين نامرازی كاريگه ري حه شاشيه كان بريتي بووله تيروری سياسي پښخراو، نه ویش له پښي پاهيتانی مندالان له سه ر گوپړاپه لي كوپړانه و بپواهيتان به وهی پښيان ده گوتري به يې پرسيارو گومان كړدن.

هه رگا منداله كان باسكيان نه ستور ده بوو، پايان ده هيتان له سه ر به كارهاوردنی چهك، هه رگيز جينگه به رزه كانيان فهراموش نه ده كړد، به لكو له سه ر هه رجينگه په كي به رز قه لایه كيان دروستده كړد، هېچ قه لایه كيش نه مابوو نه وان چاوی داگيركړدنې تينه بېن... هه ريويه بوونه خاوهنی ژماره په ك قه لاو له ويوه پووی تيروشيريان كرده موسولمانه كان، ته نانه ت چه ندين جار هه ولياندا سه لاهه دينی نه يوبی تيرورېگه ن.

سه بارت به ملكه چی وگوپړاپه لي كوپړانه وتوندوتوليان بوقه فرمانی نه ميره كانيان، ثيبن جهوزی نه م پووداوه مان بؤده گتريته وه وده لیت: (له به رده م نيردراوتيكي شای سه لجوقيه كاندا كه په ياميكي بؤ هيتابوو، نه ميری ئيسماعيليه كان (حه شاشيه كان) پووی كرده شوينكه وته كانی خوی وگوتی: ده مه وي بتان نيرم بؤلای پيشه واكه تان بؤ نه نجامدانی نه ركيت كي ناماده په بروت؟

هه موو ئاماده بوان دهستان بهرز کرده وه، نیردراوه که ی شای سه لجوق وای ده زانی ئه رکه که ته نها که یاندنی نامه یه که به لام ئه میری حه شاشیه کان پووی کرده که نجیک وگوتی: ئاده ی خۆت بکوژه.

که نه که ده ست به جی خنجیری پاکیشاو کردی به ورگی خۆیداو که وت ومرد! . به یه کیکێ تری وت: له قه لاکه وه خۆت بخه ره خواره وه. کابرا له قه لاکه وه خۆی خسته خواره وه وپه راش په راش بوو.

ئینجا ئه میرئاوپی دایه وه به لای نیردراوی شای سه لجوقیه کاند اوگوتی: به پاشاکه ت رابگه یه نه سه ربازی له وجۆره گوێپایه لم هه یه، هه ر ئه وه ش وه لاممه بق پاشاکه ت) ... به روانه (المنظم في تاريخ الملوك والامم - ابن جوزی).

به وجۆره ی باسما ن لیوه کرد، له سه رکارلادان وکوشتنی نزار بویه هژی بزوتنه وه یه که ته ققاندن و تیرۆرێکی گه وره ی هینایه به ره م و فاتمیه کان له قاهیره و عه باسیه کان له به غدا و سه لجوقیه کان له ئیرانی گرته وه. ئه وه ش له سه رده ستی ئه و حه شاشیه نه دا که تاکه پێپه ویان بریتی بوو له خوێن پشتنی پکا به ره کانیا ن.

یه که م تیرۆری سیاسی که حه شاشیه کان ئه حجامیا ن دا ب، بریتی بوو له تیرۆر کردنی (نیزاموله لیک) ی وه زیری سه لجوقیه کان له سالی (١٤٨٥هـ) دا.

ئه بولفیداله وباریه وه ده لیت: (له پۆزی ده یه می مانگی په مه زانی ئه و سالد، له پاش پوژوشکاندن، خه لکه که له نزیکێ شاری ئه ها وه ند بوون، نیزاموله لیک پۆزی بشکاند وپۆشت بق خێوه تی خێزانه که ی. به لام مندالێکی دیلمی خۆی هه لدا یه سه ری و چه ند چه قویه کی لیدا و کوشتی... هاوپی ونزیکه کانی نیزاموله لیک منداله که یان ناسیه وه و کوشتیه نه وه... کوشتنه که یشی به ته کبیری سولتان مه له کشا بوو). (بنواپه: المختصر في اخبار البشر).

چه ندین به لگه له به رده ستدان که هاریکاری نیا ن حه شاشیه کان و خا چه رستانی دوژمنی ئیسلام ده سه لمیتن، وه ک:

۱- به درېژايي ميژوو، يه ځاچپه رست به چك و ده ستي ئه وان نه گيراوه و نه كوژداوه.

۲- فه رمانپه وای موسل كه پياويكي موسولمان بوو شهري له گه لدا كړدوون له كاتيكا بۆبه رهنكاري كړدني هيرشي ځاچپه رسته كان وبه رگري كړدن له براموسولمانه كاني هاتوته ديمه شق.

۳- به ده سته وه داني قه لای بانياس وپه نابردني سه ر كړده كه يان بق ځاچپه رسته كان كه له لايان مايه وه تاكو مرد.

۴- به شداري كړدني تپي له ئيسماعيليه كان له گه ل ځاچپه رسته كاندا له جهنگي نه نتاكيه دا پاش نه وه (نوره دين زه نكي) شاري حه له بي پژا كړد.

بانگه شه كه يان له كرمان ويه زده وه به ره و ناوه راستي ئيران وئسفه هان ده ستي پيكرد ئينجا بؤخوزستان پاشان به رزاييه كاني ديلم، له قه لای مه رگدا ئوقره يان گرت، له پؤژه لاتيشه وه گه شته مازنده ران وقه زوين وناوچه كاني په دوبارو كوه ستانيان داگير كړد.

گه ليك قه لاوگر دؤلكه يان داگير كړدو گه شته روياري جه يحون، به تانوپؤي ولاندا بوونه خاوه ني چهندين قه لاوگر دؤلكه ي گرنك... له سر ده ستي هؤلاكو دا سالي (۱۲۵۸) له ئيران وله سورياش له سه رده ستي (زاهير بيبرس) ي سه ر كړده ي مه ماليك له سالي (۶۷۲ك) كو تايبان پي هات.

تائيس تاش له هه نديك ولاتي عه ربه ي وئيسلاميدا موريدو شو ئنكه و ته كه يان ماوه، نه مه وئپاي كؤمه ليك لايه نگرى زؤرله ناوه راستي پوسيدا.

هه نو كش بيروپاي هه ندي له گروه ته كفريه كان هاوتايه له گه ل بيروپاي حه شاشيه كاندا، هه مان نه و تيرؤده ي ئه وانيش پيړه و ده كن كه نه ئايني هه يه و نه نيشتمان.

هۆلاکۆ و داگیرکردنی قەلاکانی ئیسماعیلیه (حه شاشیه کان)

- پلانی سیاسی مه غۆله کان
به رله داگیرکردنی سه ربازی به غداو
ولاته عه ره بی ونیسلامیه کانی تر.

- یه خته سارکردنی قه لای
کافره کان (حه شاشیه کان)
له سه رده ستی هۆلاکۆدا

پلانه سیاسیه‌کانی مه‌غۆل به‌رله‌داگیرکردنی سه‌ربازی

له‌و ده‌مه‌وه مه‌نکوخان ده‌سته‌لاتی گرتە ده‌ست، ده‌ستی کردە نه‌خشه‌دانان بۆ ته‌واوکردنی پرۆسه‌ی داگیرکردنی ولاته ئیسلامیه‌کان به‌گشتی وخه‌لافه‌تی ئیسلامی به‌تایبه‌تی، سه‌ره‌تای ئەم پرۆسه‌یه‌ش به‌له‌ناوبردنی ئیسماعیلیه‌کان ده‌ستی پێکرد که‌ناویان نابوون (کافره‌کان) و چه‌ندین قه‌لای سەخت و پارێزراویان هه‌بوو، دیارترینیان بریتی بوو له‌قه‌لای مه‌رگ، وه‌ك له‌مه‌وبه‌ر ئاماژه‌مان پێدا.

له‌پێناوی جێبه‌جێکردنی ئەو نه‌خشه‌یه‌دا، هۆلاکۆی برای ناردا، هۆلاکۆکا برایه‌کی خوێنه‌خۆریبوو، وه‌كو جه‌نگیزخانی باپیری شه‌یدای خوین پشته‌ن بوو.

مه‌نکوخان سوپایه‌کی له‌باشترین ولێزان ترین پالەوان و سوازه‌کانی مه‌غۆل بۆ هۆلاکۆ پێکهێنا، به‌رله‌وه‌ی سوپاکه به‌پێ بکه‌وی ژماره‌یه‌کی زۆر سیخوپی ناردا تاكو ئەو پێگه‌یه تاقی بکه‌نه‌وه كه‌سوپاکه‌ی هۆلاکۆله‌شاری (قەراقرۆم) ی پایته‌ختی ولاتی مه‌غۆله‌وه به‌ره‌و پۆخه‌کانی پویاری جه‌یحون پیایدا تێده‌په‌پی.

هه‌روه‌ها فه‌رمانی بۆ هه‌موو جوتیارو خاوه‌ن زه‌ویه‌کانی سه‌ر پێگه‌كه ده‌ركرد تاكو کارئاسانی بۆ سوپاکه بکه‌ن وه‌اریکاری بکه‌ن له‌به‌ستنی پرد به‌سه‌ر پووباره‌کاندا.

به‌رله‌وه‌ی هۆلاکۆ و سوپاکه‌ی له‌به‌هاری سالێ (٦٥١-١٢٥٣ه‌) دا ده‌ست به‌جووله‌بکه‌ن، ئاهاه‌نگیکی گه‌وره‌و فراوانی بۆخواحافیزی لێکردنیان پێگه‌ست و له‌وئاهاه‌نگه‌دا وتاریکی خوێنده‌وه و ئامۆژگاری هۆلاکۆی کردو گوتی:

تۆئێستا سه‌رکرده‌ی سوپایه‌کی گه‌وره‌و بێ شوماریت، ده‌بێ له‌فه‌ورانه‌وه برۆیته‌ خاکی ئێران، ده‌بێ پارێزگاری له‌یاساکانی جه‌نگیزخان بکه‌یت. له‌هه‌موو شتێکدا، هه‌موو ئەوکه‌سانه‌ی که‌به‌دریژایی پۆخه‌کانی جه‌یحون تاكو سنوره‌کانی میسر،

گوپړاپه لیت ده کهن، بهرهم و سۆزی خۆت دابپوشه... به لām نه وکه سانه ی دژایه تی
وسه رپیتیت ده کهن، خویان وژن ومنډال و خزم و کهس و کاروهه مووئه وکه سانه ش که
په یوه نډیان به وانه وه هه یه له ناوسوکایه تی وسه رشوپیدا نقوم بکه !.

له هه ریمې قه هستانی خۆراسانه وه ده ست پئی بکه، قه لآو شور او گردۆلکه کانیا ن
تهخت ویه خته ساریکه، که له و نه رکه بویته وه پرویکره عیراق وهه موو نه و
لوپو کوردانه له پئی خۆتدا پاکسازی بکه که ړنگه ی رپیواران ده بړن!.... نه گهر
خه لیفه ی به غداش بریاری گوپړاپه لی دا نه و توخنی مه که وه، به لām نه گهر سه رپیچی
کرد نه ویش بخه ره پال نه وانی تر! ! بنواړه: (جامع التواریخ- ه. س).

به وجۆره مه نکۆخان نه رکه کانی هیرشه که ی بۆ هۆلاکۆی برای به وردی
دیاریکړدکه بریتی بوو له داگیرکردنی خۆرناوای ئاسیا (نیران، عیراقی عه جه - عیراقی
عه رب، ولاتی شام ومیسر، ولاتی سه لجوقیه کانی پۆم) هه روه ها هۆلاکۆی کرده
جیگری خۆی به سر نه و ناوچانه وه که داگیریان ده کات... نه و هیرشه له دوا ی
شالآوه کانی جه نکیزخان بۆ داگیرکردنی چین وده ولته تی خواپزمی، گه وړه ترین
شالآوی مه غۆله کان بوو.

هۆلاکۆ هاوینی سالی (۶۵۲ک) له ولاتی تورکستان به سه ربرد، پاشان به ره و
سه مه رقه ند به ړتکه وت (۶۵۳ک) ئینجا له سالی (۶۵۴ک) دا پووی کرده ویلایه تی
قه هستان که قه لای مه رگی به هیژترین پیگه ی حه شاشیه کانی تیدابوو.

داگیرکردن ویه خته سارکردنی قه لای کافره کان (حشاشیه کان) وه ک بیمه وگره نتی
وابوو بۆقوناغه کانی تری هیرشه که که بریتی بووله داگیرکردنی ولاتانی عیراق و شام
ومیسر. حشاشیه کان به تواناو ئارامگری و جه ربه زه یی ناسرابوون، بۆیه مه نکۆخان
ویستی له سه ره تادا نه وان له ناویه ریت، تا کو نه رکی داگیرکردنی ولاته ئیسلامیه کانی
تر بۆ هۆلاکۆ ئاسان ببیت.

هۆکاری که مه نکۆخانی هاندا به وجۆره بیرله داگیرکردنی ولاتانی ئیسلامی
بکاته وه، نه وه بوو پادشای ئرمینیا ی مه سیجی به پئی خۆی هات بۆلای مه نکۆخان

وېرياريدا ملکه چي بيت وله به رانېه ريشدامه نکوخان کردېه هاوړېځي خويي وئهماني به خوي مال ومنډال ولاتي به خشي.

له به رنډوه مه نکوخان ده يويسټ له گه ل مه مالېکه خاچپه رسته کاني شاميشدا هاوپه يمانی گړي بدات، نه وانیش پترله ميرنشينېکيان هه بوو له (نه نتاکيه وټه رابلوس وسه يداو حه يفا وعه کا) دا، نه مه ش بوسه رقال کردني موسولمانه کان له ناوچه ي شامدا تاكو نه توانن به رگري بکن له خه ليفه ي عه باسي نه گه ر هيرشي کرايه سر.

بو هانداني نه و ميرانه، مه نکوخان داواکاري به ستنې هاوپه يمانيتي له گه ل هاوړي تازه که يدا (پادشاي نهرمينيا) ي پيگ يانډن، دياره له و کاته دا پادشاي نهرمينيا پولې بالويځي ته تاره کاني له م ناوچه يه دا ده گټرا.

هه روه ها بوئ هوي زياتر هانيان بدات، به ليني پيدان نه گه ر بينه هاوپه يمانی نه واهه به يتولمه قدسيان وه کو ديارې پي ده به خشيت... چونکه له و کاته دا به يتولمه قدس به ده ستي موسولمانه کانه وه بوو، پاش نه ووي بو جاري دوهم شاسالحي نه ويوي له سالي (٦٤٣هـ) له دواي سه لاهه ديني نه ويوي نه و مه زاره پيروزه ي پژگار کردبوو.

وټپاي نه و هه مو هاندانه، که چي مير ه خاچپه رسته کاني شام، زور دووډل بوون له ووي نه و داواکاريانه پوت بکه نه وه، بيتجگه له ميرې نه نتاکيه (بوهمه ند) که پټکه وټنه که ي په سهند کردو پالي دابه پادشاي نهرمينيا وه.

به لام بوچي مير ه کاني تر به وداواکاريه قايل نه بوون؟ دهه توانين له وه لامني نه و پرسياره دابلين: له به رنډوه ي مير ه کاني شام ده يانزاني مه غوله کان خاوه ني هيچ جوړه په يمان ويه لينيک نين. يوي هه يه به يي نرخ بيان فروشن، يان بيانکه نه قورياني له پيتناوي هه رشتيکدا، ته نانه ت له وانه يه له پيتناوي هيچيشدا بيانکه نه قورياني.

هه روه ها هوکارتيکي تري په تکر دنه وه که نه وه بوو: نه وان له ناو دلي جيهاني ئيسلاميدا بوون وده يانزاني مه ترسي موسولمانه کان له سهريان وه کو مه ترسي ته تاره کان وايه، ته نانه ت له وانه يه مه ترسي موسولمانه کان گه وره ترو نزیک ترش بيت. له به رنډوه مير ه کاني شام هيچ دلگه رميه کيان نه بوو بو هاوپه يمانيتي کردني

ئاشكرا له گەل ته تاره كاندا، نه گەرچی به پاشكاویش مه سه له كه يان پهت نه كرده وه، به لكو له گەل نه وداواكاریه دا به شێوازێكی سیاسی دووپوانه مامه له یان كرد... وایان پێ باشبوو بۆ ماوه یك بۆ لایه ن تاكو تاي ترازوه كه به لایه كدا ده كه وێ، یان به لای ته تاردا یان به لای موسولمانه كاندا.

جگه له وهش ده یانویست نه و دوولایه نه یه كتر له ناویه ن.

ههروه ها مه نكۆخان هه ولیدا هه ندێ پێكه و تننامه له گەل مه سیحیه كانی عێراق وشامدا مۆریكات، به لام نه ك له گەل میره كانیاند، به لكو له گەل نه و مه سیحیه نه دا كه له باوه شی میرنشینه ئیسلامیه كانی شام وخه لافه تی ئیسلامیه عێراقدا ده ژیان. نه و پێكه و تننامه هه رمیو راگه یه نراو نه بوون، به لكو پێكه و تنی نه یێنی بوون له گەل هه ندێ له سه ركرده مه سیحیه كاندا، ههروه ها له گەل هه ندێ له شه كاندا، به مه به سستی كارئاسانی كردن بۆ داگیرکردنی ولاته كان له لایه ن ته تاره وه، ههروه ها بۆ ئالوگۆرکردنی هه وال له ته تاره كانه وه بۆ ناوخۆی ولاته ئیسلامیه كان و به پێچه وانه شه وه.

مه نكۆخان توانی بگاته هه ندێ له سه ركرده مه سیحیه كان، له سه روی هه مویانه وه به تیارکی به غدا كه ناوی (ماکیكا) بوو، نه و پیاوه هاوکاریکی گه رره بوو له داگیرکردنی به غدادا به ده سستی مه غۆله كان.

ههروه ها مه نكۆخان پڕۆتۆكۆلی هاریکاری ئیمزاكرد له گەل شانشینیه مه سیحی (كه ره ج) دا كه ئیستا ده كه وێته ولاتی جوړجیاوه. نه گەرچی میژوی ته تاره كان له گەل نه و شانشینیه دا میژویه کی پهش بوو، به لام میژوی نه و شانشینیه له گەل موسولمانه كانیشدا كه متر پهش نه بوو، له به ره وه مه سیحیه كانی كه ره ج پێیان باش بوو له گەل دوژمنه تازه كه یاندا (مه غۆل) هاوکاری بكن له دژی دوژمنه كۆنه كه یان (موسولمانه كان). چونكه مه غۆله كان به هێزو بازو بوون وه موو كهس چاره پوانی سه ركه و تنی نه وانی ده كرد، نه ك سه ركه و تنی موسولمانه لاوازه كان.

دوچار هەندى ھاوپەيمانیشى لەگەڵ هەندى میرى موسولماندا مۆركرد
بەمەبەستى كارئاسانى كردن بۆ لێدانی ولاتانى ئىسلامى !! .

مەنكۆخان خودى خۆى ئەوپێككەوتنانەى ئیمزاندەدەكرد، چونكە سوکاىەتیهكى
نۆدى بەومپرانە كەردبوو، هەریەكێك لەوان بگرى دەستەلاتیان بەسەر
چەندكىلۆمەترى زەویدا هەبوو، كەچى خوشیان ناواناوە(میر) بگرە نازناوى
قەبەقەبەشیان لەخۆیان دەنا وەكو(مەزن، سەریەرز، شادومان) دروست وەك ئیستا
لەولاتە عەرەبى وئىسلامیەكاندا دەبینرێ.

مەنكۆخان بۆ ئیمزاکردنى ئەو پڕۆتۆكۆلانە ھۆلاکۆى براى كەردبویە جینگەدارى
خۆى، كەچى میرە موسولمانەكان بەو حالەشەوہ پەیتاپەیتا دەهاتن
و بەسەر شۆپەوہ هەلپەیان بۆلای مەغۆل كەرد... لەم میانەى دەدا(بەدرەدین لولولو)ى
میرى موسول ھات بۆلای ھۆلاکۆ بۆئەوہى پەيمانى لەگەڵدا بپەستێ.

ھەردوو سولتانی سەلجوقى(كەيكائوسى دووہم) و(ملچ ئەرسەلانى چوارەم) ھاتن
بۆلای ھۆلاکۆ تاكو ھاوپەيمانى لەگەڵ بپەستن، ئەو دەمە ھۆلاکۆ لە(توركىای ئیستا)
دابوو. ھاوپەيمانى نێوان ئەو دووانە دەبویە ھۆى گەمارۆدانى عێراق لەباكوڤەوہ.
شێوازی كەيكائوسى دووہم لە ملکەچ بویندا بۆ مەغۆلەكان زۆر سەيرو سەرشۆپانە
بوو، تائەو پادەىەى خودى مەغۆلەكان پێى سەرسام بوون.

ناسر یوسفى میرى حەلەب و دیمەشق، ئەگەرچى كۆپرەزای سەلاحەدینی ئەیوبى
تێك شكێنەرى خاچپەرستەكانیش بوو، كەچى ملکەچى مەغۆلەكان بوو، ملکەچ
بوونێكى سەرشۆپانە، ئەوہو(عەزىن)ى كۆپى نارد بۆلای ئەك تەنھا بۆئەوہى
ملکەچ بوونەكەى پێى رابگەيەنئى، بەلكو بۆئەوہى لەسوپاكەیدا بمیئیتەوہ ولەدۆى
موسولمانەكان بجەنگێت.

دوابەدواى ئەویش ئەشەرەف ئەیوبى میرى(حمس) ھات بۆئەوہى ملکەچ بوونى
خۆى بۆ ھۆلاکۆ رابگەيەنئیت، بەلام لەدواى ئەوہى ھۆلاکۆ گەشتە شام.

بەپاستى ئەو پىرۆتۆكۆلەنە داپوخان و دۆپاننىكى قىزەون وناشىرىنى سەرکردەكانى جىيەھانى ئىسلامى بوون. دۆپاننىكى گەرەتر لەھەر شكستىكى سەربازى ولەپووخانى بەغداد.

يەختە سارکردنى قەلای كافرەكان (حەشاشىيەكان) لەسەردەستى ھۆلاكوڧا:

سوپاى مەغۇلەكان بەسەركردايەتى ھۆلاكوڧى خوڧنەپىژسالى (۱۲۵۲-۱۲۵۸) دەستى بەپىشپەرەوى كرد بەرەوقەلاكانى حەشاشىيەكان كە ئەوان ناويان نابوون (كافرەكان)... دەستەلاتدارو مەرەكانى ئەوناوچانەى كەسوپاكە پىپاياندا تىدەپەپى پالتيان دەدابه سوپاكەو و خواردن و خواردنەو و پىپاكي تەواويان ئەدايە بۆ بەردەوام بوونى ئەو ھىزىشانەى كەتوانى دواى دووسال بگاتە سەمەرەند.

لەناو لەو پەلەكانى سەمەرەنددا (مەسعود بەگ)ى فەرمانپەرەوى ولاتى پىشتى پوپارو توركستان چادىركى گەرەى بۆ ھۆلاكوڧ ھەلدا، ماوہى چل پۆڧى پەبەق لەو خىوہ تەدامايەو، شەو و پۆڧ مەست بوو بەھۇشى خۆى نەدەھاتەو.

دواتر گەشتە ناوچەى (كش) شاندېك بەئەندامىتى گەرە پىپاوانى مەغۇل لەوى بوون و پەيمانى ملکہ چى وخەلات و ديارىيان بەھۆلاكوڧ پىشكەش دەکرد... لەوتوہ نىردراوى نارد بۆلای پادشاو سولتانەكانى ئىيران وخەلىفەى عەباسى و پىي پاگەياندن:

لەسەر فەرمانى خانى گەرەمان بىپارمانداوہ قەلای كافرەكان (حەشاشىيەكان) بپوخىنن ولەناويان بەرىن. جائەگەرئىوہش بەپەلە بىن بۆ ھاوکارى كردنمان و بەسوپاو چەك يارمەتىمان بدەن. ئەوا دەستەلات و سوپا و خانو و مالتان بۆ دەمىننئەوہ و ئىمەش سوپاسى ھەلوئىستان دەكەين.

بەلام ئەگەر كەمتەرخمى بكن لەملەكچ بونتان بۆفەرمانى خانى گەرەمان، ئەوا لەپاش ئەوہى بەيارمەتى خودا بەسەركافرەكاندا سەرکەوتىن، دەستمان بەتال

عەباسی سادەبۆتەو، بەومەرجەى لەدواى داگیرکردنى بەغدا خۆى بکەنە دەستەڵاتدارى. (۱)

سوپای ھۆلاکۆسالى (۶۵۲ك) لەپووبارى جەيھون پەپەو وەلە لەو پگا دەشتايەکانى شەبورگانى نزيك شارى (بەلخ) خێو تگای دروستکرد. لەویدا زستانيان بەسەردا ھات و بەھۆى بەفروبووانەو نەیان توانى پيشپەوى بکەن بەرەو قەلاکانى حەشاشى.

سالى (۶۵۴ك) سوپاکانى مەغول بەرەو ويلايەتى قەھمستان پيشپەوييان کردو دەستان بەسەر چەند ناوچەيەکیدا گرت، لێرەو تىپىک لەسوپای مەغول بەرەو قەلاى (کورڤ کۆھ) پوشتن کە لە سەرسنورى ئو ھەرىمە بوو، دواتر قەلاى (مەھرىن) يان ئابلقەدا.

بەوجۆرە سەرەتای ئابلقەدانى حەشاشى لەلایەن مەغولەکانەو دەستى پيگەرد.

سەرکردەيەکی ھۆلاکۆ بەناوى (کيتۆبۆگا تويان) جەنگەکانى بەپێوە دەبرد، ئو پیاو ھەماندا سەرکردەيەکی تریەناوى (ھەرىکەت) بە سەرۆکايەتى تىپىکی تری سوپای مەغول بنیاردیۆ بۆ ويران کردنى ويلايەتەکانى (تارم و پودبار) تاكو ئو دوو جیگەيە ببنە پەندبۆ ھەموو قەلاکانى تری حەشاشیەکان.

(کيتۆبۆگا) وژمارەيەك سەربازى مەغول لەناوچەى مەنسورىيە وئىلا بەشەپندا قەسابخانەيەکیان بەرپاکرد وشارەکانيان ويران کردو قەتلو عامى خەلکەکیان کردو ماوھى ھەژدە پۆز قەسابخانەکە بەردەوام بوو.

پاسەوانەکانى قەلاى (کورڤ کۆھ) ھيرشيان برەدەسەر سەربازگەکانى مەغول و نزيكەى سەدسەربازى مەغوليان کوشت، يەکێک لەکوژراوەکانى ئو ھيرشە سەرکردەيەکی مەغول بوو بەناوى (بۆرى). بەھۆيەو (کيتۆبۆگا) بەتەواوى توپەبوو، دژەھيرشیکى توندوسەختى کردەسەر ھەموو قەلاوگرڤۆلکەکانى حەشاشیەکان لەويلايەتى قەھمستان، تاكو ترس و تۆقین بخەنەدلى کاغەرە حەشاشیەکانەو. لەگەڵ

ئەو ھەشدا پاسەوانەكانى قەللى (كوردكۆھ) توانيان ئارام بگرن لەدژى ئابلۆقەى مەغۇل، تائەوكتەى ئاويان كەم بويەو و خۆراكيان لى بپاۋ پەتاۋ نەخۆشين لەناوياندا بللۆبويەو، بەوھۆيەشەو چەندىن كەسيان لى مرد، قەللكە نزيك كەوتەو لەشكست. بۆيە شىخى تايەفەى ئىسماعىليەكان (عەلادىن) ھىزىكى خۆكۆزى نارد بۆيارمەتيدانى خەللى قەللكە كەبرىتى بوو لە (۱۱۰) سەريازى گيان بەختكەر. ئەوھىزە لەدواى بەزاندنى پىزى مەغۇلەكان توانيان بگەنە ناۋقەللكەو خۆيان گەياندە خەللكە گەمارۆدراۋەكە، ھىزەكە بپى دەرمانيشيان پى بوو بۆ چارەسەرى ئەو پەتايەى كەلە قەللكەدا بللۆبويەو. (۲)

ئابلۆقەى مەغۇلەكان بەردەوام بوو، خەللى قەللكە تادەھات خۆراگرتدەبوون، بۆيە ھۆلاكو پاى ھاتە سەرئەوھى سازشيان لەگەلدا بكات وبيان خەلەتتيت، لەم ميانەيەدا نامەيەكى نارد بۆ فەرماندەى قەللى (سەرئەخت) كە (موختەشەمى) پى دەوترا، ناسرەدىن ئەبولفەتج، بۆئەوھى ملەكەچى ببىت ولە بەرانبەريشدا بەلئىنى دلپىتى پىدا بوو ئەگەر ئەو داخوازىە جىيەجى بكات !.

سەرلەوھەدايە، ناسرەدىن ئەگەرچى پىاۋىكى پىرى بەسالدا چوى بەدەن لاۋازبوو، بەلام بەقسەى ھۆلاكوى كردو بەخۆى وخەلاتىكى زۆرەوھەت بۆلەى، ملەكەچ بونى خۆى بۆ پاگەياندو زەوئەكەى بەرپىتى ھۆلاكوى ماچ كرد. ھۆلاكو پى گوت:

تۆلەقەللكە دابەزىويت بۆئەوھى ژيانى خۆت ومال ومنداالت پزگارىكەيت، ئەى بۆچى دانىشتوانى قەللكە ھىچيان دانەبەزىون؟.

ناسرەدىن گوتى: ئەوان پادشاھەكيان ھەيە ناۋى (خۆرشا)يە، بەقسەى ئەودەكەن. بەوجۆرە پلانەسياسىيەكەى ھۆلاكو لەگەل سەركرەدى ھەشاشىيەكاندا سەركرەوتنى بەدەست ھىتا. بۆيە توانى بگاتە سنورەكانى (زاۋەو خان) لەھەرىمى خۆراسان. لەوماۋەيەدا ھۆلاكو توشى نەخۆشين بوو...

له ماوهی نه خۆشیننه کهیدا سهرکردایه تی سوپای سپارد به (کیتۆبۆگا) و (ئیلکا) تا کوخوی بتوانی ماوهیه که له شاری (توس) بمینیتته وه تا ئه وکاتهی چاک ده بیته وه . دواتر له مه نسوریه ش ماوهیه که وت به وهۆیه وه هه ردووشاره که ی سهر له نوی ئاوه دان کرده وه و له ده شتاییه کانی (پادکان) دا مایه وه تا کو به ته واوی چاک بویه وه . هۆلاکو دهستی کرد به ته واوکردنی سازشکردن، ئه وکاتهی له شاری که بوشاندا بوو شانیدیکی به ئه ندامیتی هه ریه که له (به کیتمۆر فۆرجی و زه هیره دین سه بلار بیکتچی و شاهه میر) نارد بۆ لای (پوکنه دین خۆرشا) ی پابه رو پادشای ئیسماعیلیه کان و داوای لیکرد خۆی بدات به ده سته وه و گوپراه ل بیت .

سهرکرده ی ئیسماعیلیه کان له هۆلاکو فیلبازترو پیس تربوو، بۆیه دهستی دهستی پیده کردو وه لامیکی به کلایی که ره وه ی نه ده دایه وه، له ئه نجامدا هۆلاکو بۆچاوشکاندانی (خۆرشا) سوپای نارد بۆ ئه وه ی له یه که کاتدا هتیش بکه نه سه ره موو قه لاکانی هه شاشین جگه له هه ردوو قه لای (مه رگ) و (جه یحون) چونکه خودی (خۆرشا) له قه لای مه رگدا بوو، بۆیه ترس و بیمیکی زۆر چوو له دای خۆرشاوه .

له گه ل سه خت بوون و توندبوونه وه ی پاده ی فشارو گه مارۆکه ی سه ره قه لای مه رگدا، هۆلاکو نامه یه کی تری نارد بۆ پوکنه دین خۆرشا و داوای گوپراه لی لیکرد، هه ره ها هه ره شه ی سه ختیشی لیکرد ئه گه ره ملکه چ نه کات. هه ندی له پاوێژکاره کانی پوکنه دین پایان هاته سه ره ئه وه ی که قه لای مه رگ هه رده که ویتته دهستی مه غۆل بۆیه هانیاندا خۆی بدات به دهستی هۆلاکووه و ژیا نی خۆی وینه ماله که ی به یاریزیت . پوکنه دین به و پیتشینه ره قایل بوو، شاهه نشای براهچوکی و ژماره یه که پش چهرمووی ئیسماعیلیه کانی نارد له لای هۆلاکو بۆ نیشاندانی ملکه چی، بۆ مه غۆله کان .

هۆلاکو پیتی له نێردراوه کانی گرت و نامه ی سییه می پێداناردن بۆ پوکنه دین و تیایدا هانی دا بوو بۆ نیشاندانی ملکه چی قه لاکان تیک بدات و خۆیشی بیت له به رده ستهیدا پابه و ستهیت .

پوکنه دین له وه لامیدا گوتی: نه گهر باوکم لیټان یاخی بویټ، نه وامن ملکه چی و
گوټرپایه لی نیشان دده م.

بوجیبه جیکردنی داواکاریه که، پوکنه دین دهستی کردبه تیگداننی هندی بهشی
قه لاکه، قولله کانیشی پوخاند، شوره کانی ویران کرد. پاشان ناردی بولای هولاکو
وداوی ماوهی سالیگ دهرفته تی کرد تاکو له دواي نه وه له قه لاکه بهجی بهیټیت
وېروات.

پوکنه دین مه بهستی دهستی پیکردن وخه له تاندن بوو، ده یوسیت کات
بویه رژه وهندی خوی به کاربیتیت. به لام هولاکو توانی نه خشه که ی لی تیگ بدات،
نه وه بوو فرمانیدا له هه مولایه که وه سوپا کانی کوبینه وه له دهری قه لای مهرگ...
بو جیبه جیکردنی نه فرمانه و ترساندن پوکنه دین سوپایه کی بی شو مار
کوبویه وه. ټینجا په یامیکی بو پوکنه دین ناردو تیایدای گوتبووی: ټیمه برپارمانداوه
نه گهر خودی خورشای بیت وپیشوازیمان لی بکات، نه وای ویرای تاوانه زوره کانیشی،
لیی ده بورین.

پوکنه دین (که یقوبادی وه زیری ناردی لای هولاکو ویه لیټنی داهه موو قه لاکانی
بروخیتیت، به لام دواي ماوهی یه ک سالی کرد بقریشتنی خوی له قه لاکه.

پوکنه دین په یامیکی نارد بدهسته لاتدارانی هه ردو قه لای (کور دکوه) و
(قه همستان) و فرمانی پیدان گوټرپایه لی هولاکوین!! به وجوره وتویژ ودهستی
دهستی له نیوان پوکنه دین وهولاکو دا به رده وام بوو تاکو سالی (۶۵۴ک) له وساله دا
هولاکو پوی کرده ناوچه ی (فه پان) و له پینگه کهیدا گه ماروی قه لای (شای) داوتوانی
له ماوهی دوو پوژدا دهستی به سهردا بگریټ، له دواي نه وېروداوه په یامیکی
ناراسته ی پوکنه دین کردو دواي لیگرد په له بکات له دابه زین له قه لاکه، چونکه نه و
دنیا یه له وهی به هه موو توانایه وه ناتوانی قه لاکه بگریټ. ناخر قه لای مهرگ،
قه لایه کی سهخت بوو به سهر شاخیکي به رزی پروته نه وه دروستکرا بوو... مهرگیش

پوکنەدین لەوەلامیدا گوتی: ئەگەر باوکم لێتان یاخی بوبێت، ئەوامن ملکەچی و گوتراپایەلی نیشان دەدەم.

بۆجێبەجێکردنی داواکاریەکە، پوکنەدین دەستی کرد بە تێکدانی هەندێ بەشی قەلاکە، قوللەکانیشی پوختاند، شۆرەکانی وێران کرد. پاشان ناردی بۆلای ھۆلاکو و داوای ماوەی سالتیک دەرفەتی کرد تاکو لەداوی ئەو ھەلە قەلاکە بەجێ بهێڵێت و بپروات.

پوکنەدین مەبەستی دەستی دەستی پێکردن و خەلەتاندن بوو، دەبوسیت کات بۆبەرژەوھەندێ خۆی بەکاربێنێت. بەلام ھۆلاکو توانی نەخشەکەیی ئی تیک بدات، ئەو ھەبوو فەرمانیدا لەھەموولایەکەو ھەموو سەپاگانی کۆبێنەو لەدەوری قەلای مەرگ... بۆ جێبەجێکردنی ئەو فەرمانە و ترساندنی پوکنەدین سوپایەکی بێ شومار کۆبێو ھە. ئینجا پەيامێکی بۆ پوکنەدین ناردو تیا دا ی گوتبووی: ئیمە بپارمانداو ھە ئەگەر خودی خورشائیت و پێشوازیمان ئی بکات، ئەو و پێرای تاوانە زۆرەکانیشی، لێی دەبورین.

پوکنەدین (کە یقوبادی و ھەزیری ناردە لای ھۆلاکو و پەلێنی داھەموو قەلاگانی بپوختێت، بەلام داوای ماوەی یەک سالی کرد بۆپوختنی خۆی لەقەلاکە.

پوکنەدین پەيامێکی نارد بۆدەستەلاتدارانی ھەردوو قەلای (کورەدکوھ) و (قەھمستان) و فەرمانی پێدان گوتراپایەلی ھۆلاکوین!! بەوجۆرە و توێژ و دەستی دەستی لەنیوان پوکنەدین و ھۆلاکو دا بەردەوام بوو تاکو سالی (٦٥٤ک) لەوسالەدا ھۆلاکو پوی کردە ناوچەی (فەپان) و لە پێگەکەیدا گەمارۆی قەلای (شای) داوتوانی لەماوەی دوو پوژدا دەستی بەسەردا بگرێت، لەداوی ئەو پووداوە پەيامێکی ئاراستەیی پوکنەدین کردو داوای لێکرد پەلەبکات لەدابەزین لەقەلاکە، چونکە ئەو دانیایە لەوێ بەھەموو توانایەو ناتوانی قەلاکە بگرێت. ئاخەر قەلای مەرگ، قەلایەکی سەخت بوو بەسەر شاخێکی بەرزێ پووتەنەو ھەروستکرا بوو... مەرگیش

ناوی لاپاللی چیا به که له ناوچهی قهزین له باکور ی خۆره لات وده که ویتته ناوه ندی
زنجره چیا ی ئهلبورزه وه ووباری (شاهرود) به ناویدا تیده په ریت.

خورشا کوپه بچو که ههشت سالانه که ی خۆی به هاوپیته تی ژماره یه ک پیاوماقو لای
قه لاکه نارد ه لای هۆلاکو، ئه ویش ریزی لیتگرتن وپیگه ی به گه پانه وه ی کوپه ههشت
ساله که ی داو په یامپیکشی ئاراسته کردو تیایدا گوتبووی: (ئه گه ر پوکنه دین ناتوانی
به په له بگاته لامان ئه و ده بی برا که ی تری بنی ریت، تا کو شاهه نشای برای بتوانی
بگه ریتته وه چونکه ماوه یه کی ژۆره لامانه) ه.س.

ئو پوودا وانه له مانگی په مه زانی سالی (٦٥٤ک) دابوو، پوکنه دین گوپه پیه لای
په یامه که بوو، شیروانشاو ئه سیله دینی برای به هاوپیته تی سیسه د گه وره پیاوی
قه لاکه نارد بۆلای هۆلاکو، له مانگی شه والی هه مان سالدا له ده وروبه ری شاری په ی
چاویان به هۆلاکو که وت.

شانه ده که گه پانه وه وپه یامپیکیان له هۆلاکو وه بۆ خۆرشا هیتابو که تیایدا
گوتبووی: له به رئه و گوپه پیه لیه ی پوکنه دین پیشانیدا، ئه واله هه موو ئه و تاوانانه
خۆش بووم که باوکی وشوینکه وته کانی ئه نجامیان داوه، چونکه خودی پوکنه دین
له وکاته دا جیگه ی باوکی گرتۆته وه هیچ تاوانیکی ئه نجام نه داوه، به لام ئه گه ر
قه لاکان تیک بدات، ئه و له هه موو پویه که وه مه ترسی ئیمه ی له سه ر خۆیان لا داوه).

جوه یینی له په رتوکه که یدا (تاریخ فاتح العالم) که خۆیشی یه کیک بووه له وانه ی
هاوپیته تی هۆلاکو یان کردوه له شالا وه کانیدا ده لیت: ئه گه رچی پادشا (به مهستی
له هۆلاکو یه) بیرتیژیوو، متمانه ییشی هه بوویه هیتۆتوانای خۆی، به لام هه زی نه ده کرد
ناپه هه تی توشی سوپا که ی بکات. بۆیه په یامبه ریکی نارد ه لای پوکنه دین و
ناگاداری کردوه له وه ی گه شتۆته لای، هه روه ها هه ولی دل پاکیشانی داو گوتی:
(ئه گه ر تا کو ئه م چرکه یه دوو دل بوویت، ئه گه ر به هۆی بچوکی ته مه نته وه
بیرکردنه وه ت کورتی ده هیتا، ئه و له ئیتسا وه ده توانیت سه یری ده وروبه رت بکه یت

بەرلەۋەي فشارەكان تەنگت پى ھەلبىچىن، ۋەك ئو مىرولەيەي كەبەمىرولەكانى
ھاۋپىي گوت: (ئاگادارىن با سلىمان و سەربازەكانى پان وپلىشتان نەكەنەۋە).

بەلام ئەگەر تۇجوكىمى ئايەتەكە كەتسايدا ھاتوۋە (چىنەناۋ لانەكانتاناۋە باسلىمان
وسەربازەكانى پان وپلىشتان نەكەنەۋە) بىگۇرىت و بىكەيتە (لەمالەكانتانا
بىتەدەرەۋە) ياخود ئەگەر بىتەۋى پارىزگارى لەئامۇزگارىيەكەي سەباحى بىكەيت كە
گوتى: (دەبى دەست بە قەلاكانەۋە بىگرن) لەبىرى ئەۋەي بلىن: دەبى لەقەلاكان
دوررىكەنەۋە، ئەۋا باش بزانە ژيانت لەقەلاكاندا لەدەست دەدەيت و بەھۋى تەگىر
و راي خراپىشەۋە لەناۋدەچىت.

ئىستا ھەموو ئەۋادەو بەلىننە بەسەرچوون كەداۋتن بۇپاراستنى گىيانى خۇت
ۋەۋزەكەت... بەلام ئىمە بەھۋى پىاۋەتى وورەي بەرزمانەۋە پىگەكەمان دەبىرىن
ولەتۋىش دەبىرىن كەئەۋەندە لوت بەرزىت) (۲)

ھۆلاكو بەردەۋام بوو لەگەمارۋدانى قەلاي مەرگ وچاۋەپۋانى خۇبەدەستەۋەدانى
پوكنەدىن وداپەزىنى لەقەلاسەختەكە دەكرد، تاكو ھەندى لەمىرەكانى مەغۇل
پىشنىياري ئەۋەيان بۇھۆلاكو كرد كەبۇماۋەيەكى كاتى لەسالى داھاتودا گەمارۆكە
ھەلبىگىرىت وگوتيان: ئىمە لەۋەرزى زىستانداين وئاژەلەكانمان بەتەۋاۋى لاۋازو سىست
بوون، ئالفىان نەماۋە، لەبەرئەۋە دەبى ئالف لەۋلاتى ئەرمەن يان لەسنورى
كرمانەۋە بەئىن بۇيە واباشترە بگەپىنەۋە بۇبىكەكانى خۇمان.

بەلام ھەردو سەركردەي سەربازى مەغۇل (بۇقاتىمۇر) و (گىتۇمۇگا) داۋايان
لىكرد گەمارۆكە بەردەۋام بىت بەچاۋپۇشىن لەئەنجامەكانى، ھۆلاكو بەپاي ئەۋانى
كردو نامەيەكى توندوتىزى ئاراستەي پوكنەدىن كردو داۋاي لىكرد خۇى بدات
بەدەستەۋە و لەقەلاكە دابەزىت، بۇئەۋە مەبەستە ماۋەي پىنج پۇزى مۇلەتدا،
ۋەگەرنا دەبى خۇى وشوئىكەتەكانى ئامادەبن بۇمەرگ ولەناۋچوون.

ماۋەي مۇلەتەكە تىپەپى، بەلام پوكنەدىن خۇى نەدا بەدەستەۋە، ھۆلاكو
فەرمانى بەئەندازىارەكانىدا تاكو لەھەموو لايەكەۋە لىكۆلىنەۋە لەسەر قەلاكە بىكەن

بۆئەوێ جینگەى بەهێزو لاوازه‌كانى قەڵاكە دەست نیشان بكەن، بۆئەوێ ئەمیش
بەتوانى فەرمانى بۆردومان كردنى بە مەنجه‌نيق بدات.

لەئەنجامدا هۆلاكۆ فەرمانیدا لەهەموولایەكەو بەمەنجه‌نيق وتیر هێرش بكەنە
سەرخابە لاوازه‌كانى قەڵاكە، ئەوانەى بەرگرييان لە قەڵاكە دەكرد پەيتاپەيتا
دەكوژان وگيانيان لەدەستدەدا، ئەم هێرشەبۆماوەى چوار پۆڤ بەردەوام
بوو. لەدواى ئەم شالاوە كە بەمەنجه‌نيق كرايەسەر قەڵاكە (وێكو تۆپى دورهاوێزى ئەم
سەردەمە وابوو) پوكنەدين پراوێزى بەياريدە دەرەكانى كرد سەبارەت بەوێ چى
بكەن باشە؟! ئەوانیش ئامۆزگاريان كرد خۆى بدات بەدەستەو، پوكنەدين
وئەوانەى لەگەڵیدا بوون لەمانگى (زولقەعدە/٦٥٤ك) دا لەقەڵاكە دابەزين وهاتن
بۆلاى هۆلاكۆ وخۆيان دابەدەستەو، هۆلاكۆ پيشواى لێكردو پێزى گرتن وبەلێن
لێخۆشبونى پێدان، بەرلەوێ ئەوان بێنە خوارەو چەندكەستىكى نارد بۆئەوێ
قەڵاكە وەرگرن وەرچى كانزاو زێرو زيوى تێدايە داگرن وبيان هێتن بۆى،
لەودەمەدا پوكنەدين لەقەڵاى مەيمون بوو....

مەغۆلەكان چوونەناو قەڵاكەو وەرچى بيناو شورەو قوللەى هەبوو وێرانيان
كرد، ئەگەرچى پوكنەدين وسەركرده‌كانى تريش خۆيان دابوو بەدەستەو، كەچى
هەندىك لەزێره‌فانەكانى قەڵاكە بەجۆريكى گيان فيداكارانە دەستيان كردە
بەرەنگاربوونەوێ مەغۆلەكان، چوونەسەر بەرزتريين لوتكەى (قوللەى نەسر
پوكنەدين) سەربازەكانى مەغۆل بەمەنجه‌نيق بەردبارانيان كردن. سى پۆزى تەواو
ئەو هەرايە بەردەوام بوو، سوپاى مەغۆل توانييان هەموو زێره‌فانەكانى قەڵا لەناو
بەرن وقەلاچۆيان بكەن وياخى بوونەكەيان كۆتايى پى بێن.

پوكنەدين پەيامبەريكى خۆى لەگەڵ مەغۆلەكاندا نارد بۆقەڵاى مەرگ، بۆئەوێ
جەنگاوەرەكانى ناوى هان بدات بۆخۆبەدەستەو، بەلام فەرماندەى قەڵاكە ئەو
فەرمانەى پەت كردەو و هەرسووربوو لەسەر بەرەنگارى كردنى مەغۆلەكان .

هۆلاکۆ فەرمانیدا ھێرش بکەنەسەر قەلای مەرگ، بەلام ھێرش کردن هیچ سودێکی نەبوو، چونکە قەلاکە زۆر سەخت و قایم بوو، لەسەر لوتکەی چیا یەک دروست کرابوو. لەبەرئەوە بپاریدا سازشیان لەگەڵدا بکات، تائەو بوو سەرکردەکی قەلاکە بەبەلێنەکانی بپوای کردو دابەزی و قەلاکە ی دابە دەستیانەو.

مەغۆلەکان چونە ناو قەلاکەو و وێرانیان کرد، پاشان هۆلاکۆ بەخۆی و سەربازەکانیەو ھاتە ناو قەلاکەو تەواو سەرسام بوون بەو وردەکاری و قایمەکارییە لە دروستکردنی قەلاکەدا و گە پخرا بوو، چونکە ئەو قایمەکارییە بپوێ ھۆی ئەوێ قەلاکە یاخی بێت لە ھەموو ئەو پادشاو فەرماندارانی کە لەوێ بەر ئابڵۆقەیان دابوو.

لەبەردادا (سولتان ئیبن مەلەکش کۆپی ئەبی ئەرسەلان) بۆماوێ یانزە سالی پەبەق گەمارۆی قەلاکە ی دابوو لەسەر دەمی (حەسەن کۆپی سەباح) دا، کەچی وێپای کەمی ژمارە ی دانیشتوانەکی وکەمی ئامرازەکانی بەرگری لەخۆکردنیشیان نەیتوانیبوو بچیتە ناو قەلاکەو.

تەنانەت هۆلاکۆش نەیتوانی بچیتە ناویەو، مەگەر لەدوای ئەوێ خەلکەکی و فەرماندە ی قەلا خزیان دابە دەستەو؟ بەلام ئەگەر تەنھا پشتی بەگەمارۆدان و بەرەباران کردنی بە مەنجهنیق ببەستایە، ھەرگیز نەیدەتوانی قەلاکە داگیر بکات، چونکە وەکو گوتمان قەلاکە لە جێگە یەکی زۆر سەخت و قایم دابوو.

جوەینی باسی قەلاکەمان بۆ دەکات کە لەگەڵ هۆلاکۆدا تیی چوێ چۆن بوو، لەو بارە یەوێ دەلێت: (بێناسازی ناو قەلاکە زیاتر بوو لەوێ بە ئەقڵداییت. لەناوێ و لەدەرێوێ زۆر قایم و قوڵ بوو، لەجێگەکانی چاودیژی و پلەکانیدا، ھەرێھا لەپێرێو ھەکانیدا، دیوارەکانی ھێندە قایم دروستکرا بوون دەیانوت ئاسن کاریان ئی ناکات. کەچی بەو حالەشەو دەستیان کرد بە پوخواندن... بە ئەندازە ی جێگە ی قەپالی دادانی چالیی تێدانەبوو. حەوزیان دروستکردبوو پریان دەکرد لەمە ی و سەرکە و ھەنگوین. لەکاتی کدا خەریکی تالانکردنی قەلاکە بوون، یەکی ک چوێ ناو حەوزی

ههنگینه که وه هه رچی کرد نهیتوانی بگاته بنکی حه وزه که!!) بهوانه:تاریخ فاتح العالم.ه.س.

مهغوله کان وهکو نه ریتی خۆیان دهستیان کرده وێران کردن وتیکدانی قهلاکه، بهلام زۆر به ناره حهت توانییان قهلاکه تیک بدن، ته نانهت په نایان برده به سه رسوتاندنی سه قفی خانوه کان پاشان پوخاندنی، تاکو وای لیها ت قهلاکه وهکو کۆمابه که به ردوخۆله میش ده هاته به رچاو.

هه موو قهلاکانی تری نیسماعیلیه کان یه که له دوا ی یه که وهتنه دهستی مهغول، جگه قهلائی (لمبس) خه لکی نهو قهلایه وێرای گه مارۆی مهغوله کان بۆماوه ی یه که سال خۆیان گرت، تائه وه بوو په تا له ناویاندا بلاءوبویه وه و زۆربه ی زۆریانی له ناو برد، نهو که مهشیان که مانه وه ناچار بوون دابه زن وخۆیان بدن به دهست نهو سوپایه ی مهغوله وه که به سه رکردایه تی (تایریوگا) گه مارۆی قهلاکه ی دابوو.

هۆلاکو، کچیکی مهغولی له (پوکنه دین) ماره کردوشاری قه زوینی بۆ هه لبارد تاکو له گه ل دهست وپیوه نده کانیدا تیایدا بژی. هۆی به زیندوو هیشتنه وه ی پوکنه دین نهو وه بوو بیته هانده ریک تاکو قهلاکانی تریش خۆیان بدن به دهسته وه. چ له ئێران یان له ولاتی شامدا.

پوکنه دین داوای له هۆلاکو کرد بینیریت بۆلای مه نکۆخان تاکو گوپراه لای خۆی بۆ دره بپێی، هۆلاکو به وپیشنیاره قایل بوو، به لام مه رچی نهو وه ی بۆدانا که دانیشته وانی قهلائی (کورد کۆه) قایل بکات به خۆبه دهسته وه دان. پوکنه دین. قایل بوو، نهویش له گه ل کۆمه لای پاسه وانی مهغولیدا ناریدی بۆلای مه نکۆخان و له پێگه دا به لای قهلائی کورد کۆه) دا تپه پین وداوای له شوینکه وتوه کانی له قهلاکه دا کرد که خۆیان بدن به دهستی مهغوله وه.

کاتی پوکنه دین وپاسه وانه کانی گه شته بوخارا وه نکۆخان به وه واله ی زانی، نامه یه کی توندی بۆهۆلاکو ی برای نویسی وفه رمانیدا پوکنه دین وه موو شوینکه وته کانی گروپی حه شاشیه کان بکوژن!!.... له نامه که داده لیت: (بۆچی نه ی

هیتن بۆلای من وئە و لاخەش ئازار دەدەن کەسواری بوو، پەلەبکەن لەکۆتایی
هیتنان بەو بەلایەو خویینی هەموو شوێنکەوتووەکانی گروپەکی بڕیژن
ئەو بوو فەرمانی کوشتنی پوکنەدین وخیژانەکی هەموو دەست وپیۆندەکانی
و هەموو ئەوانەش کەپەنایان پێ گرتبوو لەلایەن ھۆلاکوو دەرکارا بەوجۆرەش
هەموو ئەو کەسانە کوژران کەخۆیان داو بوو بەدەستی مەغۆلەو تاکو ژمارە
کوژراوەکان گەشتە دوانزە ھەزار کەس!

جوەینی لەکۆتییەکیدە دەلیت: (بەو شیۆ ئەوجیھانەکی بەخرابەکانی ئەوان پیس
ببوو پزگاریبوو، لەدوای ئەوان خەلکی لەناوئارامی و ئاسایشدا دەژیان بەبێ ناکۆکی
و ناڕەحەتی، ھەریۆش بەردەوام ستایشی پادشای بەختەوەر" مەبەستی
مەنکوخانە" یان دەکرد، لەپای ئەو پزگاری کردن لەوگروپەو فەرمانی لەناوبردنی
بۆدەرکردن. ھەرئەوکارەش بویە ھەتوانی برینی موسولمانان وچارەسەرکردنی ئەو
کەلێنە ئاینیەکی بۆیان دروست ببوو. ئەو کەسانەش لەدوای ئیمەو دەژان ئەو
گروپە چ سەریشەکیان دروستکردووە وچ ئاشووییکیان چاندووە، دەژان ئەو
گروپە ھەرلەیکەم دەرکەوتنیانەو چ ترس و بیمیکیان چاندووە لەدلی مەردومدا
وچۆن شەو پوژ خەلکی لەدەپاوکی و ترسدابوون بەھۆی پەرەتارەکانی
ئەوگروپەو. بەلام بەوجۆرە قالیان بڕایەو وئەو شەو یادەوەرێکە بۆ یادکەرەوکان
وخوداش ئاوا دەکات لەستەمکاران) (۴)

کۆتایی ھاتنی کافرەکانی ئیسماعیلیە لەمانگی (پەبیمی یەکەم/ ۶۵۰ک) داو بوو.
لەدوای ئەو پووداوە، ھۆلاکو پووی کردەخەلافەتی عەباسی بەمەبەستی
تەواوکردنی شالاو و ئیرانکاریەکی لەجیھانی ئیسلامی و عەرەبیداو کە لەمەودا
بەپشتیوانی خودا باسی لێو دەکەین.

لەناوبردنی ئیسماعیلیەکان بویە سەرەتایەکی بۆ پووخانی بەغداو داگیرکردنی
لەلایەن مەغۆلەکانەو لەسالی داھاتو، زۆر ئاسانتر لەوێ قەلاکانی ئیسماعیلیە
پێ گیرا... ھۆلاکو ویستی ھێلەکانی پشتمەوێ سوپاکەکی دا بین بکات لەکاتی کدا

دهست به پيشپه‌وى دهكات به‌ره و عىراق و شام و ميسر، به‌گوڤره‌ى ئه و نه‌خشه‌يه‌ى
كه مه‌نكوخان داينا بوو.

وئىراى ئه و هه‌موو كوشت و كوشتاره‌ى كه ئيسماعيليه‌كان له ولاتانى ئيسلاميدا
به‌رپايان كرد، به‌لام ئه‌وه‌ى مه‌غوڵ كردى، دپندانه‌ ترو سه‌ختگيرترو توندوتى‌تر
بوو، به‌جۆرى مرقه‌ موچر كه به‌گيانيدا دى كاتى بىرى لى‌ده‌كانه‌وه‌.. نه‌گه‌رچى
هۆلاكو سهرده‌م، بۆشى كور له‌ دواى داگيركردنى عىراقه‌وه‌ له‌ سالى (٢٠٠٣) دا تاكو
ئىستا ئه‌و كرده‌وانه‌ى مه‌غوڵى وه‌ بىرماندا هه‌ناوه‌ته‌وه‌

په راویزه کانی به شی (۷)

(۱) خه لیفه ی عه باسی موسته عسه م بیللا، له پاش مردنی باوکی موسته نسه ربیللا سالی (۶۴۰ک) ده سته لاتی گرتنه ده ست. پیاوکی باوه پداری خواناس بوو، وه کو باوکی ویاپیری پیداکریو له سر سوننه ته کان. به لام وه کو نه وان وریا وجهه به زه و وره به رز نه بوو. هه ربویه گه لیک ئه رکی هه ستیاری به ئین عه لقه می ناپاک سپارد، نه ویش یاری پی کردو ته تاره کانی لی هاندا. خه لیفه ی پیشو وژماره یه ک سهر بازی زوری دامه زاندا، به لام کوپه که ی له پاش خوی ئه و سهر بازیانه ی نارده وه ماله وه وسوپاکه یشی هه لوه شانده وه. هه ربویه له سر ده سته هولاکوډا پووبه پووی چاره نویسی خوی بویه وه. نه ویاوه کوډا خه لیفه ی عه باسیه کان وکوژراوی ده سته ته تار بوو له سالی (۶۵۶ک) دا.

(۲) ده رمانه که پوه کی (خه نه) بوو، پوه که که ده خرایه ناو ئاو، نه خوش ده یخوارد وه و کاریگه ریه کی زور سه یری هه بوو له چاکبونه ویدا.

(۳) بپوانه: تاریخ فاتح العالم، عه تا ملک جو هینی، که یه کی که بووه له وه زیره کانی هولاکو، بنه ماله که ی له بنه پرتدا فارس و موسولمان بوون، پشتا و پشت له نیتو کوشکه کانی جهنگیز خان و کوپه کانیدا خزمهت و کاریان کردوه.

(۴) تاریخ فاتح العالم، دانراوی جو هینی. نه و هه رچه نده موسولمان بوو، به لام له به رزه وه ندی مه غوله کان کاری ده کرد، ناپاک بوو به رانه ر ئاینه که ی، بویه خراپه ی نه ویش هاوتای خراپه ی ئیسماعیلیه کان بوو.

نەخشەدانان بۇ داگیرکردنی عیراق

- سەرەتای کۆتایی خەلافەتی
عەباسی، ئەوکاتەووە بوو کە پشتیان
بە سوڵتانەکانی تورک بەست.

- تەواوی نەخشەی داگیرکردنی
عیراق ئەلەلایەن مەغولەووە
ئەسائی (٦٥٦) کۆچیدا، ھاوتای ئەو
نەخشەیە کە تەتارە نوێیەکان ئە
سائی (٢٠٠٣ ز) بۇ داگیرکردنی عیراق
بە کاریان هینا.

سەرەتای کۆتایی خەلافەتی عەباسی لەوکاتەوه بوو کە پشتیان بە سۆلتانەکانی تورک بەست

لەسەردەمی خەلیفە موقتەدردا (٢٩٥-٣٢٠ک) دەولەتی عەباسی کەوتەلیوارەکانی
هەلۆه‌شاندنەوه‌ومردنەوه، ئەو‌ه‌ش بەهۆی پەیدا‌بوونی چەندین سۆلتانی سەر‌به‌خۆ
لە‌ده‌و‌وب‌یه‌ری خەلافەتە‌که‌دا، هاوکات کە‌لێنی زۆرو زە‌وه‌ندیش دەر‌که‌وتن. بە‌هۆی ئە‌و
دە‌ولە‌تۆ‌کانە‌وه‌کە دە‌سته‌لاتیان بە‌سەر ئە‌ملا‌ولای خاکی خەلافەتدا پراگە‌یان‌د‌بوو،
تێ‌ده‌گە‌ین بار‌ودۆخی ئە‌و خەلافەتە چە‌نده شپ‌رزو پ‌رله‌که‌م و‌کو‌وپ‌ی بو‌وه.

لە‌ولاتی فارسە‌کان دە‌ولەتی (بە‌نی بو‌ه‌یه) دەر‌که‌وت، ئە‌خشیدیه‌کانیش
دە‌سته‌لاتی خۆیان سە‌پاند بە‌سەر می‌س‌رو سو‌ری‌ادا، فاتمه‌یە‌کان دە‌سته‌لاتی خۆیان
بە‌سەر ئە‌فریقا و مە‌راکیشدا پراگە‌یان‌د، ئە‌مه‌ویه‌کان لە‌ئیسپانیا سە‌ردار‌بوون،
ساسانیە‌کان لە‌خۆ‌راسان و‌ولاتی پشتی پ‌وبار، قە‌رم‌تیه‌کان لە‌ناوچه‌کانی بە‌حرە‌یندا
فەرمان‌پ‌ره‌وابوون. هە‌رله‌و سە‌رده‌مه‌دا دە‌یلمە‌کان لە‌جورجان و‌تە‌به‌رستان، یە‌کێک
لە‌میره‌کانی عێ‌راقیش کە‌ناوی (بە‌ریدی) بوو دە‌سته‌لاتی خۆیان بە‌سەر بە‌س‌ره‌و
واستدا سە‌پاند‌بوو.

دە‌ولەتی حە‌مدانیە‌کان لە‌موسڵ و‌ناوچه‌کانی بە‌نی پ‌ه‌بیعه‌و بە‌شێکی زۆ‌رله‌خاکی
عێ‌راق هاتنە‌کایە‌وه...

دە‌ولەتی ئیسلامیش ک‌وولی ئە‌دا لە‌ناخە‌وه لە‌تاو‌پیلان و‌نە‌خشە‌ناو‌خۆ‌ییە‌کان،
هە‌ریە‌که‌یان دژایەتی ئە‌و‌یتریان د‌ه‌کرد، جە‌نگێکی بێ ئامانیا ن لە‌دژی
یە‌ک‌تر‌به‌پا‌کرد‌بوو، بە‌ولێک ترازانە‌ش تادە‌هات گ‌ز‌ری خەلافەت باشت‌ر هە‌ل‌ده‌که‌ن‌را،
هە‌رئە‌و لێک ترازانە‌ش بێ‌زە‌نتیه‌کانی هاندا تا‌کو واخ‌ول ب‌که‌ن‌وه سەر و‌لاتانی
ئیسلا‌می، لە‌و ئاو‌پ‌دانە‌وه‌یاندا بە‌سەر‌کردایەتی سەر‌کردە‌ی بێ‌زە‌نتی (نە‌گ‌فور) هاتنە

ناوځاكي كيلكيار سورياو. نه مه وټپړاي به رهنګار بونه وه يه كي خوښناوي له ګه ل (سه يږولده وله) له دده روزه ګاني شاري حه له بدا.

له و پړژ ګاره دا خه لاقه تي ئيسلامي پوويه پووي دوو مه ترسي ده بويه وه:

(۱) مه ترسي دابه شېبونه ناوځويه ګان.

(۲) مه ترسي هټر شه دهره ګيه ګاني پوم.

قه دده روابوو ئاګري ئه وناکوکي وئاژاوانه کلپه بسه نيټ. سه رزه ويش نه زوک ببوو له وه ي پزګار ګه ري بټيټه ګايه وه تاګو هه موو ئه و څوڅوريانه پامالي، کاروباري خه لک وده ولت ګه و تبويوه ده ستي هه ندي له و خه ليفه لاوازان وه ګه نه وپه پري ئاواتيان له ژياندا کړکړدنه وه ي ئه و پاره و سامانه بوو ګه فەرمان به رهنګار ګانيان له ملاولاي خه لاقه ته وه بويان دهناردنه وه، تاګو بتوانن به وپه پري نازونيمه ته وه بژين. تائه وه بوو تور ګه ګان هاتنه پيشه وه وده ستيان کرده ياري کردن به خه ليفه ګان. به هاتني ئه وان پوستي خه ليفه بويوه پوستي ګي پهمزي، ته نانه ت له هر ساتيګدا ده توانرا خه ليفه بکوزي.

سه لجوقيه ګان ګه توانيان ده سته لاتي څويان بګه يه ننه به غدا، تورک بوون و ناوه ګه شيان ده ګه پټه و بوسه لجوقي باپيريان، سه ربه هوزي ګي ګه وره ي تورک بوون به ناوي (غه ز).

ئو هوزه يه ګه مجار دابه زينه سه ر پووياري (سه يحون). ئينجا په يوه نديان کرده خزمه تي کردني تورکمانه ګانه وه له ولاتي پشتي پويار، باپيري شيان ده ستي کرده خزمه تکردني پادشاي تورک تاګو ګه شته پله ي سه ر کرده ي سوپا. ئه و ګا براهه پياوي ګي قسه زان بوو، زور به باشي ده يتواني دلې خه لک به لاي څويدا رابکټي شيت، ده ست ګوشاد بوو، له بهر نه وه خه لکي ګي زور له دده وري کوبونه وه و ګوپراهه لتيان بوي پاګه ياند.

هاوسه رمي پادشاي تورک ترسي لي نيشت له وه ي ئه و ګا براهه زيان ګ بدات له ميړده ګه ي، بوي هانيدا بونه وه ي بيکوزيت، سه لجوق به وه ي زاني ګه له ژيره وه

پیلانیک ههیه بۆکۆشتنی، بۆیه خۆی و نهوانه ی له گه لێ بوون به ره و شاری (جوند) پۆشتن وله و ئی به هاوسنییه تی موسولمانانی ولاتی تورکستانه وه نیشته جی بوون. به ونزیکه یان له موسولمانان، سه لجوقیه کان ئاشنا بوون به په فتاری موسولمانان، پاشتر موسولمانان بونی خۆی له سه ر پتیازی سوننه راگه یاند وهۆزی (غن) یش له گه لیدا موسولمان بوون.

هر له وگاته وه دهستی کرد به جهنگ له دژی (کافره تورکه کان)، چونکه پادشاکه یان سه رانه ی له موسولمانان وه رده گرت. سه لجوق ئه و سه رانه یه ی بری و فه رمانبه ره کانی پادشای ده رکرد. سه لجوق خاوه نی چوار کوپبوو به م ناوانه: نه رسه لان، میکائیل، موسا، یونس.

له پاش ئه وه سه لجوق کوپو نه وه شوینکه وتوه کانی خۆی ئاماده کرد بۆ جهنگ و داگیرکاری... کوپه زایه کی که ناوی ته رغول بوو توانی هه ری می مه روخو راسان له سالی (٤٢٩ك) دا داگیرکات، ئه وه ری مه ده که و ئته باکو ری خۆ ره لاتی ولاتی فارسه وه، ئی نه جاده ستی گرت به سه ر (نیسا پور) له سالی (٤٣٢ك) پاش یه کسال، واته له سالی (٤٣٣ك) دا هه ردوو ناوچه ی (حه پان و ته به رستان) یشی داگیرکرد.

هه ره ها له سالی (٤٣٤ك) خاویزم وله سالی (٤٣٨ك_١٠٤٧ن) شاری نه سفه هانی شی داگیرکرد.

به وجۆره ته رغول توانی له ولاتی فارس و عیراقدا پی شپه وی بکات، له م میانه یه دا له سالی (٤٤٧ك_١٠٥٥ن) دا، توانی به سه رکردایه تی سوپایه ک له تورکه کان بگاته ده روازه کانی به غدا، وه ک چۆن (به نی بوه یه) له پی شی ئه ودا توانی بویان بگه نه به رده م ده روازه کانی به غدا. خه لکی شاره که به بی هه یج به ره نگاریه ک خۆیان دابه ده سته وه. خه لیفه پی شوازی له ته رغول کرد، وه ک چۆن پی ش ئه ویش پی شوازی له نه حمه د ئه بوو سو جاع کرد بوو. خه لیفه هه ری به وه نده رانه وه سته، به لکو دانی به فه رمانه وایه تی ته رغول دانا و نازناوی (پادشای پۆ ره لات و پۆ ژئاوا) یشی به سه ردا بری.

له پاش ئو سه ركه وتنه ی ته رغول، هۆزه توركه كان به لیشاو پویان له عیراق كرد. له گه ل ئه وه شدا سه لجوقیه كان پیگه ی نزیکه ی خویان له خلیفه وه به کاره اورد بۆ خزمه تکردنی ئیسلام، له وپیناوه شدا ده ستیان کرد به کارکردن بۆ فراوانکردنی ده سته لاتنه کانی. به لام له م کاره یاندا مه به ستیان به هیزکردنی پیگه ی خلیفه ی عه باسی نه بوو، به لگو ده یانویست پتیازی سوننه بلایکه نه وه، تاكو دژایه تی شیعه فاتمیه كان بکه ن، ئو هیوایه ی بتوانن سه رله نوێ موسولمانان په کبخه نه وه و به رده وامی بده ن به بلۆکردنه وه ی ئیسلام له ئه رمینیا و ئاسیای بچوکدا.

ههروه ها ئو هه لویسته شیان بۆ تۆمارده کړی که پزیزان له پۆستی خلیفه ده گرت، پزیزان له خلیفه كان ده گرت، خراپه یان به رانه بریان نه کرد، ئه مان وه کو تورکه کانی تر ده ست درژیبیان نه کرده سه رئا بروی خلیفه.

که له سالی (٤٥٦هـ) دا (ئه لب ئه رسه لان) ی برازای ته رغول سه رکردایه تی بالای سوپاکانی سه لجوقی وه رگرت، هات سوپاکه ی کرد به سی به شه وه: به شیک به ره و شام، به شیک به ره و ولاتانی عه ره ب، هه ردووناوچه کهش له ژێرده سته لاتنی ده وله تی فاتمی شیعه مه زه بدا بوون.

به شی سییه می سوپاکهش که خۆی سه رکردایه تی ده کرد به ره وئه رمینیا ی بچوک و ئاسیای بچوک به پێ کهوت، که له لایه ن میژوونوسه موسولمانه کانه وه به (ولاتی پۆم) ناوده بران. له سالی (٤٦٣هـ_١٠٧٠ز) دا سه لجوقیه كان ده ستیان به سه ر خه له بدا گرت، که میك له دوا ی ئه وهش هه ردووشاری مه ککه و مه دینه یان کۆنترۆل کرده وه. له ولشه وه (ئه لب ئه رسه لان) له سالی (٤٦٣هـ_١٠٧١ز) توانی به سه ر ئیمپراتۆری بیزه نتی (پۆمانوس دیوگینیس) دا سه رکه وت، له جبه نگی (په نای کورد) دا که له باکوری خۆره لاتنی ده ریاچه ی (فان) دا، زۆرینه ی سه ریاژه کانی سوپای بیزه نتی له ناو برد و ولاتانی ئاسیای بچوک که وتنه ده سته ی ئه لب ئه رسه لانه وه.

لەدای ئەو سەرکەوتنە سوپاکەیان بڵاویوە تاکو گەشتە نزیك (بەسفۆر) و (دەردنیل). ئیبنجا لەسەر بێنەمای ئەو سەرکەوتنە دەولەتی سەلجوقی پۆم دامەزێنرا.

سالی (٤٦٥ك_ ١٠٧٢ن) ئەلب ئەرسەلان دەکوژێ، لەسەرەمەرگدا دەلێت: (هەموو دەم کاتێ بەرەولایەك پۆشتوم و پوویە پووی هەردوژمنێك بویەو پۆشتم بەخوا بەستوو. داوای سەرکەوتنم هەرلەخوا کردوو، تەنها ئەمجارە وام نەکرد، ئەمجارەیان لەسەر گەردۆلکە یەکی بەرزەو تەماشای سوپاکەم کرد لەبەرچاوما زۆر جوان بوون، لەدای خۆمدا گوتم: دەبێ کێ بتوانێ مەملانیی من بکات؟ کێ دەتوانێ مەلەپێی من بکات لەکاتی کدا من بەوسەریازانەو دەتوانم بگەم ئەوپەری ولاتی چین؟... کەچی کەسێک ئاوا لەبۆتە یەکەو بۆم هاتە دەن).

بەوجۆرە سال لەدای سال پوویە روودەستەلاتی دەولەتی سەلجوقی فراوانتر بوو، ئەگەرچی دەستەلاتی کردەیش لەبەغدا بەدەستی ئەوانەو بوو، بەلام لەئەسفەهانەو نەیانگواستەو بۆ بەغدا، تاکو سالی (٤٨٤ك_ ١٠٩١ن) لەسەردەمی (مەلەکشای سەلجوقی) ئەوکارەیان کرد.

لەسەردەمی مەلەکشادا دەولەتەکە گەشتە ئەوپەری گەورەیی و دەستەلاتی خۆی، مەلەکشای چەندین مزگەوتی دروستکرد، هەروەها چەندین کاروانسەر و ئوتیلی دروستکرد لەسەرە پێگەکاندا تاکو کاروان و پێیواران تیایدا بجەوێنەو، پێگەیی حاجیان بۆشاری مەککە پێکوپێک کرد و پاسەوانی بۆدایین کرد. فەرمانیدا شاری بەغدا جوان بکری و پێکوپێک بکری و پێزێنێتەو. تۆپێکی بۆئاو پۆی شارو گەرماو هەکان دامەزراند.

لەبەرپێوەبردنی ولاتدا (نیزامولەلیک)ی وەزیری یارمەتی دەدا، ئەمی دوايي پەرتوکیکی سەبارەت بە (هونەری فەرمانپەرەیی) نوسی و ناوی نا (سیاسەتنامە) لەوپەرپاوەدا کە سایەتێ بەناوبانگەکانی زانست و وێژەیی باس کردوو، عومەر خەيام لەسۆزو خۆشەویستی ئەوپاوە بڕیکی زۆری بەرکەوت. جگە لەوەش خۆی زانایەکی

گه وره بوو، زانکۆگه لیکی زۆری زانستی له به غدا کرده وه، به ناویانگترینیان (قوتابخانه ی نیزامیه) یه که له سالی (١٠٦٧ن) دا دامه زراوه. یه کێک له قوتابییه کانی ئه وه قوتابخانه یه (سه عدی) یه، سه عدیش نوسه ری کتیبی (بیستانی سه عدی) یه، هه روه ها یه کێکی تر له قوتابییه کان عیماده دینی ئه سفه هاتیه، یه کێکی تریان به هادینی کۆپی شه داده (ئه مهیش ژیا ننامه ی سه لاهه دینی ئه یوبی نوسیوه) ئه م دوو که سایه تیه خزمه تێکی زۆری سه لاهه دین و ده وه له تی ئه یوبییان کردووه له میسردا، ئه مه وێپای عه بدو لا ی کۆپی تومرت که ده وه له تی مو حیدینه کانی له ئه فریقیا و مه غریبدا دامه زراندا. یه کێک له مامۆستا کانی قوتابخانه که (ئه بو ئیسه قی شیرازی) یه که دانه ری هه ردوو کتیبی (المه زب) و (التنبیه). له فیه قه ی شافیه عیدا، هه روه ها ئیمامی غه زالیش که یه کێکه له زانا پایه به رزه کانی زانستی سۆفیه گه رای.

ئه گه ر مه زنی سه لجه قیه کان بۆ ئه و کارانه بگه رێته وه که ده یانکردن، هه روه ها بۆ که سایه تی سولتانه کانیان، ئه و له پاش مردنی (مه لیکشا) له سالی (٤٨٥ ک-١٠٩٢ن) دا ده وه له ته که پوو ی له لیک ترازان کرد.

له دوا ی مردنی ئه وه له نیتوما لبانی سلجه قیاندا که سایه تیه کی به هیزی واده رنه که وت که بترانی جیه گی ئه وه بگرێته وه، ئیدی نه وه کانی سه لجه قی و لا ته پان به رینه که یان له ناو خۆیاندا دابه شکرد. هه رکه سه یان به سه ره بخۆ به شی خۆیان برد.

له ژێر سایه ی ئه وه لیک ترازاندا ده وه له ت پوو ی له لاوازی کرد، به هۆی زۆری شه پو شوپه وه بارودۆخی ناو خۆی ده وه له ته که پوو ی له شپه رزی کرد، تا کوله سالی (٩٠ه ک- ١١٩٤ن) دا ده سه ته لا تی نه ما، وه که هه مه شه چۆن پۆزگارێک ده پوات و پۆزگارێک دیت و ده وه له تیه کی تر دینیته پێشه وه. ئه وه بوو ده وه له تی (ئه تابه کیه کان) له عیراق و ولا تی فارسدا جیه گی ده وه له تی سه لجه قیه کانی گرته وه... له ولا تانی ئاسیای بچوکی شدا، ده وره به ری سالی (٧٠٠ ک- ١٣٠٠ن) ده وه له تی عوسمانی تورکی، جیه گی ده وه له تی سه لجه قیه کانی گرته وه.

هەرگاه باسی(سەلجوقیەکانی عێراق و کوردستان) دەکەین کە لە ساڵی(١١١٨ز- ١١٩٤ز) فەرمانڕەوای ناوچەکە بوون، نایێ ئێو سەلجوقیە مەزنانە فەرمانۆش بکەین کە فەرمانداری ولاتی فارس و ئەواز و پەڕی و خۆراسان بوون لە نێوان ساڵانی(١٠٣٨-١٠٦٠ز) و هەر هەموو شیان سەر بە بنەمەڵەی خواپزم شابوون.

بە و جۆرە، ئێو دەوڵەتێکی کە بە ناوسەری دەوڵەتی عەباسی بوون، ئامادە و ساز ببوون بۆ داگیرکردنیان لە لایەن مەغۆلەکانەوە، ئەخاسە لە دەوای هەرهەسی دەوڵەتی خواپزمیەکان و ئیسماعیلیەکان(حەشاشییە کافرەکان) هەروەها کۆتایی هاتنی دەوڵەتی سەلجوقیەکان لە ئێران و، زۆر بوونی سولتانە تورکەکان بە سەر دەوڵەتەکاندا و هۆک لە مەویەر باسما لێوە کرد.

لەبەر هەموو ئەو هۆکارانە، کاتی هۆلێ هات، بینی خودی وەزیرو پلەدارەکانی خەلافەت دەبنە هاوکارو یارمەتیدەری بۆ داگیرکردنی بەغداو لە ناوێردنی خەلافەتەکان!

ئێوەی دوینی پوویداوە، ئەمڕۆش پوویداوە، لە کاتی کدا دیمان ناپاکی و کرێ گرتیی بوونە هۆی داگیرکردنی عێراق و هەرهەسی بەغداو تێگدانی شارەکانی عێراق و کوشتنی پۆلەکانی لەسەر دەستی مەغۆلە تازەکانی سەدەیی بیست و یەکدا.

**تەواوی نەخشەى داگیرکردنى عىراق لە لایەن مەغولەو
لە سالى (۶۵۶) کۆچیدا... ھاوتای نەونەخشەى کە تەتارە
نوییه کان لە سالى (۲۰۰۳ز) دا بۆ داگیرکردنى عىراق
بە کاریانەینا:**

هەر لە سەرەتاوە ئامانجى ئەو نەخشەى مەنکرخانى پادشای مەغول داینا بوو بۆ
هۆلاکۆى براى، بریتى بوو لە داگیرکردنى عىراقى عەرەبى و عىراقى عەجەم، پاشان
زەوتکردنى شام و پاشترمیسەر. نەخشەى گشتگیربوو لەچەند لایەنێكى سیاسى و
سەربازى و دەرونى پێک ھاتبوو، ئامانجە گەيشى لە ناوێردنى خەلافەتە پەرمزىە کە
عەباسیان بوو لە بەغدا، ئەمە لە پاش کۆتایى ھاوردن بە پۆلە تەکانى سەرورەى
ئىسلامى لە عىراقى عەجەم و دەوڵەتى خواپزمیدا. ھەریۆیە بارودۆخ زۆر لە باربوو بۆ
سەرکەوتنى پلانە کەى مەنکرخان کە لە لایەن هۆلاکۆوە ئەنجامدرا.

ئەودەمەى یەك لەدواى یەك قەلاکانى حەشاشین کۆنترۆل دەکران، هۆلاکۆ
سەرکەدەى کى خۆى بە ناوى (بايجوا) نارد بۆ داگیرکردنى عىراق، بەلام لە ئەرکە کە پيدا
شکستى ھێنا.

هۆلاکۆ و سەرکەدە کى سالى (۶۵۵ك) لە شارى ھەمەدان کۆبوونەو و هۆلاکۆ
بە پويدا قيراندی وگوتى: (تۆش لەوکاتەدا بە پێى کەوتیت کە (جرماگۆن) پۆشت، ئەدى
چپت کرد کاتى جینگەى ئەوت لە ئێراندا گرتەو، بەسەر چەن لەشکردا زال بویت،
يان ھيچت نەکرد جگە لە ترساندنى سوپاکانى مەغول بە ھۆى زیادە پەوى کردنت
لەبەھىزى خەلیفەدا). .. بنواری (جامع التواريخ) ھ.س.

سەرکردە مەغۇلیە کە هەرچە نەندە لە ترسی هۆلاکۆ دە لە رزی، وە لامیدایە وە وگوتی:
 من کە مەترخە مەم نە کردووە، بە لکو ئەوێ لە توانامدا بوو کردم، هەموو هەژمەکانی
 رەوی هەتا کو شامم خستە ژێر پکێفی خۆمە وە تەنھا شاری بەغدا نەبێ، هەڵبۆاردنی
 بەغدا بە هۆی زۆری دانیشتمان و سوپاکە و ئەو هەموو چەک و پێگە ناپەرەتە وە بوو
 کە پێویستە بیکریتە بەر تا کو دەگەیتە ئەوێ... هەموو ئەوانە بوونە هۆی بە دەست نە
 هاوردنی سەرکەوتن لە گرتنی بەغدا) ھ.س بە دەستکاریەکی کە مەو.

لە ئەنجامدا هۆلاکۆ فەرمانیدا بە (بایجوا)ی سەرکردە تا کو بەرەو دەوڵەتی
 سەلجوقیەکان و پۆم لە ئاسیای بچوکدا بپروات و بیانخاتە ژێر پکێفی خۆیە وە، وە ک
 سەرەتا و پێخۆشکاریە ک بۆ داگیرکردنی بەغدا و هەموو سەرزەمینێ عێراقی عەرەبی.
 (بایجوا) توانی فەرمانەکی هۆلاکۆ جێبەجێ بکات و سوپای سولتانی
 سەلجوقی (کە یخە سەرەوی کوپی عەلادین) لە جەنگێکی گەورەدا بە ناوی
 جەنگی (کوشە داغ) ببەزیت، لەدوای ئەو شەڕ و لاتەکانی داگیرکردن و شارەکانیان
 تێکداوێ وە نەندە توانی لە خەلکی ولاتەکانی کوشت.

لە هەمان کاتدا هۆلاکۆ بە سودووەرگرتن لە تێبێنیەکانی (بایجوا)ی
 سەرکردە، سەرقالی تەواوکردنی نەخشەکانی بوو بۆ داگیرکردنی بەغدا.
 بۆ ئەو مەبەستە پەیوەندی کرد بە (موتەبە دەدین کوپی عەلقەمی) سەرۆک
 وەزیرانی خەلیفەیی عەباسی موستەنسەر بیلالو، ئەو لە ژێرە وە رقی
 لە خەلیفە بوو، چونکە کابرایەکی شیعە مەزەب بوو.

هەر لە و ماوەدا ئاشوبێک کە وە ئێوان شیعە و سوننەکانی بەغداو، دواتر
 دەرکەوت سیخوڕەکانی مەغول، ئەوانەیی بەر لە سوپای مەغول هاتبوونە تاو بەغداو
 لە پێشتی پووداوە کە وە بوون. تەنارە تازە کانیش لەدوای گرتنی عێراق هەمان
 سیاسەتیان لە ئێمۆموسولماناندا پیاوێ کرد.

ئێن کە سەر (پەحمەتی خۆی لی بێ) لە کتێبە کەیدا (البدایە والنهایە) باسی ئەو
 ئاشوبە دەکات کە لە ساڵی (٦٥٥) دا پویدا و دەلێت: ئاشوب و هەرایەکی گەورە

لهوسالهدا كهوته نښوان شيعهوسوننهكانهوه. بهري كه رخ وتهنانهت مالى ههموو
شيعهكان ومالى خزمهكانى ئيبن عهلقه مى وه زيريش تالانكران، ههرئوههش هوكرارى
هاوكرارى كردنى تهتارهكان بوو لهلايهن ئيبن عهلقه ميهوه.

ئيبين عهلقه مى لهوناپاكى كردنهى بهرانبهر ئاين ونيشتمانكهى ولهپيى
هاوپهيمانهكانى بهستنى لهگهلا هولاكزدا، مهبهستى ئهوه بوو شيعهكان ودهست
ويپوهندهكانى خوى بگهته دهستلات وهولاكزوش بهلئىنى ئهوهى پيى دابوو.

نخشهكهى هولاكز پيى لهسهر لاوزكردنى سوپاى خهلافت دادهگرت، ئيبين
عهلقه مى ئهومهرامهى بهئاسانى بوهينانهدى لهكانتيكدا ئاموزگارى خهليفهى كرد
سهربازهكانى سوپا بنيريته مالهوهو بهوهنده دهست ههلبگرئى كهلهگهلا مهغولدا
ناشتهوايى بكات...ئهوه بوو ئاموزگاريهكهى كارى پيكر او بهغدا بهبيى سوپا
مايهوه!.

هولاكز داواى لهئيبين عهلقه مى كرد تاكو خهليفه قايل بكات بهوهى بودجهى
تهرخانكراو بوسوپا كه م بكا تهوه، ژمارهى سهربازهكان كه م بكا تهوه وپارهوپولى
دهوله تهكه لهچهكسازى وشهپوشوپدا خهرج نهكات!! بهلكو ئهركى سوپا بگزيپت
بو كارى مهدهنى وهكو كشتوكال وپيشهسازى..هتد، وهزيره بهكرئى گيراوهكه ئه
داخوازيهشى بو بهدى هينا، سهيرلهوهدايه خهليفهى عهباسى بوئهوهى پقى
تهتارهكان نه بزوينئى، بهو بيوكه سهيروسه مهرا نهى ئيبين عهلقه مى قايل بوو،
ههروهها بوئهوهى بو مهغولهكانى بسهلميتنى كهپياويكى ناشتى خوازهو شهپى
ناوئى.

خهليفه بودجهى چهكسازى وژمارهى سهربازهكانى كه مكردهوه. ئهسوپايهى
عهباسى كه لهسهردهمى خهليفه موستنهسهر بيللادا سهدههزار سوارچاك قيدهپهپى،
لهسالى(٦٥٤ك) ولهسهردهمى موختهسهمدا ژمارهى گهيشته تهنها دهههزار سوار.

ئەمەش يانى دابەزىنىڭكى ترسناك لە ئاستى تواناسەربازىيەكانى خەلاقەتدا، بەو
ھۆيەشەۋە سەربازەكان كەۋتتە نۆۋ بارودۇخ وگۈزەرانىڭكى تال وناخۇش
ونالەبارەۋە، تەننەت گەشتە ئوۋەي لە بازاردا دەرۋزەيان دەکرد!!

مەشقەسەربازىيەكان فەرمانمۇشكران، سەركرەدەكانى سوپا بەتەۋاۋى پلەۋپايەيان
لەدەستدا، ھېچ كەسنىڭكى تىدەنەمايەۋە تواناى نەخشە دانان وبەپۈۋەبىردىنى
ھەبىت، موسولمانەكان ھونەرەكانى جەنگ وشەپوشقۇپان لەبىرچۈيەۋە، واتاى
جىھادىيان لەبىركردى بارودۇخى گىشتى بەغدا بەتەۋاۋى سازابوۋ بۇ قبول كىردىنى
داڭىركارىيەكەي مەغۇل.

بەۋجۇرە ۋەزىرەناپاكەكەۋ خەلىفە لاۋازەكە(ۋەك سىۋتى لەمىژۋى خەلىفەكاندا
ۋەسفى دەكات) ئەگەرچى خەلىفە كەسنىڭكى دىندارلىش بوۋ، بەلام لاۋاز بوۋ، بۆيە
پىكەۋە بەشدارىيان كىرد لەزەمىنەسازى كىردن بۇ داڭىركارى مەغۇل.

ھۇلاڭ دەستى كىرد بەئامادەكىردىنى پىڭەكانى بەغدا، لەم مىانەيەدا ھەموو
پىڭەكانى نىۋان بەغدادو ۋلاتى چىن وايان لىھات تواناى ئەۋەيان ھەبوۋ تىپەپىنى
ژمارەيەكى بى شومار لەسوپاكانى تەتەر پايى بگەن. ھەروەھا ەەرەبانەي
گۇنجاۋيان دروستكىرد بۇ گواستەۋەي كەلوپەلە قورسەكان، دەشتايى و
سەرەپىڭاكانىش لەۋلاخ چۆل كران بۆئەۋەي لەۋرپۆۋە ئەسپەكانى سوپاى تەتەر
بەدريژايى پىڭەكە دابىن بىيىت و لەۋەپەكان بىۋىژىنەۋە ۋولاخى تر تىپاياندا
نەلەۋەپىن. تەتارەكان كۆنترۆلى سەرچەم مىجۈرە گىرگ و بەرغراۋانەكانى نىۋان
غىراق و شامىيان كىرد. بەۋجۇرەش تۋاتىيان ھىلەكانى بارىۋكىردىنى سوپاكانى تەتار
دابىن بگەن لەكاتىڭدا بەو سەرزەمىنەپان وبەرىنەنەدا تىدەپەپىن. سەربارى زانىبارى
تەۋاۋسەبارەت بەغىراق ۋەلاۋشوراكانى، ژمارەي سەربازەكانى ەباسى وبارودۇخى
سەربازىيان. ھۇلاڭ زانىبارى تەۋاۋىشى كۆكرىدوبىۋە سەبارەت بەپەگەزەكانى ھىزو
لاۋازى لەنىۋان قەۋارەي دەۋلەتى ەباسىدا، ھەروەھا ھەموۋەۋ ناۋانەيشى
دىارىكىردبوۋ كەدەتۋانن لەگۇپىنى پەۋتى پوۋداۋەكاندا بەشدارى بگەن... لەسەرۋ

هه موو ئهوانه شه وه، به وردی له باره ی باروئۆخی ده روونی و وره ی خه لکه که و
چاوه پوانی و خۆزگه کانیه وه زانیاری کۆکردبویه وه. هه موو ئه و زانیاریانه ی له پتی
چاوه رۆژوو زه وه نده کانی و ده زگا زیره که هه والگریه که یه وه کۆکردبویه وه، نه مه
وێزای په یوه نده کانی له گه ل که سایه تیه بالا کانی نیوولاته ئیسلامیه کان، ئه و
په یوه نده کانه هه ندی جار ده که شته ئاستی په یوه ندی گرتن له گه ل وه زیرو
که سایه تیه بالا کانی ده وله ته که دا!!.

هه سه له یه کی تری سه رشۆپانه ئه وه بوو که پێکه وتن کرابوو له گه ل زۆریه ی
میره کانی میرنشینه ئیسلامیه کانی ده وریه ی باکور و پۆژئاوای عێراقدا (تورکیا
و سوریا) سه باره ت به وه ی دۆستایه تی هۆلاکۆبکه ن و یارمه تی بده ن، له کاتێکه
ئه وله گه ل خه لاقه تی عه باسیدا جه نگ ده کات. به داخه وه زۆریه ی ئه و میرانه
له کورده کان بوون که به کورپونه وه ی سه لاحه دینی ئه یوبی له قه له م ئه درین. وه ک
له به ردا ئاماژه مان پێدا.

له پاش ئه وه ی هۆلاکۆ دلیابوو له وه ی موسو له مانه کان له ناو عێراق و ده وریه ی ریدا
به ته وای وریان پوخوا وه و ده سه لاتداری و بی ده سه لات له و پوخوا وه وه کویه کیان
لی هاتوو. فه رمانی به سوپا که یدا به ره و به غدا ده ست به جو له بکه ن وه سه ره تا وه
ئابلقه ی بده ن... هه موو ئه و زه مینه سازیه له سالی (٦٥٤ک) دا بۆ هۆلاکۆ په خسان.
له پاش پینچ سال له ئاماده سازی کردن، ئه و جا هۆلاکۆ دلیابوو له وه ی باروئۆخی
گشتی سازا وه بۆ ئه وه ی هێرشه سه ر یازی راسته وخۆ بکاته سه رخه لاقه تی ئیسلامی
وشاری به غدا بگریت. له سه ره تا وه سوپا یه کی بی شوماری کۆکرده وه، ئه وه بوو
توانی گه وړه ترین ئاپۆرای سه ر یازه کانی ته تار دروست بکات له میژوی ده وله تی
ته تاردا له و کاته وه که له سه ر ده ستی جه نگیزخاندان دروست ببوو. به پاده یه ک ته نها ئه و
سه ر یازانه ی گه مارۆی به غدا دیاندا ژماره یان گه شته دوو سه ده هزار سه ر یاز... نه مه
بیجگه له و ژماره رۆژو زه وه نده ی سه ر یازه کانی مه غۆل که له باکورو پۆژه لات
عێراقدا بلۆه یان کوردبوو، یاخود ئه وانه ی که ئهرکی پاراستنی پێکه کانی یارمه تی
و پیتاکیان خرابویه ئه ستۆ، هه روه ها جگه له تپه کانی چاودیری و کۆکردنه وه ی
زانیاری و تپه کانی یارمه تی دانی سوپا.

يېڭىيىنانى سوپاي داڭىركەر لە ھىزى ھاۋىەش :

لەبنەرەتە ۋە سوپاي تەتەر بەرلەچەندىسالىك لەناۋچەكانى فارس وئازەربايجان و
رۆژمەلەتلى عىراقدا سەقامگىر بىيۈن، ئەمە بەرلەۋەى بەرەو بەغدا بىجولتەن.

ھۆلاڭ تىپىكى سوپاي تەتارى بانگ كەلەدەۋرۈپەرى پويارى (فۇلگا) ى پوسى
سەقامگىر بىيۈن ۋە ژۆر فەماندەيى سەركردەيەكى مەغۇلدابوون بەناۋى (بانقۇ) بەلام
باتقۇخۇى نەھات، بەلگۈ سى برازاي خۇى نارد. ئەۋدەمە باتقۇ بىنەمالەكەى
لەدەۋرۈپەرى ئەو پويارەدا دەۋلەتتىكىان دروست كىردىبوو. خۇيان ناۋ نابوو (ھۆزى
ئالتۇنى). ئەنگەرچى لەھەندى كاروياردا سەربەخۇيىيەكى پىژەيىيان ھەبوو، بەلام لە
كۆتايدا ملەكەچى دەستەلەتەى مەنكۆخان بوون.

ھەرۋەھا ھۆلاڭ داۋاي بەشىك لەو سوپايەى كەلەركى داڭىركەرنى ئەۋرۈپاي
بەسەردا درابوو، ئەو دەمە لەدەۋرۈپەرى ئەنازۇل (باكورى توركىيا) دا سەقامگىر
بىيۈن. ئەۋەبوو تىپىك لەو سوپايە بەسەركردايەتى فەرماندەيەكى گەۋرەى مەغۇل
بەناۋى (يىجۇ) ھاتن. ئەو تىپە پاستەوخۇ ئەنازۇل وباكورى عىراقىيان بىرى
ۋەبەرەۋبەغدا چوون. لەۋرپىگەدرىژەدا ھىچ جۆرە بەرەنگارىەكىان لى نەكرا. چونكە
دەستەلەتدارانى ئەو ناۋچە موسۇلمانە، بواريان دابوو بەۋەى ھىزەكانى مەغۇل
بەسەرخاكياندا تىپەپىبن، ھەرىۋىە سوپاكە بەيى ھىچ كىشەيەك بەناۋ
مىرنىشەنەكانى: (ئەنازۇل، موسۇل، ھەلەب، ھەمىص... ھەتد) داتىپەپى ومىرە
موسۇلمانەكان تۈانىيان يارمەتەيەكى گەۋرەى مەغۇل بەدەن.

ھۆلاڭ داۋاي يارمەتى لە (شاي ئەرمىنيا) كەرد. ئەۋەبوو (ھەيسوم) ى شاي
ئەرمىنيا، خۇدى خۇى بەسەركايەتى تىپىكى سوپاكەى ھات بۇ ھاۋكارى ھۆلاڭ،
چونكە ئەو پادشايە لەبەردا ملەكەچ بوونى خۇى بۇ مەغۇلەكان پاگەياندبوو..
جگەلەۋەش پادشاي كەرەج لەسەر داۋاي ھۆلاڭ تىپىكى سوپاكەى ناردىق
ھاۋكارى.

ھۆلاڭ داۋاي ھەزارتەر ھاۋىژى ھونەربازى چىنى كەرد، ئەۋتەر ھاۋىژانە
بەۋەناسرا بوون كەتەرى گېدار دەۋاۋىژن. بۇ سەركردايەتى سوپاكەيشى باشتەين
فەرماندەى ھەلېژارد كەناۋى (كەتبگانوین) بوو، ئەۋپاۋىتىكى مەسىحى بوو، بەۋەش
ناسرابوو كەلېزانىەكى نۆدى ھەيە لەھونەرى سەركردايەتى كەردن و.

نەخشەداناندا. سەرباری ئەوەش دەیتوانی لەگەڵ ئەو ژمارە زۆرە میسحیحەکاندا مامەڵە بکات کە لەناو سوپاکەیدا بوون.

کەوابوو لەناو سوپای مەغۆلدا سێ فەرماندە میسحیحەکانمان وێستووە. کۆبوونەوه کە بریتی بوون لە (هۆلاکۆ، کەتیکا، بیجۆ) ئیدی جارێکی تر لە میژوودا پوی ئەداوه لە سوپایەکی سێ سەربەرکردی ئاوا لێهاتوو کۆبینەوه، مەگەر لە سەردەمی نوێ و لە وکاتەدا نەبێت کە بەهۆی تەتارە تازەکانەوه عێراق داگیرکرا.

هۆلاکۆ پەییوەندی کرد بە میری ئەنتاکیەوه (بۆهەند) بەلام ئەو داوای لێبوردنی کرد کە ناتوانێ هەموو شام ببەزێت و بگاتە عێراق، لەگەڵ ئەوەشدا بە ئێنی پێدا هەریکە ئەوان عێراقیان گرت ئەویش سازو ئامادەیه بۆجەنگ و بەشداری دەکات لە داگیرکردنی شامدا.

لە هەموو ئەوانە سەیر تۆ تالێر ئەوەیه (ناسر یوسفی میری دیمەشق) کوێکی خۆی بە ناوی (عەبدولعەزیز) نارد تا کوێ لە پیزی سوپاکە ی هۆلاکۆ دا بێت و بێدەرەدین لوتلوتی میری موسڵمان تێپێکی بۆهاوکاری کردنی سوپای مەغۆلەکان نارد. ئەو دوو تێپە سەریازە ئەگەرچی بە ژمارە کەم بوون بەلام بەمانا زۆر گەورە بوون. بەر لە هەرشێ مانای ئەوەی ئەدا کە لە نێو سوپای مەغۆلدا موسولمان پەیدا بوون لە دژی موسولمانی تر دەجەنگن، نەك هەر ئەوەندە بە لکو هەندێ لە عێراقیەکان بونە هاو پەیمانی تەتاری داگیرکردنی ولاتە کە یان. ئەو عێراقیانە هەر هەموو شتیکیان فرۆشت لە پێناوی کورسیەکی بچکۆلە یان میرنشینیکی بێ ئەرز یان هەندێ درەمی کەمدا... ئەم پووداوه لە کاتی شالۆی ئەمریکیەکانیشدا بۆ داگیرکردنی عێراق دووبارە بویەوه، ئەو دەمی هێژیک لە موسولمان و مەسیحی و جوله کە وێ باوەرەکان کۆکرانەوه بۆ داگیرکردنی عێراق... میژوو خۆی دووبارە دەکاتەوه بەلام ئێمە پەندووەر ناگرین... وەك دوژمنەکانمان لە بارەمانەوه دەلێن: عەرەب ناخوێننەوه، ئەگەر بیشخوێننەوه پەند لەوانەکانی میژوو وەر ناگرین.

جه نگی دهرونی و هه والگری ده که ویتته پیش هه لمه تی داگیر کردنه وه

- مه غۆله کان بهر له داگیر کردنی
عیراق، هۆکاره گانی راگه یاندنی
تاییه ت به سه رده مه که ی خویان به کار
دهینا.

- لیکچونی نه وجه نگیه دهرونیه ی
نه مریکیه کان بهر له داگیر کردنی
عیراق پیره ویان کرد له گه ل نه و
جه نگیه دهرونیه ی مه غۆله کان
به ریانه وه برد.

جهنگی دهرونی وهه والگری بهرله داگیرکردن

جهنگی دهرونی وهه والگری له کۆن ونویدا پۆلی کاریگر دهگیریت له سه رکه و تن یاشکست هینانی سوپا کاند... مه غۆله کان یه کێک بوون له و گه لانه ی که هه می شه بهرله وهی شالۆی سه ریا زی بۆ داگیرکردنی هه رولاتی ده ست پێ بکه ن، پێره و بیان له جهنگی دهرونی ده کرد. ته نانه ت سیخو په کانیا ن ده که و تنه پێش په وهی سوپا کانه وه، زۆر جار سیخو په کان خه لکی ولاته داگیرکرا وه که بوون !.

هۆلا کۆ بهرله وهی به غدا داگیربکات هه روای کرد، دلی پیا وه گه و ده کانی ده وله تی به لای خۆیدا پاکیشا له سه رویانه وه (ئیبن عهلقه می) وه زیری ناپاک، هه روه ها چه ندین که سی تریش که له لایه که وه ده ست و پێوه ندی خه لیفه بوون وله ولا شه وه به کریگه راوی هۆلا کۆ بوون.

سیخو په کان له به غدا دا بالۆ بوونه وه و ده ستیا ن کرده بالۆ کردنه وهی جهنگی بێ ئامانی دهرونی، هه روه ها هه واله کانی ناوشاری به غدا شیا ن ده گه پانده مه غۆله کان. هه رله بهرته وه هۆلا کۆ ده ستی به پێکه نین کرد کاتی نامه ی هه ره شه ی کرده سه ر خه لیفه و هه ره شه و گو په شه ی لی کرد نه گه ر بیتو خۆی نه دات به ده ستیه وه و ملکه چی نه بیت.

خه لیفه ی عه باسی نه یده زانی هه موو جیهان له ده وری به ریدا، به موسو لمان و مه سیحیه وه بونه ته هاو په یمانی هیزه تازه کانی ته تار دژی ئه و، به لکو ئه و پێی وابوو سوپا یه کی هه یه ده توانی به ره نگاری مه غۆله کان ببیته وه، له کاتی کدا ئه وان گه شت بوونه بهرده م ده روازه کانی به غدا.

میژوونوسه کان یه کړان له سه رنه وهی خه لیفه ی عه باسی که سیکی لاوازه که م
تواناولینه زان بووه، رابوچوونی ناته واو بووه ونه یزانیه ته گبیرو پای گونجاو
پیشکه ش بکات، له گه ل نه وه شدا دهوری خوی دابو به ژماره یه که ده ست وپیوه ندی
خراب.

دوژمنه کانی ئیسلام سه رقائی نه خشه دانان وکارکردن بوون، که چی
خه لیفه ی عه باسی وده ست وپیوه نده کانی له ناو بی ناگایدا نغرو بیوون و
سه رقائی یاری وگه مه وگالتنه بوون. هولاکو و مه نکو خان ده ستیان کردبویه
پیکه وتن له گه ل پادشا مه سیحیه کان وپادشای نه رمینیا وکهره ج و
نه نتاکیه دا، تاراده یه کی ژورده سته لاتداره کانی میرنشین خاچیه رسته یه کانی
شامیان دابریبوو، هه روه ها هاوپه یماننیان له گه ل مه سیحیه کانی شام
وعیراقدا کردبسو. نه مه وپرای هاوپه یماننیتی له گه ل هه ندی له میره
موسولمانه کان به تایبته له گه ل ئیبن علقه می وه زیردا.

گومانی تیدانیه نه وه وه له دیلوماسیانه، پۆلی کاریگه ریان هه بوو له سه رخستنی
نه خشه کانی مه غول بۆ پوخاندنی خه لافه تی ئیسلامی، نه وه خه لافه ته لاوازه ی
که به رگه ی یه که م پیداکیشانی چه کوشه که ی هولاکو ی نه گرت.

موسولمانان به شتیه یه کی گشتی، له دووره وه چاودیری دۆخه که یان ده کرد، وه که
نه وه ی هیچ په یوه ندیه کی به وانه وه نه بیته. یاخود هه ستیان به بی ئومیدیه کی
کوشنده ده کرد، نه و بی ئومیدیه پیکه ی نه نه دا هیچ که سی که هه ستی به یارمه تیدان
وفریاکه وتنی خه لیفه تانه وه بوو دیتیان سوپایه کی مه غول گه شتونه ته به رده روازه ی
شاره کانی خویشیان.

جگه له به کارهاوردن وسازاندنی پیکه و شتوازی پیویست بۆ مسوگه رکردنی گه شتنی
پشتیوانی وپیتاک به سوپاکه ی، هه روه ها جگه له وه له مه ته دیلوماسیه زه به لاهه ی
که ته تاره کان بۆ سه رخستنی شالاره کانیان نه نجامیاند، هولاکو په نای برده به ر
چه کیکی ترسناکی تر که بریتی بوو له جهنگی دهرونی له دژی موسولمانان.

لەم میانەیدا فەرمانیدا هەندێ کردەوێ تیرۆریستی لەدەورووبەری عێراقدا ئەنجام بدەن، بەی ئێوەی ئێوە کردەوانە هیچ ئامانجێکیان لەپشتەووبێ جگە لەچاندنی ترس و تۆقاندن و زیندوکردنەوێ یادەوێ ئێوەیترشە ترسناکانی کەمەغۆلەکان لەهەردووسەرەمی (جەنگیزخان وئۆکتای) دا پێیان هەستابوون، چونکە ئێوەمە سێی سالی پەبەق بەسەرھێرشەکانی جەنگیزخاندا تێپەری بوو. هەندێ وەچەیی دیکە لەناوموسولمانەکاندا هاتبۆنەپێشەو کەئەوشالاو ترسناکانیان نەدیو، تەنھالەزاری باب ویاپیرانەو بیستبویان... دیارە ئێوەکەسەیی دەبیستی وەکو ئێوەکەسە نیکە دەبینی!.

هۆلاکۆریستی هەندێ چالاکی وێرانکاری ئەنجام بدات تاکو موسولمانەکان حالی بکات لەوێ ئیستاش هیچ لایەنێک ناتوانی بەرەنگاری هێزو تواناو جەنگەکانی مەغۆل بپێتەو.

لەسالی (٦٥٠ک) تێپێکی سەرەسوپای مەغۆل پەلاماری ناوچەکانی جەزیرەو سروج و شەنگالیاندا، هەرسێ ناوچەکەش دەکەوێ کوردستانی سەروی عێراقەو، بەئارەزوی خۆیان کۆشتاریان کردو تالانیان کردو کەنیزەکیان برد، لەو پەلامارەدا دەستیان گرت بەسەرماڵ و سامانیکی زۆر گەورەدا کە لەکاروانێکی بازرگانیدا بوو، بێ ئێوەپارەو مالا گەشتە شەش سەدەزار دینار، دواتر ئێوەپارەو پۆلەیان بەکارھێنا لەشەرەکانیاندا لەدژی ناوچەکانی تری عێراق.

پەلامارەکە جۆریک بوو لەباربووکردنی سوپای مەغۆل بەپارەو پۆل و شتومەک، هەروەها هۆکاریکیش بوو بۆهستان بەپۆلی چاودێروشارەزا بوون لەجوگرافیای عێراق... ئەمەجگە لەچاندنی ترس و تۆقاندن لەدلی موسولمانەکاندا، چونکە ئێوەجەنگە کتوپرو خێرایانە وەک جەنگی داچۆراندن وایوون، بەتەواوی خەلافەتەکەو موسولمانیان لاوازکرد و زەمینەسازییان کرد بۆئەوجەنگە گشتگیرە مەزنەیی لە داھاتودا بەرپاکرا.

مەغۇلەكان ھۆكارەكانى راگەياندىنى تاييەت بەسەردەمەكەى خۇيان بەكار دەھىئا،
ھەندى لەشۈيىنگەوتەكانى تەتار لەناو موسولماندا باسيان لەھىزتواناى مەغۇلەكان
وئامادەباشى ئەفسانەبيان دەکرد، ھەروەھا ھەولياندەدا جياوازيەكانى نىوان
تواناكانى تەتارو تواناكانى موسولمانەكان گەرەترو زەق تىرەكەنەوہ.

ئەمچۆرە بىرۆكانە لەسەر زارى سىخوۋەكانەوہ بالابوونەوہ، ھەروەھا بەھىزى
ئەوھۆكارانەى راگەياندەوہ كەلەنىو بەرھەمى ھۆزانقان و ئەدىيان وچىرۆكخوآن
ومىژونوساندا قەتيس دەبوون، لەنىو نوسراوہكانى ئەواندا پىروپاگەندەى وادەبىينى
كەبەتەواوى خەلكى بى ھىوا دەكەن لەپووبەپوو بوونەوہى تەتار، تەنانت
بانگەشەى ئەوہيان دەکرد كەھەوالى ھەموو نەتەوہكان دەگاتە تەتار، بەلام ھەوالى
ئەمان ناگاتە ھىچ لاىەك. ئەوہش بەلگەيە لەسەر بەھىزى دەزگاي ھەوالگرى
تەتارەكان و بالادەستىيان لەھونەرى خۆجەشاردان و سەرلەشۋاندنى
بەرانبەرەكانىاندا. لەبەرانبەرىشدا لاوازى ھەوالگرى موسولمانەكان دەبىينى. ھەر
لەوميانەيەدا دەيانگوت:

مەغۇلەكان ئەگەر بيانەويىت ولاتى داگىرىكەن ئەو مەرەمەيان دەشارنەوہ، تاكو
بەيەكجار پەلامارى ئەو ولاتە دەدەن وبۆى ھەلدەتوقن، بەبى ئەوہى ھىچ كەس
لەخەلكى ولاتەكەپىيان بزانن. بەو ھۆيەشەوہ زياترو زياتر ترس چوہ دلى
خەلكەوہ؟

ھەروەھا دەيانگوت: ئەسپى تەتارەكان بەسميان زەوى ھەلدەكۆلن، پەگى
پوہكەكان دەخۆن، ھىچ پىويستيان بەجۆنيە. خەلكىش بىروايان بەو پىروپاگەندانە
كرد، وايان دەزانى مەغۇلەكان پىويستيان بەخۆراك وپىتاك نيە، ھەروەھا باسيان
لەوہ دەکرد سوپاى مەغۇل مەپو مانگار. ئەسپ لەگەل خۇياندا دەگىن
وھەريەوئاژەلانە دەژىن. ئەوہشيان خستىويە مىشكى مەردومەوہ گوايە مەغۇلەكان
ھەموو گۆشتىك دەخۆن بەگۆشتى مروفىشەوہ. بىگومان ئەو جۆرە نوسىنانە
كارلەناخى خەلكە پەشۆكىكە وتەنانت بژاردەى پۆشنىرىش دەكات.

يەككە لەمە ترسیدارتیرین ئەو ھۆکارانەى كە لەكۆن و نویدا مەغۇلەكان پشتيان پى بەستو، بریتی بوو لەنوسینی نامەى ھەرەشە ئامیز و ناردنی بۆپادشاو میرە موسولمانەكان. دەبەنگى ئەو میرانەش لەو دابوو كە ناوەرۆكى نامەكانیان بۆخەلكى ئاشكرا دەکرد. بەو ھەش ئەو ھەندەى تر خەلكى لەمەغۇلەكان دەتوقین. مەغۇلەكان ھێندە زیرەك و لێزان بوون بۆنوسینی ئەو نامانە پەنايان بۆ وێژەوانە موسولمانەكان دەبرد، تاكو بەشیوەیەكى وا بۆیان دابڕێژن، موسولمانانی ئەوكاتە زۆر بەباشى لێیان تى بگەن.

گومانى تێدانیه نامەكە بەوجۆرەى مەغۇلەكان بەرھەمیان دەھێنا، باشتەدەچو ھەندى خەلكیەو، ھەك لەقسەى ھەرگێرێك كە لەوانەى بەچەندین شیو ھۆندەندەى بۆ بگێرێ، سەربارى ئەو ھەش مەغۇلەكان لەپى نامەكانیانەو دەیانویست والەخەلكى بگەینن كە ئەوانیش موسولمانن و كافرنین، بەلكو پڕوایان بەقورئان ھەى و پەگ و پێشەشیان ئیسلامیە. تەنھا بۆئەو ھەش ھاتونەتە ئێم و لاتانەو تاكو سەمى دەستەلاتدارە سەمكارەكان لەسەرشان وئەستۆى گەلانى سادەو سەمەدە ھەلبگرن، یانى تەنھا بۆرێگارکردنیان ھاتوون. ئەگەرچى لە ھەمان كاتدا دەرەندەى و سەمى خوشیان بەتەواوى بەولاتاندا بلاقو ببووەو بەسەمكار ناوبانگیان دەرچوو بوو.

ئەو جۆرە قسانە دەچونە دلى مرقۇە دل نەخۆش و ترسێكەكانەو و پاساوى ئەدانى بۆ قبۆلکردنى داگیركاریەكەى تەتار و لەبەرانبەریشدا پاساوى پى ئەدان بۆئەو ھەش شمشیرەكانیان دابنێن و پێشوازی گەرم لەتەتارەكان بگەن، ھەك ئەو ھەش پێگارکەربن ئەك بەرھەنگاریان ببنەو ھەك ئەو ھەش داگیرکەربن.

لەبەرئەو ھەندى لەولاتان و سەركردەكان خۆیان دەدا بەدەستى مەغۇلەو، خەلیفەو دەستوپێو ھەندەكانیشى ھەروایان کرد.

ھۆلكو و تەتارەكانیش ھەمان ئەوجەنگە دەرونیەیان لەدژى خەلكى عێراق پێرەو کرد كە بەم دوايانە ئەمریکەكان پێرەویان کردو، زۆرینەى خەلكى عێراقیان

واتیکه یاند گوايه بۆخێروخۆشی عێراقیه کان وله ناویردنی حوکمی دیکتاتۆریانهی سه دام حسین ودهست پێوهندهکانی هاتوون.

له ومیانهیه دا چه ندین نامه یان به هۆی ئینته رنیت ومۆبایله وه ناردوپه یوه نندیان به سه رکردهکانی سوپای عێراقه وه ده کرد تا کو به ده میانه وه بێن وه هۆی پاره وپول وه لێنی درۆینه وه هه لیان خه له تانندن تا کو تواییان ژۆرێک له سه رکردهکانی سوپا والی بکه ن لایه نگریان لی بکه ن وه ده میانه وه بێن.

ئیدی که لی عێراق وای گومان ده برد سوپای ئه مریکاو به ریتانیا بۆ پزگارکردنی هاتوون وهر به گه یشتنیان ده ست ده که ن به جێبه جێ کردنی دیموکراسیه ت وه و هۆیه شه وه خێروخۆشی پووده کاته ولات به لام تا که شتی که پووی نه دا ئه وچاوه پوانی وگومانه ی خه لکی عێراق بوو به لکو به پێچه وانه وه ولاته که وێران کراو سامانهکانی به تالابرا ودروست وه کو مه غۆله کان خه لکیکی ژۆریان قه تلوعام کرد...

ئاشکرایه هه موو ده وله ته شکستخواردووه کان به رله وه ی به شتواری سه ربازی راسته وخۆ داگیریکرین، له پووی هه والگری وده رونه وه تیک ده شکیترین.

مه قریزی له میانه ی باسکردنی پووداوهکانی سالی (٦٥٤ک) دا ئاماره به وه ش ئه دا که ناپاکیه که ی ئیبن عهلقه می ژۆرپیشی داگیرکاریه که که وت به رله داگیرکردنی به غدا سیخوپهکانی هۆلاکو گشتنه لای وه زیره ناپاکه که و قسه یان له گه لدا کردو چه ندین به لێنیان پێدا، به لام خه لیفه سه رقالی پابواردنی خۆی بوو له گه ل که نیزه که کانیدا وگوتی نه ئه دا به وه ی له ده ورویه ریدا چی ده گوزه ری. ئه مه وێپرای پێکه وتنی ئیبن عهلقه می له گه ل نه سه ره دینی توسی که وه زیری هۆلاکو بوو، کابرایه کی موسولمان بوو، به لام هاوکاری سوپای مه غۆلی ده کرد.

ئه گه رچی هه موو میژوونوسه کان هاودهنگن سه باره ت به ناپاکیه که ی ئیبن عهلقه می و پۆلی خراپی ئه وکابرایه له داگیرکردنی به غداد، که چی ئیبن ته باته بابی

ئەوتۈمەتەي ئى دورودە خاتەو، بەلگەيشى بۆ رايەكەي ئەو يەكە ھۆلاقتۇ لەدوای داگیرکردنى بەغدا ئەو كابرایی لەپۆستەكەيدا ھىلايەو !! .

لەپاستیدا ئەم رايە شىباوى گالتەپىكردنە ولەگەن لۆژىكدا وىك نايەتەو . چونكە ھەمىشە داگیركەرەكان پۆست وپلەي بالا دەدەن بە بەكرىگىراو گوى لەمستەكانى خۆيان، وەك چۆن بەم دوايىانە ئەمريكەكانىش لەدوای گرتنى بەغدا كارىكپان كرد ئۆپۆزىسيۆنەكانى پزىمى سەدام، پلەبەرزەكانى دەولەت لەعیراقى دوای داگیركەرى ئەمريكادا داگیركەن. ئەمەپاش ئەوئى بەسواری تانكەكانى ئەمريكا گەپانەو بۆ عىراق .

ھەرەو ھا مۆوونوسەكان ھاوپان لەسەر ھەبوونى نامە گۆپكى لەنتوان نۆردراو ھەكانى ئىبن عەلقەمى ھۆلاقتۇدا. نامەكانى ھۆلاقتۇ لەلايەن

نەسرەدىنى توسپەو دەنوسران كەو زىرى خۆى وپياوئىكى موسولمان بوو، دەنوسران. ھەريۆيە نامەكانى پەردەكرد لەنايەتەكانى قورئان، وەك ئەو نامەيەي كە ھۆلاقتۇ بۆ خەلىفەي ئاردو تيايدا دوايەمىن ئاگاركردنەوئى بەر لەھىرشى سەربازى ئاراستەكرد !! .

وەزىرىكى موسولمانى تىرى ھۆلاقتۇ ناوى(جۈەپنى) بوو، ئەم پياو ھەدوای گرتنى بەغدا كرايە ھوكمپانى شارەكە. ھەرەو ھا(پەشىدەدىن فەزلى ھەمەدانى) ئەم كابرایی لەكتىبەكەيدا(جامع التواريخ دان بەپەيوەندىەكانى نىوان ئىبن عەلقەمى ھۆلاقتۇدا دەنىت، تەنانت لەو بارەيەو دەلئىت: ئىبن عەلقەمى ھانى ھۆلاقتۇدا چاوبىرپتە داگیرکردنى عىراق وكوشتنى خەلىفە. بەلام داواى لىكرد لەدوای گرتنى بەغدا بىكانە جىگىرى خۆى لەھوكم كردنى شارەكەدا. ھۆلاقتۇو بەلئىنەي پىداو لەپاش گرتنى بەغداش بەلئىنەكەي بردەسەر... ھەرەو ھا ھۆكارىكى تىرى پەيوەندى لەنتوان ھۆلاقتۇ وئىبن عەلقەمىدا برىتى بوو لەنوسراوى نەئىنى وئاردنى شاند وبازرگانى سىخوپ بۆلاى يەكتر ! .

دوايه مین ئاگادار کردنه وهی به رله داگیر کردن

- ئاگادار کردنه وه که ی هولا کو
بو خه لیف هه ی عه باسی
به رله ده ست پی کردنی شالا وه کان
وه لاهه که ی خه لیف هه ی عه باسی
ولیکچونیان له گه ل دوايه مین ئاگادار
کردنه وه ی سه دام حسین له لایه ن
ئه مریکا وه به رله وه ی هیرشه کانی
ئه مریکا بو داگیر کردنی عیراق ده ست
پی بکه ن.

10

دوايه مین ئاگادارکردنه وهی بهرله داگیرکردن

هۆلاکۆ له پاش ئه وهی دلتیایبووله وهی له هیزشه سه ربازیه که یه داسه رکه و تن به ده ست دینیت. په یامیکی ئاگادارکردنه وهی ئاراسته ی خهلیفه ی عه باسی کرد. ئه مه له دوا ی ئه وهی ئین عهلقه می به ته واوی دلتیای کرده وهی له وهی خهلیفه ی عه باسی ئاماده یه ملکه چی مه غۆل ببیت و سه ربان بۆ دابنه وینیت.

هه ندی له پاویژکاره کانی هۆلاکۆ ترسی ئه وه یان هه بوو توپه یی خودا دابه زیته سه ر سوپاکه یان ئه گه ر بیتو هۆلاکۆ خهلیفه ی عه باسی بکوژی، چونکه خهلیفه له وه چه ی پتفه مبه ری موسولمانه کان بوو.

له ناو سوپای هۆلاکۆدا هه ندی کهس هه بوو که موسولمان بوو و پله یشیان له ئاستی پاویژکاراندا بوو، وه کو (جوهینی و په شیده دین) ئه مان ده یانزانی خهلیفه ی عه باسی لای موسولمانان پله و پایه یه کی به رزی هه یه چونکه له وه چه ی پتفه مبه ره (د.خ). به لام ئه وه زیره دل په ش و نا پاکه ئه و ترسه ی هۆلاکۆی په وانه وه و هانیدا خهلیفه بکوژیت و هه چکام له خانه واده که ی به زیندوی نه مێلتته وه.

له مانگی په مه زانی سالی (٦٥٦هـ) دا هۆلاکۆ ئاگاداریه کی ئاراسته ی خهلیفه کردو تیایدا هاتبوو:

ئه وده مه ی فه تحی قه لاکانی کافرانمان کرد نامه مان بۆ ناردیت و داوا ی سه ربازمان لیکردیت بۆ هاوکاری، قۆش گوێرایه لیت نیشاند، به لام سه ربازه کانت نه نارد. نیشانه ی گوێرایه لیت ئه وه بوو سه ربازت بۆ هاوکاریمان بناردایه کاتی ئیمه به رتوه بووین بۆ سه رسته مکاره کان وه سنور ده رچه وه کان، که چی قۆ پاساوت هتیا به وه هه چ هاوکاریه کت نه کردین.

دهبى ئائىستى لەزارى خەلكىيەو ھەوالى ئەو ەت بەرگوى كەوتبى كەجىھان
 وجىھانىان لەسەردەستى سوپاى مەغۇلدا چىيان بەسەر ھاتوۋە، ھەرلەسەردەمى
 جەنگىزخانەو ە تاكونەمىڭ. ەك ئەوكارەساتانەى بەسەرىنەمالەكانى خواپىزم و
 پادشاكانى دىلمەوئەوانى ترىشداھات، كە ھەرھەمووشيان خاوەنى ھىزو تواناو
 دەستەلات بوون. بەلام ئىمە بەپشتىوانى ھىزى خوداى ھەربوى ھەمىشەيەو
 ئەو ەمان كرد.

دەروازەكانى بەغداش ھەرگىز داخراو نەبوون بەپوى ھىچكام لەو ھۆزانەدا
 ھەركامىكىان وىستىبىيان ھاتونەتە بەغداو كرديانەتە بىكەى خۆيان.
 ئىتر چۆن بەپوى ئىمەدا دادەخرىن كەخاوەنى ئەو ھەموو ھىزتواناو
 دەستەلاتەين؟!.

لەبەردا ئامۇڭگاريمان كرديت وئىستاش پىت دەلەين: خۆت دووربگرە لەپق
 ودرۇمنايەتى، ھەول مەدە خۆر بەقوپ پىس بكەيت!! چونكە تەنھا ھىلاكىت بۆ
 دەمىنەتەو...سەربارى ئەو ەش ھەرچى چوو، چوو!!.

ئىستاش ئەگەر خەلىفە كەسىكى گويپايەلە، بابفەر مويىت قەلاوشوراكانى شارەكەى
 بپوخىنەت و مەتەرىزەكان پىپكەتەو ەشارىدات بە دەستمانەو...تادەلەيت:
 جائەگەر ئەم فەرمانەمان جىبەجى بكات، ئىتر ئەركى ئىمە نىە دژايەتى بكەين،
 بەلكو دەولەت و سوپاو خەلكى خۆى بۆ دەگىرپەنەو. بەلام ئەگەر گوى بۆ ئەم
 ئامۇڭگارىە نەگىرەت و بەرەركەنى ھەلبرىت، ئەوا باسەربازەكانى ئامادەبكات
 وگورەپانى جەنگەكەيش ديارى بكات، باباش بزانى ئىمە ئامادەين بۆ پووبەپوو
 بوونەو ەى. ئەگەر دەتەوئى سەرى خۆت و خانەوادەكەت بپارىزىت، ئەوا بەگويچكەى
 زىرەكى وئەقل گوى بۆ ئامۇڭگارىەكەى مەن بگرە. ەگەرنا لەداھاتودا دەبىنم
 وىستى خودا چۆن دەبىت.) ەس

و ەلامى خەلىفەى عەباسى بۆ ئاگادار كەردنەو، بەلگەيە لەسەرنەو ەى نەيدەزانى
 چى لەدەورو بەرى دەگوزەرى. وايدەزانى گوزەكە بەدەستى خۆيەو ە ماو ە

هەروەكو سەردەمی باوکی سوپایەکی گەورەو ئامادە بۆجەنگی لەبەردەستدا. ئێبێن عەلقەمی ھانیدا بۆئەوێ ھێزو تواناشیان بدات لەکاتی وەلامدانەوێ ھۆلاکۆدا تاكو نەتوانی چاوی تێ بپێ. هەروەھا ئەو گومانەیشی لادروست کرد گوایە دەتوانی بەوشە ی زلی بێ ناوەرۆک ھۆلاکو بترسێ. بۆیە لەو لای ھۆلاکو داگوێ: ئەو ئەوگەنجە تازەپیاکەوتووی کە ئاوات تەمەن درێژێ... ئەو ئەو کەسە واکومان دەبات بەسەر جیھاندا سەرکەوتوو... ئەو ئەو کەسە بە دووپۆژ سەرکەوتن بایە ھەوابوێت ووادەزانێت ھەمیشە سەرکەوتنت قەدەرێکی بپار لێ دراو.

بۆچی داواي شتیكم لێدەکەیت کەلای من دەستت ناکەوێت؟ ئایا جەنابی(میر) نازانیت لەخۆرھەلاتەو تەخۆرناوا، لەپادشاخانەو تاكو چەقۆ تیزکەرەکان، بەپێرگەنجەو، ھەموو ئەوانە ی بپروایان بەخودا ھە یو کاریبە ئاینی ئیسلام دەکەن، ھەرھەموویان کۆیلە ی ئەم ولاتە و سەریازی من؟!.

ئەودەمە ی فەرمان ئەدەم بەکۆکردنەوێ شپێزەکان، ئەو دۆخە کە لەئێرانەو یەکلایی دەکەمەو و لەوێو دەچم بۆ ولاتی توران و ھەرکەسەو لەجێی شیاوی خۆیدا دادەنێمەو.

ئەوێ دەمێ ھەموو سەرزەوی پێدەبێت لەئاشوب و پشێوی و نیگەرانی، بەلام من بقی وکینە و دوژمنایەتیم ناوێت، نامەوێ خەلکی ئازاربدەم، لەپشتی بەپێکردنی سوپاکانی شەو نامەوێ وابکەم زمانی خەلکی بسوتێ ئەو ھەندەستایشم بکەن یان جانیوم پێ بدەن. بەتایبەت من لەگەڵ ھۆلاکو خاندا یەك دل و یەك زمانین!!... جا ئەگەر تۆش تۆوی خۆشەویستی دەچێنیت، ئێتر کارت چبە بەمەتەرێز و شورە ی پەعیەتەکانمەو؟.. بۆیە داوات لێدەکەم پێگە ی نەرم و نیانی بگرەبەر و بگەرێزەو بۆ خۆراسان، خۆ ئەگەر ھەر سوریت لەسەر شەپکردن. باش بزانە ھەزاران سوارچاک ھە یەو ھەرھەموویان ئامادەن بۆجەنگ) ھ.س.

ئەم ۋەلامەى خەلىفە بەلگەىە لەسەرئەۋەى بەھىچ جۆرى ئاگادارى ئەۋە نەبوۋە
لەدەۋرۋوبەرى چى دەگوزەرىت ۋەۋەزىرە ناپاکەكە ۋەدەست و پىتۋەندە ناپاکەكانى
ترى چ چالتيكان بۆ ھەلکەندۋە.

كتومت ۋەك ئەۋەى لەسالى(۲۰۰۲) دا پوويدا، كاتى ھۆلاكوى سەدەى بىست
ۋىەك(بۆشى كوپ) ويستى عىراق داگىرىكات و بۆئە ۋەبەستە ھەندى بەھانەى
پوچى ھىنايەۋە، ۋەك بەھانەى ھىمنايەتى و سياسى و ديموكراسى، ھەروەھا ۋاى
لەجىھان گەياند گوايە پزىمى دەستەلاتدارى عىراق چەكى كۆكۆزى ئەتۆمى و
ببولۆزى ھەيە ۋەپەشە لەجىھان دەكات. لەمىيانەىشدا ئاگاداركردەۋە
بەناۋيانگەكى ئاراستەى سەروكى پيشوى عىراق كرو ھەپەشەى لىكرود ھەمانى
پىدا عىراق چۆل بكات و بىدات بەدەست سوپاكەى ئەمەۋە. ۋەلامى پزىمى
دەستەلاتدارى عىراقىش ۋەك ئەۋە ۋەلامەى خەلىفەى عباسى ۋابو كەبۆ ھۆلاكوى
نارد.

ھۆلاكو تەۋاۋ دلىابوۋ لەۋەى خەلىفە ھىچ شتىكى نىۋە كەسىش گوپرايەلى نابت
نەلەناۋ پەغىتەكەى خۆيدا يان لەنىۋ دەستەلاتدارە موسولمانەكانى دراوسىيدا،
بەغداش سوپاى لەناۋ دانىە تاكو بەرگرى لەشوراكانى بكات. كەچى ۋەلامى خەلىفە
تەۋاۋ ساكارو بى ئەرزش بوۋ، ۋەكو ۋەلامەكانى(مەمەد سەحاف)ى ۋەزىرى
پاگەياندى عىراق. كاتى لەۋەلامەكانى(سەحاف) پادەمىم كەپاى گەياند سەربازانى
ئەمريكا لەسەر شورەكانى بەغدا قەتلۋەام دەكرىن ۋەئە ۋەھمەى بۆ سەدامى
سەركردەى دروستكرىد، كتومت ھەلۋىستەكانى ئىبن عەلقەمىم ۋەبىردا دىنىتەۋە.

ئەۋەبوۋ كاتى پۆۋوبوۋىۋە، ھىزەكانى ئەمريكا لەناۋ جەرگەى بەغداد بوۋن،
خراپەيان تىدا بلۆ دەكردەۋە ۋەھمو شتىكان دەدزى ۋەبى بەرىبەست خەلكيان
دەكوشت و سوپاى عىراقىش لەچاۋ تروكانىكدا تەفرو تۋانابوۋ.

پزىمى پيشوى عىراق، ھەمان پەفتارى خەلىفەى عباسى كرو لەبەرانبەر
ھۆلاكوۋدا، ۋەك چۆن خەلىفە پىشتى بەۋەزىرىكى ناپاك بەستبوۋ، سەروكى پيشوى

عیراقیش پشتی بهوه زیریکی ناپاک بهستبوو. نهوه بوو خلیفه کوژراو سهروکی
عیراقیش له سیداره درا. ئیبن عهلقه میش له دواى نهوهی هۆلاکو کردیه جیگری خوی
له بهغدا، چه ندسالتیک له سهه نازو نیعمه تی ناپاکیه که ی ژیا.. کوپه که ی سه حافیش
نیستا له ناو نازو نیعمه تدا ده ژى وهاوریکانی زنجیره ی ناپاکى له حوکمکردنی بهغدادا
له بری داگیرکاری نه مریکی، تهواو ده که ن.

ئای... چه نده نه مرق له دویتن ده چی!!

وه لاسی هۆلاکو بق خلیفه ی عه باسی سه ریپی وه په له بوو، تیایدا گوتبووی:
خودای هه میشه یی، جهنگیزخانی سه رخست وهه وو سه رزه وی له پۆژه لاتوه
تاكو پۆژئاوای دابه ئیمه. هه رکه سیش له گه ل ئیمه دا پی کردییت وگوپرایه لمان
بوپییت و دل و زمانی پاست بووین، پاره و سامان و ژن و مندالی هه ریینی خوی ده بن
وتوخنیان ناکه وین، هه رکه سیش بیر له ناکوکی ومله جه پی بکاته وه هیچ سویدک
نابینیت... وادیاره تق به هو ی خوشه ویستی مال ودهسته لات ودهوله ته نادیار. که ته وه
بایی هه وا بویت، به جو ری ئامۆزگاری چاکه ی ئامۆزگاریکه ران کار لی ناکه ن!!
گوچکه کانت ئاخراون وقسه ی نه وانه نابییستیت که دلایان بۆت ده سوتی. له پگی
باوایپیرانت لاتداوه. بۆیه ده بی ئاماده بییت بۆ جهنگ....

ئینجا هۆلاکو به وانه ی ده وروبه ریشی گوت:

دیاره ویستی خودا سه بارهت به و تاقمه شتیکی تره، بۆیه نه و جوړه وهه
ونه ندیشه یی خستۆته ناویانه وه.

هۆلاکو سه رسام بووله وه لاهه که ی خلیفه و دلنیا بویه وه له وه ی خلیفه هیچ
زانیا ری که نیه سه بارهت به بارودۆخی په عیهت وولات و ده وروبه ری، چونکه ده ست
ویپۆه ندی خراب هه رچی شته لییان شار دۆته وه.

له پاستیدا ده ست ویپۆه ندی خراب، غه زه بی خوایه بۆ ده سه ته لاتدار،
به پیچه وانه شه وه ده ست ویپۆه ندی باش و دانا، نیعمه تی خوایه، وه ک نه بی سه عیدی
خودری له پیغه مبه ری خواوه (د.خ) بۆمان ده گیزیتته وه که پیغه مبه ری (د.خ)

فەرموئەتی: (ھەرخەلیفە یەك دەستەلاتی وەرگرت دووجۆرە دەست و پێوەندی دەبن: یەکیان فەرمانی چاکەیی پێدەكەن و ھانی دەدەن بۆچاکیە کاری، ئەویتریان فەرمانی خراپەیی پێدەكەن و ھانی دەدەن بۆ خراپە کاری، ھەرگە سەیش لە وناوەدا پارێزراو بن، ئەو یەكە خەدا دەپارێزێت) بوخاری لەسەحیحەكەیدا گێڕاویەتیەو. لە راستیدا ئەو یەكە ئێبن عەلقەمی كەردی، لەدایكبووی ئەوچەركەساتە نەبوو، بەلكو بەھۆی ماوەی دووردرێژی مانەو یەك بوو لەپۆستی وەزارەتدا.

ئەدی ئەو چوار دەسائ بەرلەو یەك مەغولەكان بێنە ئەم ناوچە یە وەزیر بوو لەسالی (٦٤٢-٦٥٦ك). بۆیە كاتێكیش ھەلی لەناو بردنی خەلیفە یەك دەست كەوت، سەلی نەكەردەو لەوكارە، بۆئەو یەك بواری بۆسازێت ولەجێگەكەیدا دابنیشێت. بۆئەواو كەردنی زنجیرە یەك ناپاکیەكە یەك، ئێبن عەلقەمی داوای لەخەلیفە كەرد مال و سامان وەك خەلات بۆ ھۆلاكۆ بێنێت و داوای لێبووردنی لێ بكات سەبارەت بەو داواکاریە یەك لەنامەكە یەك پێشویدا نوسیبووی.

خەلیفە بەقسە یەك ئێبن عەلقەمی كەردو بێنێكی ژۆر خەلاتی بۆ ھۆلاكۆ نارد، ئەمە وێرایی ناپەزایەتی ھەندێك لەو زێرەكانی تری لەو پابوڵچون و پابوڵە ناپەسەندە یەك ئێبن ئێبن عەلقەمی. بەلام خەلیفە بەقسە یەك نەكەردن و خەدا چاوی كوێر كەرد و ئەقڵی لێ سەندەو، شەیتان بەسەریدا زال بوو بەئارەزووی خۆی یاری پێ كەرد، خەداش ئەوكارە یەك كەدەبوو بەكرایە.

ھەرچەندە خەلیفە خەلات و دیاری نارد بۆ ھۆلاكۆ ونامە یەكی پۆزیشیی بۆ ناردو تیایدا گوتبووی:

ئەگەر لە دەستەلاتیشدا نەبن، دەبن لەشارەزایان بێرسیت كە ھەرگەس بێنەمالە یەك عەباسی وشاری بەغدا یەك (دارولسەلام-خانە یەك ناشتی) كەردبێتە ئامانج. سەرەنجام یەكی خراپی بوو... بێناغە یەك ئەم مالە ژۆرپتەو و ھەرواش دەمێنێتەو تەكو قیامەت.

بەلام وەزیرەكە ھۆلاكۆی لەو تێگە یەك ئەمە ھەزەری عەباس ھیچ ئەرزیشیان لەئیسلامدا نیە و ترسیان نیە. تەنانت زیاتر چاوی ھۆلاكۆی بێرە خەلیفە كاتێ

گوتى: (پېژشاريک له ئاسن وشوره دروست بکەو قوللەى پۆلاين بکەبە ئاسماندا، سوپايەك له جندۆکە وشەيتانەکان کۆبکەرەو بەرەو پووم بى بۆئابلۆقەدان و پووبە پووبوونەو، بەلام باش بزانە ئەگەر لە ئاسمانيشدا بيت دات ئەگرم وتورت ئەدەمە ناو قورگى شيرەکانەو) جامع التواريخ .ه.س.

بەوجۆرە ھۆلاکۆر جەنگى پاگەياندن و پېوپاگەندەى لەنتوان خۆى وخەليفەى عەباسىدا کۆتايى پى ھىتا وخۆى ئامادەکرد بۆ داگيرکردنى بەغدا. بەسوپايەكى ھىندە زەبەلاحەو کەھەرگىز لەتواناي خەليفەدا نەبوو بەرەنگارى بيبێتەو.

داگیر کردنی به غداد (هه ره سی به غداد)

- باسی چۆنیتی گرتنی به غداو
کوژرانی خه لیفه ی عه باسی و نه ندامانی
بنه مائه که ی وخه ئکی به غدا.

- لیگ چونی داگیر کردنی به غدا
له سه ره ده می هو لا کو دا، له گه ل
داگیر کردنی به غدا له سه ره ده می مه غوله
ئه مریکیه کاندایه پرووی به رواره کان و
نیه ت و کرداره کانه وه.

- باسی هه ندی له پوا له ته کانی
سه رش وۆری و سه و کایه تی
وخو به ده سه ته وه دانی هه ندی
له ده سه ته لاتدارانی موسو لمان له دوای
داگیر کردنی به غدا له سالی (٦٥٦ ک) دا.

باسی چۆنیتی داگیرکردنی به‌غدا و کوژرانی خەلیفە ی عەباسی و ئەندامانی بنەماڵە کە ی و خە ئکی به‌غدا

سوپاکانی مەغۆل بە سەرکردایەتی (هۆلاکۆ) کۆبوونە وە و ئابلقە ی شورەکانی به‌غدادیاندا... سەرکردە ی سوپای خەلیفە کە سێک بوو بە ناوی (دەولەتدار) ئەویش سوپاکانی خۆی لە نێوان (بە عقوبە و باجسری) دا کۆکرد بویە وە کاتێ بیستیان سوپاکانی مەغۆل کە شتوونە تە ئەو بەری دیجلە، لە پووبارە کە پەڕینە وە و جەنگێکی خۆیناوی قورس و کە مەرشکێن لە سنووری (ئەنبار) کتومت لە ناوچە ی (کۆشکی مەنسور) لە دووری نۆمیل لە به‌غدا، لە نێوان سوپاکانی مەغۆل و سوپای خەلیفە دا پوویدا. ئەم پووداوە لە مانگی (موحە پەم/ ٦٥٦ ک- ١٢٥٨ ز) دەستی پێکرد...

لە و پووداوە دا سوپای خەلیفە تێکشکا و ژمارە ی کوژراوەکانی گەیشته دوانزە هەزار سەریان، ئەوانە ییشی لە کوشتن پزگاریان بوو لە ئاودا خنکان، چونکە مەغۆلەکان یە کێک لە بەنداوەکانی سەر پووباری دیجلەیان پوو خاند و هەموو دەشتایی و بیابانەکانی ناوچە کەیان لە ئاودا نقوم کرد.

لە ئەنجامی ئەو شکستە دا، سەرکردە ی سوپاکانی خەلیفە و ئەوانە ی لە گەڵیدا بوون پایانکرد بۆ به‌غدا و ئەوانی تریش بە شارەکانی تری عێراقدا پڕش و بڵاو بوونە وە.

پۆژی (٢٢/ موحە پەم/ ٦٥٦ ک) مەغۆلەکان هێرشێکی بەرفراوانی گەورەیان کردە سەر شورەکانی به‌غدا و هەموو شورەکانیان پوخواندو بەرەنگاریش هەرسە ی هێناو شارە کە هیچ جۆرە ئاسە واریکی بەرەنگاری تیدا نە مایە وە. خەلیفە پە یامێکی نارد بۆ هۆلاکۆ تا کو ئاگاداری بکاتە وە لە وە ی ئامادە یە خۆی بدات بە دەستە وە. هۆلاکۆ لە وە لامی ئەو پە یامە دا گوتی: ئێمە کاتێ ئەو هەلۆیستە مان لێدا واکرد

كه له بهردهم دهروازهكاني ههمه دان دا بووين، بهلام ئيستا له بهردهم دهروازهكاني بهغدادين، تازه ئاژاوه كه بهرپابوه.

پۆڤى ههينى (٢٦/موحه پهم/٦٥٦ك) كۆتا قوللهى بهغدا كه برىتى بوو له (قوللهى عهجهمى) ههرهسى ههنا، ئيتىر مهغۆلهكان وهكو زريان هاتنه ناوبهغدادوه. پۆڤى دووشه ممهى دواتر، شارى بهغدا به تهواوى كهوتنه ژيژر پكئيفى مهغۆلهكانه وه به ئاره زووى خۆيان ته راتئيان تيدا ده كرد.

ژۆرئك له ميژنوسهكان باسى ئه وه ههره سهى بهغداو كوژراني خهليفه يان كردوه، ئيمه ئامازه به وياسه دهدين كه (ئيبى كه سىر) له كتيپه كيدا (البدايه والنهائيه) ده يگيرته وه و ده لئيت: كه سالى ٦٥٦ ده ستي پيكرده، سه رياهه كاني ته تاره به پيشه نكايه تى ئه و دووميره هه ليان كوتايه سر بهغدا كه كه وتبون به پيشى له شكره كاني هۆلاكوخاني سولتاني ته تاره وه. ئينجا كۆمهكى دهسته لائدارى موسليشيان پي گهيشته كه ديارى وخه لائى تيدا بوو، هه موو ئه وانهش له ترسى ته تاره كان بوو، به وسازشه خۆى له ته تاره كان ده پاراست، خودا، دزيويان بكات.

ئوه بو به غداديان داپۆشى وچه ندين مه نجه نيق و به ردها ويزيان تيدا دانا، له كاتيكدائه و ئاميرانه هيج له قه ده رى خواى گه و ره ناگيرنه وه. وهك له فهرموده يه كدا هاتوه: (ورىايى وبه ئاگايى به ربه قه ده رناگرئ) هه روه ها خوداش ده فهرمئ: (به ريارو واده كاني خودا كه هاتن دوا ناخرئ).

هه روه ها خودا ده فهرمئ: (ان الله لا يغير ما بقوم متى يغيروا ما بانفسهم واذا اراد الله بقوم سوء افلا مرد له و ما لهم من دونه من وال).

ته تاره كان له ده وري مالى خهليفه كۆبون وه وتيربارانيان ده كرد، له هه موو لايه كه وه تيريان بۆده هاويشت، ته نانه ت يه كك له و كه نيزه كانه ي له به رده ستي خهليفه دا خه ريكي سه ما كردن و دلخۆشكردى خهليفه بوو، تيريكى به ركه وت. ئه و كه نيزه كه ناوى (عه ره فه) بوو، له كاتى سه ما كردنيدا بۆخه ليفه تيرئك له په نجه ره كانه وه هات وليداو له به رده ستي خهليفه دا كوشتى.

خەلیفە لەو ڕۆژداوە زۆر ترساویەست بوو، داوای کرد ئەوتیرە ی بۆ بینن کە بەرکەنیزە کەسێ کەوت، کاتێ بۆیان هێنا، سەیری کرد لێی نوسراوە: ئەگەر خودا بیهوێ قەزاوقە دەری خۆی جێبەجێ بکات، خاوەن ئەقلەکان ئەقلیان لە دەست ئەدەن.

لە ئەنجامدا خەلیفە فەرمانیدا پاسەوانی زیاتر لە خانەیی خەلیفە بکێت و مەتەرێزی زیاتر بۆمالی خەلیفە ئی بدری.

هاتنی ھۆلاکۆ بۆ ناویەغدا (بەسەرکردایەتی دووسەد ھەزار جەنگاوەر) لە دوانزە ی مانگی موخەرەمی ئەوسالە دا بوو. ئەو زۆر پقی لە خەلیفە بوو بە ھۆی ئەو ی بە قەدەری خوا لە نێوانیاندا ڕوویدا بوو. ئەویش ئەو بوو کاتێ ھۆلاکۆ یە کەمجار لە ھەمەدان دەرکەوت و نیاز ی بوو بەرەو عێراق بکشی، ئێین عەلقەمی وەزیر خەلیفە ی ھاندا تا کو دیاری و خەلات بۆ ھۆلاکۆ بنێرت، تا کو ھۆلاکۆ لابدات لە و ئامانجە ی بەرانبەر ولاتە کەسێ ھە یەتی. خەلیفە دویدارە بچو کە کەسێ خۆی سەر شوێ کرد کاتێ پێیان گوت: ئەو کابرایە دە یەوێ بە و ھەموو پارە و پو لە ی دە ی نێرت پادشای تە تار دروست بکات.

بۆ یە داوایان لێ کرد شتیکی کەم بنێرت، خەلیفە ھە ندی دیاری نارد کە ھۆلاکۆ بە لایە وە کەم و بێ ئەرزش بوو. لە ئەنجامدا ھۆلاکۆ داوای لە خەلیفە کرد دویدارە کەسێ و سلێمان شای بۆ بنێرت، بە لام بۆی نە ناردن و ھیچ گوێشیان بە قسە کەسێ ھۆلاکۆ نە دا تا کو گەشتنی سوپای مە غۆل بۆ بە غدا نزیک کە و تە وە.

بە خۆی و سەربازە زۆرە زە وە ندو کافرو ستەم کارود لێرە شە کانی وە گە یشتنە بە غدا، بە و سەربازانە وە کە نە بڕوایان بە خودا ھە یە و نە بە پۆزی داوای، دە و رو بەری بە غدا یان گرت لە ھەردوولای خۆر ئاواو خۆ ھە لات یە وە.

سوپای بە غدا لە و پە پێ کەسێ و لاوازو سەر شوێ پیدابوو، ژمارە ی نە گە شتە دە ھە زار سوار، ئە وانیش پاشماو ی سوپاکە بوون. چونکە پێ شتر مووچە ی زۆر یە یان بڕابوو، وایان ئی ھاتبوو لە بازارە کاندایان دە کرد.

خالىيان ئەۋەندە شىپىزىيۇ، ھۆزاتقانان ھەلبەستىيان بۇلاۋاندنەۋەى ئىسلام و كپوزانەۋە بۇئەۋسەربازانە ھۆنىبويەۋە... ھەموو ئەۋ بارودۇخەش بەھۆى بىروپاكانى ئىيىن عەلقەمىيەۋە بوو... سالتىك پىشتر جەنگىكى گەرە لەنىۋان لايەنگرانى عەلقەمى وسوننەكاندا پويىداۋ بەرى كەرخ تالانكرا، تەناتە مالى خزمەنزىكەكانى ئىيىن عەلقەمىش دەربازنەبوون. ئەۋىش بەۋە زۇر رقى ھەستا، ۋاى لىكرىد گۆبەنىك بۇئىسلام ۋەھلى ئىسلام بىنئەۋە، لەنەجامدا ئەۋكارەساتە گەرەيەى بەسەر بەغدادا ھىناكە نەھاتبوو.

لەبەرئەۋە يەكەم كەس پۇشتەلاى ھۆلاڭز ئەۋكارايەبوو. خۆى ۋاوپى ۋەدەست وپتەۋەندەكانى پۇشتەلاى سولتان ھۆلاڭزى نەفرەتى و لەگەلىدا كۆبۈنەۋە. كە گەرپايەۋە ھاتەۋە بۇلاى خەلىفە ۋەفرمانى پىكرىد بچىت بۇلاى ھۆلاڭز لەبەردەستىدا رابوہستى تاكو پىك بىن لەسەر ئەۋەى نىۋەى داھاتى عىراق بوئەۋان بىت و نىۋەگەى ترى بگەرپتەۋە بۇخەلىفە. خەلىفە بەخۆى ۋەھوت سەد كەس لەدادوہرو شەرەنسانەكان ومىرەكان وپناۋەگەرەكانى دەۋلەتەۋە بەرەۋلاى ھۆلاڭز چوون، كاتى گەيشتە نزيك بارەگاي ھۆلاڭز، پاسەۋانەكان پىيان لىگرتن ۋەنەھا بواريان بەخەفدەكەسدا بچنەپىشەۋە.

خەلىفە ۋەۋ خەفدەكەسە نەبىت، ئەۋانى تر لەسەر ئەسپەكانىيان داگىران ۋىكەمجار تالانىان كىردن ۋەۋاجارىش ھەرەھەمويانىان كوشت!!.

خەلىفەيان ھىناۋ لەبەردەستى ھۆلاڭزدا پايان ۋەستاندو گەلى پرسىيارى لىكرىد. دەلتىن: خەلىفە لەبەر ئەۋكارەساتەى كەبەچاۋى خۆى بىنىبويى بەتەۋاۋى شلەزابوو، قسەكانى بچىچىرپوون.

خەلىفە بەھاورپىيەتى خواجه نەسرەدىنى توسى ۋىيىن عەلقەمى ۋچەندەكەسىكى تر لەزىرچاۋدىرى ۋىكىفى مەغۇلەكاندا گەرپايەۋە بۇ بەغدا.. لەخانەى خەلافت بىرىكى زۇر ئالتون وزىرو خشل ۋجەۋاھىرى ئامادەكرىد! كەچى ئەۋدوۋپوۋانە زىربەزىر داۋايان لەھۆلاڭز كىردبوو لەگەلى خەلىفەدا پى نەكەۋىت!.

وہ زیرگوتی: لہکے یوہ پیکہ وئتی نیواونیو کراوہ، لہکاتیکدا ئو پیکہ وئتنہ سالتیک
یان دووسال زیاتر دریژہ ناکیشیت؟! وھموو مہسەلەکان دەگەرئینەوہ دۆخی
پیشویان. بۆیە واباشترە کوشتنی خەلیفە ی لاپەسەندبکەن.

ئوہ بووکاتئ خەلیفە گەرپایەوہ. ھۆلاکو فەرمانی کوشتنی دەرکردبوو.
ھەندیک دەلئین: ئیبن عەلقەمی وئەسرەدینی توسی داوای کوشتنی خەلیفە یان
کرد.

ئەسرەدین لەلای ھۆلاکو بوو، لەوکاتەوہ کە قەلاکانی ئیسماعیلیە ی داگیرکرد
ئەوپیایەوہ خەریکی خەزمەتکردنی مەغۆل بوو. لەبەریشدا وەزیری (خۆری خۆرەکان)
باوکی خۆری خۆرەکان بوو. ھەریۆیە ھۆلاکویش ئو کابرایە ی وەکو وەزیری پاویژکار
لای خۆی دانا.

ھەرچۆن بێ ھۆلاکو بپاریدا خەلیفە بکوژیت بەلام لەو ھەنگاوەش دەترسا،
وہ زیرەکی ئەوترسە ی لەسەر کەمکردەوہ وئەوہ بوو خەلیفە یان خستە ناو جەوالتیک
وہ پیلە قە کوشتیان، تاکو دلتۆپی لەخوینەکی نەکەوئیتە سەر زەوی.
دەترسان لەوہ ی تۆلە ی خوینەکی بکریئەوہ، ھەریۆیە ھەندیک دەلئین:
خنکا... ھەندیکی تردەلئین لەئاودا تقوم بوو... خوداش زانائەوہ.

ئیدی تاوان وگوناھ ی ئەویش وھموو ئو شیخ وزانائو دادوہرو پیایە بەرزانیان
کەوتە ئەستۆکە لەگەڵیدا کوژران.

بەلام ھەموو ئەوانە یان کوشت کە توانایان بەسەریاندا ھەبوو، لەژن وپیایو وکوپو
کچ وگەنج وپیر. خەلکیکی زۆریش خۆیان خزانە ناو بیرو سەرداب وچالوہکان
وژیرزەمبەکان و بەدریژایی چەندین پۆژتیایدا مانەوہ.

جاری وادەبوو کۆمەلتیک دەچونە ناو خانویەکەوہو لەترساندا دەرگایان
لەسەرخۆیان دادەخست، بەلام تەتارەکان دەھاتن دەرگاکیان دەکردەوہ یان
بەشکاندن یاخود بەسوتاندن، سەربازەکانی مەغۆل بۆیان دەھاتنە ژورەوہ ئەوانیش
پایاندەکرد بۆ بەرزترین شوینی خانوہکە، بەلام سەربازەکان لەسەربانی خانوہکاندا

یهك بهیهك دهیانكوشتن...كارگه یشته شهوی جوگه لهی خوین ههستا(انا لله وانا الیه راجعون).

له مزگوت و په رستگاكانیشدا هه مان كوشتارگه دانرا، هیچ كهس له دهه ستیان ده ربازنه بوو جگه له وانهی ناسراون به (ئه هلی زیمه) هه روه ها ئه وانهش كه په نایان برده بهر مالی ئین عهلقه می وه ندیک له و بازگانانهش كه توانیبویان پاره یه کی زۆږدهن بۆ دهه ستخستنی ئه مان) البدایه والنهایه، پوداوه کانی سالی(٦٥٦ک).

له پاش شهوی به غدا ماوه یك شای شاران بوو، وای لیتهات وهك وئیرانه یهك دههاته بهرچاو كه ژماره یه کی زۆر كه م خه لکی تئداما بویه وه، ئه وانیش له نئو ترس و دوو دلی و سه رشو پیدا ده ژیان... بهرله و بهر وارهش وهك گوتمان ئین عهلقه می وه زیر، كوژشی ده کرد بۆ كه مکردنه وهی ژماره ی سه ربازه كان و كوژاندنه وهی ناویان له دیواندا.

هه ربویه له كوژا پۆژه کانی مسته نسه ردا ژماره یان گه یشت بویه سه دهه زار، ئی ئه و ژماره یه ئه و میرانه یشی ده گرت وه كه وهكو پادشا لوتبه رزه و سته مكاره كان ده ژیان. كه چی ئه و هه ربه رده وام بوو له سه ره و ئلی كه مکردنه وه یان تاكو ژماره یانی گه یانده دهه هه زار كهس، دواچار نامه ی بۆ مه غۆله كان نوسی و ته ماحی داگیر کردنی ولاته كه ی خسته به رده میان، ئه و ئه ركه یشی بۆ سوک کردن، پاستی بارودوخه كه ی بۆ پوون کردنه وه و لاوازیه کانی پیاوانی سوپای بۆناشكر اکر دن. خه لکی جیاوازان له مه زنده کردنی ژماره ی كوژراوانی موسولمان له به غدا، هه ندیک ده لئین هه شت سه دهه زار پوون وه ندیک ده لئین هه زار هه زاو هه شت سه دهه زار پوون. هه روه ها هه ندیکی دیکه ده لئین ژماره ی كوژراوه كان گه شتوته دووهه زار هه زار(دوو ملیۆن) كهس، كه واته (انا لله وانا الیه راجعون ولاحول ولاقوه الا بالله) ه. س.

سوپا کانی مه غۆل له سه ره تای موچه په مدا هاتنه ناویه غداوه، له و پۆژه وه هاتنه ناو شاره وه تاكوچل دانه پۆژی په بهق شمشیره کانیان له کار دا بوو بۆقه تلوعامی خه لکی به غدا. له گه ل خه لیفه دا کوپه گه وره كه یشی كوژرا كه ناوی(ئه بو عه باس

مۆلاکۆ لەمانگی (جومادی یەکەم/ ٦٥٦ک) بەغدای بەرەو بنگەیی دەستەلاتەکی
 بەجێ هێشت.... کاروباری سوپای سپاردە میر (عەلی بەهادر) و (ئەبن عەلقەمی)
 وەزیر، بەلام خودا مۆلەتی نەدا. بەلکۆ لەکۆتایی (جومادی دووەم) ی هەمان سالدا
 لەتەمەنی شەست و سێ سالییدا بەغەم و پەژارەو ناسۆرەو (مرد) البدایە
 والنهایە، ج ١٢- ه. س.

لیکچونی داگیرکردنی به غذا له سهردهمی هولاکودا، له گهل داگیرکردنی به غذا له سهردهمی مه غوله نه مریکیه کاندای، له پرووی به رواره کان ونیه ت وکرداره کانه وه

گومانی تیدانیه میژوی مرقایه تی به شتواری جیاجیا خوی دووباره ده کاته وه،
 به لام نۆرجار له پرووی نیه ت وکردارو به رواره کانه وه هه لۆیسته میژوییه کان ویک
 ده چن.

ئیمه باسمان له هه ندی پو له تی نه و پیکچونه کرد له کردارونی ته کانی مه غولدا
 هه رله وساتانه وه که له سهردهمی جهنگیزخاندای بۆ داگیرکردنی جیهان به خۆکه وتن،
 تاکو ده ولته که یان له پاش یه که سه ده، له سهردهستی موسولمانه کان ومیسریه کاندای
 به سه رۆکایه تی مه مالیک وپادشاکه یان (قه تن) کۆتایی هات.

کتیبه کانی میژوو، هه روه ها میژوونوسه کانی ش باسی هه لمه ته کانی داگیرکاری
 مه غولیان بۆ کردوین که چ کاولکاریه کیان له گهل خۆیاندای هیناوه. به لام ئیمه ده بینین
 نه مریکیه داگیرکه ره کان پکابه ری نه وان ده که ن وشانیان داوه له شانیه مه غوله کان،
 که له جهنگی جیهانی دووه مدا به چه کی کۆکۆرو بۆمی نه تۆمی شالاویان برده سه ر
 هیرۆوشیماو ناکازاکی، هه روه ها له پێی نه وه موو کوشت وکوشتارو کاولکاریه دا که له
 سالی (۲۰۰۳) وه له عێراقدا نه نجامی ده ده ن.

به گوێره ی (پۆمیل)ی میژوونوسی پۆژئاوایی، مه غوله کان له میانیه ی داگیرکردن
 وحوکمکردنی جیهانه وه (۳۰۰ ملیۆن) مرقایان له ناو برد، به جۆری ژماره ی دانیشتیوانی
 ولاتی چین له ماوه ی په نجا سالی حوکمی مه غولدا که م بویه وه بۆنیوه. چونکه
 ژماره ی دانیشتیوانی نه و ولاته له سالی (۱۲۷۹) دا ژماره یان دابه زیوو بۆ (۶۰ ملیۆن)
 که س!!.

ههروهه (دبقيدي ديکۆل) له کتێبه کهیدا (مهغۆل، سهرداره کانی جهنگ و توقاندن و قهرکردن) باس له وه دهکات که نيوه ی تهواوی خه لکی پوسيا له نه نجامی شالاوه کانی مهغۆلدا له ناوچوون... ههروهه ها خه لکی (ههنگاریا) که بهرله شالاوه کانی مهغۆل (۲) ملیۆن کهس بوون، نيوه ی تهواویان له ناوچوون.

بهختی موسوڵمانه کان به دهستی مهغۆله کانه وه له شانسێ چینییه کان باشتربه بوو، به لکو زۆر له وان خراپتر بوو. چونکه مهغۆله کان له کاتی داگیرکردنی ولاتی موسوڵماندا قهرکردنی گشتگیری موسوڵمانیان پێپه و کرد. به جۆرێ کاتی شارێکیان داگیر ده کرد و خه لکه که یان ده کوشت، ئینجا پاش ماوه یه ک ده گه رانه وه بۆ نه وشاره تاکو نه و تاک و ته را خه لکه ش بکوژن که له یه که مجاردا توانیبویان هه لبێن و خۆیان له کوشتن پرگاریکه ن.

له به غدا نه وه پوویدا، وه ک ئاماژه مان پێدا، خه لکی بۆ ده ربازکردنی گیانی خۆیان په نایان برده بهرگۆپستانه کان، ته نانه ت خۆیان خسته ناوگۆپه کانه وه، به لام کاتی هاتنه ده ره وه وه کو شیتیان ل هاتبوو که کۆکی هه چ جۆره شتیکیان پێوه نه ما بوو. جگه له وه ش لیکچونیک هه یه له بهراره کانداله نیوان داگیرکردنه که ی ته تار و داگیرکردنه که ی بۆشی کورپاله سالی (۲۰۰۳) دا... وه ک له م چه ند پێوه دا ئاماژه به و لیکچونانه ده ده یین:

مهغۆله کان له ناوه راستی مانگی موحه پهمی سالی (۶۵۶ک) دا ده ستیان به هێرشکردنه سه ر به غدا و گه مارۆدانی شاره که کردو له سه ره تا کانی مانگی سه فه ری هه مان سالدا توانییان بچه ناوشاره که وه.

به هه مان شێوه له ناوه راستی مانگی موحه پهمدا هێرشه کانی بۆش بۆ سه ر به غدا ده ستی پێکردو له حه وتی مانگی سه فه ری هه مان سالدا سوپای ئه مریکا چوه ناوشاری به غدا وه. ماوه ی گه مارۆدانی شاری به غدا وه هێرشکردنه سه ر شوره کانی له سه رده می مهغۆل و له سه رده می ئه مریکه کانی شدا ته نها (۲۱) پۆژیوو.

مه غۆله كان له دواى ههرهسى به رهنگارىه كانى ناوشار له پۆژى چوارشه ممه دا چونه ناوشاره كه وه. ئه مريكه كانيش له پۆژى چوارشه ممه دا چونه ناو به غداوه !! .

مه غۆله كان له دواى داگير كردنى به غدا، به رهو شام و فلهستين پيشه و بيان كرد، ويستيان ميسريش داگير بكن. به لام له پاش دووسال له گرتنى به غدا له سالى (٦٥٨ك) دا له جهنگى (عين جالوت) دا له ولاتى شام كۆتاييان پى هات.

ئه مريكه كانيش له دواى داگير كردنى به غدا، هه و لاياندا سوريا داگير بكن و بۆنه و مه به سته چه ندين پاساويان ده هتايه وه. به لام خودا ئه وه لهى بۆ پيكنه خستن، ئه گه رچى ئيستاشى له سه ر بى ئه مريكه كان هه ول بۆنه و مه به سته ده دن، به تاييه ت كاتى توانييان به هۆى جوله كه دار ده سته كانيه وه لوبنان و فلهستين ويران بكن.

پوو كاريكى ترى ئه و ليكچونه، برىتية له وهى مه غۆله كان كاتى ويستيان ولاتانى جيهانى ئيسلامى داگير بكن، يه كه مجار هه ستان به داگير كردنى ئيمپراتۆريه تى خوا رزميه كان كه ولاتانى پاكستان و ئه فغانستان وه ندى له ولاتانى باشورى پوسىاى كۆنى له خۆ ده گرت.

مه غۆله ئه مريكه كانيش هه روايان كرد، ئه وه بوو دىتمان ئه فغانستانيان داگير كرد و پيشتريش ده ستيان به سه ر پاكستاندا گرت له پى كۆ ده تا يه كه وه كه كا براهه كى به كرنگير او پى هه ستا. هه روه ها بۆشى باوكيش توانى حوكم له پوسىا بپوخى نى و يه كى تى سۆ فيه ت هه لبو هه شى نى ته وه.

كه واته له هه ردوو حال ته كه دا، داگير كردنى ئه فغانستان كه و تۆ ته پيشى داگير كردنى به غداوه.

هه رچى نيازه كانه، دياره هه ميشه برىتين له كۆن ترۆ لكر دى سامانه كانى ولات. بۆشى كورپو ئه مريكه كان ويستيان ده ست به سه ر سامانه كانى عىراق و چاله كانى پترۆ لدا بگرن. ئه مه وى پاي تۆ له كردنه وه له عىراق بۆ به رژه وه ندى جوله كه زايۆ نى سه تيه كان. بۆشى كورپو له كاتى كدا عه زمى جه زم كرد بۆ داگير كردنى عىراق

ئەونىازەى ئاشكراركرد، ئەو ەبوو سەرۆكى عىراقى بە (بەخت نەسرى بابلى) ناوژەد
 كرد. ئەوپادشاىەى كە بەرلەزاین دەولەتى ئیسرائیلی داگیركردو ەموو جولەكەكانى
 بەدیل گرت وبردنى بۆ ولاتەكەى خۆى). بۆ زانیارى زیاتر ئەم كەتیبانەمان
 بخوینەرەو: (نهایة العالم واشراط الساعة) ەروەها (السيناريو القادم وسلسلة
 الحكومة الخفية الماسونية).

ەروەها لىكچونىكى تىرئەو ەى ەۆلاكو ەئیزەكانى ەستان بەسەرپىنى خەلگى
 بەغداو لەو ميانەىەدا ملیۆنىك یان دوو ملیۆن كەسیان كوشت. بۆش
 وسەربازەكانىشى تائىستا لەیەك ملیۆن كەس زیاتریان كوشتو ەو چوار ملیۆنى
 تىرشیان ئاوارە و دەریە دەركردو ە.

وێپای ئەو ەش سوپای مەغول بەراورد نەئەكرا بەسوپا لاواژەكەى خەلیفە.
 ئەوسوپایەى كە لەیەكەم بەرەوپووبو ەو ەى مەغولەكاندا تىك شكاو تەفروتونا بوو.
 تائەو پادەىەى ەانى ەۆلاكویدا سوپاكەى خۆى بەتەفروتوناكەرىكى بۆ شومارى
 ەك مئۆلە پێناسەبكات.... بەرلەو ەى سوپاكانىشى بنیۆیتە ناوشارەو ە،
 شارەكەى بەمەنجهنىق بۆمباران كرد. بۆشیش بەرلەو ەى بچیتەناو بەغداو ە،
 شارەكەى بەبۆمبە ەرە پێشكەوتو ەكان بۆردومان كرد.

هاوپەیمانى كردنى ەۆلاكو لەگەل ەندى لەموسولمانە ناپاكەكاندا لەسەرویانەو ە
 ئیبن عەلقەمى ەزیر ەندى سەركرەدى تىركتومت ەك بۆش كاتى ھاوپەیمانى
 گریدا لەگەل بەكرىگىراو ەكانى ئۆپۆزسىۆنى عىراقى لەدەرەو ەو لەناو ەو ەروەها
 گریدانى پێكەوتنى نەینى لەگەل ەندى لەسەركرەدە عىراقیەكان و ەزیرەكان، ەكو
 ەزیرى پاگەیاندى عىراق مەمەد سەحاف.

ەۆلاكو بەشیۆەىكى زۆر ترسناك و درپدانە خەلیفەى لەسیدارەدا، ئەو
 لەسیدارەدانە لەیادەو ەرى مئۆودا ناسپۆیتەو ە. ئەو ەبوو خەلیفەى خستەناو
 جەوالىكەو ە و فەرمانى دابەسەربازەكانى بەپیلەقە لىى بدەن تاكو دەكوژیت.
 مادەم لەنۆو جەوالىشدا بىت ئیتر خوینەكەى ناكەو یتە سەرزەو ەى. ەندىك دەلین

له دواى ئه وهى خستيه ناوچه واله كه له بهر پيى ئه سپه كاندا داينا تاكو له ژيرسمى
ئه سپه كاندا پليشايه وه وگيانى له ده ستدا.

هه ندىكى ترده لئين خنكانديان. ئه مريكيه كانيش له گه ل سه روكى عيراق (سه دام
حسين) دا هه روايان كرد. كاتى له پيشينه يه كى ميژويداو له بهر به يانى جه زنى
قورباندا به ديارچاوى جيهانه وه له سىداره ياندا.

مه غوله كان نهركى بهر پيره بردنى شاربان به وه زيره ناپاكه كه سپارد وهك پاداشتن
له بهر رانبه رهاو كار به كانيداله روخاندنى حوكمى خه ليفه دا.

ئه مريكيه كانيش هه روايان كرد، ئه وه بوو سه روك وه زيران وه زيره كانى ترى
ده وله تيان له ريزى ئه وه كرى گيراوانه دا ديارى كرد كه هاو كارييان كرد بوون
وبه سه رتانكه كانى ئه وانه وه هاتن بۆ داگر كردنى عيراق، دياره ئه وهش پاداشتن بوو
له بهر رانبه ر ناپاكيه كانياندا.

هولاكۆ هه ستا به كوشتنى زاناكان و پياوه گه و ره كانى ده وله ت و سه ركرد هه كان و
به هه زارانى لتيان سه ر برى. بۆشى ئه مريكايش هه مان ره فتارى دووباره كرده وه كاتى
له رپى زنجيره يه ك تيرۆرى پىكخراوه وه زاناو بيرمه نده كانى عيراقى له سه رده ستى
مۆسادى ئيسرائيلى و كۆمپانيائى (بلاك ووتر) دا له ناو برد.

مه غوله كان هه مووشتىكى به غدايان ويران كرد، به كتيبخانه و كه يشيه وه، هه رچى
كتيب هه بوو فرتياندايه ناو ديجه وهو به ئه سپه كانيان به سه رياندا ده پوشتن تاكو
ئاوى پوباره كه به رهنگى مره كه بى كتيبه كان پهش وشين هه لگه را. ئه م تاوانه يان
هاوشانى ئه وه سه باخانانه بوو كه ئه نجامياندان.

له وميانه يه دا هه ندى له بهر كرى گيراوه موسولمانه كان هه رچى كتيب و
ده ستنوسىكيان به دل بوو. برديان وه كو (جوه ينى) وه زيرى هولاكۆكه پياوئىكى
موسولمانى فارسى بوو. ئه وه له كتيبه كهيدا (تاريخ فاتح العالم) ده لىت هه رچيه كم
له نوسراوى كافره ئيسماعيله كان پيوست بوو له و كتيبخانه يه بردم.!

ئەوبەكرى گىراۋە لەكتىپەكەيدا ئارايشتى جەنگ وداگىركارىەكانى مەغۇل و
ھۆلاكو ئاغايى كىردە. تاھەنوكەش كەسانى وەكو(جۈەينى و توسى و
پەشىدەدىنى ھەمەدانى) كەبونە وەزىرو دارەستى ھۆلاكو ھەرمون وەگەل
مەغۇلەتازە ئەمىرىكەكاندا كاردەكەن، ئەگەرچى خۇشيان موسولمانن وەخاكى
موسولماندا دەژىن.

پويەكى دىكەى لىكچونى ھەردوداگىركارىەكە، لەوہدايە سوپاكانى ھۆلاكوھىزى
ھاۋبەش بوون بەلام ئۆرىنەيان لەمەغۇلەكان بوون. واتە تەنھا لەمەغۇلەكان
پىكئەھاتبوو، بەلكو سەربازى چىنى و سەربازى سەربەويلايەتە موسولمانەكانى
ترىشيان تىدابوو كەسەركردە موسولمانەكان لەترسى جەزەبەى ھۆلاكو ئاردىبونيان
بۆ يارمەتى دانى مەغۇل، ھەرۋەھا سەربازى مەسىحى وئائىنى ترىشيان تىدابوو. يانى
سوپاكەى فرەئائىن وفرە پەگەزىبوو.

ھەموشمان دىتمان سوپاكەى بۆشى كورپىش فرەئائىن وفرە نەتەوہبوو،
موسولمان و مەسىحى و جۈلەكە و بىتېروايشى تىدابوو، ئاونرابوون ھىزە
ھاۋبەشەكان (يان ھاۋبەيمانەكان)...

ھەرۋەھا پويەكى تىرى لىكچونەكە ئەوہيە مەغۇلەكان دارايانكرد خەلگى بەغدا
چەكەكانيان بدەن بەدەست سوپاۋەن بۆئەو مەبەستە لەسەر پوبارى دىجلە
خىۋەتيان ھەلداۋ خەلگى بەغدا دەھاتن وچەكەكانيان دەدا بەدەستى سوپاۋە...
كەچى ھەركەس دەچوو چەكەكەى تەسلىم بكات بەزىندوبى نەدەگەپايەۋە، بەلكو
دەستبەجئ سەربازەكانى مەغۇل سەريان دەبېرى.

ئىستاش سەركە وەزىران و دەستەلاتدارانى تىرى بەغدا، داۋالە ھاۋلاتيان دەكەن
چەكەكانيان بدەن بەدەست سەربازەكانى ئەوان ياخود سەربازە ئەمىرىكەكانەوہ..
كەچى تائىستاش خەباتگىتپە شىعى و سونىەكان ئەو داۋاكارىەيان پەت كىردۆتەوہ.
بەلكو پەنديان لەو پووداۋە وەرگرتىجى كەدوئىنى لەسەر دەستى ھۆلاكوذا بەسەر

براكانياندا هات. بۆيە تائىستاش نەماندىيە بەغدا ھىچ كەسى چەكى خۇي بداتە
سەربازە ئەمريكىيەكان...

دروشمى مەغۇلەكان يۆگەلانى داگىركراو ئەوئەبوو: دەرۋازەكانمان بۆ بگەنەو و
ملكەچ بىنن بىئەي دەبن.. كەچى ئەگەر بەدەم ئەو داوايەو بچونايە پاداشتەكەيان
رەشە كوژى و سەربىرېن دەبوو.. ئەدى ئەمانى مەغۇل لەكۆن ونویدا ھەروايە.
وئىپاي ھەموو ئەوانەي باسگران، ماوتەو بلىين: ھەرەسى بەغدا لەكۆن ونویدا
وھكو گرمەي ھەورە چەخماخە دابەزىسەر دلى جىيەھانى ئىسلامى وترس وتوقىنى
خستە دلى موسولمانەكانى ترەو لەولاتانى دراوسى و دەوربەريشدا. بەجۆرى
دەستەلاتدارە ەرەبەكانى دراوسى بەغدا دەستيان كرده ھەلپەكردن بۆلای
ھۆلكۆ، دۆستايەتى وگوئىپايەلى خۇيان بۆ دەرەدەپرى وخۇيان دەدابەدەستىەو.

باسی هه ندی له پوالة ته کانی سه رشوړی وسوکایه تی و خوبه دهسته وه دانی هه ندی له دهسته لاتدارانی موسولمان له دواي داگیرکردنی به غذا له سالی (٦٥٦ ک) دا:

داگیرکردنی به غذا له لایه ن مغوله کانه وه بویه هوی شه وهی دهسته لاتداره
عهره ب و موسولمانه کانی هاوسیتی عیراق توشی ترس و توقین بن و دله پاوکی
کورسیه که یان بچته دلایانه وه. به واتایه کی وردتر وراسته وخوتر: ترسی له دهستدانی
به رژه وه ندیه شه خسیه کان هانیدان بق شه وهی بکه ونه پیشبرکئی به ره و لای
هولاکو. نه گهرچی شه وه لویسته یان مایه ی سه رشوړی ولوازیش بیت، به لام ده چونه
لای هولاکو و ملکه چی خویان بۆده رده بری. ته نانه ت یه کی که له وهسته لاتدارانه
وینه ی خوی له سه ر جوتیک پیلو دروستکردو پیلاره کانی به خشیه هولاکو. تا کو
شه رهی شه وهی پی ببریت وینه که ی بکه وینه ژیری پی هولاکو وه !! له کاتی که دا
پیلاره کان ده کاته پی.

به لی شه وه پوداویکی راسته قینه یه و(په شیده دینی هه مه دانی) میژوونووس
تۆماری کردو وه، شه و خوی شایه تحالی شه و پوداوه نه بووه که به سه ر هولاکو دا
هاتون. شه وه تا له (جامع التواریخ) دا ده لیت: هولاکو له دواي شه وهی به غدای داگیرکرد
ویزانی کردو ثیبن عهلقه می وه زیری کرده جیگری خوی، ثیتر به غدای به جی
هیشت (١).. هه روه ها فه خره دینی لامه غانی کرده سه روکی دیوان وعیماده دینی
قه زوینیشی کرده جیگری میر(قهراتا). ئیدی په یتا په یتا له پاش به خاک سپاردنی
ته رمه کان، پوالة ته کانی ژیان ده گه پانه وه بۆناوشاره که. پاشان به ره و خانه قین
پیشبره وی کرد،

له وێره هه موو دهستكه و ته كانى نارد هوه بۆ (مه نكۆخان)ى براى. واته هه موو ئه وپاره و پول و دهستكه و ته نهى له به غدا و قه لاكانى كافران و ولاتانى پۆمدا تالانى كرد بوون، نارد نيه وه بۆ مه نكۆخان وه واليشى بۆ نارد هوه سه بارهت به وهى له هيرشه كانى به رده وامه به گوێرهى ئه وهى له سه رى پێكه و توون.

هه مه دانى هه روه ها ئاماژه به وهش ئه دات كه دهسته لا تداره كان به پرتاو ده هاته نه لای هۆلاكو و ملكه چ بونى خۆيان بۆ راده گه ياند. هه روه ها پيرۆزبايى ئه و سه ركه و ته نيان ده كرد كه به سه ر خه لاقه تى عه با سيدا به ده ستى هاورد بوو، توانيبيوى ولاتانى موسولمان داگير بكات و موسولمانان قه تلوعام بكات.

به ئێ دهسته لا تداره عه رهب و موسولمانه كان ده هاته نه لای هۆلاكو پيرۆزبايى سه ركه و ته نه كانيان لێ ده كردو ملكه چى خۆيان بۆ ده رده بېرى. سولتان عيزه دين هه ستا به دروست كردنى جوتى كه وشى شاهانهى جوان و وێنهى خۆيى له سه ر نه خشان و پيشكه شى هۆلاكوى كرد، تاكو هۆلاكو بيانكاته پێى و قاچى بكه و وێنه سه ر وێنه كهى عيزه دين! ئه و كه وشانهى به و په پرى سه رشۆرى و لاوازيه وه پيشكه ش كرد.

هۆلاكو لوتبه رزى گرتى كاتى بينى (ناسر يوسف) عه زيزى كورپى نارد هوه بۆ لای و خۆى نه هات وه، له كاتێكدا ميره كانى تر خۆيان هاتوون، هه روه ها توپه ش بوو له وهى كه (ناسر يوسف) داواى لێ كرد بوو هاوكارى بكات بۆ داگير كردنى ميسر تاكو ئه و ولاته بخاته ژێر پكێفى خۆيه وه.

چونكه هۆلاكو ده يو يست شام و ميسر بخاته ژێر قه له مپه وى خۆيه وه نه ك بيانخاته ژێر ده ستى (ناسر يوسف) ه وه... ئيدى به و هۆيان وه هۆلاكو ته واو توپه بوو، نامه يه كى توندوتيزى ئاراستهى (يوسف) كرد... ئه مه له كاتێكدا عه زيزى كورپى يوسف، له ناو سوپا كهى هۆلاكو دا مائه وه و هاوكارى ئه و سوپا يهى ده كرد بۆ كوشتنى موسولمانان.

له نامه تونده كهيدا، سه ركۆنهى يوسف ده كات وه په شهى لێ ده كات و ده ئيت: ناسرشاى حه له ب ده زانيت ئيمه به زه ربى شمشيرى خودا شارى به غدامان پزگار كرد

وسوارچا که کانیمان کوشت. پایه کانیمان پوخاندا، دانیشتوانه که یمان کرده دیل. وه که خودای گه وره له قورئاندا ده قهرمیت: (قالت الملوك اذا دخلوا قرية افسدوها، وجعلوا اعزة اهلها اذلة، كذلك يفعلون)... ئینجا خه لیفه ی ئه و شاره مان هیتا و چه ندپر سیاریکمان لیکرد، به لām ئه و درۆی کرد، ئه وه بوو په شیمان بویه وه، ئه گه رچی ئیمه بریاری گه پانه وه یمان دابوو بۆ نه بوون، ئه و هه رچی که لوپه لی به نرخ هه بوو بۆی کۆکرد بوویه وه، به لām خودی خۆی بۆ نرخ بوو، مال و سامانی کۆکرد بوویه وه، ئیدی هیچ گوتی به پیاوهرکانی نه دا... به و هۆیه شه وه یادی گه شه ی کردو پۆزی گه وره بوو، ئی ئیمه په نابه خودا ده گرین له که مال و ته واو بوون.

له راستیدا جیگه ی سه رسامی نه که له ناو نامه کانی هۆلاکۆدا هه ندی ئایه تی قورئان ده بینین له کاتی کدا ئه و که سیکی بت په رستیش بوو، وه ئی هه ندی له ده ست وپنوه نده کانی مه سیحی و موسولمان بوون. وه زیره موسولمانه کان (وه کو جوهرینی وه مه دانی) نامه کانیا ن بۆ ده نوسی و ئایه تی قورئانیا ن تیده ئاخنی. ئه و وه زیره موسولمانانه جگه له و ئه رکه. میژوونوسی خۆی و باب و باپیرانی بوون، به و واتایه ش یاریده ده ری شه یتان بوون!.

له پاش ئه وه ی (ناسرشا) له پووبه پوو بوونه وه ی سوپای مه غۆلدا شکستی هاوردو هه لات و دیمه شق وحه له بی به جی هیشته تا کو بکه ونه ده ستی مه غۆله وه، هۆلاکو فه رمانیدا ده ستگیری بکه ن.

یه کێک له ده سه ته لاتداره کان ده لیت: هیوا دارم هۆلاکۆخان سه ری ئه م به نده یه (مه به ستی له سه ری خۆیه تی) شه ره فمه ندبکات به دانانی قاچه کان (له سه ری)!.

به و جۆره ده سه ته لاتداره کان گه شته ئه و ئاسته نزمه له سه رشۆری و لاوازی دا، له پیتاوی دنیا ی فانی دا.

به لām ئایا هۆلاکو ئیستا له کوئیه و ده سه ته لاتداره سازشکاره کانیشی له کوئین؟ هه موویان له ژیر گلدان و دواتریش بۆلای خودا ده گه پیتنه وه له پۆزی دوایدا. له بهر

سەرسوپمانى ھۆلاڭقۇ لەو لاوازىيە سەيرەي ئەو دەستەلاتدارە، بېرياردا نەيكوزىت
وليتى بېورىت. ئەگەرچى دواتر خۆي خۆيى كوشت.

لەئىرسايەي ئەم پووداۋە سەرشۆپكارانەدا، لەپەناي ئەم بارودۇخە
ھەلگەپاۋانەدا، دەتوانىن تېگەين لەۋەي بۆچى مىرنىشىنى(مىافارگىن) گەمارق
دەدرىت و گەلەموسولمانەكەي دووچارى كۈشتەن دەكرىن، كەچى ھىچ
دەستەلاتدارىك و ھىچكام لەگەلانى موسولمانى دەۋرەيەر نەبزوان بۆ يارمەتيدانى.
دروست ۋەك ئەو گەمارق ئابورىيەي خرايە سەر گەلى عىراق يان ئەۋەي بەسەرگەلى
فەلەستىن ۋىشارى غەزەدا ھىنراۋ ھىچ كەسكىش نەبوو لەسەريان بىتە دەنگ...
ئەگەر تېگەين لەۋەنگى ۋىابروچونەي(بەدرەدىن لوللۇنى موسل) ۋەيرە
سەلجۇقىيەكان پىتى گەشتبۇون... بەلام ئەو لاۋازى ۋەنگىيەي(ناسىيوسفى ئەيۇبى)
دەستەلاتدارى ھەلەب ۋەدەشق پىتى گەشتبۇو، شتىكى ترە، چونكە لاۋازىيەكى
ھىند گەۋرەبوۋ ھانى ھۆلاڭقۇدا مىسرىش داگىربكات...

ئەدى ئەو كۆمەلى پەيۋەندى ئۆز گىرگى ھەبوۋە(كامىل مەمەد ئەيۇب) ھەۋە.
پەيۋەندىيەكانى ئاين و بىرۋىروۋ ھاۋسىيەتى ۋەھەندى ستراتىژى گىرگى مىرنىشىنى
ھەلەب لەو پەيۋەندىيە بوون. مىرنىشىنى(مىافارگىن) دەكەۋتە پۇژھەلاتى
دەيۋەشقەۋە، ئەگەر ئەۋى بگىرايە، ئەۋا پاستەۋخۇ سەرە دەھاتە سەر شارى
ھەلەب.

جگەلەۋانەش رايەلى خىزمەيتى ۋىۋىن پىكىيەۋە دەبەستەۋە، ھەردوۋ مىرەكە
لەئەيۋىيەكان بوون ۋەنەۋەي باپىرەيان، قارەمانى ئىسلام سەلاھەدىنى ئەيۇبى
بوون، ئەۋقارەمانەي كەھىشتەر ھەفتاسال بەسەر مردىندا تىنەپەرى بوو(سەلاھەدىن
پەھمەتى خۋاى لى بىت لەسالى ۵۸۹ ك دا كۆچى دۋايى كرد ۋەئۆيىستەكانىشى
لەدزى دوژمنەكانى ئىسلام ھەركىز لەبىرناچنەۋە)(۲)

بەلام بەۋحالەۋە چۆن ئەو مىرە بوۋە ناپاكى بەرانبەر بەئان و نىشتەمان و
بەنەمالەكەي؟.

ناسر یوسف هیچ پاساوێکی نیه، نه له پووی شه‌رعه‌وه‌و نه له پووی ئه‌قله‌وه‌.
 میر(کامل محمه‌د) په‌تی کرده‌وه‌، دوودل نه‌بوو، هیچ بیری لێ نه‌کرده‌وه‌، چونکه
 له‌به‌رانبه‌ر کپینی سۆزی ته‌تاره‌کاندا هه‌مووشتیکی فرۆشتبوو. کاتی ئه‌ومامه‌له‌یه‌ی
 کرد، نه‌یده‌زانی مه‌غۆله‌کان نه‌په‌یمانیا‌ن هه‌یه‌و نه‌به‌لێن. ته‌نانه‌ت ئه‌گه‌ر ته‌تاره‌کان
 خاوه‌نی په‌یمان و به‌لێنی خۆیا‌ن بووبن، ئه‌م چۆن قایل بوو پێیا‌ن و ئایین و نیشتمان و
 برا‌کانی خۆیی پێ فرۆشتن؟!.

ناسر یوسف ته‌نها به‌وه‌نده‌ ده‌ستی هه‌لنه‌گرت که‌هاوکاری کامل محمه‌دی
 نه‌کرد، به‌به‌شداری کردن له‌گه‌مارۆدانی میافارگیندا کومسایێ نه‌هات، به‌لکو
 به‌عه‌زیزی کو‌پیدا نامه‌یه‌کی ئارد بۆ هۆلاکۆ و داوا‌ی لێکرد بۆهێرشکردنه‌ سه‌رمیسه‌ر
 و داگیرکردنی هاوکاری بکات. تا‌کو بتوانێ میسه‌ر له‌ده‌ستی مه‌مالیکه‌کان
 ده‌ربه‌ینێ. ئه‌م مه‌به‌ستی به‌رژه‌وه‌ندیه‌کانی خۆی بوو، که‌چی هۆلاکۆلی تو‌په‌بوو،
 له‌به‌ری هاوکاری کردن په‌لاماری و لاته‌که‌یدا (وه‌ک له‌ماوه‌ی دادێ به‌پشتیوانی خوا
 باسی ده‌که‌ین).

په راویزه کانی به شی یانزه

(۱) ئیبن علقه می له هه مان سالد کۆچی دوايي کرد... ئیبن که سیر له وباره یه وه ده لیت: کابرایه کی به دغه سال و نیاز خراپ بوو به رانیه ر به ئیسلام. له سه رده می موسته عسه مدا نه وه نده بایه خ وده سته لاتي پتدرا بوو که به هیچ وه زیریکی تر نه درابوو. به لام دواتر له درژی ئیسلام و نه هلی ئیسلام ده سته له گه ل هولا کۆی کافردا تیکه لاو کرد نه وزه پوویدا که پوویدا.

به لام که ميک دواتر له لایه ن نه و ته تارانه وه که نه و ده سته له گه لایان تیکه ل کرد بوو دو چاری سوکایه تی و سه رشۆری کرا. په رده ی خودای له سه ر لادراو تامی سه رشۆری له دنیا دا چه شت، بیگومان سزای پۆزی دوايي سه خت ترو به رده وام تره .

له کاتیکدا له وپه پی سه رشۆری و لاوازی دا بوو، ئافره تیک چاوی پی که وت وگوتی: نه ی ئیبن علقه می، ئایا به نی عه باسیش ئاوا مامه له یان له گه ل ده کردی؟! دواتر له ماله وه دانیششت تا کو له مانگی جومادی دووه می سالی ۶۵۶ ک دا مردو له پاش خۆی کو په که ی پۆسته که یی وه رگرت.

(۲) بنواړه کتیبه که مان(صلاح الدین المنقذ المنتظر).

شام له ژیر ږکیفی مه غوله کاند

- داگیرکردنی میرنشین
(میافارگین) و (ماردین) له شامدا،
سهرهتای زریاننه که بوو.

- داگیرکردنی شارهکانی تر به زور
یا خودبه خوشی له لایه ن هولاکووه.

- نین که سیر باسی داگیرکردنی
ولاتی شام و فله ستین دهکات.

داگیرکردنی میرنشینى (میافارگین) و (ماردین) له شامدا

به دهستی مه غۆل، سه ره تاي زریان ه که بوو

میافارگین ده روزه ی شامه. هه ریۆیه به مه به سستی داگیرکردنی ئه و ده روزه یه، له چوارچێوه ی نه خشه یه کدا، هۆلاکۆ (هه شته موت) ی کوپی و هه ردوو سه رکرده کانی سوپا (ئیلکا نویان) و (سونتای) نارد هه سه ری.

میافارگین ئه وده م شانشینکی ئه یوبی بوو، له لایه ن شا (کامل محهمه د کوپی شه هاب غازی ئه یوبی) یه وه فه رمانه وه ایه تی ده کرا که یه کێک بوو له میرانی ئه یوبیان. هۆلاکۆ (هه شته موت) ی کوپی نارد هه سه ری وداوای خۆبه ده سته وه دان وگوێپایه لێ لێکرد، هه روه ها تێیشی گه یاند که یه که مجار ده ربیرینی ئه و گوێپایه لیه به تێکدانی شوره کانی ده وری شارده بیته... به لام ئه ومیره هیشتر پیاوه تی وشکۆمه ندی وئاینداری خۆی پاراستبوو، ئه گه رچی دراوسێ موسولمانه کانی هه یج یارمه تیه کبان نه داو به ته نها وازیان لێ هێنا.

میافارگین شارێکه، ئێستا ده که وێته (کوردستانی باکور- وه رگێپ) پۆژه لاتی تورکیاوه، له به ری خۆرئاواری ده ریچه ی (وان) دا. سوپاکانی ئه ومیره ده سته لاتیان به سه ر پۆژه لاتی تورکیادا هه بوو. ئه مه وێپای ناوچه کانی جه زیره و ئه و ناوچه ی ده که ونه سه روی نتوانی هه ردوو پووباره وه. به ده ربیرینکی پونتر: ئه ومیره ده سته لاتی به سه ر باکووری خۆرئاوای عێراقی ئێستا و باکووری خۆره لاتی سوریا ئێستادا هه بوو (کوردستانی باشور و خۆرئاوا- وه رگێپ) دیاره ئه و ناوچه یه ش خاوه نی بایه خی ستراتیژی خۆیه تی.

هۆلاکۆ ده یویست سوریا داگیربکات، بۆ ئه و مه به سته هه یجی له به رده مدا نه بوو ئه وه نه بێ به ناوچه ی جه زیره دا تێپه ربیته که له ژێر ده سته لاتی کامل محهمه دا

بوو(په حمتی خوی لې بڼې). له گڼ نه وه دا زړینه یی دهسته لاتدارانی ناوچه که ملکه چ ببون، که چی میری میافارگین ملی نه دا، هر بویه ملکه چ پیکردنی به زوری هیڅ، بویه تاکه پڼگه چاره. یه که م گرفتگی هولاکو له م میانه یه دا نه وه بوو که میافارگین شاریکی سخت وپاریز او و قایم و قول بوو، ده که و ته نیوه ندی زنجیره چیاکانی ده ریای په شه وه.

جگه له و ه ش نه گری زور ه بوو که لانی موسولمانی هاوسوژی بؤ نه ومیره نه یوبیه ده ربین.

دوهم گرفتیش نه وه بوو: هه مو نه ومیرانه یی که ببونه هاوپه یمانی هولاکو، مهبستیان له وه بوو له جڼگه ودهسته لاتی خویاندا بمیننه وه، به شتوان ټکی ئوتوتومی ناوچه کانیان به پړوه بهرن، نه گره چی له ژیر چترتی ته تاریه کانیشدا بیت. به لام له ولوه هولاکو مهبستی بوو به ته وای دهسته لاتی خوی بسه پڼی وکی ده کاته میر بیکات وکی لاده بات لای بدات. نه دی هولاکو له هاوشانی خویدا هیچ سهرداریکی تری بوجیهان نه ده بینی.

وړای نه وه ش، له بهرنه و زیره کیه یی که هه ییوو، ده یزانی چوڼ چوڼی کاره له پښینه کانی پریکات، بویه زو به زو ههستی کرد گرنګترین ئړک نه وه یه یه که مجار کوتایی به بزوتنه وه که یی(کامل محمده) بهینیت و نه و جا هه نگاوه کانی به ره و شام ته و او بکات.

هه رچه نه ده ومیره هه ول و ته قالایه کی زوریدا بؤ نه وه یی هاوپه یمانی له گڼ میره موسولمانه کانی ده ورو به ریدا گری بدات تاکو بتوان پیکه وه له م ترسی مه غوله کان خویان بپاریزن، به لام نه وان په تیان کرده وه، به لکو هاوکاری هولاکویان کرد بؤ د اگیر کردنی نه و میرنشین. وړای نه وه ش هه رخوی نه دابه دهسته وه، به لکو له نامه که یی وده لای کړه که یی هولاکو ده داته وه و تیایدا ده لیت:

(باشتر وایه میر ئاسنی سارد نه کوتی وچاوه پوانی نه ستم نه کات، ئاخر بربابه به لیتنه کانتان ناکریت، منیش به به لیتنه هه نگوینیه کانتان بربوانکه م، له سوپای

مەغۇلىش ناتىرىم، ھەتتا كۆزىنىڭىزگە شەپقەت بىلەن كۆرۈنۈپ كەلسە، ئۇنىڭ ئۈستىگە كۆپىنچە پىياۋىك دەكرىت كەبەللىن ۋە پەيمانەكانى شىكەندە لىكەل خورشاد خەلىفە ۋە ھىسامەدىن ۋە تاج دىنى ئۇرىلدا).

پاشان مىر ھەستە ۋە تارى بۆگەلە كەيدە ھانىدان بۆجىھاد كۆردۈن ۋە رەنگار بونە ۋە مەغۇلەكان. لەدۋا ئۇ ۋە تارە گەنجىنەكانى مىر نىشىنەكەي لەبەردەم خەلگە كەيدە ۋە لاكردو گوتى: دىڭى تان لىناكەم لەئالتون ۋە زىو ھەرقى لەگەنجىنەكاندا ھەيە دەبەخشە ۋە بەسەر ھەزارەكاندا، سوپاس بۇخودا مىن ۋەكۆ خەلىفە موستەسەم نەبومەتە بەندەي درەم ۋە دىنار، ئۇ درەم ۋە دىنارەي كەسەرى ئۇيىش ۋە مىلى بەغداشيان تىدابدە!!

خەلگى بەدەم بانگەۋازەكەي مىرەكەيانە ۋە ھاتن، يەكەيان گوت ۋە چەكەيان ھەلگوت، ژمارەيك سوارچاكانى كەپادشايان لەئىتودابو، ھىرشيان كۆردە سەر ئۆردۈي مەغۇل ۋە ژمارەيكەي ئۆريان لىكۆشتن.

ماۋەي يەك سالى تەۋا ۋە بۆجۈرە لەدۋى مەغۇلەكان جەنگان، مەغۇلەكان نەيانتوانى بەسەرياندا زال بىن. لەدۋا ئۇ ۋە ھۆلاكو ئاگادار كرايەۋە لەۋەي سوپاكەي لەبەرانبەر ئازايەتى ۋە جوامىرى خەلگى (مىافارگىن) دا ھىچى پىناكرىت. لەكاتىكدائە ۋە شارەشيان گەمارق داۋە.. ھۆلاكو ھىچ يارمەتى نەدان ۋە كۆمەكى بۇ نەناردن. تەنھا گەمارقەكان دىژدەپىدا تاكو خۇراك ۋە پىتاك لەشارەكەدا نەما، ئازەلەكان لەناۋچوون. خەلگى مىردارەۋە بويان دەخوارد، تەنانتە پىشیلە ۋە سەگىشيان خوارد، بەلام ھەر دادى نەدان، مۇقەكانى ئۇشارە لەناۋخۇياندا يەكتەريان خوارد!! ئىدى ھەرەمويان لەناۋچوون ۋە كەمىكان مانەۋە. تەرمى مىردەكان كەلگەبۇ. بەجۈرە درگاكانى شارەكەكرانەۋە. كاتى سوپاى مەغۇل چۈنە شارەكەۋە دىتيان كەسى تىدائەماۋە ۋە تەنھا (۷۰)كەس بەنيۋەگيانى ۋە بىرسىتى بەزىندى ماۋن، ئۇ ھەفتە كەسەش خەرىكەن دەمىن.. مىرى شارەكە لەناۋ

ئەو ھەفتاكە سەدابوو، ئەويان دەستگىزكرد وئاردىيان بۆ ھۆلاڭقۇ لەنزيكى ھەلەب،
ئەو دەمە ھۆلاڭقۇ گەمارۆى ھەلەبىشى دابوو.

ھۆلاڭقۇ فەرمانىدا مېرە موسولمانەكە بىكوژن، بەلام چۆن؟ فەرمانىدا ھەربەزىندوى
گۆشتى لەشى خۆى پارچە پارچەى بچوك بېرن و بىدەننى بىخوات، ئەوئەندەيان
لەگۆشتى لەشى خۆى خستە ناو دەمىەو ە تاكو خنكا وگيانى لەدەستدا. لەپاش
مردنى سەريان بېرى سەرەكەيان كرد بە پەمەو ەبەشارەگەرەكانى ئەوسەردەمەدا
دەيان گەراند. تاكوگەياندىانە دىمەشق وکەللە سەرەكەيان ھەلواسى بەدەرۋازەى
(فەرادىس) دا... لاهول ولاقو ەلابالە.

بەوجۆرە ئەوپادشاىە داستانىكى تۆماركرد لەجىھادكردن دژى مەغۇلەكان
وچەرپىزى ئەوقارەمانانەو ە قورىانيان بەژيان وديا فانيەكەياندا لەپىتئارى
ئىسلام ونيشتماندا.

ئىنجا كۆرەكەى ھۆلاڭقۇ وسوپاكەى، لەسەر فەرمانى باوكى، بۆداگىركردنى
(ماردىن) بەرپىكەوتن. پادشاى ماردين ناوى سەعیدبوو. سەرکردەى سوپاى مەغۇل
نامەيەكى بۆناردو داواى لىكرد خۆى بدات بەدەستەو ەملكەچى ھۆلاڭقۇبىيىت، تاكو
سەرۋمال وژيانى پارىژراوبىيىت.

سەعید لەو ەلامىدا دەلىت: (نىازم بوو گوپرايەلى دەرىپىم وىيە لای پادشا . بەلام
لەبەرئەو ەى ئىو ەلەگەل مېرەكانى تردا بەلىنتان شكاند و لەدواى ئەو ەى بېروايان
بەبەلىنەكانتان كرد كوشتنتان، ئەوامن ھىچ متمانە بەبەلىنەكانتان ناكەم و
قەلاكەشمان پېرە لەخۆراك و چەك و لىئوان لىو ەلەپپاۋە توركەكان وقارەمانە
كوردەكان) بنوارە - جامع التواريخ.

ئەو ەبوو ماو ەى ەشت مانگى تەواو(شاسەعید) بەرەنگارى مەغۇلەكان بويەو ە.
بەرەنگارى كاران ھىندەيان ئازايەتى ودىلېرى نىشاندا بە تەواوى مەغۇلەكانى
تورەكردو ھانىدان بۆئەو ەى جامى پىق وتورەبىيان بېرېژىن بەسەر شارەنزيكەكانى
دەروپەرى قەلاكەدا.

مه‌غۆله‌كان به‌رده‌وام بوون له‌ئابلۆقه‌دانى(قه‌لاى‌ماردين) تاكو خۆراك وپيتاكي
تىدا كه‌م بويه‌وه وگرانى سه‌رى هه‌لداو په‌تا بآلوبويه‌وه و ژۆريك له‌خه‌لكى قه‌لاكه
مردن. ته‌نانه‌ت شاسه‌عيديش تووش بوو، له‌م كاته‌دا موزه‌فه‌ره‌دينى كۆپه‌گه‌وره‌ى
شاسه‌عيد ئامۆژگارى باوكى كرد، له‌پيناوى نه‌پرزانى خويندا قه‌لاكه‌بدات به‌ده‌ستى
مه‌غۆله‌وه. به‌لام ميرنه‌و پيشنياره‌ى به‌توندى په‌ت كرده‌وه وه‌رسوور بوو له‌سه‌ر
به‌ره‌نگار بوونه‌وه...له‌ئه‌نجامدا موزه‌فه‌ره‌دين باوكى خۆى ژه‌هرخوارد كرد، له‌پاش
مردنى مير، موزه‌فه‌ره‌دين قه‌لاكه‌ى دابه‌ست مه‌غۆله‌وه !.

داگیرکردنی شاره‌کانی تری شام له لایهن مه‌غۆله‌وه چ به‌زۆریان به‌خوایشت

له‌کاتی‌کدا کوپه‌که‌ی هۆلاکو هه‌ندی له‌سه‌رکرده‌کانی مه‌غۆل توانییان له‌پاش
نزیکه‌ی دووسال له‌شه‌پومملانی ده‌ست بگرن به‌سه‌ر گرنه‌ترین قه‌لاکاندا.
له‌هه‌مان کاتدا هۆلاکو توانی ده‌ست بگرێ به‌سه‌ر میرنشینه‌کوردیه‌کانی ترده‌هه‌ر
له‌کوردستانه‌وه‌ تاکو جه‌زیره‌و نوسه‌یبین و حه‌پان و میرنشینی په‌هاو شارۆچکه‌ی
سروج و بیره‌.

هۆلاکو نامه‌یه‌کی نارد بۆ پادشای مه‌زن(تورانشان)ی جیگری سولتان ناسرله‌سه‌ر
شاری حه‌له‌ب وداوای لێکرد خۆی بدات به‌ده‌سته‌وه‌و ملکه‌چ بییته‌ له‌به‌رانبه‌ردا
ئه‌مان وه‌ربگریت.

له‌و تاوماوه‌دا(ناسر یوسف شا) نامه‌و په‌یامی ئاراسته‌ی میره‌کانی ده‌وروپه‌ری
ده‌کرد بۆئه‌وه‌ی یارمه‌تی بده‌ن بۆ به‌ره‌نگار بوونه‌وه‌ مه‌غۆل. نامه‌یه‌کی نارد بۆمیری
میرنشینی(که‌رك) که‌ده‌که‌وته‌ پۆژه‌لائی ده‌ریای مرده‌وه‌(ئه‌رده‌نی ئیستا) ئه‌و میره‌
ناوی(موغیس فه‌تهدین عه‌مه‌ر)بوو، هه‌رچه‌نده‌(موغیس) به‌مانای(فریاده‌س) دئی،
به‌لام ئه‌وفرایای که‌س نه‌ده‌که‌وت جگه‌له‌خۆی. پزگارکه‌ری ئاینیش نه‌بوو، به‌لکو
پیاویک بو له‌هه‌مان شکل وشیوه‌ی ناسریوسف. جارێک له‌دژی ته‌تاره‌کان ده‌جه‌نگاو
جارێک داوای یارمه‌تی لێده‌کردن به‌گوێره‌ی بارودۆخ له‌هه‌رلایه‌که‌وه‌ بای بوایه‌ ئه‌و
شه‌نی ده‌کرد!!.

له‌وماوه‌یه‌دا شاری هه‌مه‌دان باره‌گای فه‌رمانده‌یی ناوه‌ندی و به‌پێده‌به‌ریتی
کاروباره‌کانی جه‌نگ و باره‌گای هۆلاکویشی لێ بوو. هه‌ریۆیه‌ له‌وێوه‌ ده‌ستی

کردەو بە پێکخستنهوهی کاروبارهکانی مەغۆل بە گۆڕەری ئەنجامی بارودۆخە
خێراکانی سەرزهوی...

شیایو باسە پەيوەندی تەتارەکان بە مەسیحیەکانەو تەبئەتی هێزوپێزی
تێدەکهوت، تادەهات بە هێزتر دەبوو، نەخاسە لە پاش پەیدا بوونی چەند دەنگێک
یان چەند نمونە یەکی ئیسلامی ناپازی لە تەتار... لە پەنای سەرھەلانی ئەو
ناڕەزایەتیەدا، مەغۆلەکان پێویستیان بە هێزی مەسیحیەکان ھەبوو، تاکو
یارمەتییان بدەن لە لایەکەو بە خامۆشکردنی شۆڕشەکان و گواستنهوهی
شارەزاییەکان، لە لایەکی تریشەو بۆ بەرێوەبردنی کاروبارهکانی شام لە پاش
داگیرکردنی... لێرەو ئیدی ھۆلاکۆ خەلات و دیاری جۆراو جۆری پێژاند
بە سەر (ھەیسوم شا)ی ئەرمینیادا، ھەرەھا بە سەر شای کەرەج (بوھمەند)ی میری
ئەنتاکیەدا... (١) ئەمە لە پای ھەلۆیستی ناخەزانە بەرانبەر (ناسریوسف) میری
حەلەب و دیمەشق و ھێرشکردنە سەر سەریازگەکانی لە باکووری دیمەشقدا.

مێردەستی کردە ئامادەکردنی سوپا بۆ بەرەنگاریبوونەوهی مەغۆل. بەلام ئەو
ئامادەسازیە لە لایەن ھۆلاکۆوە بایەخی پێ نە دەدرا، چونکە زۆر باش تواناو ھێزو
سایکۆلۆژیای دەناسی، ئیدی ھیچ ئەرزیشکی بۆ دانە دەنا، چونکە ناسرخۆی
دیمەشقی بەجێ ھێڵابوو ھەلاتبوو!!

ھۆلاکۆ بەرەو حەلەب کشا، جیگری سولتان ناسر کە ناوی (توران شا) بوو ھەموو
ھەرەشەکانی ھۆلاکۆی پەتکردەو، بەبێ ئەوێ گۆی بدات بەوێ کە خۆی (ناسر)
حەلەبی بەرەو دیمەشق بەجێ ھێڵابوو!!

گرنگترین شار لە ولاتی شام لەوکاتەدا (حەلەب و دیمەشق) بوو، ئەگەر ئەو دووشارە
بگیرێت مانای وایە ھەموو ولاتی شام داگیرکراو. شاری حەلەب دەکەوێتە سێ سەد
کیلۆمەتری باکووری دیمەشقەو.

لە پاش تاوتوێ کردنی ئەو خاڵانە، ھۆلاکۆ بپاریدا باشتروایە راستەوخۆ پووبکاتە
داگیرکردنی یەکیەک لە دووشارە: یان حەلەب یاخود دیمەشق. دەیزانی ئەگەر بیهوی

پوویکاته حەلەب، ئەوا بەباکوری عێراقدا گوزەردەکات ئەوجا لەبەشی باکوری خۆرەڵاتەوه دەچیتە ناو خاکی سوریا. لەوێشەوه شان بەشانی سنۆرەکانی تورکیا دەپوات تاکو دەگاتە شاری حەلەب لەباکور. ئەم ناوچەیەش هەرچەندە پوویاری زۆری تێدا، بەلام ئەو پوویارنە بوونەتە بەربەستێکی سروشتی سەخت. بەتایبەتی لەکاتی مانقوو جموجۆلە سەربازییەکاندا... وەڵی ئەم ناوچەیە سەوزایی و بەپیت و تەپپاراون.

ئەگەر هۆلاکۆ بیەوێت یەكەمجار پوویکاته دیمەشق. کەئەوێش دەبۆه پەرگەزی خۆرپە بۆ موسوڵمانەکان چونکە لەلایەکەوه دەهات کەئەوان چاوەڕوانیان نەدەکرد، بەلام بۆئەوێ ئەوکارە بکات دەبویابانی شام یاخود بیابانی سەماوه بپێت بۆئەوێ بگاتە دیمەشق. ئەو بیابانەش زۆر وشک و بەرینە، پەرەتکردنی سوپا بەو بیابانەدا مەترسیەکی زۆر گەوره و توقینەری تێدا، بەجۆرێ هۆلاکۆ نەیدەتوانی توخنی مەترسیەکی واگەرە بکەوێت.

لەپاش ئەم تاوتوێ کردنە، لەشکری زەبەلاحی تەتار لەهەمەدانەوه بەرەو پۆژئاوادەستی بەجۆلەکرد، زنجیرەچیاکانی پۆژئاوای ئێرانی بری و لەسنۆرەکانی باکوری خۆرەڵاتەوه هاتە ناو عێراقەوه. ئینجا شاری هەولێری تێپەراند... گەشتە شاری موسڵ کەلایەنگری خۆی بوو، لەوێهە لەپوویاری دیجلە پەرپەوه کە یەكەم بەربەستی ناوی سروشتی و مەترسیداری ناوچەکە بوو لەبەردەم سوپاکەیدا... و ئەردەبوا لەو پوویارە بپەرپەوه و بگەتە ناوچەیەکی بیوێ، ئەوێش مەترسیەکی زۆر بوو بۆسوپایەکی گەوره، بۆیە هەردەبوو ئەو سوپاکەورەیه لە موسڵەوه تێپەڕیبین چونکە وەکو گوتمان موسڵ لایەنگری هۆلاکۆ بوون و بیوێهێ بوون بۆسوپاکە.

لەدوای پەرپەنەوهیان، سوپاکەیی هۆلاکۆ بەتەنیشتی پۆخەکانی پۆژئاوای دیجلەدا بەرێ کەوتن تاگەشتنە شاری نوسەیبین (لەباشوری تورکیای ئێستا).

ئەو ناوچە يەش دەكەوتە باشورى(مىافارگىن) بەدوورى(۱۷۰كىلومەتر).لېرەدا سوپاى ھۆلاڭق لەلەشكرى(ئەشمۆت)ى كوپى نزيك كەوتەو ۋەلى چونكە دلتىابوو لەھىزو پىزى سوپاى كوپرەكەى، نەچوو بەلايانەوہ ! .

ھۆلاڭق شارى نوسەيبىنى بەبى بەرەنگارىەكى ئەوتۆ داڭىركرد. ئىنجا پووى كرده پۆژئاوا بۆ داڭىركردنى شارەكانى(حەران) و(پەھا) و شارى (بىرە) كەھەموويان دەكەونە باشورى توركيאוہ... دەبوو ھۆلاڭق ھەموو ئەو شارانە بېرېت بۆئەوہى بتوانى لەبەرى باكوړەوہ دابەزىتە سەرشارى(حەلب) لەو رېگەيەشەوہ دلتىابويەوہ لەنەبوونى ھىچ جۆرە پىنگەيەكى بەرەنگارى ئىسلامى لەپشتى سوپاكەيەوہ .

لەنزيك شارى(بىرە)دا ھۆلاڭق لەبەرى پۆژھەلاتى فوراتەوہ پەپەوہ بەرى خۆرئاۋاى.بەوجۆرەش بەبى گرفت دووہم بەرەستى ئاۋى لە ناوچەكەدا تىپەپاند... پاشان بەرەو باشورى پۆژئاۋاى پويارەكە كشاو سنورى نىۋان توركياو سوريائى بەزاند و پووى كرده شارى حەلب كە تەنھا پەنجا كىلومەتر لەسنورى توركياوہ دورە....

ئەم جۆرە ھېرشانەى تەتەرو سنور بېرەنگارىان يەكسالى تەواو بەردەوام بوو(سالى ۶۵۷ك) تاكو لە موحەرەمى سالى(۶۵۸ك)دا گەشتە حەلب.

لەھەموولايەكەوہ گەمارۆى شارەكەياندا... بەلام حەلب ئامادەنەبوو خۆى بدات بەدەستەوہ.تورانشاى جىگىرى يوسفى ئەيوپى(كەلەھەمان كاتدا مامىشى بوو) بەيداخى بەرەنگارىبونەوہى ھەلگرت.بەپاستى تىڭۆشەربوو ۋەكو برازاكەى نەبوو.

تەتارەكان لەچواردەورى شارى حەلبدا مەنجنەنيقيان دابەست.بۆمبارانى شارەكەدەستى پىكرد.لەوكاتەدا ناسرىوسف بەخۆى وسوپاكە يەوہ لەدوورى سىسەدكىلومەترى باشورى دىمەشقدى خۆى مەلاس دابوو تاكويزانیت چى بەسەر شارى حەلبدا دىت، بۆئەوہى ئەگەر شارەكە داڭىركرا، ئەو بتوانى بەرەو شارىكى تر ھەلبىت. لەپاش داڭىركردنى(حەلب ومىافارگىن) يش، يوسف توانى ھەلبىت.

له پاش داگیرکردنی ئه وشارانه، هۆلاکۆ چه ند بریاریکی ده رکرد، که ده کری بکړنه به لگه ی شاره زایی وکارامه یی سیاسی ئه و کابرایه، له وانه:

یه که م/ پاداشتکردنی شاهه سیومی پادشای ئه رمینیا به بریکی زور له ده سته و ته کانی شاری حه له ب، وه ک پیزگرتنیک له هاوکاریه که ی سوپای ئه رمن له داگیرکردنی به غداو میافارگین وشاری حه له بدا.

دووه م/ له سه ر هه ردو سولتانی سه لجوقی (که یکاوسی دووه وقلیج ئه رسه لانی چواره م) پتویسته هه ندی له وشارو قه لایانه بگړنه وه بۆ پادشای ئه رمینیا که پیشتر موسولمانه کان فه تحییان کردووه. بۆئوه ی ده سته لاته کانی پادشای ئه رمن فراوانتر بیت وجپیتی وپیگه ی له ناوچه که دا به هیزییت وه ک هاوپه یمانیکی ستراتیژی هۆلاکۆ. سییه م/ پاداشتی میر (بوهمه ند) ی میری ئه نتاکیه ده کات له پای پشتگیری کردندا له هۆلاکۆ، به وه ی شاری (لازقیه) ی موسولماننشین پی به خشی وکرديه به شیک له مولکه کانی میرنشیني ئه نتاکیه. ئه وشاره له سه رده می سه لاهه دینی ئه یوبیدا له ژێرده سته خاچه رسته کان ده ره یترابوو، له وکاته وه تائیتستا به موسولمانیتی ماوه ته وه. که چی به تاکه وشه یه ک له لایه ن هۆلاکۆوه به خشرایه مه سیحیه کان.

چواره م/ به وه ی به تریارکیکی تازه له ئه نتاکیه دیاری بکات، که هه ر له بنه په تدا ئه وشاره له لایه ن مه سیحیه کانه وه به رتیه ده برا. ئاشکرایه هۆلاکۆ مه سیحی نه بوو، که واته بریاره که له لایه ن که سیکه وه دراوه که هیچ له مه سیحیه ت نازانیت.

سه رباری ئه وه ش به تریارکی تازه خه لکی ئه نتاکیه نه بوو، بگره له سه ر ئه و پیتبازه ی مه سیحیه تیش نه بوو که بوهمه ند و هه یسوم له سه ری بوون. په نگه ئه وه نگاره بۆ سه رشوپکردنیان بوییت وه ره ئه وه ش هانده ریک بوییت دژایه تی کردنی سوپای مه غول به رله جه گی عه ین جالوت.

هۆلاکۆ هه سته به گه مارۆدانی شاری حه له ب و سه رکرده کانی به سه ر ده روازه کانی شاره که دا دابه ش کرد. سوپا بیست مه تچه نیقی له چواره دهوری شاره که دامه زرانده ده ستیان کرده بۆمبارانی شاره که.

جھنگیکی سہخت بہرپابوو، ماوہی یہ کھفتہ دریژہی کیشاو پھنجا ہزارکھس
لہوانہی بہرگریبان لہشارہکھ دھکرد کوژان۔

لہمانگی (زیل حیحہی ۶۵۷ک-۱۲۵۹ن) دا، مہغولہکان توانیبان شورہکانی شاری
حہلہب ببہزینن۔ شارہکھ کہوتہ دہستیان وپہشہکوژی و ویرانہی وتالانو بپویہکی
گہورہ یان تیدابہرپاکردو، وھ ک شارہکانی تر لہویشدا موسولمانہکانیان سہرپری۔
مہرشاریک قہلایہکی پاریزراوی مہبو، کاتیک شاری حہلہب گیرا، قہلاکھی ماوہی
چل پڈ بہرہنگاری کرد، تانہوہبو دواچار قہلاکش کہوتہ دہستی مہغولہکانہوہ۔
لہبرئہوہی بہقارہمانیتییہوہ بہرہنگاریبان کردبوو، ہولاکو مہموو ئہوانہی سہرپری
کھلہقہلاکھ دا دہستگیری کردبوون۔

ئینجا گہماروی قہلای (حارم)یدا، خہلکھکی داوای ئہمانیان کرد بہمہرجن
قہلاکھیان پادہستی (قہخرہدین)ی ناسراویہ (ساقی) بکن، چونکہ ئہوپیاوہ
بہکھسیکی راستگو ناسرابوو۔ ہولاکو لہو مہلوئیستہ تورہبوو، بہلام وای دہرخت
کھپازیہ... بویہ کاتئ خہلکی قہلاکھ خویان بہدہستہوہ دا، فہرمانی کرد بہیہکجار
ژن وپیوا مندالہکانیان بکوژن ئہگہرجی پیشتر ئہمانیشیان پئ دابوون۔

لہپاش ئہو قہسابخانانہ، شارہکانی (حما، حہمہس، مہعرہ) بہبئ جہنگ گیران،
دہستہلاتدارانی ئہوشارانہ دہستیان کردہ پیشپرکی کردن بؤ ئہوہی زوتریگہنہلای
ہولاکو وگوئ پایہلی وملکہچی خویانی بؤ پابگیہنن۔

موسولمانان لہترسی ہولاکو وسوپاکھی لہشارہکانی تری سوریواہ، بہرہو
میسرو نیوہ دورگی عہرہبی کوجیان کرد۔

سولتان ناسر لہدیمہشق پای کرد وھ چؤن پیشتر لہ (حہلہب) پای کردبوو۔
مہربویہ گہورہپیوانی دیمہشق ماتنہدہری بؤ چاوپیکہوتنی ہولاکو، تاکو
گوئپایہلی بؤ دہریبن، چونکہ لہدوای پاکردنی سولتان ناسرلہمانگی (۱۲۶۰/۲ن) دا،
ئیر ہیچ کھسیک نہماوو بہرگری لہ شارہکھ بکات۔

قەلای دیمەشق بەگوێرەى توانای خۆى بەرگری کرد ئەوجا تەسلیمی مەغۆلەکان بوو.

سولتان ناسر پای کرد تا کوگەیشته سنورى میسر، بەلام (سولتان قەتن) سنورەکانى بەپوودا داخست، بۆیە ناچاربوو بگەڕێتەو بەرەو خۆرهلەلاتى ئەردەن، ئیدی لەوێدا بەدیلى كەوتە دەستى سوپای مەغۆل. خۆى براکەى و عەزیزى کوپیان بەدیلى ناردبو بەردەستى هۆلاکو لە سالى (٦٥٩ك)دا. بەدیلى لەلای مانەو تاكو سالى داهااتوو هۆلاکو فرمانى كوشتنى هەرسێکیانی دەركرد... بپروانە (البدايه والنهایه) ی ئیبن کەسیر.

بەوجۆرە ولاتی سوریا هەندیکى بەزۆر و هەندیکى بەخوایشت كەوتە دەستى هۆلاکو، هەروەها شارەکانى فەلەستین (سامرەو نابلس-هتد) كەوتنە دەستى مەغۆلەو، بەلام بەفەزلى خوا نەچونە شارى قودسەو. هەرچۆن بێ گەشتنە سنورى میسر.

ئىبن کەسیر پەحمەتى خۆای لىبیت، لە (البدايه والنهایه)دا باسى ئەو پووداوانەمان بۆ دەکات و دەلێت: کە سالى (٦٥٧) دەستى پێکرد، موسولمانان خەلیفەیان نەبوو. هۆلاکۆى ستمکار داواى لە ناسر شاکرد تاكو ملکهچى بۆدەربیرپێت. ئەویش عەزیزى کوپى هەرچەندە بچوکیش بوو، بەگەلێک دیارى و خەلاتەو نارد بۆلای هۆلاکو. بەلام هۆلاکو پیشوازیهکی ئەو تۆى ئی نەکرد. بەلکو زۆر توپە بوو لەباوکی بەلکو کوپە بچوکهکەى لای خۆى گل دایەو و گوتى: کەواتە خۆم بەرەو ولاتەکەى ئەو دەچم.

ناسر لەو زۆر توپەبوو، خیزانى و منداڵەکانى ناردبو (کەرك) تا کولەوێ پارێزراوین. خەلکی دیمەشق لەو پەفتارەى ناسر ترسیان ئی نیشیت. بەتایبەت کاتى بیستیان مەغۆلەکان لەفورات پەریوەتەو، ئیتەر هەر بەوزستانە دەستیان کردە پەوکەردن بەرەو میسر و نۆدیەیان مردن و توشى پاو پوت بوون... انا لله وانا اليه راجعون. هۆلاکو بەخۆى و نۆردو سەریازەکانیەو پەویکردە شام. ماوێ سالی و

نيوتك (ميافارگين) كۆسپى بۆروسىتىردى. ئى ئىشتەموتى كۆپى ناردوئە مىرنىشىنى داگىركىد. مىرى ئە دەقەرەئى لەسەرتەخت ھىنايە خوارەو ھە بەدىلى ناردى بۆ بەردەستى ھۆلاقتۇ لەكاتىكدا ئىم گەمارۆى ھەلەبى دابو، ئىوئىش فەرمانىدا بىكۆژن و كەللەسەرەكەيان بەشاراندا گىپراو بىردىانە دىمەشقەو.

ھەوالەكانى پىشپەوى كۆردى مەغۇل بەرەو شام بەسەر كۆردايتى ھۆلاقتۇ و پەرىنەو ھەيان بەسەر فورادا بەھۆى ئەو پەردانەو كەخۆيان دەيانبەست، لەھەموولايەكەو تەشەنەى كۆرد. تاكولە (۲/سەفەر) ى ھەمان سالدا گەشتە ھەلەب و ماو ھى ھەوت پۆژ گەمارۆياندا.

ئىنجا بەپىدانى ئەمان بەخەلكەكى دەستىان بەسەرداگرت. كەچى ناپاكيان لەخەلكەكە كۆرد ئەو ھەندەيان ئى كۆشتن كەھەر خۇدا ژمارەيان دەزانى. مائىيان تالان كۆردن وژنەكانىان كۆردەكەنيزەك... قەلاى شارەكە نىزىكەى مانگىك لىيان ياخى بو، بەلام دواتر بەئەمان دەستى بەسەردا گىرا، دوابەدوئى ئەو ھەموو شورەكانى قەلاكەيان پوخاند ھەلەب و ھەكو كەرتىكى پوتەلەو گەپى ئى ھات وئەشورەى ماو نەقەلا.

بەپاستى قەدەرەكانى خۇدا ئەندازەگىرى كراون. پىشپەر ھۆلاقتۇ پەيامىكى نارد بۆ خەلكى ھەلەب و پىپى گوتىبون: ئىمە ھاتوئىن بۆ شەپكۆردن لەدژى ناسرشا لەدىمەشق. لاي خۆتان پىتاكمان بىكەن. جائەگەرتىمە سەركەوتىن ئەوا ھەموو ولات ملكى خۆمان و لەژىردەستەلاتى ئىمەدايە. ئەگەر سەركەوتىش نەبوئىن. ئىدىيان پىتاكەكەمان بەدەنى. ياخۇد نا.

خەلكى ھەلەب لەو ھەلامىدا گوتىيان: ھىچمان نى بۆ تۆجگەلەشمىشپىر. ھۆلاقتۇ لەلاوازى و ھەلامەكەيشيان سەرسام بو. بۆيە بەرەو شارەكەيان كىشاو ئابلۇقەى دا. ئىدى ھەموو ئەوشتانەى دواتر بەقەدەرى خۇدا پروياندا.

ههردوای ئهوه چه له بی داگیرکرد، دهسته لاتداری (حه ما) کلله کانی دهروازه کانی
شاره که ی نارد بۆ هۆلاکۆ. ئه ویش که سێکی عهجه می کرده جیگه ی داری خۆی
له سه ر شاره که وهه موو شوره وه قه لاکانی شاری حه مایشی پوخاند !!.

ههروه ها له پاش گه یشتنی به چه له ب، سوپایه کی به سه رکردایه تی به کێک
له که و ره پیاوه کانی ده وه ته که ی که ناوی (که تباوین) بوو به ره وه دیمه شق په وانه کرد.
سوپاکه له کۆتایی مانگی سه فه ری ئه و ساله دا گه شتنه دیمه شق به خیرایی به بۆ
هه بوونی هیچ به ره نگاریه ک کۆنترۆلیان کرد. نه ک هه ر به ره نگاریان نه بوونه وه، بگره
که و ره پیاوه کانی شاره که به سنگی کی فراوانه وه به خیرهاتنی سوپاکه یان کرد.

هۆلاکۆ بریاری ئه مانی بۆ خه لکی شاره که نووسی وه گۆپه پانی سه وزی
شاره که دا خۆیندرایه وه، پاشان جارچی به کوچه وه کۆلانه کاندا گه راو ئه مانه که ی
خۆینده وه. له م کاته دا قه لای شار هیشتر خۆی نه دابوو به دهسته وه، به لکو
له به رزاییه کانیدا مه نجه نیق دابه سرا بوو، دۆخه که زۆر مه تر سیدار بوو. مه غۆله کان
جۆره مه نجه نقیکیان هێناکه به سه ر په و په وه وه بوو، ئه سپ رای ده کێشا، خۆشیان
سواری ئه سپه کان بوون، هه موو چه که کانیشیان له په وه مانگایه کی زۆر بار کردبوو.

له به ری پۆژئاواوه مه نجه نیقیان له سه ر قه لاکه دابه ست، گه لێ له دیواره
به ردینه کانیا ن پوخاندو به رده کانیا ن به مه نجه نیق ته قاند بۆ قه لاکه وه به رد بارانیا ن
کرد. زۆربه ی جیگه به رزه کان و په سارگه کانی قه لاکه یان پوخاند، به جۆرێ قه لاکه
خه ریک بوو ده پما.. له دوای ئه وه موو بگره وه به رده یه، کار به دهستی قه لاکه هات
بۆلایان بۆ پیکه و تن... له ئه نجامدا قه لاکه یان داگیرکرد، هه موو قولله کانیا ن پوخاندو
کار به دهستی قه لاکه وراگره که یشیا ن کوشت.

شاره که وه قه لاکه شیان دایه ده ست میریکیا ن به ناوی (ئین سیان)، ئه وه نه فره تیه
ئاینی مه سیحیه کانی زۆر مه زن و پایه دار کردبوو. قه شه وه پیاوه گه و ره کانی مه سیحی
له ده وری کۆبونه وه، ئه ویش سه ردانی که نیسه کانیا ن ده کرد. کۆمه لێک
له مه سیحیه کان پۆشتن بۆلای هۆلاکۆ، له گه ل خۆیا ندا دیاری وخه لاتێکی زۆریان

برد. که گه پانه وه نه مانی پیدابوون. له ده روزه ی (تۆما) وه هاتنه ژوره وه و خاچیکیان پئی بوو، ده یانگیزا به سهر سهری خه لکدا. له وکاته دا دروشمیکیان ده گوته وه ده یانگوت: ئایینی راستی مه سیح به ده رکه وت. له به رانبه ریشدا سهر کۆنه ی ئیسلام و موسولمانانان ده کرد. جامی شه رابیان به ده سته وه ده گرت و به لای هه ر مزگه وتیکدا تیده په پین شه رابیان ده کرد به مزگه وته که دا پیسیان ده کرد. هه روه ها شه رابیان ده کرد به پوخسارو جلو به رگی خه لکدا... پاشان چونه ناوکه نیسه ی مریه مه وه، نه وده مه که نیسه که قه ره بالغ وئاوه دان بوو، به لام نه و په فتاره بویه هوی وئران کردنی (سوپاس بق خودا) له ناوکه نیسه که دا زه نگیان لیدا.

هه ندیک باس له وه ده که ن که نه و کۆمه له مه سیحیه به شه رابه وه ده چونه ناو مزگه وته کانه وه. نیازیان وابوو نه گه رماوه ی داگیرکاری ته تار درێژه بکیشی زۆرێک له مزگه وته کان وئران بکه ن. که نه م هه موو پووداوه پوویدا، شه رعناس و گه وره پیاوه کانی شاره که کۆبونه وه وچونه قه لاکه وه وسکا لایان برده لای کاربه ده سته که ی هۆلاکۆ که گوتمان ناوی (ئین سیان) بوو. به لام سوکایه تییان پیکراو ده رکرانه ده ره وه. قسه ی پیاوه کانی مه سیحییان به سهردا زال کردن.

نه مه له سهره تای نه و سا له دا بوو، له م کاته دا سولتانی شام (ناسر کوری عه بدولعه زین) له ناو سوپایه کی گه وره دا سه قامگیر ببوو، خۆیان ئاماده کردبوو بۆ نه وه ی نه گه ر مه غۆله کان پویان تیکردن به ره نگارییان بکه ن. به لام دلی سهر یازه کان یه ک نه بوو به لکو ویستیان (ناسر) له سهر کارلابده ن وزیندانی بکه ن و به یعت بده نه شازاهیری برای. کاتی ناسر به وه ی زانی هه لات بق قه لاکه. سوپاکه یشی بونه ئاردی بنی دیک وشپرزبوون.

حال و بای موسولمانان به و جۆره بوو، ناکۆکی و دووبه ره کی له ناویاندا به رقه راریبوو، بویه بوونه نیچیریکی ئاسان بق مه غۆله کان. نه شیان توانی له ده سته مه غۆل ده ربچن تاکو له جه نگی عه ین جالوتدا یه کیان گرت و خوداش سهری خستن.

باسی کوشتنی ناسرشای سولتانی دیمه شق وحه له ب له پاش دهستگیرکردنی له لایه ن مه غوله کانه وه

له سالێ (٦٥٩ك) دا هه والّ بآلوبویه وه كه (ناسریوسف) كوژراوه و پرسه كه ی
له حه وتی مانگی جومادی یه كه می هه مان سالدا له مزگه وتی دیمه شقدا دانرا...
شیوه ی كوژرانه كه یشی به م جوړه بوو: كاتێ گه یشته لای هۆلاكو، به ئینزی پیتدا
بیگی پیته وه بۆسه ر دهسته لاته كه ی خۆی. ماوه یه ك لای هۆلاكو مایه وه. به لام كاتێ
هۆلاكو بیستی له شه پی عه ین جالوتدا سوپاكه ی شكاهه و (كه تباگا) ی سه ركرده یشی
كوژراوه و بۆجاری دووه میش سوپاكه ی له شه پی (حه مص) دا شكاهه... فه رمانیدا
ناسرشاو زاهیری برای به ینن بۆلای، كاتێ هاتن به ناسرشای گوت: تۆگوت
سوپاكانی شام گوێراپه لی منن، كه چی ئیستا ناپاكیت به رانه برم كردوه و سوپاكانت
له دژی مه غول ده جه نكن.

ناسرگوتی: ئه گه ر له شام بومایه هه چ كه س شمشیری له دژی سوپاكه ت
نده وه شانده. ئه وده مه ناسرشا له ده ستی هۆلاكو پای كردبوو، له پاش ئه وه ی
هاوپه یمانی له گه لدا گرێ دا بوو له دژی موسولمانان وه انیدا بوو بۆ داگیرکردنی میسر.
پاشان هۆلاكو فه رمانیدا له گه ردنی هه موویان بده ن... جگه له (عه زیزشای كۆپی
ناسرشا) كه مندال بوو له لای خۆیان هیشتیانه وه، ماوه یه كی ژۆر به چاکی له گه لیدا
جولانه وه تاكو كۆچی دوایی كرد.

شاناسری ناوبراو، له پاش مردنی عه زیزی باوکی له ته مه نی حه وت سالیدا
دهسته لاتنی گرته ده ست، به لام له به ر بچوکی ته مه نی، نه تکی كه ناوی (زه یفه خاتونی
كچی شادا) بوو كاروباری ولاتی بۆ به رپۆه ده برد. له پاش ئه وه ی له سالێ (٦٤٠ك) دا

نهنگی مرد، نه و ته مهنی سیانزه سالدابوو که به سه ره بخویی دهسته لاتی که و ته دهست. دهسته لاتی نه وله دهسته لاتی باوکی ویا پیرانیسی زیاتریوو، به وهی چند ناوچه یه کی تری پتوه لکا، وه کو حه ران، ره ها، ره گه، و په شسوله دین... هتد. نه مه و پرای نه وهی هیزوپیزی زیاد بوو. سوپاکانی میسری شکاندو له ناو میسردا و تاربان به ناو یه وه ده دا له میسرو قه لای (جه به ل) دا. خه ریک بوو به ته واوی میسر داگیر بکات، به لام شه مسه دین لوئوئی به پتوه به ری کاروباری ده وله ته که ی کوژرا، نه وهش بویه پزگر له به رده میدا.

له چیشخانه که یدا پوژانه چوارسه د سه ر ناژهل سهرده بپردان، زور قه شه نگ و پیکوپیک و نه رم نیان بوو. هینده نه رم و نیان بوو نه و نه رم و نیانیه زیانی دابوو له دهسته لاته که ی. هه روه ها نارامگریوو، به راده یه ک پزیره کان نه وخه سه له ته یان قوسته وه وله سنور ده رچون وولاتیان به ره و داپوخان برد.

له سه رده می نه ودا پزیکه کان زوو زوو ده بران وگهشتیاران نه یانده توانی به بی پاسه وان و سه رباز له دیمه شقه وه بچن بچه ما. ته ماحی عه رب و تورکه کان له مال و حالی خه لکی زیادی کردو دزی و جه رده یی له هه رکاتیکی تر زیاتریوو، "شه وکوته کان" یش به زوری ده چونه سه ر مالان.

نه رم و نیانی نه وکا برایه گهشتبویه راده یه ک، نه گه ر بکوژیکیان بهینایه ته به رده سستی تاکوسزای بدات، ده یگوت: زیندوو باشتره له مردوو، نیتر یه کسه ر به ره لای ده کرد!!

نه و په فتارانیه ی بوونه هوی زوریووئی دزوجه رده و خراپه کاران و پز بره کان... هه روه ها باسی نه وهش ده که ن که ناسر بریکی زور هونراوه و ویزه ی له میشکدا بووه... به نمونه نه م چه ند پز هونراوه یه ده دریته پال نه و:

فوالله لو قطع قلبی تأسفا	و جرعتنی کاسات دمی دماصرفا
لما زاونی الاهوی ومحبة	ولا اتخذت روحی سواک الها الفأ

له شارى ديمه شقدا خویندنگه يه کى کرده وه به ناوى (ناسريه) ههروه ها وه قفیکى گه وره يشى خسته خزمه تى قوتا بخانه که وه ..ثم شاناسره له ولاتى عهجه مان کۆچى دوايى کرد، له دايک يوونى له سالى (٦٢٧ك)دابوو، که واته نه وده مه ي کورژاوه ته مه ني (٣٢)سال بووه .(٢).

له مانگى په جه يى نه وساله دا، کۆمه لیک عه ره ب هاتن بۆميسر وکه سينکى په نگ په شيان له گه لدا بوو ناوى (نه حمه د)بوو، عه ره به کان پړوپاگنده ي نه وه يانده کرد گوايه نه وکه سه کوپى (ئيمام زاهير بيلا محمه د کوپى ئيمان ناسر)ه وه له خانى خه لافه تى به غداوه هاتوه کاتى که ته تاره کان کردويانه به پاشا...زاهيرشا کۆپى بۆسازدا که زۆرک له گه وره پياوان ناماده ي بوون وه کو: شيخ عيزه دين عه بدولعه زيز کوپى عه بدولسه لام و قازى تاج دين عه بدولوه هاب کوپى خه له فى ناسراو به (ئيبن بنستولنه) عه ره به کان له ناو نه وه نه جومه نه دا گه واهييان دا که نه وکه سه کوپى (ئيمام زاهير محمه د کوپى ئيمام ناسر)ه، به وپيتيه ش ده بوه مامى موسته عسه م.

قازى کۆمه لى شايه تى کۆکرده وه وه له گه ل نه وه عه ره بانه دا کۆبونه وه وگوپيان بۆقسه کانيان پاديرا، پاشان به حوکمى (ئيستيفازه) گه واهييان بۆ په چه له کى ناوبراو داو (قازى تاج دين) په چه له کى نه وه نه حمه د ناوه ي سه لماند، نازناويشى بويه (موسته نسه ربيلا نه بولقاسم نه حمه د کوپى زاهير بيلا محمه د) ئينجا زاهيرشاو خه لکه که په يمانى خه لافه تيان پيدا. شازاهير بايه خى به کاروباره کانى ده داو سه ربارو که لوپه ل و پيداويستى زۆرى خستبويه خزمه تى خه لافه ته که يه وه ..

ده لىن: برى نه وپاره وسامانه بۆى خه رج کرد گه شته هه زاره زار(په ک مليون).خه لکى په شوکى نه وه خه ليفه يه يان ناو نابوو(زه را بينى). شا زاهير و ثم خه ليفه په شه له مانگى په مه زانى نه وساله دا به ده رکه وتن وپويانکرده ديمه شق. کاتى گه يشتنه نه وي، زاهيرشاله قه لاکه دابه زى، خه ليفه ش له شاخى (سالحيه)دابەزى و له ويدا ميروگزيرو سه رياره کانيشى له ده وري خه ليفه کۆبونه وه .(٣)

لەم سەرۆبەندەدا خەلیفە سەربازەکانی خۆی کۆکردەووە، بەنیازبوو بەغدا بگرێت و خەڵکی لەدەوری کۆبینەووە. خەلیفە پەشەکە بەخۆی و سەربازەکانیەووە لەدیمەشقەووە بەرێکەوت، زاهیرشا لەگەڵیدا هات وخواحافیزی لێکردو ئامۆژگاریکرد لەکاروبارەکانیدا وورده کارو نهفەس درێژبیت. ئینجا زاهیرشا گەراپەووە بۆدیمەشق و لەوێوە بەره و خاکی میسرکش، لە (١٧/زی لحیجە) ی هەمان سالدآچوہ ناو خاکی میسرەووە. لەوێوە هەوآلی خەلیفە ی پێ گەیشت کە توانیبەتی دەست بگرێ بەسەر (عائە و حەدیسە) داو خەڵکی ناوچەکانی تری عێراقیش نامەیان بۆ ناردووە و داوایان لێکردووە بگاتە ناوچەکانی ئەوانیش، بەلام بەرلەووەی بگاتە بەغدا مەغۆلەکان بەریان پێ گرتووە و خەلیفە و زۆربە ی هاو پێ و سەربازەکانیان کوشتووە و هەرحیشیان پێیو بە تالانیان بردووە.

جگە لە و پووداوانە، گەلێکی تر لەوسالەدا باسکراون، وەك ئەووەی کاتێ زاهیرشا بەره و شام دەچێت فەرمان ئەدات (قازی شەمسەدین کوپی خەلەکان) یش لەگەڵیدا دەچێ و دەبیته هاو پێی لە میسرەووە بۆشام. ئینجا لەدیمەشق (نەجمەدین کوپی سەدرەدین کوپی سینادەووە) ی لەپۆستی دادوهری لادا، کاتی خۆی قەتزی (مەحیی کوپی زەکی) کە هۆلاکو کردبویە دادوهر لەسەرکار لادابوو، نەجمەدینی کردبویە دادوهر. بەلام لەوسالەدا زاهیرشا نەجمەدینی لادا (شەمسەدین کوپی خەلەکان) ی کردە دادوهر.

هەرلەوسالەدا کوپانی دەستەلاتداری موسڵ کەبریتی بوون لە: شاسالچ ئیسماعیل و شامو جاهیید ئیسحاقی دەستەلاتداری (جەزیرە ی ئیبن عومەر) و براکەیان کە ناوی (شاموزە فەر) ی دەستەلاتداری سنجار بوو، هاتنەلای و زاهیرشا پێژیکی زۆری پێدان و زەویشی لەخاکی میسر پێدان و بەدرێژایی سەردەمی زاهیرشا لەو پەری گوشادی و بەختەوهریدا ژیان.

هەموو ئەم پووداوانە لەدوای جەنگی (عەین جالوت) بوون، پاش ئەووەی مەغۆلەکان شکان و لەولاتی شام وەدەرنران. لەوکاتەدا بۆماوەی سێ سال موسوڵمانان بەبێ

خەلیفە بوون. تائەوہ بوو خەلافتی عەباسی گوازییەوہ بۆمیسر، بەلام خەلافت
شتیکی پەمزی وکارتۆنی بو تا ئەوکاتەى عوسمانیەکان بەسەرکردایەتى(سولتان
سەلیمی یەكەم) ھاتنەکایەوہ وئەوخەلافتە کارتۆنیە کۆتایی ھات و دەستەلات
گوازییەوہ بۆتورکە عوسمانیەکان. ئەمانیش دەستەلاتیان بەردەوام بوو تاكو
لەسالی(١٩٢٤ز)دا بەدەستی کەمال ئەتاتۆرکی ماسۆنی، بە تەواوی دەستەلاتی
خەلافت لەناویرا.

په راویزه کانی به شی دوانزه

(۱) مه سیحیه کانی ناو ولاته ئیسلامیه کانیش، هاوکاری داگیرکردنی مه غولیان کرد، هه رله بهرته و هاوکاری کردنه بوو نه که نیسه کانیان پوو خاندن و نه قه تلوعامیش کران. بگره مه سیحیه کان ناحه زییان به رانبه رموسولمانه کان ده برپی له کاتیگدا هه ردوولایان دراوسێ بوون و پۆله ی .یه ک ولاتیش بوون. میژونووسه کان بۆیاننوسیوینه ته وه که له دوا ی داگیرکردنی شام، مه سیحیه کان چییان ده کردو چون هاوکاری مه غوله کانیان ده کرد له ئازاردانی موسولمانه کاندان. ئه وان مزگه وته کانیان به مه ی پیس ده کردو جینقیان به ئایینی ئیسلام ددها وچه ندین په فتاری دزیوی تریشیان ئه نجام ددها. له بهرته و په فتارانه یان موسولمانان له پاش وه ده رنانی مه غوله کان له جهنگی (عهین جالوت) دا تۆله یان له مه سیحیه کان کرده وه !.

ئه مه ش جینگه ی سه رسامی نیه که مه سیحیه کان هه میشه بوونه ته یارمه تی ده ری هه ریه ک له داگیرکه ره کانی ولات له دژی پۆله کانی ولاتی خویان. چونکه ئه و په فتاره له سۆنگه ی کورت بینی ئه وانه وه یه، ئه دی داگیرکه ران پۆژێک هه ردی له ولات بچه ده ری.

ئه رمه نه کانیش که تاکو جهنگی یه که می جیهانی له پۆژه ولاتی تورکیادا نیشته چی بوون. هه رکه سوپای پوس هاتنه ناو ولاتی تورکیاوه، ئه وان بونه هاوکار له سه ر برینی موسولمانه کاندان به جۆری قه سابخانه ی گه وره یان له پیزی موسولماناندا به رپاکرد. هه ر بۆیه کاتی جهنگ کۆتایی هات، موسولمانه تورکه کان شالاوێکی کوشتنیان له دژی ئه رمه نه کان ئه نجامداوه ولاته که ده ریانکردن و تانیستاش نه گه راونه ته وه بۆ زیدی خویان. چونکی هه موو کرداریک په رچه کرداری هه یه ! !.

(۳۰۲) بنواړه: المختصر فی اخبارالبشر) د انراوی: ټی بی لفیدا مه لیک موڼه یه د
ټیسماعیل. ټم پووداوه له پاش جهنگی عهین جالوت و به زینی مه غږله کان بوو،
واته ټو ده مهی زاهیر بیبرس فرمانږه وایی میسری گرتیویه ده ست.

كۆتايى كىشانى مەغۇلەكان بۆسەر جىيەھانى ئىسلامى

- ھۆكارەكانى بەزىنى موسولمانان
لەبەردەم مەغۇلدا.

- ئەلە سەركەوتنى خودايى
لە (عەين جالوت) داھات و
مەغۇلەكان تىك شكان ولەشام
وئەدەرنان.

- چەند بارە بوونەوئە
شكستەكانى سوپاي مەغۇل ئەدوئە
عەين جالوت.

هۆکاره کانی به زینی موسولمانان له بهردهم مه غۆله کاندایا

وهك دیتمان موسولمان تاكل تاكل پووبه پووی مه غۆله كان ده بونه وه، نهك هه ره نه وهنده بگره له كاتی هێرشه كانی مه غۆلدا هه ندیکیان له دژی هه ندیکێ تریان ده جهنگین. ته نانهت هه ندی له وه لکه ناموسولمانانه ی که نه ته وه ی ئیسلامییان پێکده هێنا پلانیان له دژی نه ته وه ی ئیسلامی ده گێرا. نه وه ش ده به نگیه که و چه ندين جار له میژوی ئیسلامیدا دووباره بۆته وه، چ له سهردهمی داگیرکاری مه غۆلدا یان له سهردهمی داگیرکاری ئه وروپیه کاندایا.

ناشکرایه داگیرکاری ئه که رچی هاوه که یشی درێژییته، به لام هه تا هه تایی نابیت، میژوباشترین گه واهی ده ری ئه م پاستیه یه. له به ره نه وه ده به نگیه کی بێ په رده بوو کاتی مه سیحی و جوله که و ناموسولمانه کانی ناو کۆمه لگه ی ئیسلامی هاوکاری داگیرکه رانیان کرد، به و شیوه یه ی که میژو نوسانی وه کو (ئین که سیر) باسی لێوه ده که ن. هه روه ها وهك نه وه ی له میسر داو له گه رمه ی شالاوه به ناویانگه که ی ناپیلیۆندا پوویدا.

چونکه داگیرکه ران ده پۆن، به لام نه ته وه كان ده میننه وه.

پاستروایه کاتی ولاتی پووبه پووی مه ترسی داگیرکردن ده بیته وه، هه موو پۆله کانی به جیاوازی ئایینه وه یه که بگرن بۆ به ره نگاری بونه وه ی ئه و مه ترسیه.. بێگومان یه کێتی و کۆبونه وه هێزو توانایه، به تاییهت ئه که ر له نێوان ئه وانه دا بیت که خاوه نی یهك ئاین له به رانبه ریه ک دوژمنی هاویه شدا. لێ له کاتی هێرشه کانی جهنگیزخاندا ئه و یه کێتی له نێو موسولماناندا دروست نه بوو.

له وکاته دا ناکۆکی و ململانێکان له نێوان پۆله کانی یهك ئاین و یهك نیشتماندا له ترپێکدا بوو. ئه مه له وکاته دا که جهنگیزخان توانی هۆزه درپنده و په رته وازه کانی

مه غۆل يه كېخات و بېيانكاته يه ك نه ته وهى به هېزو له ژيړ سيته رى يه ك ياسادا كۆيان
بكات وه كه هر خوى له ننگاي شه يتان و بېرؤكه فراوانخوازيه كه يه وه داينابوو.

مه غۆله كان له هره سر سه ختريڼ داگير كه ره كانى ميژوون و هيچ داگير كه ريكي تر
له دېنده يدا شان نادات له شانيان، مه گه ر ئو داگير كه ره تازه يه ي كه له سه ده ي
بيست و يه كدا ئه فغانستان و عيراقى داگير كړدوه و هېشت ر به نيازى داگير كړدى
ولاتانى ترى جيهانى عه ر ه بى و ئيسلاميه.

وه ك له مه و بهر باسماڼ ليډه كړد، يه كيك له ميكانيزمه كاريگه ره كانى مه غۆل
له جهنگه كانياندا بريتى بوو له به كار هاوردى شيوازه كانى جهنگى دهر ونى و
هه والگرى، تائه و پاډه يه ي خه لكى بېروايان كړد بوو به وهى مه غۆله كان مړؤ نين و
له باوكه ئاده مى مړؤ وه دانه كه وتوون به لكو په گه زىكي جياوازيان هه يه.

هر كه س ميژوى مه غۆله كان بخوښته وه، تېبېنى دهكات ئه وان ماوه يه ك
ده خړوشان وشالاويان ده برد، به لام خړوشانه كه يان داده مر كايه وه له كاتيكدا
سهر كړدوه و پا به رى بالايان ده مرد. (۱)

له كاتى شالاو هيتانى مه غۆلدا بؤ سه رجيهانى ئيسلامى هه مان شت پويده، ئه وه
بوو له پاش داگير كړدى ديمه شق وگه شتنيان به سنوره كانى فهلستين وميسر،
مه نكؤخانى پادشايان كؤچى دوايى كړد... نيردراوه كان له پايته ختى مه غۆله وه هاتن
بؤلاى هؤلاكوخان. له كاتيكدا ئه م له ترؤپكى ده سته لات وگه شه يدا بوو. به هؤى ئه و
سهر كه وتنه وه كه به ده ستيان هيتابوو، هه والى ئه وه يان پيدا كه مه نكؤخانى برى
كؤچى دوايى كړدوه.

له م جؤره كاتانه دا كه پا به ره كانى مه غۆل ده مرڼ، ده بوو هه موو سهر كړدوه كانى
مه غۆل بگه پانايه ته وه بؤ ولاتى خؤيان تاكو به شدارى بكه ن له ئه نجومه نى
پاويژ (قورليتاى) دا بؤ ه لېژاردنى پا به ريكي تازه.

بؤ ئه ومه به سته، هؤلاكو سهرزه مينى شامى به جئ هېشت وگه پا به وه بؤ ولاتى
خؤيان، سهر كړدايه تى سوپاى به خشيه (كتيؤ بؤقا) كه يه كيك بوو له سهر كړدوه هه ره

باشه‌کانی مه‌غۆل، بۆشه‌وه‌ی به‌داگیرکردنی میسر پلانه داگیرکاریه‌کانی بۆ وێرانکردنی جیهانی ئیسلامی ته‌واویکات. هۆلاکو به‌رله‌وه‌ی بپروات نامه‌یه‌کی نویسی بۆ سولتانی میسر داوا‌ی خۆیه‌ده‌سته‌وه‌دان و ملکه‌چ بوونی لێکرد. له‌نامه‌که‌یدا نویسیبووی:

(خودا شان وشکۆی جه‌نگیزخان وبنه‌ماله‌که‌ی به‌رزکردۆته‌وه و ملکی سه‌رزه‌وی خستۆته ژێرده‌ستمان. هه‌رکه‌سیش مله‌چه‌پێ له‌فرمانه‌کانمان بکات، نه‌واخۆی و مال و مندالی له‌ناوده‌بریت، خزم و که‌سوکاری هه‌موو ئه‌وانه‌ش که‌په‌یوه‌ندیان پێیه‌وه هه‌یه له‌گه‌ڵ و لات و په‌عه‌یه‌ته‌کانیدا ته‌فروتونا ده‌کرێن. وه‌ک به‌رگویی هه‌موو لایه‌ک که‌وتوو... ناویانگی سوپا بێ شوماره‌که‌یشان، وه‌کو ناویانگی به‌سه‌ره‌اته‌که‌ی پۆسته‌می زال و نه‌سه‌فندیار بآلویوه‌ته‌وه).... جانه‌گه‌ر تۆیش گوێپایه‌لیت، ئه‌وا سه‌رانه‌مان بۆیینه‌و خۆت وه‌ره‌ بۆلامان. وه‌گه‌رنا ئاماده‌به‌ بۆ جه‌نگ) جامع التواریخ، ه.س.

ئهم نامه‌یه‌ی هۆلاکو بۆ سولتانی میسری نویسی، جیاوازی نه‌بوو له‌ونا‌مانه‌ی که‌بۆ ده‌سته‌لاتدارانی تری ئه‌و ناوچه‌یه‌ی که‌پێشتر مه‌غۆله‌کان داگیریان کردن.

له‌وکاته‌دا میسر له‌سه‌ره‌تای سه‌رده‌می مه‌مالیک وکۆتایی سه‌رده‌می ئه‌یوبیه‌کاندا‌بوو، هه‌ربۆیه‌ جمه‌ی ده‌هات له‌ناکۆکی و دووبه‌ره‌کی. له‌پاش مردنی ده‌سته‌لاتداری مه‌مالیک (عیزه‌دین ئه‌بیک) له‌سه‌رده‌ستی هاوسه‌ره‌که‌ی که‌ناوی (شه‌جه‌ره‌تولدوپ) بوو، پاشان کۆژانی ئه‌و ئافره‌ته‌ش له‌سه‌رده‌ستی مه‌مالیکه‌کانی میرده‌که‌یدا و ده‌سته‌لات گرتنه‌ ده‌ستی کوپه‌ بچوکه‌که‌ی و دانانی (قه‌تزی) سه‌رکرده‌ به‌جیگری سولتانه‌ بچکۆله‌که‌.

کاتی ته‌تاره‌کان و لاتێ شامیان داگیرکردو له‌سنوره‌کانی میسر نزیک که‌وتنه‌وه، خه‌لکی میسر پێکه‌وتن له‌سه‌ر ئه‌وه‌ی (قه‌تزی) بکه‌نه‌ ده‌سته‌لاتداری خۆیان، به‌وه‌ش وازیان له‌دووبه‌ره‌کی هێناو میسریه‌کان بۆ پشتیوانی لێکردنی کۆیونه‌وه و له‌ژێر به‌یداخه‌که‌یدا موسولمانان بۆیه‌ره‌نگار بوونه‌وه‌ی ته‌تاریه‌کیان گرت.

هۆلاکۆ له پێگه دابوو به رهو ولاتی خۆی، گهشته ناوچه کانی فارس، له ناکاو په یامبه رێک له (قهراقۆرم) هوه هات بۆلای وه وائی ئه وهی پێدا که (قوبلای خان)ی برای کراوه ته خاقانی گه وره ی ته تار. ئه گه رچی ئه وه وائه خورپه یه ک بوو بۆ هۆلاکۆ و پێچوانه ی ئه وبنه مایانه ی حکومیش بوو که جهنگیزخان داینا بوون. که چی هۆلاکۆ به هیمنی هه وائه که ی وه رگرت و بریاریدا له پۆژه لاتی ناوه پستدا به مینتته وه، به هۆی ئه وه موو نازونیعمه ت وده سته که وه که له م ناوچه یه دا ده سستی که وت.

له گه ل ئه وه شدا نه گه رایه وه بۆشام، به لکو پووی کرده (ته برین) و ئه و ناوچه یه ی کرده باره گای سه ره کی به پێوه بردنی هه موو ناوچه به رینه کانی ژێرده سته لاتی خۆی. چونکه ته بریز وێپای پارێزداویتی و سه ختی ناوچه که ی وکه شوه وای مام ناوه ندیشی، له پووی جوگرافیشه وه ده که وته ناوه راستی هه مووئه و ناوچه نه وه که تائه وده م هۆلاکۆ داگیری کردبوون... ئه وێ ده م، هۆلاکۆ فه رمانپه وایه تی چه ند ناوچه یه کی ده کرد که له کازاخستان و تورکمانستان و ئۆزبه کستان و به فغانستانه وه ده سستی پێده کرد و به هه ری می فارس و ئازهره ریاچاندا تێده په ری و به خاکی عێراق و تورکیا و شام کۆتایی ده هات.

هۆکارێکی ترکه هانیدا بۆ ئه وه ی نه گه ریتته وه بۆشام، ئه وه بوو ناوچه کانی ئه و ده فته ره ناوچه گه لیکی لاوازیبوون وشاری گه وره یان تێدانه بوو، هه روه ها به رله وه ی بگه ریتته وه هه وائی پێ گه یشت که سوپا کانی (ناسر یوسف) به ره وباشوری فه له ستین هه لاتون وشاری دیمه شقیان به بێ پارێزگاری به جێ هێلاوه... که چی به و حاله شه وه هۆلاکۆ نامه یه کی نارد بۆ (که تبا) ی فه رمانده و داوای لێکرد ئه و کا برا یاخی بووه ده سته گیر بکری ت و ته مێ بکری.

سه رکرده ده ست نیا که ی هۆلاکۆ (که تبا نوین) پێپه وه به هێزه که ی مه غولی ته واکرد، ئه وه ش له پاش داگیرکردنی دیمه شق و فه له ستین و خۆسازدان بۆ داگیرکردنی میسر و لکاندنێ به حوکمی مه غوله وه. به لام کۆتاییه که ی به شه ری عین جالوت گه یشت.

ئەو سەرکەوتنى خودايى ئە (عەين جالوت) دا ھات و مەغۇلەكان تىكشكان و لەشام وەدەرئران

ھەرستە مكارىك بگريت دەستەلاتى كۆتايى دىت، بازۆرىش درىژە بگيشىت. چونكە تەمەنى دەولەتى ستەمكار ساتىكە بەلام تەمەنى دەولەتى دادپەرورە تاكلو كۆتايى دنيايە.

ھۆلاكو ئىركى داگىركىنى مىسرى سپارد بە (كەتبگا)ى توركى، ئەم پىاويكى بەرەچە ئەك تورك وبەئايىن مەسىحى وبەرپچكە نەستورى بوو، ئەمەش بۆۋەى بەئاسانى مىسر داگىربگريت. چونكە لەلايەكەۋە فەرمانپەرۋايى ئىيوى كۆتايى ھاتبوو، ناكۆكى لەناو مەمالىكىدا لە ترۆپىكدا بوو، وئىراى ئەۋەش كورسى دەستەلات سىپىردىر اوبوئە مندالىكى بچكۆلە كەكۆپى مەغزىبىك بوو، بەلام (قەتن) سەرپەرشتى دەكرد. ھۆلاكو بەۋەندە دەستى ھەلگرت كەنامەيەكى نوسى بۆ قەنزو داۋاى خۆبە دەستەۋەدانى لىكرد. لەۋكاتەدا بەھۆى داگىركارى مەغۇلەكانەۋە، زۆرىك لەخەلكى شام پەويان كرىدبوو بۆمىسر... ناسرشا لەم تاۋماۋەدا لەدۋاى ئەۋەى كارلەكار ترازابوو، ۋەئانگا ھاتبويەۋە وبەيامىكى بۆ مىسر ناردىبوو، داۋاى ھاۋكارى لىكردىبون بۆئەۋەى بتوانى لەدژى ھىرش وبەلامارى مەغۇلەكان پابوئەستى!!

ھەۋالى كرىدەۋەكانى مەغۇل لەمىسر دا بىللو بىويەۋە وترس وتوقىنى لەتان وبۆى ئەۋولاتەدا دروست كرىدبوو.

لەبەرئەۋەى سولتانى ولات شايستەگى ئەۋەى نەبوو ئىركى بەرپرسىيارىتى ئەۋ قۇناغە ناسكە لەئەستۆبگريت، سەيفەدىن قەنزى جىگىرى لەسەر كارلايدو خۆى لەجىگە كەيدا دانىشت، بيانويشى بۆ ئەۋكارەى ئەۋەبوو كەگوتى: پىۋىستە كەسەك

بکریته سولتان به هیزیبیت و توانای تیک شکاندنی دوژمنی هه بیته، دهنا ئه و پادشا بچکۆله به نازانیت چۆن کاروبارهکانی ولات به پێوه بهریته. قهتزلهم کارهیدا هیچ نه یاریهکی به دی نه کرد، به تاییهت چونکه هه پده شه له سه ر ولات دروست ببوو، هه روه ها سولتانیش به ته وای گهنده ل ببوو، هیچ که سیکی له ده وری نه مابویه وه.

سولتان قهتزل، هیدی هیدی دهستی کرده به هیزکردنی پایهکانی دهسته لاته که ی وپته وکردنی تواناکانی، هات هه موو ئه وکه سانه ی له پسته بالاکاندا دامه زراند که خۆی برۆای پێیان هه ببوو، ئینجا لایه نگرانی سولتانی پێشجوی دهستگیرکرد، دواتر دهستی کرده خۆ ئاماده کردن بۆجیهاد و به ره نگاریبونه وه ی مه غۆله کان، له م میانه یه دا پێگه یدا به وه ی هه ندۆ له و مه مالیکانه ی نه یاری بوون و په راگه نده ی شام ببوون، بگه پێنه وه بۆ میسر. له سه روی هه موویانه وه (بیرسی بهیره دار) ئه وه بووگه پانده ی وه و به خێرهاتنه وه ی لێکرد، زۆر به باشی مامه لێ له گه لدا کرد، ناوچه ی (قهلیوب) ی میسرو ده وری به ی پێ به خشی. دهستی کرد به دل پاکیشانی هه موو ئه وه یزانه ی سوپاکه ی ناسر یوسف که له دیمه شق هه لاتیبوون له نزیکه غه زه جیگیرببوون، تاکو په یوه نده ی به سوپاکه ی وه بکه ن، ئه م مه رامه یشی بۆهاته دی.

له م ماوه یه دا په یته پیتا نامه ی هۆلاکو ده گه شته قاهره، نامه گه لێک لوت به رزی و سه ر سه ختی و سه مکارییان لێ ده تکی، پرپیون له هه پده شه و گوپه شه، له یه کێک له نامه کاندا هاتبوو: (ئیمه سه ربازی خوداین له سه ر زه ویه کانیدا، له یق و توپه یی خودا وه دروست بوین، کراوینته دهسته لاتدار به سه ر ئه وکه سانه وه که خودا غه زه بیان لێ ده گرێ، له هه موو ولاتهکانی تر دا په ندبۆ ئیوه هه یه وده توانن خۆتان له توپه یمان لاده ن، که واته له ولاتانی تر په ندوه ریگن، خۆتان بده ن به ده سه ته وه، دلمان نه رم نابێ بۆئه وانه ی سکا لاده که ن. نه له ده ستمان ده رده چن و نه له شمشیره کانمان پزگارتان ده بی، ئاخه ئه سپه کانمان په وه ندن، شمشیره کانمان تازه ساوی بریکه دارن، تیروپه کانیشمان برنده و کونکه رن).

له پاش گه یشتنی ئەم نامە یە سولتان قەتەز کۆبونە وە یەکی بە گەورە میرەکانی ولات کرد، پای وەرگرتن بۆ ئەوەی پووبە پووی هە پەشەکانی مەغول ببنە وە و خۆیان بۆشەر ئامادە بکەن، ئەم هەنگاوەیشی بە کوشتنی نێردراوەکانی مەغول پشت ئەستورتر کرد، ئەو پەفتارەش بویە وە لایەک بۆ هە پەشەکە ی هۆلاکۆ و پاگە یاندنی جەنگ و جیهاد لە هەمان کاتدا قەتەز دەستی کرد بە کۆکردنە وە ی سوپا و پەیدا کردنی مال و پیتاکی پتیویست بۆ بە پێکردنی سوپا. بەرلە وە ی باجی زیاتر بە سەر خەڵکدا بسە پێنێ هەرچی زۆر و جە واهێرو گە و هەری خۆی و میرەکان و گەورە پیاوان هەبوو کۆی دە کردە وە و لە ساز کردنی لە شکرە کە یدا سودی ئی وەرگرت، لە وکارە ی شیدا پاشتی بە فەتوای شیخ (عیززکۆپی عەبدولسەلام) بە ست کە لە بە هیژترین زاناکانی سەردەمی خۆی دە ژمێردرا.

مەسە لە کە تەنها بە وە وە نە وە ستا، بە لکو ناپە حە تە یەکی زۆری هاتە پیش تاکو قەناعە تی بە هە ندێ لە میرەکان کرد تاکو لە گە لێدا بچن بۆ جەنگ، بۆ ئە و مە بە ستە هانیدە دان و عیزە تیانی دە جولا ند بە وە ی کە دە یگوت: (ئە ی میرە موسو لمانە کان! ما وە یە کە ئێ وە لە مال و دارایی موسو لمانان دە خۆن، رقیشتان لە داگیرکەرانی، منیش بەرە و پووی ئە و داگیرکەرانی دە چم، جا هەر کە ستان حە زی لە جیهادە لە گە لێم بیت، هەر کە سیشتان جیهاد هە لئابژێریت بابجیتە ماله وە خوداش ئاگای لێتە تی...) ئە م و شانە کاریگەری لە سەردێ و دەرونی گەورە پیا وە کان دروست کرد، دەرون و پۆحیانی بە هیژ کرد، بۆ یە لە گە لێدا پۆشتن و پەیمانی شە پرکردنیاندا.

سولتان قەتەز فەرمانیدا نێردراوەکانی هۆلاکۆ بکوژن، تاکو ئە و پەفتارە بکریته پاگە یاندنی جەنگ و یواریکیش نە مینیتە وە بۆ ئە وە ی هیچ کە سیك دوو دل بیت لە جەنگ یاخود پە نابەریتە بەر تە تارە کان.

لە مانگی رەمە زانی (٦٥٨ ک-ئاب/١٢٦٠ ز) قەتەز بە سەرۆکایە تی سوپاکانی میسر و شامیە کان بۆ بەرە نگاری و نە وە ی تە تار بە دە رکە وت و جیگرێکی بۆخۆی لە میسردا دانا کە ناوی (ئە تابک فارسە دین) بوو، ئە و پیا وە خۆی عەرەب نە بوو بە لکو

بیویه عه ره ب... ههروه ها قه تزه فرمانیدابه (بیبرس بهیرهقدار) تاكوله گه ل تیبیک
 سه ربا زدا پشیره وی بکات و حال و بالی سه ربا زه کانی دوزمن تاقی بکاته وه.
 (بهیرهقدار) پوشت تاكو گه یشتنه نزیکه غه زه، له وی له گه ل سه ربا زه کانی دوزمندا
 توشی شهریک بوون، نه وه بوو له و شهره دا به سه ربا ندا سه رکه وتن. نه و سه رکه وتن
 کاریگری کرده سه ر به رزبونه وهی وره ی سه ربا زه کانی میسرو شکانی شکومه ندی
 مه غوله کان.

ههروه ها بهرله وهی بوجهنگه که به یئ بکه وی، سولتان قه تزه ولتیک
 دیلۆماسی چوپوپری وه گه پخست بۆ پیکه خوشکردن بۆ پووبه پروو بونه وه
 گه وره و چاوه پوانکراوه که ی له گه ل ته تاره کاندا.

نه وده م چه ندبه شیکی زوری خاکی فهله ستین ولوبنان وسوریا، به تاییه ت
 پوخه کانی ده ریای سپی ناوه راست، له لایه ن میرنشینه خاچ په رسته کانه وه
 داگیرکرا بوون. هه رله وکاته دا چه ند میرنشینیکی خاچه رستی له (عه کا،
 حه یفا، سه یدا، سور، به یروت، لازقیه، نه نتاکیه) دا ده مه زرابوون،
 به هیژترینی نه و میرنشینه، نه وه یان بوو که له (عه کا) ی فهله ستیندا بوو.

نه و میرنشینه ده که وته سه ر پیکه ی (قه تن) له حالیکدا نه و بیویستایه بۆ
 هیزشکردنه سه ر ته تاره کان بجیته فهله ستین... بۆیه په یوه ندی پتیانه وه کرد، وه لی
 نه ک بۆ داوای ئاشته وایی وداوای لیبوردن، به لکو بۆ ئاگادارکردنه وه یان، چونکه
 ده یزانی دوزمنی ئیسلامن، بگره خاچ په رسته کان مه ترسییان له مه غوله کان زیاتره
 بۆ سه ر ئیسلام... به و به لگه یه ی شهره ی ته تاره کان، جهنگیکی دپندانه ی بئ به رنامه و
 بئ په گ و پیشه بوو، به ته نها جهنگیک بوو له پیتناوی ویران کردن وتالان کرداندا.

به لام پرۆژه ی خاچه رسته کان له جیهانی ئیسلامیدا پرۆژه یه کی جیاوازه، نه مان
 له گۆشه نیگایه کی ئایدۆلۆژییه وه دژایه تی ئیسلام ده که ن، زۆریه توندی ویه قولی تقوی
 دژایه تی موسولمانان له ناخیاندا چیتراوه و سه وزبوه...

که چی سه یرده که ین ته تاره کان هه لمه تیان ده برده سه ره موو شارستانییه ته کان، سه ره موو مۆفه کان نه که به تاییه تی ئیسلام و موسولمانیان کردبیتته ئامانج. هه رچی پرۆژه ی خاچه رسته کانه، مه به ستیه تی له ولاتانی موسولماندا نیشه جی بیت و مه سیحیه کان جیگه ی موسولمانانی دانیشتیوی په سه نی ئه م ولاتانه بگره وه، ئیدی چ له فه له ستین بیت یاخود له لوبنان و سوریا دا. وه لێ جیاوازیه کی گه و ره هه یه له نێوان داگیرکاریه کدا که سوپاکانی پێی هه ستن، له گه ل داگیرکردنیکدا که میله ته کان جیبه جیی بکه ن. چونکه شتیکی ئاشکرایه ئۆردوه ته تاریه کان هه یج ئاینده یه کیان نیه، به ئکو سه ره نجامیان هه ر پۆشتن ده بیت.

گه لانی خاچه رسته ی داگیرکر، بۆ ئه وه هاتبوون له م ولاتانه دا بژین و نیشه جی بن، هه ر ئه وه ش وایان لێده کات مه ترسییان له مه ترسی ته تار زیاتربیت، ئه گه رچی جهنگه کانی ته تار تاقه ت پرۆکین تروسه ختگیرتریش بووین، به لام خۆ هه ردوولایان دوژمن و نا کرێ ئاشته وایان له گه لدا بکرێ!!

سه رباری ئه وه ش میژوی هاوکاری کردنیان له گه ل ته تاره کاندای کۆن و زانراوه، ئه وان بوون مه غۆله کانیان هاندا بۆ ئه وه ی چاو بپه نه خاکی موسولمانان، هه ر ئه وانیش یارمه تی هۆلاکۆیاندا بۆ ئه وه ی ده ست به سه ر به غدا و شامدا بگریت، له م پوه وه هاوپه یمانی به شی ته تار له گه ل ئه رمه ن و که ره ج و ئه نتاکیه دا لێمانه وه دوورنیه.

هه رچۆن بیت ئه م هاوپانێتییه ی نێوان مه غۆل و خاچه رسته کان پوداویکی چاوه پوانکراوه. به لام قه تز ئه وه یشی ده زانی که به تاییه ت له (عه کا) دا خاچه رسته کان وه که چۆن رقیان له موسولمانانه به هه مان شێوه رقیشیان له ته تاره کانه، نه که هه ر ئه وه نده بگره لێشیان ده ترسن چونکه ده زانن ته تاره کان خاوه نی به لێن و په یمانی خۆیان نین. له پال ئه و راستیانه شدا کرده وه کانی ته تار به ناوبانگ بوون و په فتاره کانیان له خۆره لاتێ ئاسیادا شایانی له بیرکردن نین، ته نانه ت خه لکیکی بێ شوما ریشیان له مه سیحیه کانی ئه و ناوچانه کوشتبوو...

ویرای هه موو ئه وانەش، تالان کردنی ههردوو میرنشینى (سهیدا و بهیروت) له وکاته دا هیشتر چەند مانگیکی به سەردا تێنەپەپی بوو، له وسە ریشە وه، خاچپەرستەکانى ئه وی پقتیکی زۆریان له هۆلاکو بوو چونکه به تریارکیکی ئه رتۆدۆکسی یۆتانی سه پاندبوو به سەر که نیسه کانی ئه نتاکیه دا که خۆیان کاسۆلیکی ئیتالی بوون، ئه وهش پێشینه یه ک بوو تائه و ده م پوی نه دا بوو، هه مووانیش راده ی ئه و دوژمنایه تی کردنه ده زانین که له نیوان کاسۆلیک و ئه رتۆدۆکسدا یه . مه سیحیه کانی (عه کا) خه لکانیکی ده مارگیری کاسۆلیکی بوون، هیچ وهخت چاوه پوانی ئه وه یان نه ده کرد له ئه نتاکیه ئه ره پووبدات چ جای ئه وه ی له عه کا دا پووبدات.

هه موو ئه و هۆکارانه پێکه وه وایان کرد خاچپەرستەکانى (عه کا) به پنهانی له ته تاره کان بکه ونه پرته و بۆله، ته نانه ت وایان لێهاتبوو زۆر به وریایی مامه له یان له گه لێاندا ده کرد و قایل بوون به وه ی بێ لایه ن بێ بۆ ئه وه ی هه ردوو لایه نه ناکۆکه که یه کتری ته فروتونا بکه ن!! .

ویرای ئه وهش خاچپەرستەکان له وکاته دا له لاوازیه کی سه ختدا بوون، چونکه پاش شکسته که ی مه نسوره له سالی (٦٤٨ ک) دا، هه روه ها له پاش ئه وه ی بویسی پادشای فه ره نسا گه راپیه وه بۆ ولاتی خۆی وسه ریازیکی زۆر زه وه ندی خاچپەرستەکانیش له وجهه نکه دا کوژران. له پاش هه موو ئه و پوودا وانه خاچپەرستەکان پۆژ له دوا ی پۆژ پاشه کشه ی زیاتریان ده کرد و پتر لاواز ده بوون.

بۆیه ئه نجامی ئه ولیکه و تانه ئه وه بوو توانا و ره وه یزی له شکری خاچپەرستەکانی (عه کا) لاواز و لاوازیییت.. به وجۆره ش (قه تن) تێگه یشتبوو له وه ی مامه له له گه ل دوژمنیکدا ده کات که زۆر پق له ده له و قینی زۆره به لام هیزی زۆر نیه .

میرنشینى (عه کا) پارێزراوترین و قایمترین میرنشین بوو له سه رانه سهری سه رزه مینی شام و فه له ستیندا. له سالی (٤٩٢ ک) دا مه سیحیه کان ده ستیان به سەر ئه و میرنشینه دا گرت، واته سه دوشه ست سال له وه وه ره . به درێژایی هه موو ئه و سالانه سه رجه م

سەرکردە موسوڵمانەکان بەسەلاحەدینیشەو، شکستیان دەهێنا لەپزگارکردنیدا. بێگومان (قەتەن) یش دەیزانی دەست بەسەردا گرتنی ئەوشارە زۆر سەختە، تەنانەت لەوکاتانەشدا کەمێرنشینە کە لەلاوازترین بارودۆخیدا بێت.

هەروەها قەتەن دەیزانی شەپکردن لەدژی ئەو مێرئەشینە کاریگەری خراپی دەبێت لەسەر سوپاکە لەکاتی کە ئامانج لەکوێردنەوێ ئەو سوپایە شەپکردنە لەگەڵ تەتارەکاندا، لەو حالەتەشدا گەمارۆدانێ شارێکی قایمی وەک (عەکا) سوپاکە لاوازدەکات و تواناکانی بەفیڕۆ دەدات و بەرلەوێ کاتی پاستەقینەبێت، وزەى سەربازەکان پەرت دەبێت.

لەبەرانبەریشدا، لەبەرئەوێ قەتەن نەیدەتوانی بەبێ کۆتایی هێنان بەگرفتێ مەسیحیەکانی عەکا، مامەلە لەگەڵ تەتارەکانی فەلەستیندا بکات و ئەگەر هاریکاریەکی (مەسیحی-تەتاری) لەوکاتەدا بەهاتایەتە کایەو، ئەوا سوپای موسوڵمانەکان دەکەوتە نێو دوو بەرداشی تێک شکێنەرەو. تەتار لەلایە کەو و خاچەپرستەکانیش لەلایەکی ترەو.

لەبەرەموو ئەو هۆکارانە، قەتەن پای هاتە سەرئەوێ باشترین و خێراترین چارەسەر بۆ ئەو کێشە یە بریتییە لە گەڵاڵەکردنی پێکەوتننامە یەک لەگەڵ خاچەپرستەکانی عەکا دا بەرلەوێ تەتارەکان پەیمانیان لەگەڵدا و ژۆیکەن. قەتەن بەبێ خواوەخواکردن شاندیکی ناردبوو عەکا بەمەبەستی وتوێژکردن سەبارەت بەگرفتاری پێکەوتن و هێتانه کایە (هودنە) یەکی کاتی لەگەڵ خاچەپرستەکاندا. جا ئەگەر ئەو هەولە سەرکەوتووبێت ئەوا دەبێتە هۆی ئەوێ سوپای خاچەپرستەکان لەو جەنگەدا بێ لایەن بێت و لەلایەکی تریشەو پەشتی سوپاکەیان بێخەم دەکرد.

ئەو هەبوو شاندە موسوڵمانە کە لەگەڵ گەورە میرانی خاچەپرستەکاندا دانێشتن و یاسی (هودنە) کەیان کرد، خاچەپرستەکان لەوکاتەدا هێند لاوازیوون دەترسان لەوێ ئەگەر ئەو پێشنیارە پەتیکەنەو لەدوایدا موسوڵمانەکان دژایەتییان بکەن... لەبەرئەو بەخێراییی بێڕۆکی هودنەیان پەسەندکرد، تەنانەت هەندێکیان

بیرۆکەى ھاوپەیمانی سەربازیان لەدژی سوپای مەغۆل پێشکەش کرد، بەلام ئەو
بیرۆکەى لەھەردوولاوە پەسەند نەکرا.

ھۆکاری ئەو قایل نەبوونەش ئەوە بوو بەشێک لەمیرانی عەکا دەترسان لەوەى
ئەگەر سوپاکەیان بۆ جەنگى تەتار لەشارەکەبێنە دەرەو، دواجار موسوڵمانەکان
لەپاش سەرکەوتن بەسەر تەتاردا دینەشارەکەو. ئەگەرچى سوپای موسوڵمانەکان
نەیان دەتوانى بیمەى ناپاکى خاچەرستەکان بکەن لەجەنگدا. بەتایبەت چونکە
مەغۆلەکان ھاوپەیمانى ھەندێ پادشاومیرەکانى خاچەرستان بوون(وہکو
پادشاى ئەرمینیا وکەرەج ومیری ئەنتاکیە).

ھەربۆیە ھەردوولا بیرۆکەى ھودنەى کاتییان پەسەندکرد، شانە موسوڵمانەکە
پێداگری لەسەر ئەوەکرد کەدەبێ ئەو ھودنەى بەکۆتایى ھاتنى جەنگى تەتارەکان
کۆتایى بێت، چونکە لەپرووی شەرعێوە دروست نە موسوڵمانەکان دان بەناشتى
ھەمیشەیدا بنین لەگەڵ لایەنیکدا کەخاکى ئىسلامى داگیرکردووە. بەلای شەرعێوە
پەسەند نە موسوڵمانان دان بەپەوايەتى دەولەتێکى خاچەرستیدا بنین کە
لەسەرخاکى ئىسلامى دامەزێنراو، باسالا ئێکى زۆرىشى بەسەردا تێپەرى بێت. بەو
پێودانگەش، قەتەز بەھىچ شتوویەک دانى نەنا بەپەوايەتى دەستەلاتى
خاچەرستەکان بەسەر فەلەستیندا.

وہلئ لەبەرئەوھش کەدلتیابوو لەوەى ئەوان بەزەبیان بەرانبەر موسوڵمانان نەو
ھەلى زەرەبەلێدانیان لەدەستدە، ئەوا ھەولیدا لەپێى ھاندان وھەرەشەوہ بۆماوہیەک
خۆى لەدژایەتى کردنیان دووربخاتوہ، بۆئەومەبەستە زۆریەپوونى شانە
موسوڵمانەکە خاچەرستەکانیان ئاگادارکردوہ لەوەى ئەگەر بێتو ھەرچۆرە
ناپاکەکیان لێدەربکەوێت، ئەوا سوپای موسوڵمانەکان وازە تەتار دینیت
وہەلامارى خاچەرستەکان دەدات.

بەوجۆرە قەتەز بەزیرەکی ولێزانى خۆى کێشەى خاچەرستەکانى چارەسەرکرد
بەرلەوہى لە(عەین جالوت) دا بەرەوپرووی مەغۆلەکان بێتتەوہ.

یه که م کاری قه‌ت‌ز ئه‌وه‌بوو میر(بیبرس)ی به‌سه‌رکردایه‌تی تیپ‌یکی سوپا نارد تاکو بارودۆخه‌که تا‌قی بکاته‌وه، بیبرس له (۱۲۶۰/۷/۲۶) دا سنوری میسری بری وچه‌خاکی فه‌له‌ستینه‌وه، دوابه‌دوای ئه‌و قه‌ت‌ز پۆشت، به‌(په‌فه‌ح و خان یونس و دیروبله‌ح) دا تیپه‌پین و زۆر له‌غه‌زه‌ نزیک که‌وتنه‌وه. ئه‌و ده‌مه‌ ته‌تاره‌کان غه‌زه‌یان داگیرکردبوو، ئیدی ئه‌وه‌ پویدا که‌قه‌ت‌ز چاوه‌پوانی ده‌کرد.

ئیشکچه‌کانی مه‌غۆل له‌سه‌رسنور چاویان به‌سه‌ره‌تای سوپای ئیسلامیدا هه‌لتۆقی که‌به‌سه‌رکردایه‌تی(پوکنه‌دین بیبرس) شالاوایان هینابوو، وایان زانی هه‌موو سوپای موسوڵمانه‌کان هه‌رنه‌وه‌نده‌یه‌ که‌له‌گه‌ل(بیبرس) دا هاتون.

له‌سه‌ر ئه‌وبه‌مايه‌ هه‌والیان نارد‌وه‌ بۆ غه‌زه‌، پایه‌گای سوپا‌کانی مه‌غۆل له‌غه‌زه‌دا به‌و قه‌باره‌یه‌ که‌ئیشکچه‌کان وه‌سفیان کردبوو هاتن بۆ به‌ره‌نگاری‌بونه‌وه‌ی سوپای موسوڵمانه‌کان. جه‌نگ له‌نیونیاندا به‌رپابوو له‌کاتی‌کدا هیشتر سوپا‌کانی قه‌ت‌ز سه‌رقالی په‌رینه‌وه‌ بوون بۆ نێو خاکی فه‌له‌ستین و جه‌گه‌له‌ سه‌ره‌تایه‌کیان ژماره‌یه‌کی ئه‌وتۆیان نه‌گه‌شت‌بوه‌ گۆره‌پانی جه‌نگه‌که‌.

سه‌رقافله‌ی سوپا‌که‌ زۆر به‌هێزو سه‌رکرده‌که‌شیان پیاویکی زیره‌ک و دلێرو لی‌زان بوو، پایه‌گای مه‌غۆله‌کانیش له‌غه‌زه‌دا بچوک بوو، سوپای گه‌وره‌ی مه‌غۆل زۆر له‌غه‌زه‌وه‌ دووریوو... ئه‌و سوپایه‌ به‌سه‌رکردایه‌تی(که‌تبگا) له‌ناوچه‌ی(بیقاع) له‌دووری سی‌سه‌د کیلۆمه‌تر له‌غه‌زه‌وه‌ بارگه‌یان هه‌ل‌دابوو.

جه‌نگی غه‌زه‌ به‌بێ به‌شداری کردنی سوپا‌سه‌ره‌که‌یه‌کانی مه‌غۆل و موسوڵمانه‌کان به‌رپابوو، به‌فه‌زلی خودا سه‌رقافله‌ی سوپای ئیسلامی توانی له‌و جه‌نگه‌بچوکه‌دا سه‌رکه‌وتن به‌ده‌ست بێ‌نیّت و هه‌ندی له‌سه‌ریازه‌کانی پایه‌گا‌که‌ی مه‌غۆل کوژران و ئه‌وانه‌ی که‌مانه‌وه‌ به‌شپه‌زه‌یی به‌ره‌و باکور هه‌لاتن و هه‌واله‌که‌یان گه‌یاند‌وه‌ (که‌تبگا) له‌لویناندا. ئه‌م پووداوه‌ بچوکه‌ پێشه‌کیه‌کی زۆر‌باش بوو بۆ جه‌نگه‌که‌ و سه‌رکه‌وتنی نه‌خشه‌کانی قه‌ت‌ز.

مه غۆله كان بۆيان دهركه وت كۆمه لى له موسولمانان ماون تائىستاش ده جهنگن وتواناى شهريان ههيه، تواناى بهرگري كردنيان ههيه له ناموس و خاك وشكۆمه ندى خۆيان. تائه و كاته مه غۆله كان تهنها به وه راهاتبوون كه موسولمانه كان له بهريان ههلبێن و پاكه ن وخۆيان به دهسته وه بدهن. چاره پوانى ئه وهيان نه ده كرد دهسته يه كه له موسولمانان پهيدا بێن وه پيشيان بكه نه سهرو تهنا نه ت سه رزه ميني جهنگه كهش ئه وان ديارى بكن. پهيدا بوونى ئه و كۆمه له بهدى هاتن وه پاست گه پانى فهرموده يه كى پيغه مبه ر بوو كه ده فهرميت: (لاتزال طائفة من امتي ظاهرين على الحق، لا يضرهم من خذلهم، حتى يأتى امر الله) موسليم له سه حيه كه يدا گيرايه تيه وه.

له گيرانه وهى ئيمامى ئه حمه ددا ئه م زياته يه شى خراوه ته سه ر: هاوه لان پرسسيان: قوربان ئه و كۆمه له له كوێن؟ فهرمووى: له به يتول مه قه دس، به ته نيشتى به يتولمه قه ده سه وه، ئه و كۆمه له له دژى جوله كه ده جهنگن تاكو دنيا كۆتايى ديت.

به لى، هه رچۆن بوو سوپاى قه تزه گيشته ده شتايى (عهين جالوت) وه بهرله هه رشتى جيگه يه كى باش و گونجاوى بۆ بارگه و بنه داكو تانى سوپا كهى هه ليارد له جيگه يه كدا كه (٦٥ كم) له باشورى (ناوچه ي حه تين) ه وهيه. واته ئه و ناوچه يه ي كه بهرله په نجاو پينج سال له جهنگى (عهين جالوت) پووداوى (حەتین) تيدا پوويدا بوو... هه ر ئه و ناوچه يه ده كه وێته شه ست كيلۆمه ترى پۆژئاواى (يهرموك) وه كه بهرله شه ش سه ده به سه ركردايه تى خاليدى كوپى وه ليد و ئه بو عوبه يده ي كوپى جه راح (په زاي خوايان لیبیت) جهنگى گه و ره ي له دژى پۆم تيدا بهرپاكرابوو.

قه تزه راى وابوو ده شتايى (عهين جالوت) گونجاوترين وه بارترين جيگه يه بۆ جهنگه چاره پوانكراوه كهى له گه ل مه غۆلدا، چونكه ده شتاييه كى پان وه برينه و له هه مو لا يه كه وه به گردۆلكه ده و ره دراوه جگه له بهرى باكو رى كه به كراوه يى ماوه ته وه.

لهسەر ئه و گردۆلگه و بهرزاييانهش درهخت ودارستاني چر ههيه، ئه و دارستانانهش باشتريه په ناگه وحه شارگه ن بۆ سوپاي ئيسلامي، له و پئگه يه شه وه کرداري بۆته نانه وه زۆر ئاسان ده کات، پلانه سه ربازيه که ي قه تزيه زۆري پئي له سهر ئه و بنه مايه داده گرت.

به گويره ي ئه و بارودۆخه، قه تز زۆر به خيترايي سوپاکاني پئکخست، له بهري باکوردا سوپايه که به سه رکردايه تي(بيهرس)دانا، جيگه ي ئه مان له شوپنيکي بهرچاوي مه غۆلدا بوو، به ژماره ش که م بوون، بۆئوه ي مه غۆله کان بيان بينن وته ماحيان بکه ويته به رو هيرش بکه نه سهريان، به بئ ئوه ي ژماره ي راسته قينه ي سوپاکاني قه تزيان دي بيته !!.

له هه مان کاتدا قه تز پاشماوه ي سوپاکه ي له ناو گردۆلگه و دارستانه کانددا شارده وه، تاکو سوپاي مه غۆل غافلگيربکه ن.

ئهم خۆپئکخستنه له (٢٤/په مه زان/٦٥٨ک)دابوو، واته له ده پژه ههره پيرۆزه که ي کۆتايي په مه زاندا، له ومانگه دا سه رکه وتنه نه مره کاني موسولماناني تيدا تۆمارکرا، وه کو جهنگي به درو پزگارکردني مه ککه و نه نده لوس.

به و حاله وه موسولمانان به رده وام بوون له سه رخۆئاماده کردن، چاوه هه والگريه کانيش هه نکاويه هه نکاو هه والي جموجوله کاني(که تبگا) يان ده گواسته وه بۆ موسولمانه کان... به تاييه ت له وکاته دا که به ته واوي له ناوچه ي عه ين جالوت نزیک که وتبون وه.

له وکاته دا سوپاي مه غۆل له لايه ن(که تبگا)وه سه ربه رشتي ده کرا، چونکه هۆلاکو به مه به ستي به شداري کردن له هه لپژاردني خاقاني تازه ي مه غۆلدا به ره و ولاتي خۆي گه راپوبيه وه وشامي به جي هيلابوو، سه رکرده ي مه غۆل سوپاشپزه کاني شامي کۆکرده وه له ناوچه ي عه ين جالوتدا بارگه يان هه لدا. زۆر متمانه ي به سه رکه وتن هه بوو، هه ريۆيه ئامۆزگاري ئه وميرانه ي مه غۆلي په تکرده وه که پئيشنياريان ده کرد بۆ ئهم جهنگه هۆلاکو بانگه يشت بکه نه وه تاکو سه رکردايه تي سوپاکه بکات.

وهكو گوتمان سولتان قهتز له نه خشه كهيدا زياتر بايه خى به وه دابوو زۆرينه
 سهرياره كانى له نيو گردۆلكه و دارو درهختى ناوچه كه دا بشاريته وه به جۆرى
 مه غۆله كان ته نها ئه و ژماره كه مه ي پيشهنگى سوپا بيبندن كه به سهركردايه تي
 (بيبرس) له پيشه وه دانرابوون.

سه رله به يانى پۆڙى هه ينى (٢٥/٢هه مه زان/٦٥٨ك) هه ردوولا پيكداهه لپژان، سوپاي
 مه غۆل وهكو لافاوئىكى به چه پۆكان هيرشيان هينايه سه رپيشهنگى سوپاكانى ميسر،
 ئه وه بووتوانى سه ركه وتنيكى رهفتهنى به ده ست بپنيت وپيشهنگى سوپاكه ي ميسر
 په رت بكات. له گه ل ئه وه شدا قهتز وهكو شاخه كان خۆپاگريبوو، به دهنگى به رزيش
 هاواري كرد: (هۆۆ... ئيسلام!).

هاواره كه ي تان وپۆى ناوچه كه ي گرته وه. هيزه كانى له ده وري كۆبونه وه، ئه و
 سوپايه ي مه غۆليان په رته وازه كرد، ئه و سوپايه ي كه سهريان له وخۆپاگريه ي
 موسولمانه كان سوپما بوو، چونكه ئه وان به سهركه وتنى كتوپرو ئاسان پاهاتبوون.
 بۆيه بپرويان نه ده كرد به وه ي له گۆرپه پانى جهنگ پوي ده دا. له نه نجامى ئه وتيگ
 شكانه دا پايان كردبو گردۆلكه و به رزاييه كانى ده ورويه ر، به تاييه ت پاش ئه وه ي
 به چاوى خۆيان ديتيان (كه تبگا) ي سه ركرده يان له گۆرپه پانى جهنگدا كۆژا... يانى
 كليلى سهركه وتنى موسولمانه كان له و هاواره ي سه ركرده كه ياندا بوو كه
 گوتى (هۆۆ... ئيسلاااااا!) موسولمانه كان به و سهركه وتنه ده ستيان هه لئه گرت،
 به لكو شويى ئه و سه بازه به زيوانه ي مه غۆل كه وتن كه سه رقالي ئه وه بوون
 سه رله نوئى له ناوچه ي (بيسان) ي نزىكى عه ين جالوتدا خۆيان پيگ بجه وه، له ويشدا
 پيكداهه لپژانه وه به لام به جۆريكى يه كلاكه ره وه، جهنگ تاوى سه ندو خهريك بوو
 سهركه وتنى موسولمانه كان بكه وپته به ر له مپه رو هه په شه.

له م كاته ناسكه دا سه رله نوئى سولتان قهتز سى جار به هه موو هيزى خۆى
 هاواري كرد:

(هۆۆ... ئيسلاااااا!) زۆريه ي سوپاكانى ئه و هاواره يان به رگوى كه وت.

پاش ساتيک دوو ياره ترانزه که له بهر ژه وهندی موسولمانه کان شکا به وه، نه نجامی
نم بگړو بهرده يه ش شکستی سوپا کانی مه غول بوو، يه که م شکستی به ناوبانگی
مه غول له سهرده می جهنگيزخانه وه.

ئينجا سولتان له سهر نه سپه که ی دابه زی، پړوی خوی له خاکی گزپه پانی جهنگ
هه لسوی وچه ندجار زه مینی شه په که ی ماچ کرد، ئینجا دوو پکات نویژی
بؤسوپاسگوزاری خودا کرد.

جهنگی عهین جالوت په کيک بوو له جهنگه يه کلاکه ره وه کانی میژوو، چونکه
نه ته وهی ئیسلامی پزگار کرد له مه ترسیه ک که پیشتر به دريژایی میژوی خوی
پووبه پړوی مه ترسی هاوشیڼوه ی نه بوبويه وه.

هه رته وجهنگه شارستانی ته ی ئیسلامی دهر باز کرد له داپو خان، جیهانی نه وروپیشی
پزگار کرد له خراپه يه ک که هیچکام له پادشاکانی نه وروپا له توانایدا نه بوو بهری پی
بگرن.

نوسه رکه وتنه زهنگی پزگار بوونی شام بوو له دهستی مه غول، چونکه میره کانی
مه غول له پاش جهنگی (عهین جالوت) دهستیان کرده هه لاتن ودوور که وتنه وه
له شام. نه وه بوو قه تزل له (۲۷/ په مه زان/ ۶۵۸ ک) دا به سه رکه دایه تی سوپا
سه رکه وتوه که ی چوه ناو جه رگی دیمه شقه وه، ئینجا دهستی کرده گيژپانه وهی
نارامی وئاسایش بؤ هه موو شاره کانی تری شام و پيکخستنه وهی کاروبار ودياری
کردنی کار به دهسته کانیان.

نه وجهنگه نه وهیشی سه لماند که نارامی وئاسایشه که ی میسر په یتا په یتا
به ناوچه کانی شام به گشتی وفه له ستین به تاییه تیدا بلاو ده بیته وه. به دريژایی میژوو
نم راستیه بوونی هه بووه که ئاسایش وئارامی- په یوه سته به نارامی شام
وفه له ستینه وه. نه نجامی کوتایی جهنگه که بریتی بوو له یه کگرتنی میسرو شام له ژیر
دهسته لاتنی مه مالیکدا. نه و یه کگرتنه ماوهی دووسه دو حه قفا سال دريژهی کیشا.

ههروهه ما جهنگه که نهوهی سهلماند که کلیلی سه رکه وتنی موسولمانان بریتیه له که پانه وه یان بۆلای خودای گهره. ئه م حالته له سه رکه وتنی موسولمانان به سه ر جوله که دا (۱۹۷۲) دووباره بویه وه. نه وه بوو له م جهنگه شدا سه رکرده وه سه ر یازه کان دروشمی (الله اکبر) یان به رزکرده وه دروست وه که نه وهی قه تز دروشمی (هۆۆ... ئیسلاام) ی به رزکرده وه.

به هه مان شیوه موسولمانان سه ر نا که ونه وه تا کو وشه ی یه کتا په رستی به رجه سه نه که ن و دروشمه که ی به رز نه که نه وه به سه ر دوژمه کانی خوداو مرقۆایه تیدا که بریتین له مه غۆله تازه نه مریکه کان و نه وانه ی له پشتیان وه پاوه ستاون... بپوانه هه ردوو دانراومان (حکومه الدجال الماسونیه) و (من یحکم العالم سرا) که له لایه ن خانه ی (الکتاب العربی) ی وه بلاو کرا وه ته وه.

ئیه ن که سیر له (البدايه والنهایه) دا سه باره ت به جهنگی (عهین جالوت) ده لیت: کۆبونه وهی سوپا کان له عهین جالوت دا، له پۆزی (۲۵ ی په مه زان) دا بوو، جهنگی که سه خت پویدا، که تبگا هێرش ی کرده سه ر پێشهنگی سوپای موسولمانه کان و په رتی کرد، پاشان خودا پشتیوانی له موسولمانه کان کردو له جهنگه که دا خۆیان پاگرت، نه وه بوو هێرش ی که پاستگۆیا نه یان برده سه ر مه غۆله کان و به جۆری تێکیان شکاند تا کو دنیا دنیا یه بۆیان قه ره بوو نا کرێته وه. له وهنگه دا که تبگای سه رکرده ی مه غۆله کان کوژرا، کوپه که ی گیرا، به دیلی هێزایه به رده ستی قه تز و لیتی پرس ی: — ئایا باوکت هه لاتوه؟.

گو تی: نه خێر پانا کات.

هه ریویه به دوایدا گه ران وله نێو کوژرا وه کاندا دیتیا نه وه. کاتێ کوپه که ی نه رمه که ی بین ی گریا وه اوا ری کرد. که قه تز دلتیا بوو له کوژانی (که تبگا) که نوش ی بۆ خودا بر دو گو تی:

— ئیتر به شاد ومانیه وه ده نوم. چونکه نه و مایه ی خۆشحالی ته تار بوو، به کوژرانی نه وانیش شاد ومانییان با ری کرد.

كه تبگا له پوڅى هه ينى (٢٥/په مه زان) دا كوژرا..ئوه يشى كوشتى مير(ئه قوس
شه مس) بوو(په حمه تى خواى لا بئ).!

ئه وكا براهى سه ركردايه تى سوپاكانى بۆ هولاكو ده كرد، ئوه بوو توانى
له ولاتانى عهجه مه وه تاكو شام دنياو پيران بكات ودارى به سه ر به رديه وه نه هيلائت،
تاكو له جهنگى (عين جالوت) دا له اسلى (٦٥٨ك) دا مرد(په حمه تى خواى لى نه بئ).
ئه م سه ركه وتنه له مانگى په مه زاندا بوو، وهك چۆن سه ركه وتنى پيغه مبه ر(د.خ)
له جهنگى به دردا له مانگى په مه زاندا بوو، هه روه ها زۆر يك له سه ركه وتنه كانى ترى
ئيسلام هه رله ومانگه پيروزه دا بوون.

چه نډباره بونه وهی شکسته کانی مه غول له دواي عهين جالوت

له دواي جهنگه که، گه وره پياوani مه غول له شامدا دهستيان به مه لاتن کرد. بويه قه تنز تواني له (۲۷/ پر مه زان/ ۶۵۸ ک) دا بچيته ناوشاري ديمه شقه وه. هر له يه که م پوژيشه وه دهستي کرده گه پانډنه وهی نارامي وئاسايش و دامه زانډني کار به دهستاني شاره جيا جيا کان.

له م کاته مه ستيا ره دا (بيبرس) تواني ناپاکيه که به رانبر قه تنزيکات، نه وه بوو له تنزي کوش و خوی کرده سه رکړدهی مه مه ليکه کان. ئينجا مه ماليک توانييان له سالي (۱۲۹۱) دا کوټا گروپي خاچه رسته کان له ولاتاني ئيسلاميدا وه دهرنيتن.

دوا دهره نجامي نه م جهنگش بريتي بوو له يه کگرتني ميسرو شام له ژيرده سته لاتي مه ماليکدا، نه و يه کگرتنه ماوهی دووسه دوجه فتاسال دريژهی کيشا، تاكو نه و کاتهی عوسمانيه کان له سه رده می سولتان سه لي می يه که مدا مه ماليکيان پامالي وده ستيان به سه ر ناوچه که دا گرت.

ميژونوسان نه و جهنگه به سه رته ای کوټايي هاتني ئيمپراتوريه تي مه غولي له قه له م نه دن، چونکه له به ردا له هيچ شه ریکدا نه به زيبيون.

به رکه خاني پابه ري هوزي زه هه بيهی مه غول له روسيا، که له هه مان کاتدا ناموزای هولاکو بوو، له پوژگار هه کانی داگر کردني جيهانی ئيسلامي له لايه ن مه غوله وه، موسولمان بووني خوی پاگه ياند. چونکه به رووخاني ده وله تي عه باسي کار يگه ري زوري له سه ر دانابوو، ته نانه ت به دواي هه ليکدا ده گه را تاكو تو له ی نه و کاره ساته له هولاکو ی ناموزای بکاته وه. له م ميانه يه دا (به رکه خان) هاوپه يمانی له گه ل (زاهير بيبرس) ی سولتانی مه ماليک گریداو به سوپا که يه وه به ره و باشور پوشت بو

بەرەنگارىيونه. ھۆلاڭز لەشام گەرابويە. سوپاي ھۆلاڭز لە بەردەم لەشكرەكەى (بەركەخان)دا چەندىن شكستى بەركەوت و نەيدەتوانى خۆى پابگريّت و بەرەنگارى بكات.

ھەندى لەسەرچاوەكان باس لەو دەكەن گوايە ھۆلاڭز بەھۆى جەنگەكانى بەركەخانەو نەيتوانى ھەموو سوپاكانى بنىريّتە شام وتۆلەى شەپى(عەين جالوت) بكاتە. بەلگە تەنھا بەشيك لەسوپاكەى بەسەرکردايەتى(سەشموت)ى كۆپى نارد بۆشام بەلام ئەوسوپايە لە ئەنجامدانى ئەركەكەيدا شكستى ھىنا. ئەو بوو ئاھەنگىكى مەيخواردنەويان سازكردبوو، لەشكرەكەى(بيبرس)يش ئەويان بەدەرفەت زانيبوو، ھيرشيان كەردبوو سەريان وتەفروتونايان كردن. وەلى لىگەپان ھەندىكيان بەزىندوى بگەپنەو تەكو ھەوالى شكستەكەيان لەگەل كەللەسەرى كۆپەكەى ھۆلاڭزدا بەرنەو بۆ ھۆلاڭز!!.

ھۆلاڭز ھەرنەو نەدى لەدەست ھات ھەموو ئەوكەسانە بكوژيّت كە بەزىندوى لەجەنگەكە دەربازببون وگەشتبونەو لای.

نۆرەي ناوچەكانى باكورى ئيمپراتورىيەتى مەغول چوئە ژيەر پكئى بەركەخانەو، دەستەلاتى بنەمالەكەيشى كەبرىتى بوون لەھۆزى زەھەبى لەپوسيا و ئاسياى ناوہ پاسندا ماوہى دووسەد سالى خاياند.

ھەرچى وەچەكانى ھۆلاڭزيە كەبرىتى بوون لە(خانەكان) دەستەلاتيان(٩١سال) دريژەى كيشا. تاكو لەسالى(١٣٥٣ز) دا بەيەكجارى دەولەتەكەيان پووخا و لەناوچوون.

په راویزه کانی به شی سیانزه

(۱) بېروانه کتیبه که مان (یا جوج و ما جوج من الوجود الى الفناء) ثم په پړاوه
کوکراوه ی میژوی (یا جود و ما جوج) ه هره له سه ره تاي بوون و سه ره لدانیا نه وه، تا کو
شالو هینانیا ن له نزیک وده ما وده می قیامه تدا. بلاوکراوه ی (دارالکتاب العربی).

سولتان قه تز

پشت شکینی مه غوله کان

- هه لویسته کانی قه تز له جه نگی
عهین جالوتدا، نیشانهی کارزانی
جه نگی وهیزی بر وای بوون.

- مرژده دانی پیغه مبهرد (د.خ)
به قه تز له خه وندا به وهی ده بیته
پادشای میسرو مه غوله کانیش
ده شکینی.

- کوژرانی قه تز به دهستی
هاوریکانی جیهادی، له کاتی
گه رانه وهیدا له جه نگی عهین جالوت.

سولتان قه تزی پشت شکینی مه غۆل وچه ند هه ئویسته یه کی قه شهنگی له جهنگی عهین جالوتدا

دواجار سه رکه وتنی خودایی له سه رده ستی سه رکرده یه کی برپاداردا هاته وه به سه ر موسولماندا، سه رکرده یه ک خوای پهروه ردگاری ده ناسی و به رله وه ی ده ستی بۆ دوژمنه کانی برپادیه، موسولمانانی یه کده خست وکۆی ده کردنه وه.. هاته وه بۆشه وه ی ببیته ئه و پزگار که ره خوداییه ی که له هه موو قوناغه کانی میژوی موسولماندا سه ره لته دات، به تاییه ت له و قوناغانه دا که نه ته وه کانی تر سه ری تیده که ن.

به رله مه غۆله کانیش، خاچه پرسته کان هیژشیانم کرده سه ر پۆژه لاتی ئیسلامی موسولمانان به زین وقودس که وته ده ستی خاچه پرسته کانه وه، به هه مان شیوه هیچ کهس نه یه توانی ئه وشاره پزگار بکات، جگه له سه لاهه دینی ئه یوبی که پیزی موسولمانانی یه کخست، به رله وه ی ده ست به جیهاد بکات.

دوابه دوا ی ئه وه ش مه غۆله کان گه وره ترین هیژشی سه ربازیان کرده سه ر ولاتانی ئیسلامی، هه رله خۆره لاته وه تا کو خۆرئاوا، جگه له قودس هه موو خاکی ئیسلامیان داگیر کرد، شاری قودس به ده ستی موسولمانانه وه مایه وه ومه غۆله کان بۆیه داگیریان نه کرد چونکه به لای ئه وانه وه شاره که بایه خیکی ئه وتۆی نه بوو.

له م کاته دا (سولتان موزه فه ر سه یفه دین) قه تز کوپی عه بدوللا (۱) به ده رکه وت که به په گه ز (تورک) بوو. ئه م له کاتی هیژشی مه غۆلدا بۆ سه رمیسر پادشای ئه و ولاته بوو. به لام ملکه چی مه غۆله کان نه بوو، به لکو بۆیان ده ره پی وچهنگی کردن و له عهین جالوتدا به زاندنی.

سولتان قەنز، بەسپىيەم سولتانى مەمالىك دەژمىردىت لەمىسرو شامدا،
 كەلەمانگى (زىلقەدە ٦٥٧-١٢٥٩ ن) پەيمانى پى درا، لەھەمان ئەوكاتەدا كە
 مەغۇلەكان گەشتبىوونەشام. بەرلەپەيمان پىدانی، كورسى دەستەلاتى مىسر
 سولتانىكى لەسەردانىشتىبوو بەناوى (مەنسوركورپى عىزەدىن ئەيىك) عەزەدىن لەلايەن
 (شەجەرە تولدوپ) ھەو كۆژا، لەبەرئەوھى (مەنسور تەمەنى مندال بوو، مىرانى ولات
 پىكەوتن لەسەر ئەوھى لەسەركار لای بەدن وقەنز جىگەى بگىرتەوھ وپووبەپووى
 مەغۇل بىيىتەوھ. ھەرچەندە قەنز خۆى دەستەلاتدارى پاستەقىنەى مىسر بوو
 لەپاش كۆژرانى عىزەدىن، چونكە سەپەرشتى كورسى دەستەلاتەكەى مەنسورى
 بچكۆلانەى دەكرد.

قەنز دەستى كرد بەپىكۆپىك كوردنى كاروبارەكانى ولات وگەورەپىاوانى دەولەتى
 پازى كردو ناردى بەشوپىن ئەو سەربازو فەرماندانەى شامىشدا كەلەدەستى
 مەغۇلەكان ھەلاتىبون، لەسەروى ھەموویانەوھ (پوكنەدىن بىپرس) ئەوكەسەى
 كەبەشدارى لەجەنگى تەتاردا كرد، دواترىش بەشدارى كرد لەكوشتنى قەنزداو خۆى
 كرده دەستەلاتدار لەشام ومىسردا.

بەرلەوھى مەغۇلەكان ولاتى شام داگىربەگەن، مىسرىبەقۇناغىكى دژواردا
 تىدەپەپى، چونكە پووبەپووى مەترسى مەترشى خاچەپرستەكان بىوویەوھ بەتایبەت
 لەناوچەكانى (دەمىيات ومەنسورە) دا ھەروھە شاسالچى ئەيوىى لەكاتى جەنگى
 خاچەپرستەكاندا كۆژرابوو، كەچى (شەجەرە تولدوپ) ھەوالى كۆژرانەكەى
 شارەبوىەوھ (تورانشا) كورپى بانگكردبو بۆئەوھى جەلەوى دەستەلات بگىرتە
 دەست، بەلام ئەوھەندەى نەبرد ئەویش بەھاندانى (شەجەرە تولدوپ) بەدەستى
 سەربازەكانى باوكى تىرۆكرا. بەكۆژرانى ئەو دەستەلاتى ئەيوىىەكان لەمىسردا
 كۆتايى ھات و دەستەلاتى مەمالىك بەھاتنەسەركارى (عىزەدىن ئەيىك) دەستى
 پىكرد، ئەوكابرايە شەجەرە تولدوپى مارەكرد و ماوھى ھەشتا پۆژ بويە

دهسته لاتداری میسر، دواى ئه وه شتاپۆژه به فهرمانى شهجهره تولدوې ئه ویش کوژرا.

پاشان سه ریانو. قوتاییه کانی ئه وتۆله یان له شهجهره تولدوې کرده وه و منداله بچوکه که ی ئه ویان کرده پادشاه قه تیز سه رپه رشتی کورسیه که ی ده کرد، کاتیکیش مه ترسی مه غۆله کان نزیک که وته وه. قه تیز پادشا بچوکه که ی له کارخست و خۆی کرده سولتان و ئه رکی پوویه پوویه بونه وه ی مه غۆلی له ئه ستوگرت. ئه وه بوو (وه ک ناماژه مان پێدا) هۆلاکو نامه یه کی پرله هه رده شه وگوپه شه ی ئاراسته ی قه تیز کرد به سیفه تی ئه وه ی سولتانی راسته قینه ی میسر، قه تیز گه رده پیاوانی ده ولته که ی کوژ کرده وه و سه باره ت به و نامه یه راویژی پیکردن، رایان هاته سه رئه وه ی له وه لای نامه که دا نێرد راوه کانی هۆلاکو بکوژن، هه رئه وه ش بکه نه راگه یاندنی جهنگ. دوبه دواى ئه و بریاره جاپی جیهاد کردن به هه موو هه ریم و ناوچه کانی میسردا بلاوکرایه وه، دروشمه به ناویانگه که یشی به رز کرده وه که بریتی بوو له (هۆۆ.... ئیسلاام).

میسریه کان وه لای بانگه وازه که یان دایه وه و چونه ده ره وه بۆ جیهاد، هه رکه س هه رچی هه بوو ده یه ئینا، به پیتی توانای خۆیان چه ک وچۆلیان ده یه ئینا بانه و چه که زۆریش ساده بوایه. ئینجا خه لکی ئامیشیان پێوه لکا به تاییه ت ئه وانه یان که له ده سته سوپای مه غۆل هه لات بوون. هه موو ئه و خه لکه له ژێر یه یداخه که ی قه تیزدا کوپونه وه، له دواى ئه م بگه رده رده یه سولتان فه رمانیدا سوپاکه پوویه که نه سالتیه وله وپوه بچه ناو خاکی فه له ستین و به رهنگاری مه غۆله کان بینه وه به رله وه ی ئه وان بگه نه میسر.

قه تیز زۆر به باشی سوپاکه ی ئاماده کردبوو، وه ک ئه وه ی ئه م ئایه ته پیرۆزه داواى لێ ده کات وده فه رمیت: (واعذوا لهم ما استطعتم من قوة ومن رباط الخيل ترهبون به عدوالله وعدوكم واخرين من دونهم لاتعلمونهم الله يعلمهم وماتنفقوا من شيء في سبيل الله يوف اليكم وانتم لاتظلمون) الانفال: ٦٠.

قه تزه گه پخستنی لایه نی ده ورنی ویاوه پی خه لکه کی فه راموش نه کرد، به لکو بانگخوازو شتخه کانی ناردنه ناو خه لک، له سه رویانه وه (شیخ عزیز کوپی عه بدولسه لام) نه م پیاوه به پژه فرمانی به و تار پیژده کان ده دا تا کو هه ردو سورده تی (نه نفال و ته وه) به سه رخه لکیدا بخویننه وه و خوشیان بدن بق جیهاد کردن. هه ر له و پیگه یه شه وه خه لکی دنیا یان به لاره بیتابه خ بوو، هه لپه یان ده کرد بق جیهاد کردن له پیتاوی خوادا، بق به رگری کردن له نیسلام و خاک ونیشتمان. هه ریه کیک له و خه لکه وایان لیتا ته بوو نه و گوتیه ی خالیدی کوپی وه لیدیان به سه ردا ده بپا که ده لیت؛ (پیاوانیکن مه رگیان خوش ده وی، به و نه ندازه یه ی دوژمه کانیان دنیا یان خوش ده وی).

قه تزه لیزانی وکارامه ییه کی زوری له جه نگی مه غوله کاندانیا نیشاند، به وه ی پترله پلاننکی بق جه نکه که دانا بوو، یه کیک له ونه خشانه نه مان نه و نه خشه یه بوو که ته تاره کان له جه نگی دوژمه کانیدا پیژده ویان ده کردو سه رکه و تنیشیان به ده ست ده مینا.

له م میانه یه دا سوپا که یه مینا یه ده ری تا کو له ناو خاکی فه له ستیندا گه شتنه ناوچه ی (عین جالوت) ی نزیک ده ریا چه ی (ته به ریه)، له و ناوچه یه دا له ده پژی کتایی ره مه زاندا مه غوله کانی توشی خوریه کرد، تانه وپاده یه ی گه وره پیاوانی سوپا که ی داویان له (که تبگا) ی فرمانده یان کرد له به رانه به نه و هیرشه دا چاوه پوان بکات تا کو هولا کو یارمه تی وکومه کیان بق ده نیریت. هه رله و کاته دا (نه شره فی پادشای همس و موجیری کوپی زه کی) و سه ریا زه کانیان شان به شانی مه غوله کان له دژی قه تزه بون. نه وان ناموزگاریان کرد تا کو کومه کی هولا کو ی پینه گات له گه ل قه تزه دا نه جه نگی، که چی نه و سواری که ری شه یان ببوو، چونکه خوی واده بینی که فرمانده یه که و له هه موو جه نگی کدا سه رکه و توو بوه هه ریویه سوور بوو له سه ر جه نگی کردن له گه ل قه تزه شدا، به لام سوپاس بقخوا زور به خراپی شکاو ژماره یه کی زور له سه ریا زو نه ندامانی خانه واده که ی کوژران.

هه‌روه‌ها هه‌موو ئه‌وپاشاومیرانه‌ی عه‌ره‌بی به‌دیل گرت که‌هاوکاری سوپای مه‌غۆلیان ده‌کرد، یه‌کێک له‌وگه‌راوانه‌(سه‌عید کوپی عه‌بدولعه‌زیز کوپی عادل) بوو، که‌قه‌تزه‌فرمانیدا له‌ملی بده‌ن، به‌لام له‌شا ئه‌شهره‌فی پادشای هه‌مس خۆش بوو، له‌پاش ئه‌وه‌ی ئه‌شهره‌ف داوای ئه‌مانی لێکرد، قه‌تزه‌مانیداو شاری هه‌مسیشی بۆ گه‌نجه‌یه‌وه‌.

مژده دانی پیغه مبهه (د.خ) به قه تز
له خه وندا که دهسته لاتی میسر ده گریته دهسته ویه سهر
مه غولیشدا سهرده که وئ

ئیبین که سیر په حمه تی خوی لی بیت له (البدايه والنهایه) دا ده لیت: شیخ
 قوتبه دین یونینی له (الذیل علی المرأة) دا، له شیخ عه لانه دین کوی غانمه وه نه ویش
 له مه ولا تاج دین نه حمه د کوی نه سیره وه که له سهرده می سولتان ناسری دیمه شقدا
 پازگری سولتان بووه ده گپریته وه و ده لیت: له گه ل ناسردا بووین له (بوئا برزه) دا،
 پوسته چی هات وه والی نه وه ی پی گه یان دین که قه تز دهسته لاتی میسری
 گرتوته ده ست.

مه واله که م بسولتان ناسر خوینده وه، کوتی: بریولای فلان وفلان و مه واله که یان
 پی پابگه یه نه.

ده لی: کاتی چومه دهره وه هندی که سم پیگه یشتا وگوتیان: ئایا هه والی
 نه وه تان پیگه یشتوه که قه تز بوته پادشای میسر؟.

گوتم: هیچ هه والیکی وام نیه، نه ی توچون ده زانیت؟
 کوتی: به خودا ده شبیته پادشاو مه غوله کانیش ده شکینئ.

گوتم: تو نه وه چون ده زانیت؟

گوتی: من خزمه تکاری نه و بووم له کاتی کدا نه و مندا ل بوو، باریکی زوری
 به سهره وه بوو، زورم سهرزه نشت ده کردو سوکایه تیم پی ده کرد. پوژیکیان پی
 گوتم: له ناو بچیت چیت نه وئ بده می نه گهر بومه پادشای میسر؟
 گوتم: تو شیت بویت؟.

قەنز گوتى: لەخەونددا پىڭخەمبەر(د.خ) م دىوھ و پىنى گوتم: تۆدەبىتە پادشاى مىسرو مەغۇلەكان دەشكىنيت، گوتەى پىڭخەمبەرىش ھەقە و گومانى تىدانىھ.

گوتم: دەمەوى بىمكەيتە فەرماندەى پەنجا ئەسپ سوار.

گوتى: بەلەين ومژدەبى.

ئىنجا تاج دىن ئەحمەد كورپى ئەسىر دەلەيت: كەئەوھى پىنى گوتم، پىنم گوت: ئەوھ بۆمىسرىھەكان نوسرابوو، وھى بەخودا مەغۇلەكانىش تىك دەشكىنيت: ھەرواش بوو، كاتىكىش سولتان ناسر بەرەوخاكى مىسر ھەلات و ويستى بچىتە مىسرەوھ و دواتر پاشگەزبويەوھ و پىرىكى زۆر لە سوپاكانى شام چوئە مىسرەوھ، ئەو مىرەى ئەم بەسەرھاتەى قەنزى گىپراوھتەوھ لەناو ئەو سوپايانەدا بوو كەچوئە مىسرەوھ، ئەوھ بوو قەنز كرديە فەرماندەى پەنجا سوار و بەلەينەكەى برەدە سەر!!.

ئەو مىرەى ئەم بەسەرھاتەى گىپراوھتەوھ برىتيە لە مىر جەمالەدىنى توركومانى. تاج دىن ئەحمەد كورپى ئەسىر دەلەيت: لەپاش ئەوھى قەنز لەمىسردا بويە دەستەلاتدار، بىنيمەوھ و روداوھەكەى وەبىرمدا ھىنايەوھ، ئەوھ بوو لەپاش ئەوھ جەنگى تەتارەكان پويداو شكاندى و لەولات دەرى كردن.

كۆمەلە سەربازەكانى مەغۇل دەركەوتن، بەمىرەكان سوپاكەى گوت:

شەپيان لەگەلدا مەكەن تاكو خۆر دادەچىت و تارىكى دادەيت و پەشەبا ھەلەدەكات و وتارىبىزەكان بۆمان دەپارپىنەوھ و خەلگى لەنوژدا دەبن.

بەوجۆرە دەبينىن سولتان قەنز سەركردەيەكى خواپەرستى سەربازى بوو، مەغۇلەكانى تىك شكاند بەجۆرى نەياتوانى دواتر خۆيان بگرنەوھ، ئەوھ بوو لەشام ھەلاتن و بەرەو عىراق كشانەوھ و سەربازەكانى قەنز بەدوايانەوھ بوون.

قەنز توانى متمانەى موسولمانان بەخۆيان دروست بكاتەوھ، لەپاش ئەوھى ئەو متمانەو و رەيە لەژىرسى ئەسپەكانى مەغۇلدا بىويە گەرد و چوبوو بەبادا، لەدواى ئەوھى خەلگى گەشتبونە ئەو بپوايەى كە مەغۇلەكان نەتەوھەيەكن نابەزن. وەك چۆن لەپاش جەنگى ۱۹۶۷دا ئىسرائىل توانى زەوھەكانى مىسرو سوريا

وفله ستین داگیربکات وهه موان گه شتته نه و برپایه ی که ئیسرائیل نابهنزی. که چی
: سه رکه وتنی خوایی له شه پری (۱۹۷۳) دا گه پایه وه و سه رله نوئی عه ره ب متمانه یان
: به خو یان په یدا کرده وه.

کۆتایی ئازاربه خشی ئه و سه رکرده سه رکه وتوه

له سه رده سستی هاوړیکانیدا

له پاش ئه و سه رکه وتنه گه وره یه ی که به فزلی خوی گه وره به ده سستی قه تنز هاته کایه وه و مه غۆله کان له شام هه لاتن و گه شتنه پشتی پوڤاری فورات، سولتان قه تنز له کۆتایی مانگی په مه زانداو له دوی سه رکه وتنی له عین جالوت له سالی (۶۵۸- ۱۲۶۰) دا راسته وخۆ پوی کرده شاری دیمه شق.

له مزگه وته کانی شاره گه وره کاندوتاری بۆ سازکرا، تاکوشاری حه له بو شاره کانی تری شامی گرتوه و ئوقره یی وئارامی گه پانده وه بۆ ولات.

له پاش پیکه سستی کاروباره کانی شام، بریاریدا بگه پیتنه وه بۆ میسر، له کۆتای مانگی شه والی سالی (۶۵۸ ک) به رانبهر مانگی ئوکتۆبه ری (۱۲۶۰ ز) به ره و میسر به پیکه وته وه... که گه شته شارهدیی (ئه لقه سیر) له پۆژه لاتنی میسر دا، خۆی هه ندی له که سه نزیکه کانی مانه وه و چادری تایبه تی بۆه لدر، پاشماوه ی سوپاکه یش به ره و ناوچه ی سالحیه به پیکه وتن.. له م کاته دا پلانیک بۆ کوشتنی قه تنز دا پێژرا. پلانه که له لایه ن ئه وکه سانه وه جێبه جێ کرا که هاویه شی بوون له به ده ست هاوردنی سه رکه وتنه کانیدا.

میر (بیرس) ده سستی کرده پلاندانان له دژی سولتان، هاوړیکانی ئاگری پق وکینه یان له دلیدا داگیرساند، بۆیه عه زمی جه زم کرد بۆ کوشتنی سولتان، له هاوړی نزیکه کانی سولتانیش وه بۆ جێبه جێ کردنی ئه وکاره یارمه تی درا.

بۆ ئه وه مه به سته ئه وه یان به ده رفه ت زانی که سولتان بۆ پاوکردنی که رویشک له پاسه وانه کانی دوورکه وتبویه وه.. له وکاته دا بیرس هاته پێشه وه بۆ ئه وه ی ده سستی سولتان ماچ بکات گوایه سوپاسی ده کات له سه رکرداره باشه کانی، ئه و ده ست ماچ

کردنه ئاماژەى دەستکردن بوو بەجێبەجێکردنى پلانىكە لەنتوان بيبەرس و مېرەكاندا.

بەلام هەرئەوئەندە قەتەز دەستى درێژکرد، بيبەرس زۆر بەتوندى دەستى گرت بەجۆرێكى والەجولەى خست، لەكاتەدا مېرەكان بە شمشێرە كانيانەو هەليان كوتايە سەرى وكوشتيان.

بەوشێوەيە ژيانى قارەمانەكەى (عەين جالوت) بەدەستى هاوڕێكانى جيهادى خۆى كۆتايى هات.

مێژوونوسەكان هەندێ هۆكار باس دەكەن كەواى لە (بیبەرس) كرد ئۆنەخشە ناپەسەندە جێبەجێ بكات. لەو پۆهوە دەلێت: بيبەرس داواى كرد بكرێتە دەستەلاتدارى حەلەب. بەلام قەتەز قایل نەبوو، هەرئەوئە بويە هۆى دروست بوونى بق و تۆپەيى لەدلى بيبەرسدا.

هەندێكى تر لە مێژوونوسەكان پێيان وایە هەرپەشەكانى سولتان لەمېرەكان بەوێ ئەگەر دەستەلاتى خۆى قايم كرد حسابيان لەگەڵدا بكات، بويە هۆى ئۆوێ ئۆوان هەول بەدەن بەرلەوێ سولتان دەستەلاتى تۆكمەبېيىت لەناوى بەرن... بەلام هۆكارەكان هەرچى بن، دەبێ بليين ئۆسولتانە بەدەستى تيرۆر وناپاكى لەناوچوو، لەكاتێكدا كۆژا كەتاجى سەرکەوتن و شانازى بۆهەموو موسلمانانى سەرزەوى بەسەر سەريەو نەبوو... ماوئەوئە بليين:

پۆژى شەممە (٦٥٨/١١/١٦) لەپاش مانگێك وچەند پۆژى لەسەرکەوتنى بەسەر مەغۇلەكاندا، سولتان قەتەز كۆژا و دەستەلاتى بەسەر ميسردا ساليكى تەواوى پرنەكردەو.

په راویزه کانی به شی چوارده

۱) له په راویزه کانی میژودا نه وه سه لمینراوه که قه تیز، یه کیک بووه له مه مالیکه تاییه ته کانی مه عزی تورکمانی، نه میش یه کیک بوو له مه مالیکه کانی سالت نه یوبی کوپی کامیلی نه یوبی... عه لی کوپی باکسیر له پرمانی (وا اسلاما) دا، به بی پشت به ستن به به لگه ی میژوویی پاست و دروست ده لیت: ناوی راسته قینه ی قه تیز بریتیه له (مه حمودی کوپی مه مدود) نه م مه حموده خوشکه زای سولتان جه لاله دینی خواپز مه که له پاش مردنی مه مه د پاشای باوکی ده سته لاتی گرته ده ست. مه غوله کان له سه رده می جه نگیز خاندا نه و ده وله ته یان له ناویرد، قه تیز له وکاته دا یه کیک بوو له و منداله تورکه خواپز میانه ی که وه کو کویله له دیمه شقدا فروش را بوون و دواتر که شت بویه قاهره و ببویه یه کیک له مه مالیکه کانی (عیزه دین نه ییک) وله لای نه م پله به پله گه شه ی کرد بوو تا کو ببویه گه وره ترین وخوشه ویست ترین مه مالیکی عزیزه دین نه ییک.

۲) بنواړه: البدايه والنهاية، ابن کثیر، بهرگی ۱۲.

پەيوەندى خاچپەرستەكان بەمە غۆلەوہ

- ھاوپە يمانى نيوان مە غۆلەكان و
خاچپەرستان لەدژى موسوئلمانان
ويپراي ئەوہى مە غۆلەكان خاكيشيان
داگيركردبوون.

-كۆتايى ھاتنى سەردەمى
ھاوپە يمانى مە غۆل و خاچپەرستەكان
بە موسوئلمان بوونى مە غۆلەكان

هاوپه یمانی نیوان مه غۆله کان و خاچپه رسته کان له دژی **موسولمانان و یزای نه وهی مه غۆله کان خاکیشیان داگیر کردبوون؛**

مه غۆله کان برۆیان به هیچ ئایینیکی ئاسمانی نه بوو، نه گهرچی برۆیان به وه مه بوو كه خواوه نديك له ئاسماندا ههیه، دروست وهكو بێر و باوه پێ عهره به كان بهر له پره وانه كردنی محمه د(د.خ)... ئهوان له دراوسێكانیان ده رپه پین و به پۆژه لات و پۆژئاوادا بلأوبونه وه و شارستانیته كانی دراوسێیان تێكداو پێیان وابوو خودا ئهوانی بۆ كوشتن و له ناو بردن و ملكه چ پێكردنی گه لانی تر دروست كردوه. مه سیحیه كان یه كێك بوون له وگه لانهی كه مه غۆله كان هه ره له سه ره تای ده رچونیا نه وه به سه رو كایه تی (جهنگیزخان) ئه وانیان ملكه چ كردو ژماره یه کی ئۆریان ئی كوشتن وولاته كانیان وێران كردن، به تایبته له ناوچه كانی باكووری ئاسیا و پۆژه لاتی ئه وروپادا.

ئوده مه ی مه غۆله كان له سه رده می مه نكو خاندا په لاماری ولاتانی ئیسلامی و خه لافه تی عه باسییاندا، ململانی و ناكوکی له نیوان خاچپه رسته كاندا له ترو پێكدا بوو، ئه و خاچپه رسته نه ی كه جهنگیزی ئایینی پیرۆزیان له دژی ولاتانی پۆژه لاتی ئیسلام به رپۆه برد و چه ندین شاریان داگیر كرد، وهكو (قودس، عه كا، پۆخه كانی ده ریای ناوه راست). ئینجا ده ولته تێکی لاتینییان تیا یاندا دامه زران. سه لاحه دینی ئه یوبی توانی شاری قودس و ئۆرتیک له شاره كانی ترو میرنشینه داگیركراوه كان ئازاد بكات، به لام شالاری خاچپه رسته كان به رده وام بوو بۆ سه ر موسولمانان تائه و پاده یه ی چه ند هێرش و په لاماریکیان كرده سه ر میسرو تونسیش... ئه گهرچی مه غۆله كان گه لیکی دپه نده و دوور له شارستانیته بوون، كه چی هه ندی له سه ر كرده كانیان دلایان

به لای ئاینی مه سیحیه تدا پاکشا، وه کو: هاوسه ره که ی هۆلاکو و دایکی و که تبگای
سه رکرده ی سوپا.

سه رباری دپه ندایه تی مه غۆل و ئامانجه و ئرانکاریه کانیا ن به رانبه ره موو گه لانی
دنیا، که چی خاچه رسته کان ئه وانیا ن به هاوپه یمانیکی سروشتی هاته به رچاو،
به لکو به نیعمه تیکی گه وره یان زانین که خودا بۆها و کاریکردنی ئه وان له ناکۆکیه
میژویه که یان له گه ل موسو لماناندا ناردونی، به تاییه ت کاتی توندوتیژی و بی ئامانی
ئه وانیا ن بینی و سه یریان کرد ئۆر به خیرایی توانیا ن له سه رده می (کیوک خان) دا
له ولاتی چین و پۆژه لات هه پای بمان تا کو ناوه راستی پوسیا و ئیران و شاخه کانی
تۆرۆس له پۆژئاوا، هه روه ها توانیشیا ن که یخوسره وی دوومی سولتانی
سه لجوقیه پۆمه کان له ناسیای بچوکدا بیه زینن وه یسوم شای ئه رمینیا ش ملکه چ
بکن. له به ره موو ئه و کرده وانه ی مه غۆل، خاچه رسته کان پتیا ن و ابوو ئه گه ر
بیا نه که هاوپه یمان، یاخود بتوانن بیا ن هیننه ناو ئاینی مه سیحیه وه، ئه و ده توان
بیا نه که میژۆکی گه وره ی فشار به سه ر موسو لمانانه وه له شام و میسرو پۆژه لاتدا.

له کاتی که له پۆژئاوا ویشه وه ئه وروپا فشار له سه ر موسو لمانان داده نیته، به و
جۆره ش ده که وه نیوان دوو به ردا شه وه و به ته واوی پشه کیش ده کرین. له سه ر
ئه وینه مایه خاچه رسته ئه وروپیه کان ده ستیا ن کرده په یوه ندی کردن به ئیلاخه کان
(پادشا کان) ی مه غۆله وه و دیاری و خه لاتیا ن له گه ل یه کتردا ده گزپیه وه.

داوا یا ن لیده کردن به چاکی له گه ل ها ولاتی و په عیه ته مه سیحیه کانیا ندا
بجو لینه وه... جگه له وه ش دژایه تی خویان بۆ موسو لمانه کان ده رده بپی چ
ئه یوبیه کان یا ن مه مالیک یاخود عه باسیه کان. نه که هه ر ئه وه نده به لکو به راشکاوی
داوا یا ن لیده کردن بچنه ناو ئاینی مه سیحیه ته وه.

یه کێک له و هه ولانه بریتی بوو له هه وله که ی (پاپا ئه نوسنت) ی چواره م
له سالی (۱۲۴۵) دا، ئه م پاپایه قه شه یه کی به ناوی (ئهل فرنیسکانی حه ناد ی
بلا ت) نارد بۆ لای (تۆرا کیتاخا ن) له شاری (قه ره قوروم) و داوا ی لیکرد بیته ناو ئاینی

مه‌سیحیه ته‌وه، له وه‌لامیدا (تۆراکیتاخان) بۆ به‌ده‌مه‌وه‌چوونی داواکاریه‌که‌ی پاپا
 ئه‌ومه‌رجه‌ داده‌نیت که‌خودی پاپاومیره‌کانی ئه‌وروپا ملکه‌چی ده‌سته‌لاته‌که‌ی بین.
 مه‌روه‌ها پاپا بریاریدا له‌گه‌ل رابه‌ری مه‌غۆله‌کانی قه‌وقازیشدا هه‌ول بدات، ئه‌وه
 بوو له‌سالی (۱۲۴۶ز-۶۴۴ک) نێردراوی ناردە لای وداوای ئه‌وه‌ی لیکرد بیه‌ته
 مه‌سیحی.

هه‌لۆیستی ئیلخان کیوک (۱۲۴۶-۱۲۴۸) له‌م بانگه‌وازه:

وادیاره‌ ئه‌و بانگه‌وازانە زوو به‌زوو کاریان کرده‌ سه‌ردلی هه‌ندێ له‌سه‌رکرده‌کانی
 مه‌غۆل، چونکه‌ ده‌لێن گوايه‌ کیوک خان له‌سه‌ر پێیازی نه‌ستوری بویه‌ مه‌سیحی،
 به‌داوای ئه‌ویشدا هه‌ندێ له‌وه‌زیره‌کان وه‌یزه‌کانی بونه‌ مه‌سیحی. ئه‌وه‌ش بویه
 سه‌رکه‌وتنێکی پیش وه‌ختی خاچپه‌رسته‌کان. هه‌رله‌سه‌رده‌می کیوک خاندان
 هاوپه‌یمانیتتی ئیوان مه‌غۆل و خاچپه‌رسته‌کان به‌ده‌رکه‌وت، به‌تایبه‌ت ئه‌وده‌مه‌ی
 (جه‌گتای خان) ی جیگری (کیوک خان) و کاریه‌ده‌ستی ولاتی قه‌وقازو فارس،
 پێشنیاری هاوپه‌یمانیتتی خسته‌ به‌رده‌می لویسی نۆیه‌می پادشای فره‌نسا له‌دژی
 خه‌لافه‌تی عه‌باسی و ئه‌یوبی و مه‌مالیکه‌کان له‌شامدا، ئه‌مه‌ش له‌کاتیگدا بوو که
 سوپای لویسی نۆیه‌م به‌مه‌به‌ستی هێرشکردنه‌ سه‌رمیر، به‌قوبروسدا تێپه‌ری.

نێردراوی ئه‌و بۆلای لویس دووقه‌شه‌ی نه‌ستوری بوون به‌ناوه‌کانی (داود، مه‌رگس)
 مه‌به‌ستی جه‌گتای خان له‌به‌ستنی ئه‌و هاوپه‌یمانیتیه‌ بریتی بوو له‌سه‌رقال کردنی
 مه‌مالیک تاکو نه‌توانن به‌هائای خه‌لافه‌تی عه‌باسیه‌وه‌ بێن... لویسی نۆیه‌م وه‌لامی
 ئه‌و داوکاریه‌ی به‌شاندیکدا نارد‌وه‌ بۆ ئازهریایجان (که‌جه‌گتای خانی ئی بوو)
 له‌وێشه‌وه‌ بۆ قه‌ره‌و قوروم که‌کیوخانی گه‌وره‌ی مه‌غۆله‌کانی ئی داده‌نیشت.
 شانه‌که‌ کاتێ گه‌یشتنه‌جێ کیوک خان مرده‌بوو، شیاوی باسه‌ کیوک خان له‌پاش
 دووسال له‌فه‌رمانه‌وایی کۆچی دوايي کرد.

مه‌نکوخانی جیگری کیوکخان به‌ساردوسپری پێشوازی له‌شانه‌که‌ی لویسی
 نۆیه‌م کرد، چونکه‌ هه‌زی نه‌ده‌کرد مامه‌له‌ له‌گه‌ل ئه‌واندا بکات، به‌لام ئه‌و په‌فتاره

لویسی تۆیمه بیئ ئومئینه کرد، به لکوله پاش ئه وهی له جهنگی مه نسوره دا له میسر بهزی، بریاریدا هه ولئیکی تریدات، ئه وه بوو قه شهیه کی تری به ناوی (ولیه م پۆبرۆک) نارد بۆلای مه نکۆخان، ئه وده مهی ئه وقه شه فهره نسيسکانه گه شته قهره قوروم، شاره که جمه ی ده هات له و شانده و نیردر اوانه ی که بۆ داواکردنی دۆستایه تی پادشای تازه ی مه غۆل هاتبوون. هه روه ها له پاش ئه وه ی سوپای مه غۆل توانی سه رکه وتن به ده ست بئیت له داگیرکردنی پویه ریکی به رفراوان ولاتانی ئیسلامی و مه سیحی دا، ئیتر پادشایانی دنیا چاوشکێن ببوون وداوای هاوپه یمانی مه غۆلیان ده کرد.

مه رچی مه نکۆخان بۆ ئه و داواکاریه ی لویس ئه وه بوو ملکه چی بئیت، هه ربۆیه نیردراوه که ئه مجاره ش به بیئ ئومئیدی گه پایه وه به لام ئه و نیردراوه له شاری قهره قوروم هه والی ئه وه ی بیست که مه غۆله کان نیازیان وایه هێرش بکه نه سه ر خه لافه تی عه باسی وده ست به سه ر به غدادا بگرن. بۆیه هه رکه گه یشته وه (عه کا) هه واله که ی نارد وه بۆ لویسی تۆیم که له و کاته دا به ره و فهره نسا گه رابویه وه.

هه یسوم شای ئه رمینیش هه مان هه ولی لویسی داو له مه نکۆخان نزیک بویه وه، له ومیانه یه دا (سه نباد) ی برای به سه رۆکایه تی شانێک له سالی (١٢٤٧-١٢٤٨) نارد ه پایته ختی مه غۆل (شاری قهره قوروم).... پاشان خودی خۆی بۆ سه لماندنی دۆستایه تی کردنی مه نکۆخان سه ردانی مه غۆلستانی کردویه فهرمی بویه شوێنکه وته ی مه نکۆخان وئاماده باشی ده ربپی بۆ شه پکردن له گه ل موسوڵمانه کاند. ئه و په یوه ندی گرته یه که له دوا ی یه که، بویه هۆی پاکێشانی سۆزی مه نکۆخان به لای خاچه رسته کاند، هه روه ها بویه هۆی ئه وه ی مه نکۆخان بریاری پارێزگاری کردن له که نیسه کان پابگه یه نیت. هه روه ها به لێنی ئه وه یشی پێدان هۆلاکۆی برای به ره و پۆژئاوا به پێ بکات تاکو خه لافه تی ئیسلامی بشکێتیت وزه ویه پیروژه کانی شام وه ربگیرته وه ویداته وه به ده ستی خاچه رسته کانه وه، ئه وانه ی که له سه رده ستی سه لاحه دینی ئه یوبیدا له شاره کانی شام (به تایبه ت له قودس)

وهده رنرابوو. ئو وه لآمهى مه نكوخان ئاوى كرد به سهر ئاگرى دلى خاچپه رسته كاندا
وئومىدى زوتر پوخانى خه لافه تى عه باسى له لايان گه وره تركرد.

ئو ده ست پيشخه ريه مه ترسى داره به جوړيك له هاوپه يمانيتى پانه گه به نراو
له نيوان مه غول و خاچپه رسته كاندا له قه لآم نه درى، هه ريه كه له لويى نۆيه م
وشاهه يسومى نه رمينيا پۆليان له گه لآله كردنى هاوپه يمانيه كه دا هه بوو. مه قريزى
باس له وه ده كات كه كۆمه لى له فه رهنه گه كان له پۆژئاواه هاتن بۆلاى (ئه بگاي كوپى
هۆلكۆ) كه له لاي سيسي وه نيردرابوو به كه شتيگه ليكى زۆره وه... بنواپه (السلوك
لمعرفه دول الملوك، دانراوى مه قريزى).

هه روه ها (مه فزل كوپى ئه بى فه زائيل) باس له وه ده كات كه سهردارى ته رابلوس
له پاش ئه وهى هودنهى له گه ل بيبرسدا گرندا (١٢٧١) داواى له (ئه بگا) كرد له دۆى
موسولمانان هاوكارى بكات. ئينجا ده ستى كرده باس كردنى ته و قه لآو شورايانهى
كه بيبرس داگرى كردون، كارگه يشته ئه وهى (ئه بگا) به توندى قيراندى به سهريدا
وگوتى: تۆته نها بۆئه وه هاتويت من بترسيئى و دلى سهر بازه كانيشم پريكه يت له ترس
وله رز... بپروانه: النهج السديد - مفضل بن ابى الفضل).

ئمه و پراى ئه وهى هه ندى له ميژونه سه كان ئاماژه به وه ده ده ن كه جاروبار
په يوه ندى له نيوان خاچپه رسته كانى شام وه غوله كاندا پووى دها، به مه به ستى
ئه نجامدانى هيرشى سنوردار بۆ سه رموسولمانان، وهك ئه وشالاوهى فه رهنه گه كان
كرد يانه سه ر (قاقون) به ئاگادارى ته تاره كان. ئه م پوداوه ش هه ر مه قريزى
گيراپوه تيه وه.

جگه له وه ش كاتى هۆلكۆ له سهر ده مى مه نكوخاندا به غداى پايته ختى
عه باسيه كانى داگر كرد وه غوله كان قه سا بخانه يه كى گه وره يان تيدا به رپا كرد وئو
پايته خته يان خاپوركرد كه پۆژيك له پۆژان نيشانهى زانست وئاوه دانى وپيشكه وتن
بوو له جيهاندا. له وشالاوه گه وره يه دا هه چ ئازاريكى مه سيحيه كانى به غداى نه دا،
به لكو خستنيه ژير چاوديرى وپاريژگارى خۆيه وه. چونكه ئاره زوى به لاي نه واند

بوو، له و سۆنگه يه وه كه (دوكوزخان)ى هاوسه رى له سر پښاى نه ستورى بيوه
مه سيجى. نه بگای كورپيشى هه مان كارى ئوى دووباره كرده وه.

مه سيجيه كانيش پښى ئو پرفتاره يان گرت ويارمى مه غۆله كانياندا
له داگير كړدى ولاتانى ئيسلاميدا، ته نانه هاوكار يه كه يان گشته ئاستيك
هتر شه كه ي مه غۆل سروشتى شالواه خاچپه رسته كانى وه رگرتبوو... تيبك له سوپاى
ئرمه ن هاوكارى مه غۆليان كرد له داگير كړدى (ميا فارگين) وقه تل و عام كړدى
دانىشتوانه موسولمانه كه يدا، كه چى له بهرانه ردا توخنى مه سيجيه كانى ئوى
نه كه وتن.

هيسوم شای يه كه م، پادشای ئرمينياى بچوك به شدارى كرد له دانانى
نه خشه ي داگير كړدى شامدا، هولاكو داواى ليكرد به خوى و سوپا كه ي وه بيت بولاى
بؤناوچى (په ها) تاكو له گه ل خويدا بيبات بؤ (به يتولمه قدس) وئو جيگه يه
له ده ستى موسولمانان دهر بهيئى و بيداته ده ست ئو.

هه ريه كه له (بوهيمه ندى شه شه م) ميرى ئه نناكيه و ته رابلوسى خاچپه رست
وهاوسه رى كه كه ي هه يسومى يه كه م، هه روه ها ئه سكه نده رى چواره م
كه له سالى (۱۲۶۰) دا نيژده ي نارد له لاي هولاكو و پيرؤزياى سهر كه و تنه كانى ليكردو
داواى ليكرد ئاينى مه سيجى قبول بكات، هه موو ئه وانه به شداربوون له پشتيوانى
كردنى شالواه كانى مه غۆلدا. مه ترانى حه له بيش به په له چوو بؤچاوپيگه وتن
هولاكوو ئه وپه رى هه وليدا دژايه تى ئو بهرانه ر موسولمانان بيزوئى، هه ر له بهر
ئوه بوو هولاكوو توخنى مه سيجيه كانى حه له ب نه كه وت و ديزى (يه عقوبى) هه كانيشى
نه پوخاند، له كاتيكا هه موو مزگه وته كانى شاره كه ي پوخاندو زؤريه ي دانىشتوانه
موسولمانه كه ي به اندانى هه يسوم شای يه كه م سهرپى!

نامه يه كى توندى نوسى بؤقه تى، تيايدا هاتبوو: (له شاهه نشاى پؤژه لات و
پؤژئاوا، سهر كرده ي هه رمه زنه وه... ئيمه سهر يازى خوداين له سر زهويه كانيدا...
له رپق و توره يى خودا خولقاوين و كراوينه ته ده سته لاتدار به سر ئه وانه وه كه توره يى

خودا داده به زیت سهریان... خۆتان بدهن به ده ستمانه وه بهرله وهی په رده که تان له سهر هه لگیریت... ئیمه به زه یمان به وانه دا نایه ته وه که ده گریه و نه رمیش نابین بۆ ئه و که سانه ی سکا لاده که ن... مژده ی سهرشۆری و سوکایه تیت لی بیت... ئیوه لاتان سه لمینراوه ئیمه کافرین، ئیمه ش لاما ن سه لمینراوه ئیوه تاوانبارو فاجرن) له و نامه یه قه تیز زۆر توپه بوو، بریاریدا سهری نه داما نی شانده که ی هۆلاکو بپریت، جگه له مندالیک که له ناو شانده که دا بوو، قه تیز ئه و مندالهی سهر نه بپی به لکو کردیه کۆیله وله لای خۆی هیشتی وه.

کاتێ هۆلاکو ناچار بوو بگه ریت وه بۆ پۆژه لات و زۆریه ی سوپا کانی له ژێرده ستی (که تباگا) دا به جێ هیشت، تا کو ئه رکه کانی له داگیرکردنی شام و میسردا ته واو بکات، که تباگا سهر کرده یه کی به ناویانگی مه غۆل بوو به وهش ناسرا بوو که دلی به لای مه سیحیه کاندایا چوو. هه ربۆیه هه یسوم شای ئه رمینیا و بوهمه ندی شه شه می زاوای که مپری ئه نتاکیه و ته رابلوس بوو بونه هاوپی، پیکه وه چونه ناوشای دیمه شقه وه. داوایان لیکرد مزگه وته کانی شارکه دابخات وهه ندیکیان بکاته دێر. ئه ویش ئه و داواکاریه یانی په سه ند کرد... بنواړه: السلوك لمعرفة دول الملوك، المقریزی.

مه سیحیه کانی شام دلگه رم بوون بۆ ئه وهی شه ی مه غۆل، ته نانه ت وایان ده زانی ئه وان هاوکاری شالوویکی تازه ی خاچه رستی ده که ن. بۆیه کاتێ مه غۆله کان گه شتنه دیمه شق، مه سیحیه کان کاروانی گه وریان له پیکه که یاندا بۆ پێشوازی کردنیان سازاند بوو، له پیکه کاندایا ده ستیان به خویندنه وه ی ده قه مه سیحیه کان کرد بوو، جگه له وهش به زه نگ لێدان و بردنه ژوره وه ی مه ی بۆ مزگه وتی ئه مه ی، ده ستریزییان کرده سهر موسولمانان... بنواړه: المختصر في اخبار البشر، ابوالفدا. مه قریزی له باسی پوودا وه کانی سالی (٦٥٨هـ) دا ده لیت: مه سیحیه کان له دیمه شقدا ده ستریزییان کرده سهر موسولمانه کان. ئه وان فه رمانیکێ هۆلاکۆیان هینا به مه به ستی ئازاد کردنی په رستشه کانیان، به پیتی ئه و فه رمانه به ئاشکرا مه بیان ده خوارده وه، له پیکه کاندایا پاده وه ستان وه بیان ده پژاند به سهر جلو به رگی

موسولمانه کاند، ههروهه مه ییان پۆده کرد به سه درگای مزگه وته کاند. جگه له وهش فه رمانیاند به خاوهن دوو کانه کان که له بهریان هه ستنه وه نه گهر نه وان خاچیان له ملدا بیته و به دن به لای دوو کانه کانیاند. ژۆر سوکایه تییان به وانه ده کرد که بۆ خاچ هه لئاسنه وه، نه وان به و خاچه وه به شه قامه کاند ده پۆشتن به ره و که نیسه ی مریه، به ئاشکرا بانگه شه یان بۆ ئاینه که ی خۆیان ده کرد و وتاریان ده داد و ده یانگوت: ئاینی راسته قینه ده رکوت که ئاینی مه سیحه!. موسولمانان له و په فتارانه نیگه ران بوون و سکالای حالی خۆیان برده لای (که تبا) ی فه رمانده ی مه غۆل، که چی نه ویش سوکایه تی پیکردن و هه ندیکانی فه لاقه کرد، له به رانه ریشدا پله و پایه ی قه شه مه سیحه کانی به رزکرده وه و سه ردانی که نیسه کانیان ده کرد و له گه لێاند سروه ئاینه کانی مه سیحی جێبه جێ ده کرد.

له سالی (١٦٥٩-١٢٦٠) دا زاهیر بیهرس سوپایه کی سازکرد بۆ وه ده رنانی مه غۆله کان له حه له ب، کاتی سوپاکه گه یشته غه زه، فه رمانگه کان هه واله که یان بۆ مه غۆله کان نوی وئوانیش به پرتاو ناوچه که یان به جێ هێلا... بپوانه (البدايه والنهایه).

له پاش له ناوچونی هۆلاکش، هاوپه یمانی نێوان خاچه رسته کان و مه غۆل به رده وام بوو.

له سه رده می (نه باگای کوپی هۆلاکش) دا مه سیحه کان هه و له کانیان چپکرده وه بۆ نه وه ی (نه باگا) به یهنه ناو ئاینی مه سیحه وه، بۆ نه و مه به سته چوار قه شه یان نارد ه لای که بریتی بوون له: (لکینتی چواره م، گریگوری ده یه م، یۆحه نای بیست و شه شه م، نیکۆلای سییه م) هه موو نه و قه شانه نه و کا براهیه یان هانده دا بۆ نه وه ی بیته ناو ئاینی مه سیحه وه، تاکو له کۆتایدا ئافره تیکێ مه سیحی کرده هاوسه ری، ئافره ته که ش (ماریای کچی میشیل بالیۆ گۆلۆس) بوو که مه غۆله کان ناویان نا (ده سینا).

بۆیه (ئەباگا)ش ھاوسۆزی بۆ مەسیحیەکان دەدەبێ. لەو چوارچۆیەشدا
خانەى دەفتەرى بەغداى بەخشىە (جاسلىكى نەستورى).

تەنانەت کارگەيشتە ئۆهەى (ئەباگا) لەسالى (١٢٧٤)دا داواى لەپادشاى
بەرىتانىا (ئەدواردى يەكەم) كرد تاكو بەشێوہەكى باش لەگەڵ مەسیحیەكاندا
پەفتارىكات.

ھەرھەدا داواى لە (فيلیپی ستيهه)ى پادشاى فەرەنساكرد تاكو لەجەنگى
مەمالىكدا ھاوكارى بكات، ئويش لەوھەلامدا بەلئىنى ھاوكارى پێدا.

ھەرھەدا نامەى نارد بۆ (جيمسى دووہه)ى پادشاى ئەرگۆنەو لەگەڵیدا پێكەوت
لەسەرئۆهەى شالۆيكي خاچپەرستى لەدژى مەمالىك بەرپابكەن. ئۆهەبوو شالۆهكە
سازكرا، بەلام بەھۆى پيريتى جيمسى دووہه مەوہ لەنيوہى پێدا پەكى كەوت
وكەشتىگە لەكانى لەرێگەدا تێكشكان.

كە لەسالى (١٢٧٤)ن يشدا كۆرپە دەندى (ليۆن) بەسترا، شاندیكى دوو كەسى (ئەباگا)
تيايدا بەشداربوو، لەوكۆرپەندەدا پيشنيارى هێنانەكايەى ھاوپەيمانىەكى
(خاچپەرستى - مەغۆلى) يان كرد. ..بروانە: الحركة الصليبية، سعيد عاشور.

بەدرێژايى سەردەمى (ئەباگا) (١٢٦٥-١٢٨٢)ن ئۆ ھاوپەيمانىتيە بەردەوام
بوو. بەلام كاتى براكەى جىگەى گرتەو، موسولمان بوونى خۆى راگەياندا و خۆى
ناونا (ئەحمەد) ئيتەر ھاوسۆزى مەغۆلەكان بەرانبەر مەسیحیەكان گۆرا. ئارەزووى
ھاوپەيمانىتيە كردنیشيان لەگەڵ مەسیحیەكاندا دژى موسولمان گۆرانی
بەسەرداھات. ئۆ كابرايە ئەگەرچى لەمنداڵەوہ مەسیحى بوو بە (نيكۆلا) بانگ
دەكرا، بەلام دواتر موسولمان بوو ناوى خۆى نائەحمەد.

ئەم كابرايە پەيامبەرى ناردە لای دەستەلاتدارانى بەغداو مەمالىكەكانى ميسرو
ھەوالى موسولمان بوونى خۆى پێ راگەياندا و پيشنيارى ھاوپەيمانى لەگەڵياندا
كرد، جگە لەوہش داواى كۆتايى هێنان بەدورژمنايەتى نێوان مەغۆل و ئىسلامى كرد.

وهلی ئەم کابرایە تەنھا شەش ساڵ لە دەستەلاتدا مایەو، داویی سەرکردهکانی شۆرشیان لیکردو کۆشتیان لە کاتی کدا ئەو هەولێ دەدا ئاینی ئیسلام لە نێو هۆزە مەغۆلەکاندا بڵاویکاتەو.

(ئەرگۆن) لە پاش (ئەحمەد تەکوادی کۆپی هۆلاکۆ) لە سالی (١٢٨٨ز) دا لە پێی سوپاوه دەستەلاتی گرتە دەست. ئەمیش وەک باوکی هاوسۆزی مەسیحیەکان بوو، هەولیدا سنووی بۆ دەستەلاتی موسوڵمانەکان لە دەوله تدا دابنیت، ئەو بوو لە پۆسته گرنگەکان دووری خستنهو و پێگەی پێنە دەدان لە کۆشکە کیدا دەریکەون.

ئەم کابرایە بە هاندانی (سەعدولەوله) کە زەزیرکی جوله کە بوو، زیاده پەرەویەکی زۆری کرد لە دژایەتی کردنی موسوڵمانەکاندا تەنات بە لێنیدا مەککە بکاتە پەرستگایەکی بێ پەرستی، بەلام خوای گەرە و بە دەستەلات پێگەی بەخۆی و وەزیرە ستمکارەکی ئەدا ئەو پێنە جێبەجێ بکەن... بڕوانە کتیی: مغول ایران-مستەفا بەدر.

بەرله مردنی داوای لە (ئیدواردی یەکم) ی پادشای بەریتانیا کرد تا کو پێکەو لە پۆژەلات و پۆژ ئاواو هێرشێکی هاو بەش بکەنە سەر زەویە پێرۆزەکان. وهلی پادشای ئینگلتەرا داوای لێبوردنی کرد بە وییانووی کە سەرقالی شەپی سکو تەندایە.

ئەم داوایەشی خستەو بەردەمی (فیلیپ) ی چوارەمی پادشای ئەرگۆن (١٢٨٩ز) بە مەبەستی داگیرکردنی میسر، لە بەرانبەر هاوکاری کردنیشی دا بە لێنی دا شاری دیمەشق و پەرەویەکی زۆر ئەسپ و کۆمەکی پێ بێخشی، هەرەها هەوالی ئەویشی پێ راگەیاندا کە هەردوو پادشای ولاتی کەرەج پەيوەندی بە هاو پەیمانێتیه کە یانەو دەکەن، مانگی موخەرەمی سالی ٦٩٠ک (١٢٩١ز) ی دیاری کرد بۆ سەرەتای دەستکردن بە شالۆه کە، بەلام بەرلهووی ئەو وادەیه بێتە پێشەو پادشا ئەرگۆن لە ناوچوو.

له پاش ئه و (كه يخانق)ى جىگه دارى ئەرگۆن هات كه وه كو پيشنيه كانى هاوسۆزى مه سيحيه كان بوو، هه رچه نده ئه م شىواژىكى ميانه پره و ترى به كار ده هينا له دل پاگرتنى مه سيحيه كاندا، له به رانبه ريشدا هه ندئ هاوسۆزى بۆ موسولمانه كان ده رده بپى، له وميانه يه دا (وه چه كانى بنه ماله ي پتفه مبه ر)ى له باجدان به خشى، هه روه ها دروشمى ئيسلامى له سه ر دراو چاپكرد وه كو نوسينى (لااله الله محمد رسول الله) له سه ر هه ردوو پووى دراوه كه ي.

هه رچى (بايدۆ)يه كه له پاش (كه يخانق) ده سه ته لاتى گه رته ده سه ت، به پوا له ت ئاره زوى به لاي مه سيحيه كاندا بوو ئه وه ش به هاندانى (ده سبيناي هاوسه رى ئاياقاخان) كه تائه ده م له ژياندا ما بوو، كارى گه ريه كى زۆرىشى هه بوو له سه رى، بايدۆ زۆرىه ي كاته كانى لاي ئه و ئافره ته به سه ر ده ببرد، هه ربۆيه خاچىكى گه و ره ي به مليدا هه لواسيبوو، پتگه يدا به وه ي مه سيحيه كان له ناوسه ربازه كانيدا كه نيسه بكه نه وه وزه نكى خۆيان به ئازادى لى به دن.

هه ركه سه هه ولى موسولمان بونى بديا به توندى سزاي ئه دا، له گه ل ئه وه شدا هه ولى ئه دا له گه ل موسولمانه كاندا ميانه پره و بىت، به مه به ستى خه له تاندى موسولمانه كان، كو په كه يى ئاردا تاكو وه كو ئه وان نوژنيكات، چونكه له و كاته دا سه رده مى هه لچون وه پره تى لاي مه غۆله كان به سه رچوو بوو زۆرىه ي ته تاره كان موسولمان ببوون.

له سه رده مى (كازان شا) دا، كه ده كاته (٦٩٤-٧٠٤ ك) به رانبه ر (١٢٩٥-١٣٠٤ ز) ئه م كابرايه كى بوزى بوو دواتر له كاتى كدا پۆستى (وه لى عه دى) هه بوو له سالى (١٢٩٥) دا موسولمان بوو، ئه وه ش خو رپه يه كى گه و ره و سه ركه وتنيكى چاوه پوان نه كراو بوو بۆ موسولمانان له به رانبه ر ئه و هه ولانه دا كه مه سيحيه كان وه گه ريان خستبوون بۆ به مه سيحى كردنى مه غۆله كان.

چونكه ئه م خانه هه ربه وه نده ي گه شته ده سه ته لات ئه وه ي پاگه ياند كه ئيسلام ئاينى فه رمى ده و له ته، هه ر له سه رده مى ئه مدا ژماره يه كى زۆر له هۆزه كانى مه غۆل

هاتنه ناو ئایینی ئیسلامهوه، دههزارکەس لەسوپاکەیشی موسولمان بون،
ئەگەرچی هەندێ لەسەرچاوهکان باس لەسەدەزار سەزکەردەیی مەغولی دەکەن.

هەروەها دەلێن ئەو کابرایە سەرتەکانی ئیسلام (وەکو نوێژو پۆژو... هتد) ی
جێبەجێ دەکردو لەیاساکانی شارەزابوو، هەروەها دۆستایەتی و پابەندبوونی خۆی
بەخاقانی تەتارەوه بچراندو ناوی ئەوی لەسەر دراوی ئێترانی سپیەوه... لەگەڵ ئەو
هەموو پیشەهاتەدا، کەچی (کازان) هەریەردەوام بوو لەدژایەتی کردنی مەمالیکە
موسولمانەکان، هەروەها هەندێ لەسەرچاوهکان باس لەوه دەکەن کە کازان داوای
یارمەتی لەخاچەرستەکان کردووە بەلێنی ئەوەی پێداون کە زەویە پیرۆزەکانیان
پێ بداتەوه، بۆ ئەوە بەستە نامەی ئاراستەیی (پاپا بانونیفاسی هەشتەم) کردو
داوای لێکرد پێکەوه جەنگێکی خاچەرستی لەدژی مەمالیکەکان بەرپابکەن
لەسالی (۱۳۰۰ز) دا، لەبەرانبەر هاوکاری کردنیاندا بەلێنی بەویش و بەپادشاکانی تری
ئەوروپادا کە فەلەستینیان پێ ببەخشێت. تەنانەت هەندێک لە سەرچاوهکان باس
لەوه دەکەن گوايه کازان پێشنیاری ئەوەی کردووە ببێتە مەسیحی لەبەرانبەر
ئەوەی پادشاکانی ئەوروپا لەدژی مەمالیک هاوکاری بکەن. هەرئەو چۆرە باس
وخواسەیه کە هەندێ لەمێژوو نوسەکانی هاندووه بگەن ئەو برۆایە کە گومان
لەموسولمان بوونی ئەو کابرایە بکەن و پێیان وابێت موسولمان بونەکە ی بۆ ئامانجی
سیاسی بوە... خوداش زاناترە.

لەسەردەمی شا (خودابەنداخان) ی جێنشینی کازاندا (۱۳۰۳) کە هەرلەسالی
(۱۲۹۴ز) هوه موسولمان ببوو، نازناوی (غیاثەدین مەحمود) ییشی لێنرابوو، دەولەتی
مەغۆل پەییوەندی کرد بە (شاناسر گلاوون) هوهو لەگەڵیدا ئاشت بوێه وه و
پاشەکشەیی لە سیاسەتەکانی پادشاکەیی پیش خۆی کرد. کەچی لەپۆژگارە
کۆتاییەکانی سەردەمی فەرمانڕەوایەتیە کەیدا، دووبارە دەستی کردەوه بە دژایەتی
کردنی مەمالیکەکان و داوای یارمەتی لەپادشاکانی ئەوروپا کرد لەدژی مەمالیک. لەو
میانیەدا پەییوەندی کرد بە (پاپا کلیمنتی پێنجەم) و (ئیدواردشای دووهەم) ی

پادشای بهریتانیا و(فیلیپ جەمیل) پادشای فەرەنسای وداوای ھاوکاری لێکردن لەدژی مەمالیک.

هەولیدا ھاوکاری وکۆمەکی هەندێ لەمیرەیاخی بوەکان بکات. مەقریزی دەلێت گوايه به یارمەتی هەردوو شازادە(سەنگرو ئەفرەم) کە لە دەستی شا(محەمەد کوپی گلاوون) هەلاتبوون شالۆویک بۆسەر شام پێکبخات، بەلام هێندەى نەبرد شالۆوەکە شکستی هێنا، بەتایبەت کاتێ هەوالتیان پێ گەشت کە سولتان محەمەد بۆ بەرەنگارییان هاتۆتە دەری و سازو ئامادەیه.

لەسەر دەمی(ئەبی سەعید)ی پادشای مەغۆلدا کە بویه جێ نشینی(خودابەندا) لەسالی(١٢١٦ز)دا، ئیتر دەستیان لەدژیایەتی کردنی مەمالیک هەلگرت و، لەگەڵ پادشای مەمالیکدا ناشت بویه وەخەلات و دیارییان گۆریه وە پێرۆتۆکۆلیان واژۆکردو بەگوێرەى پێرۆتۆکۆلەکان سنۆره کانیان بۆ بازرگانی کردە وە.

لەبەرانبەریشدا(ناس) بەلێنیدا حاجیه ئێرانیەکان و تەختی ئێلیخانەکان بپاریزێت. ئێلیخانەکانی دواى ئەویش درێژەیان بەو سیاسەتەدا، چونکە لەوکاتەدا نۆد لاوازیبوون و تەنها سەرقاتی ناکۆکی بون لەسەر کورسی دەستەلات. بەو هەش کۆتایی بەسەر دەمی هەژموون و دەستەلاتی مەغۆل هات بەسەر جیهانی ئیسلامی و هەموو جیهانە وە.

له بهرئه م هوکارانه موسوئلمانان
له کوون و نویدا سهرده کههون:

- هوکارهکانی سهه رکهوتنی
موسوئلمانان له عههین
جالوتداوسرپینه وهی ناسه وارهکانی
شکستهکان.

- بهرجهستهکردنی رپیازی خواو
ئایینی خوا له نیو دهوئه ته
ئیسلامیهکاندا و بوژاندنه وهی گیانی
جیهادکردن له پیناوی خوادا.

- یه کبون و کوپونه وهی ریزهکان
له ژیر بهیداخی یهک سهه رکه دایه تیدا.
- نامادهکاری فهراههه کردنی
هه موو فاکته رهکانی هیرو
نه خشه دانانی ساغلهه.

هۆکارهكانى سەرکهوتنى موسولمانان لهكۆن ونویدا ههروهها هۆکارهكانى شکستیش:

گومانى تێدانیه ههمووشیتێک له دنیا دا هۆکارى خۆى ههیه، سەرکهوتن و شکستیش ههیه که هۆکارى خۆیان ههیه... نهتهوهى ئیسلامیش بهچه ندىن قوناغى بههێزى و لاوازیدا تێپهريوه که دهتوانین بهم جۆرهى خوارهوه کورتى بکهینهوه:

(۱) بهنزیك كهوتنهوه له ئاین و پێتبازی خودا، ئه ئاینهى كه بۆ بهندهكانى داناوه: ئیسلام مايهى سهرقرازی وهیژو توانای ئهم نهتهوهیه و گهرهترین هۆکارى سهرکهوتنیشى بوو. هاوهلان بهوجۆره له ئیسلام تێگهشتن و کاریان پێکرد. عومهرى كورپى خهتابیش کاتى دیتی خودا ههموو سهرزهمینی بۆ موسولمانان و الاوتازاد کرد فهرمووی: ئیمه نهتهوهیهك بووین خودا به ئیسلام سهریهزى کردین.

خوای گهره دهفهرمیت: (وما النصر الا من عند الله العزيز الحكيم) آل عمران: ۱۲۶.
ههروهها دهفهرمیت: (يا ايها الذين آمنوا أن تفسروا الله يضرکم وثبت اقدام)
سوره تى محمده: ۷..

جائهگه رنهم نهتهوهیه دهیهویت بگه پیتتهوه بۆ سهرقرازیهكانى پێشوی و بهسهر دوژمنهكانیدا سهرکهویت، دهبێ لهسهرهتاوه بگه پیتتهوه بۆ ئاینى خودا لهههموو کاروبارهكانى ژيانیدا، ههروهها دهبێ ئاین لهسیاسهت جیانهکاتهوه.. وهك لهسهردهمهكانى پاریردودا ئه جیاکاریهئى کردو بهو هۆیهشهوه شکۆ و نشوستى زۆریان بهسهرداهاات و نهتهوهكانى تر ههڵپهیان کردهسهریان.

ههروهها بپوا کردنى بێ مشت و مریهوهى سهرکهوتن تهنها له لای خوداوهیه...
هههله بهر ئهوهش بوو قهتێز پهحمهتى خوای ئی بیت بایهخى به لایهنى ئیمانى سوپاکهیدا، پۆلى گهرهیه بهزاناى ئیسلامدا، گهلهکهى هاندا بۆ جهنگى

تەتارلەگۈزەشەنىڭ ئىسلامىيەت، نەك لەگۈزەشەنىڭ نەتەۋەيى و پەگەزپەرسىتەۋە.
ئەۋ ھەلۋىستەيشى لە (عەين جالوت)دا بەۋشەي (ھۆۋۋ.....ئىسلام) دەرىپى..
نەيگوت: ھۆۋ...مىسر.ياخود: ھۆۋ...عەرەب!.

مەبەست وئامانجەكە زۆر پوون بوو لەلای قەتەز، ناسنامە و دروشمى ئىسلامى
پالڧتە بوو...زۆر بەپوونى توندوتۆلى وىنچ داکوتايى ئەم مەسەلەيە لەنىۋ دەرونى
قەتەزدا دەرکەوت كاتى لەناسكترىن ھەلۋىستى(عەين جالوت)دا پەناي بىردە
بەرخودا، ئەۋەبوو لەۋ كاتە ناسكەدا بەلاۋازى لەبەردەمى خوداي خۆيدا پاۋەستىاۋ
ھاۋارى كرد:(ئەي خدا...قەتەزى بەندەي خۆت بەسەر تەتاردا سەربخە).

ھەموومان دەزانىن پارانەۋە پەرشىتە.پارنەۋە داننانى بەندەيە بەبەندايەتى
كردنى پەروەردگارىدا. پاگەياندنىكى پاشكاۋانەيە لەلايەن مەۋشەۋە كەلەبەرانبەرى
خودا لاۋازەۋ ھەر خوداي خۆي دەۋلەمەندەۋ كىلىلى كردنەۋەي ھەموو دەروازە
داخراۋەكانى پىتيە.

بەۋ جۆرە دەبىنىن قەتەز(پەحمەتى خۋاي لى بىت) لەھەموو ھەنگاۋەكانى
خۆئامادەكردنىدا، دلتىابوۋ لەۋەي ئەگەر خودا وىستى نەبىت ناتوانىت سەرکەۋتن
بەدەست بەيىتىت.لەبەرنەۋە پىۋىستە بەردەۋام بەۋپەرى لاۋازى وملكەچىۋە داۋا
لەخودا بىكات ولىي بىپارىتەۋە.

ھەرگىز خۆي بەۋە دانەئەنا كەبتوانى سەرکەۋتن مەۋگەربىكات..بەئكو ھەمىشە
سەرکەۋتنەكانى دەدايە پال خودا، چونكە زۆر باش دەيزانى زۆرجار داۋاي لەخودا
كردۋەۋ ئەۋىش بەكەرەم و بەزەيى خۆي سەرکەۋتنى پى بەخشىۋە.لەسەروى
ھەمويانەۋە ئەۋ سەرکەۋتنە گەۋرەيەي كەبويە ھۆي پچەشكاندنى سەرکەۋتنەكان
بۆ نەتەۋەي ئىسلام وىكوتايى ھاتنى ئەفسانەي تەتار.

ھەروەھا سولتان قەتەز دەيزانى جىھادكردن كىۋك وگيان و بەرزترىن پەلەي
ئىسلامە، بەتايىبەت لەۋكاتانەدا كەدورمىنان ھىرش دەكەنە سەرموسولمانان و خاكى
ئىسلامى.بۆيە پىتى ۋابوۋ شارپىگەي سەرەكى بۆ ۋەرگرتنەۋەي مافى موسولمانان

بریتیه له جیهاد... ناشتی و ناشته وایش نه گەر له هه رکاتیکى ئاساییدا دروست بن،
ئەوا له وکاتانه دا دروست نین که خاک و مافی موسلمانان داگیر ده کرین و خوینیان
ده پرژینریت وله سه رزه ویدا ئاواره و ده ربه ده ر ده کرین.

ناشتی تهنه و تهنه به وه رگرتنه وه ی هه موو مافه کان ده بیته، له کاتیکدا ده بیته
که ئیمه سه ربه رزو سه رفرازین و خاوه نی هیزیکى بالای سه له مینه ره وه بین که به س
بیته بۆ تیک شکاندنی دوژمن له کاتیکدا ئەو له په یگیریه کانی پرکه وتنی ناشتی
لاده دات و مه رجه کانی ده شکینیت. ده نا ناشتی نابیته ناشتی. به لکو ده بیته
خۆبه ده سه ته وه دان. ئەوه ش نسکزیه کی ناپه سه نده... له راستیدا به هۆی جهنگه
یه که له دواى له دواى یه که کانی خاچه رسته کانه وه، خه لکی میسر راهاتبون له سه ر
جیهادکردن و ئاماده بوون بۆ. هه ربۆیه شتیکى ئاسان بوو قه تزن ئەوه به بیرى خه لکی
میسردا به یینیته وه که جیهاد هۆکاری سه ره کی سه رکه وتنه. هه رده بی نه ته وه ی
ئیسلا میش له و راستیه تی بگات که تهنه به جیهاد ده توانی سه ری
به رزبکاته وه. ئەدی جیهاد تروپکی ئیسلامه، واته به رزترین پله یه له ئیسلامدا. بۆیه
هه رکه س جیهاد بگات و ده سه تی پیوه بگریت، ده بیته به رزترین خه لک له دنیا دا.

٢) یه کبون هیزیکه سه رکه وتن به دی دینیت، په رته وازه ییش لاوازیه وشکست
به ره هه م دینى:

وه که ده لئین: یه کبون هیزو توانایه، خوداش فه رمانی کردوه پیکه وه ده ست
به گوریسه به هیزه که یه وه بگرین (که بریتیه له ئیسلام) بۆ ئەوه ی سه رکه وتن به ده ست
به یینین، له وپاره یه وه ده فه رمیت: (واعتصموا بحبل الله جمیعا ولا تفرقوا) آل عمران:

١٠٣

سولتان قه تزیش هه روای کرد له کاتیکدا سه ختترین نه رکی له میژووی ئیسلامدا
خسته نه ستۆی خۆی، که بریتی بوو له جهنگ له دژی ئەو مه غۆلانه ی ملیۆنه ها
موسولمانیان له پۆژه لات و پۆژئاواى دنیا دا له ناویردبوو.. له م میانه یه دا قه تزن ئەو
سوپایانه ی شامی هینایه ریزی له شکره که ی خۆیه وه که له به رده م ته تاره کاند

شکستیان هیتابوو، هه موو ئه و چین وتویژانه ی خه لکی میسریشی له سوپاکه یدا
پیکخست که بۆجیهادکردن خرۆشابیون.

جگه له وه قه تیز ئاماده نه بوو دۆستایه تی خاچه رسته کانی شام بکات و ملکه چی
هه په شه و گۆپه شه ی مه غۆله کان نه بوو، به لکو نێردراوه کانیا ن کوشت و
ته رمه کانیا ن هه لۆاسی به ده روازه ی (زویله) دا.

٣) خو ئاماده کردن و فراهه مکردنی هۆکاره کانی سه رکه وتن:

خودای په روه ردگار فهرمانی به بپرواداران کردووه تا کو خۆیان بۆ به ره نگاری
دوژمه کانیا ن ئاماده بکن به هه رچی شتێک که ده توانن. له و باره یه شه وه
ده فهرمیت: (واعذوا لهم ما استطعتم من قوة ومن رباط الخيل ترهبون به عدو الله
وعدوكم) (الانفال: ٦٠)

قه تیز سه رجه م هۆکاره کانی سه رکه وتنی فراهه مکرد، چه کی کۆکرده وه وسوپای
ساندا و گه لی له ده وری خۆی کۆکرده وه و پلانیکی گونجایی سه ربازیشی
دانا، له و پلانه دا چا و به ست و خه له تاندنی مه غۆلی په یه و کرد و هک چۆن مه غۆغه کان
هه مان میتۆدیا ن له به رانه به ر دوژمه کانیا ندا به کار ده هیتا.

قه تیز له گۆپه پانی جه نگدا، ئالا که ی به ده سته وه گرتبوو، پیزه کانی سوپای
دوژمنی ده به زاندو به نه عه رته ی به رز هاواری ده کرد: (هۆوۆۆ... ئیسلااااا...) به وه ش
خۆی کرده نمونه ی جیهادکاری و گیان فیدایی... له نا و جه رگه ی جه نگه که دا ده سته
نزای به رز کرده وه و له خودا ده پا راپه وه و داوای سه رکه وتنی ده کردو ده یگوت:
(خودایه قه تزی به نده ی خۆت سه ربخه).

به رده وام جهنگی ده کرد، تا کو له نا کا و کلا و خوده که ی فێر دایه سه رزه وی، ئه و
په فقا ره ش مانای ئاماده بونی ه تی بۆ مه رگ و شه هیدبوون. به وه ش سه ربازه کانی
خرۆشان و به ته واری دلگه رمییا ن بزوا.

له گه رمه ی جه نگه که دا سه ربازیکی مه غۆل تیریکی ئاراسته ی قه تیز کرد، به لām
خۆی نه پێکا و به ر ئه سپه که ی که وت و ده ست به جێ ئه سپه که ی کوژا. قه تیز

پياده كهوت! به پياده رهوى ده جهنگا، كه چى نه دوودلى له شهردا كردو
 نه پاشه كشهى كرد. يه كيك له ميرمه ماليكه كان چاوى پيى كهوت به په له هات
 به لايه وه و له ئه سپه كهى دابه زى و پيشنيارى كرد ئه و سوارى ببيت، به لام قه تز
 ناماده نه بوو ئه و كاره بكات. به لكو له وه لاميدا گوتى: (من له و كه سانه نيم كه سودى
 تق له موسولمانان دوربخمه وه)! ...

به رده وام به پياده شه پى ده كرد تاكو ئه سپىكى يه ده گيان بۆ هيتاو سوارى بوو.
 هه ندى له ميرمه كانى له سهر ئه و هه لويستهى سهرزه نشتيان كرد، گوتيان: بۆچى
 ئيستا سوارى ئه سپ نابيت؟ ئاخهر ئه گهر دوژمنان به و حاله وه بت بينن ده تكوژن
 و به هوى تقوه ئيسلاميش له ناو ده چييت.

قه تز به دلتىبايه وه گوتى: (كه روايى من ده چم بۆ به هه شت، ئيسلاميش خودايه كى
 هه يه ده بياريزيت وزايه ناكات. ئه وه تا فلان و فلان و فلان كوژران، ژماره يه كى زۆر
 له گه وه پادشايان و پياوانى كۆچكردوى ژمارد، كه چى خودا ئيسلامى پاراست
 و كه سىكى ترى بۆنارد بياريزيت و به رگرى لى بكات) بنواپه: البدايه والنهايه.

له ئه نجامى پيره و كردنى ئه و هه لويستانه دا، هيزه ئيسلاميه كان به جۆريكى زۆر
 قه شهنگ و سه ركه وتوانه جهنگه كيان به پيره برد، هه موو تواناي خويان به كار هيتا،
 ئه وان وه كو مه غۆله كان نه بوون كه كيشه يان كيشه ي مردن و ژيان بيت. به لكو
 كيشه يان سه ركه وتن يان شه هيدبوون بوو.

ئيدى به فه زلى خودا سهر له نووى تاي ترازوه كه به لاي موسولماندا شكايه وه،
 موسولمانان فشاريان خسته سه ر مه غۆلو بازنه كيان له سهر ته سك كردنه وه.
 به راستى ئه و پۆژه، پۆژيكي زۆر سه خت بوو بۆ كافره كان.

(جه ماله دين ئاگۆش شه مس) كه ميرىكى مه ماليكى ناسر يوسفى ئه يوبى بوو،
 كاتى ديتبووى ناسر يوسف سهرى شوپ كرد بۆمه غۆل، ئه و ميرمه لىي هه لگه پايه وه
 و په يوه ندى كرد به سوپا كهى قه تزه وه. له پۆژى جهنگى عه ين جالوتدا پيرى سوپاكانى
 به زاند تاكو خۆى گه يانده (كه تبا) و شمشيره كهى هه لكيشاو به هه موو هيزو تواناي

خۆی دای له گهردنی ئهو ملهوپره، كه للهی سهری له سه رزه مینی جهنگه كه دا په پری. رابه ری ته تاره كان غه لئانی خۆین بوو. به كوژانی ئهو، هه موو وره و توانای سوپای مه غۆل پها.... ئیدی سه ربازه كان به كوژانی سه كرده كه یان هه لاتن و به زین، نه و سوپایه به زی كه هه مووان پڕوایان وابوو هه رگیز نابه زیت !! .

مه غۆله كان هه موو هه ولۆ توانایان خسته كار تاكو درزێك له پیزی سوپا موسولمانه كاندا له به شی باكوری ده شتایی (عهین جالوت) دا دروست بكهن، له دواى هه ولۆ ته قالا یه كى زۆر توانییان درزێك له پیزی ئه و سه بازانه دا دروست بكهن كه له به رده می ده روزه كه دا پاوه ستابوون. ته تاره كان به خیراییه كى سه یر به ره و دواوه هه لاتن، له و درزه وه به لیتشاه هه لده هاتن...

سوپای موسولمانه كان به دواى له شكری به زیوی ته تاردا ده هاتن، لێیان نه ده گه پان تاكو به ته وای سه ركه و تنیان به ده ست هێنا.

ته تاره كان گه یشتنه ناوچه ی بیسان (ئهو ناوچه یه نزیکه ی بیست کیلومه تر له باكوری پۆژه لاتى عهین جالوته وه دووره) كه چى بینیان موسولمانان به راستیانه كه به دواياندا دین، بۆیه به ناچارى خۆیان پێكخسته وه، له نه نجامدا جهنگێكى تر به رپابوو، میژوونسه كان ئهو جهنگه ی بیسان به سه ختر له جهنگی عهین جالوت له قه له م نه ده ن.

مه غۆله كان جهنگێكى تۆقینه ریان كرد، به هه موو هیزو توانایانه وه به رگرییان له ژيانى خۆیان كرد، په یتا په یتا فشاریان له سه ر موسولمانه كان دروست كرد، خه ريك بوو جهنگه كه له به رژه وه ندی خۆیان بشكێننه وه. موسولمانان توشی به لا بوون، شۆكێكى سه ره تا پایى گرته یه وه، قه تزكاتى ئه و حاله ی بینى به هه له داوان ده ستی كرده هاندانى خه لكه كه. داواى خۆپاگرى لێده كردن. سێ جار نه عه رته ی (هۆۆۆ.... ئیسلام) ی دا، ئینجا به كړنوشه وه له خودا پاراپه وه و گوتی: (په روه ردگار... قه تزی به نده ی خۆت به سه ر ته تاره كاندا سه ربخه). پارانه وه ش

وهك له فەرموده كەدا هاتوه كرۆكى پەرستشه، بگره خودى پەرستشه و لهكاتى پووبه پوو بوونه وهى دوژمنيشدا زووكيرا ده بێت.

له ئه بى هوره يره وه ده گێر نه وه كه فەرمويه تى: پێغه مبه رى خوا (د.خ) فەرمويه تى: خواى په روه ردگار ده فەرميت: من له گەل گوماني به نده كه مدا، له گەل يدام كاتى يادم ده كاته وه، ئه گەر له ناخه وه يادى كردمه وه منيش له ناخه وه يادى ئه كه مه وه. ئه گەر به ناشكرا يادى كردم منيش زۆر باشتەر له وبه ناشكرا يادى ده كه مه وه. ئه گەر بستی ليم نزيك بكه ویته وه، من باليك له و نزيك ده كه ومه وه. ئه گەر به هاتنى ئاسايى بێت به ره و پووم من به پا كردن ده چم به ره و پووى) متفق عليه.

به وجۆره قه تزله و درگايه يدا، كه ههركه سيك به پاستى لى بدات به پوویدا ده كريتته وه. واته درگاي پارانه وه و نزيك كه و تنه وه له خودا. كپنوش و پارانه وه كهى قه تزی پاستگۆ، ئه و شاخه بوو كه كهوت به سه ر مه غۆله كاندا و له ناوى بردن وشكستى پى هيتان. ده بى موسولمانان به فەرمانه و او په عيه ته وه به باشى له وانه يه تى بگن، به تاييه ت چونكه ئيمه له سه ر ده ميكدان ده ژين كه مه غۆله تازه كان هه لپه يان كر دۆته سه رمان.

ئو سه ر بارانه ي ته تار كه پيشتر ترس و بيميان خو ستبويه دلى دانيش توانى سه رزه ويه وه، له سه رزه ميني بيسان و عه ين جالوتدا وه كو ميش و مه گه ز ده كه وتن. ئيدى موسولمانان ئه وه يزه يان به زانده كه خه لكى و ايان ده زانى هه رگيز نابە زیت... نه وه كانيشيان له جهنگى پزگارى (ئوكتۆبه رى ۱۹۷۳) دا ئه فسانه ي سوپاى ئيسرائيليان به زاندو به ته واوى له ناويان برد.

به وجۆره ئه و سوپايه له ناو برا كه نيوه ي گۆى زه ميني دا گير كرد، ئه فسانه كهى پادشاي جيهان (جهنگيزخان و نه وه كانى) له ناو برا. ئه و سوپايه ته فروتوانا كرا كه خو ينى مليونه ها مرو فى پزاندو خراپه و تاوانى له سه رزه ويدا بلاو كرده وه.

سوپاى مه زنى ئيسلام كاتى سه ركه و تنى به ده ست هيتا كه هه مو هوكاره كانى سه ركه و تنى فه راهم كرد. له ئيستاو ئاينده شدا هه ريه و جو ره سه ركه و تن به ده ست

دههينري. جانايا ئېمه ئامادەين بۆ ئو ئەرکە؟.چونکە ھەميشە وەر دەم
سەرکەوتن لە لای خودای گەورە وەيە.

ململانی نیوان هوؤلا کو و به رکه خانسی ئاموؤزای

- گـرنگترین ددسـ تکه وتی
سه رکه وتنه که ی جه نگی عهین جالوت
بریتی بوو له موسوئمان بوونی هوؤی
زههه بی مه غول.

- کورته یه ک له میژوی به رکه خانی
کورده زای جه نگی زخان، نهو پیاوهی
به رله عهین جالوت موسلمان بوو.

- جه نگی به رکه خان له دژی
هوؤلا کوؤی ئاموؤزای وریگرتنی له وهی
خاکی زیاتری موسوئمانان
داگیربکات.

گرنگترین دەستکەوتى سەرکەوتنەكەى عەين جالوت برىتى بوو لە پۆل پۆل موسولمان بوونى تەتار:

گومانی تێدانى، سەرکەوتنى خودایى وەكو چۆن ھۆكارو دەست پێكى ھەيە، بەھەمان شێوە ئەنجام و دەستکەوتیشى ھەيە، بەو پێیەش یەكێك لە دەستکەوتەكانى جەنگى عەين جالوت برىتى بوو لە پۆل پۆل موسولمان بوونى ھۆزەكانى مەغۇل، وەك چۆن لەدوای پزگارکردنى مەككە ھۆزە عەرەبەكان پۆل پۆل موسولمان دەبوون.

بەرلەجەنگى عەين جالوتیش یەكێك لەسەرکردەكانى مەغۇل، كە لەھەمان كاتدا پێتەرى ھۆزى زەھەبىيەى مەغۇل بوو (زەھەبى ناری بئەمالەى جوجى كوپى جەنگیزخان بوو) موسولمان بوو، جەنگیزخان ناوچەكانى روسیاو قەوقازو بولگاریای بەو بەخشیبوو.

ناوچەكانى ژێردەستەلاتى (جوجى) كەوتیبوونە نێوان دەریای (ئەرتەش) و پۆخەكانى باشورى دەریای قەزوين، لەو سەردەمەدا بەو ناوچانە دەگوترا (كەبشان)...بۆیە بەھۆزەكانیش دەگوترا زەھەبى، چونكە پەنگى چادرەكانیان زەرد و ئالتونى بوو. ئەو ھۆزە لەدوای جەنگیزخان ئیدى بەشێوەیەك لەشێوەكان سەربەخۆبوون لەھۆزەكانى ترى مەغۇل، لەسەرچاوە ئىسلامیەكاندا ناوی ناوچەكەیان بە (كەبجاق)یش ھاتو. تاھەنوكە پاشماوھەكانى ئەوھۆزانە لە ناوچەكانى: كازان، كەرم، ئەسترخان و سۇغاس و خوارزمدا ماون و ھەموو ئەو ناوچانەش سەربە دەستەلاتى روسیان. كاتى خۆى جەنگیزخان بەم شێوەیەى لای خوارو ھە ئیمپراتۆریەتە گەورەكەى دابەشكرد بە سەر ھەر چوار كۆرەكەیدا:

- (۱) ناوچه‌کانی روسیا وقەوقازو بۆلگاریای بەخشیه (جوجی) کۆپەگەورە.
 - (۲) ناوچه‌کانی ئەبجور وتورکستانی خۆرئاواو ولاتانی پشتی پویاری بەخشیه (جەفتا)ی کۆپی دووہمی.
 - (۳) خۆراسان وزەویەکانی فارس و خاکە عەرەبیەکان وئاسیای بچوک بۆ (تۆلۆ)ی کۆپی سیئەمی.
 - (۴) ولاتانی مەغۆل وچین وتورکستانی پۆژەلاتی بەخشیه (ئوگتا)ی کۆپی چوارەمی.
- بریاربوو (جوجی) لەپاش مردنی بییتەجینگەداری، چونکە کۆپەگەورەیی بوو. بەلام جەنگیزخان ھەستی کرد (جوجی) کۆپەگەورەیی پەلە پەلیەتی بۆ ھەرگرتنی پۆستەکە، ھەرلەبەر ئەو پەلەپەلەیی کەسیکی نارد کوشتی، ئیدی پێگەیی لەبەردەمدا ئاوەلابوو تاکو (ئوگتا)ی کۆپی کردە (وہلی عەھد).
- ھەرەھا ھەندیککی تر دەلێن: جوجی پەخنەیی لەدەندەییەتی باوکی گرتووەو خۆینپێژی ئەوی لەبەرانبەر دوژمنەکانیدا سەرزەنشست کردو، کاتێ جەنگیزخان بەو ھەلوێستەیی زانی (جوجی) کوشت، خۆیشی چەند مانگیکی کەم لەدوای ئەو پووداوہ کۆچی دوایی کرد...
- ئیسلاام کاریگەریەکی زۆرگەورەیی ھەبوو لەسەرداڵ و دەروونی ئەوێکانی (جوجی) پەنگە ھۆکاری ئەوێش ئەو ھەبووین کە (جوجی) باپیریان (پیسالەیی کچی خواپزم شا)ی مارە کردبوو لەکاتیکیدا ئەو بەدیل گیرابوو، پیسالە خوشکی جەلالەدین دوایەمین سولتانی خواپزمیەکان بوو، ئەم ھاوسەرگیریە ھەر لەبنەپەتوہ پوچەل بوو چونکە (جوجی) کابرایەکی بێ باوہر بوو، ئەگەرچی (پیسالە) ئافرەتێکی سەبایا بوو، بەلگەش بۆ ئەم پایە ئەو ھەبوو ئەو ئافرەتە بەردەوام بوو لەسەر پارێزگاری کردن لەئیسلاھەتی وپەرستشەکانی خۆی، تارادەیکە ھەندێ لەئەوێکانی جوجی کەوتنە ژێرکاریگەری ئەو ھەوہ و موسوڵمان بوون. بەرکەخانی کۆپی کەدواتر بویە سەرداری ھۆزی زەھەبیەکان یەکیک بوو لەوانە ھەریەمنداڵی موسوڵمان بیوو.

بەرکە یەکیک بوو لەحەوت کۆپی(جوجی) کەبریتی بوون لە:(باتۆ، ئورد، شوپان، بەرکە، جەمتای، بەرکجار، تۆگاتیمەر)...باتۆ کۆپە گەورەبوو لەپاش باوکی بویە دەستەڵاتداری ھۆزەکە، ئو ھۆزە ی کەبە یەکەم ھۆزی تەتار لەقەلەم ئەدرین کەھاتونەتە ناو ئیسلامەو و لەگەڵ موسولمانانیشدا بەپێزو نەرم و نیاں بوون.

بەھۆی ھاوسۆزی باتۆ لەگەڵ موسولماناندا، قەشەو پیاوێ ئاینیەکانی مەسیحی لەولاتی مەغولدا. شەژان، ئەوان کەپۆڵ وکاریگەریەکی نۆر گەورەیان ھەبوو لەوچەنگەدا کەمەغۆلەکان لەدژی ولاتانی ئیسلامی بەرپایان کردبوو، ھەستیان بەھاندانی پابەری گەورە ی تەتار (کیوک خان ی کۆپی ئۆکتای) بۆ دژایەتی کردنی(باتۆ) بەرلەوہ ی ئەمی دووہم کارێک بکات ئیسلام لەھەموو سەرزەمین ی باکوردا بلۆبیتەوہ. سالی(٦٥٠ک) باتۆ خان کۆچی دوایی کرد، لەپاش ئو دەستەلات بۆ(حەرتف) ی کۆپی بەجێ ما، ئەمیش نۆر ئەژیا وکۆچی دوایی کرد، لەسالی(٦٥٣ک) دا دەستەلات کەوتە دەستی(بەرکە خان) ی قارەمانی برای باتۆخان.

بەرکە خان لەسالی(٦٥٠ک) داھاتە ناوئیسلامەو، بەرلەوہ ی موسولمانیش بێت بەھۆی باوێژنەکە یەوہ موسولمانانی خۆشدەویست. بەرکە خان لەشاری(بوخارا) چاوی بە یەکیک لەزانا موسولمانەکان دەکەوێ کەناوی(نەجمەدین موختاری زاھیدی) دەبێت. لەوکاتەدا بەرکە تازەکی لەسەردانیکی(قەرەقوروم) ی پایتەختی مەغولستان گەپابوێوہ. بەھەر حال دەستی کردە پرسیارکردن سەبارەت بەئیسلام لەو زانایە، ئەویش بەو پەڕی پاشکاو ی وزمان پاراویوہ وەلامی دەدایەوہ.

بەرکە داوای لەو زانایە کرد، پەپاویکی بۆ بنوسیت و بەبەلگەوہ قسەکانی خۆی بسەلمینێ و بیروباوەرەکانی تەتار و نەیارەکانی ئیسلام پوچەڵ بکاتەوہ. زاناکە پەپاوەکە ی نوسی. بەخوێندنەوہ ی ئو نامیلکە یە بەرکە خان بەو پەڕی بپوا و متمانەوہ

هاته ناو ئاينى ئىسلاموۋە و جۆش وخرۇشىكى تۆرىشى ھەبوو بۇ سەرخستنى ئىسلام.

بەرکەخان ۋەكو كەسىكى سادە موسولمان نەبوو، بەلكو ۋەكو قارەمانىك وپادشاو سەردارى ھۆزىكى گەرەى تەتار موسولمان بوو، ئەو دەمەش مەغۇلەكان بېونە مۇتەكەى سەردلى مۇقايەتى بەگشتى وموسولمانان بەتايىەتى، لەبەرئەۋە كارەكانى ئەۋپادو قازەمانە ھەمان كارىگەرى وگەرەى ھەبوو.

ئەو دەستەلاتدارە بىتەرستە، بويە دلسۆزترىن سەربازى ئىسلام وىن باكتىرىن كەس لەخۇش ويستنى ئىسلام و گيان بەخت كردن لەپىناويدا، چونكە توانى قەشەنگىرىن نمونەى دۆستايەتى بۇ ئىسلام لەناو ھۆزەكەيدا نىشان بدات، ھەزەۋەش گەرەترىن كردارى بەركەخان بوو بۇ پشتىوانى كردنى ئىسلام.

بەرکەخان لەپاش ئەۋەى موسولمان بوو، يەكەم كارى كردى، برىتى بوو لە بەعيەتدان بە(مۇستەعسەم)ى خەلىفەى عەباسى لەبەغدا، ئەۋخەلىفەپەى كەبەدەستى مەغۇلەكان كوزا، ئەگەرچى ئەۋكردارە زۆرسادەيەوكارىكى تەۋا پۈللەتیشە، چونكە لەۋكاتەدا (مۇستەعسەم) دەستەلاتى بەسەر پۈۋبەرىكى زۆر بەرتەسكدا مابويەۋە، بەلام كردارەكە لەخودى خۇيدا نىشانەى دۆستايەتى كردى بەركەخان بوو بۇ دەستەلاتدارى موسولمانان وقايل بوونى بەكۆبوۋنەۋە لەژىر بەيداخى كۆمەلى موسولماندا.

لەپاش ئەۋەى سەرىكايەتى ھۆزى زەھەبىەشى بەدەستەۋەگرت، دەستىكرە ئاشكراكردنى سروسىتەئىسلاميەكان كەلەسەردەمى جەنگىز خانەۋە لەناو ولاتى تەتاردا نەمابوو، چونكە جەنگىزخان ھەموو ئەۋكەسانەى دەكۈشت كەبەئاشكرا سروسىتە ئىسلاميەكانيان جىبەجى دەكزد... ھەرۋەھا(بەرکەخان)پروژەى دروستكردنى شارى(سەراى)ى تەۋاوكرد كەئىستا لەپوسىادايەۋپىى دەگوترى(شارى سەراتۆف).. شارەكە دەكەۋىتە سەر پوبارى(قۇلگا) وكردىە پايتەختى ھۆزى زەھەبىە، لەو

شاره‌دا چه‌ندین مزگه‌وت و گه‌رماوی دروستکرد، هینده‌گرنگی پئدا کردیه گه‌وره‌ترین شار له‌جیهانی نه‌وکاته‌دا.

شیاوی باسه شاره‌که‌ی له‌سه‌ر شتواری پالفتی ئیسلامی دامه‌زاند. له‌به‌رئه‌وه‌ی به‌رکه‌خان به‌دل و هه‌ست و خۆشه‌ویستی‌یه‌وه موسولمان بیوو، هه‌موو ماناکانی (لاله‌الاله) و بیروباوه‌ری راست له‌دلیدا کۆبیوونه‌وه، غیره‌ت و هه‌لوێسته‌کانی به‌رانبه‌ر به‌موسولمانان، هه‌لوێستی هاوه‌لانی وه‌بیر مرۆڤدا ده‌هێنایه‌وه.... به‌رکه‌خان زۆر به‌غیره‌ت بوو بۆ ئیسلام و موسولمانان.

ئه‌و غیره‌ته له‌کاتی‌که‌دا زۆریه‌ پوونی ده‌رکه‌وت که (هۆلاکۆی کۆپی تۆلۆی کۆپی جه‌نگیزخان) بیر له‌هێرشکردنه‌ سه‌ر به‌غدا کرده‌وه... له‌وکاته‌دا (مه‌نکۆی تۆلۆی) که‌ده‌کاته‌ برای (هۆلاکۆ) خانی هه‌ره‌گه‌وره‌ی ته‌تاره‌کان بوو، نه‌پوێسته‌یشی به‌هۆی هاوکاری و پالپشتی زۆری (باتۆخان)ی برای (به‌رکه‌خان) وه‌ به‌ده‌ست هێنا‌بوو... هۆلاکۆ هه‌ولید امه‌نکۆخانی برای به‌و بیژۆکه‌یه‌ قایل بکات، له‌ئه‌نجامدا مه‌نکۆ پیشواری له‌بیژۆکه‌که‌ کردو په‌زمنه‌ندی له‌سه‌ر هێرشکردنه‌ سه‌ر ولاتانی دیکه‌ی ئیسلامیش ده‌ریپی!

هۆلاکۆ ده‌ستی کرده‌ خۆئاماده‌کردن بۆ هێرشه‌که‌، هه‌والی ئه‌م خۆئاماده‌کردنه‌ گه‌یشه‌ (به‌رکه‌خان) ئه‌ویش هه‌ست و سۆزی جولاو به‌په‌له‌ خۆی گه‌یاند (باتۆخان)ی برای و به‌پیداگری‌یه‌وه داوای لێکرد هێرش نه‌کاته‌ سه‌رموسولمانان و پیتی گوت: ئێمه‌ مه‌نکۆمان کردۆته‌ خانی هه‌ره‌گه‌وره‌، که‌چی ئه‌وپادا‌شتی نه‌داینه‌وه، به‌لکوده‌یه‌وێ به‌خرابه‌پادا‌شتمان بداته‌وه‌ به‌هۆی مامه‌له‌ی خرابی له‌گه‌ڵ هاوپی و دۆسته‌ کانمانه‌وه، ده‌یه‌وێ توخنی مه‌مالیکه‌کانی خه‌لیفه‌ بکه‌وێت له‌کاتی‌که‌دا ئه‌و هاوپی و دۆستی منه‌و په‌یماننامه‌ و خۆشه‌ویستی له‌نیوانماندا هه‌یه‌و ئه‌وه‌ش خرابه‌یه‌کی وایه‌ شاردنه‌وه‌ی زه‌حمه‌ته‌.

باتۆ بپوای به‌قسه‌کانی به‌رکه‌خانی برای کرد، بۆیه‌ په‌یامێکی بۆنارد و داوای لێکرد جه‌نگی موسولمانه‌کان نه‌کات، له‌ئه‌نجامدا هۆلاکۆ هێرشکردنه‌ سه‌ر موسولمانانی

دواخست تاكو(باتقخان) مرد، نهوجا دهستی كرده وه بهخوسازدان بۆ داگیرکردنی بهغدا. لهپاش داگیرکردنی بهغداو شام وئینجا شكستی مهغولهكان لهعهین جالوتدا، هۆزه تهتاریهكانی سهر به(بهركهخان) بونه هاوپهیمانی مهمالیک... نه وه مهمالیکانهی که بهسهرکهوتنیان لهعهین جالوتدا، جیهانیان بهتهواری خوشحال و شادومان کرد... له نهجامدا نامه گهل وپه یوهندی کی زۆر که وته نیتوان سولتان (بیبرسی) و(بهركهخان) وه. هه ره نه وه یوهندی گهرم وگهرهش بۆیه هۆی هاندانی (بهركهخان) بۆجنگ کردن له دژی (هۆلاکو). ئاشکرایه نه وه هه لۆیستی بهركهخان په کێکه له پێداویستی هه کانی دۆستایه تی و دوزمنایه تی (وه لای به را) که له ئیسلامدا پێداگری له سه رکه راه.

بهركهخان و بیبرس پێکه وتن له سه ر دژایه تی کردنی هۆلاکو. بهركه له نامه په کیدا بۆ بیبرس ده لێت: تۆ ده زانیت من ئیسلام خوش ده ویت و ده شزانیت هۆلاکو چی کردوه ده رباره ی موسولمانان. بۆیه داوات لێ ده که م تۆ له لای خۆ ته وه به ره و پوهی وه ره، تاكو منیش له لای خۆ مه وه ده گه مه سه ری، تاكو تێکی ده شکێنن یان له ولات ده ری ده که ین، که سه رکه وتین به سه ری دا هه موو نه وه زه ویانه ت پێ نه ده م که له ژیر ده سه لاتی نه ودا بوون.

به وجۆره په یوهندی هه کانی نیتوان بهركهخان پا به ری هۆزی زه هه بیه و سولتان بیبرس قو لتر بویه وه، بگره بونه هاوپهیمانی په کتر له دژی هۆلاکو که دوزمنی هاوپهشیان بوو له خاکی فارسدا.

هۆلاکۆش له لای خۆیه وه دهستی کرده گه پان به دوا ی هاوپهیماندا به مه بهستی سه رکه وتن به سه ر موسولمانه کاندا، له م میانه یه دا هاوپهیمانی له گه ل خاچ په رسته کانی شامدا گرێ دا... هاو سه ره که ی هۆلاکو، که ئافره تێکی مه سیحی بوو، هانده رێکی سه ره کی نه وه کابرایه بوو له وه دا که به وجۆره له گه ل موسولماناندا بچو لێ نه وه.

وێرپای ئه‌وه‌وه‌موو هه‌ول و کۆژشه‌، که‌چی به‌تێپه‌رینی کات هه‌ژموون و ده‌سته‌لاتی موسوڵمانه‌کان زیاتر ده‌بوو، ئه‌وه‌ بوو ژماره‌یه‌کی زۆر له‌ ده‌سته‌لاتدارانی مه‌غول هاته‌نه‌ ناو ئیسلامه‌وه‌، ته‌نانه‌ت سه‌ره‌له‌به‌ری هۆزی زه‌هه‌بی موسوڵمان بوون.

ئهو ده‌مه‌ی (کارزان مه‌حمود) که‌یه‌کێک بوو له‌ئیلیخانه‌کانی ولاتی فارس و له‌سالی (٦٩٤-٧٠٣ک) ده‌سته‌لاتی گرته‌ده‌ست، داوای له‌هاولاتییه‌کانی کرد که‌ موسوڵمان ببن، جگه‌له‌وه‌ ئیسلامی وه‌کو ئایینی فه‌رمی ده‌وله‌ت پراگه‌یاندا...

له‌و پۆزگاره‌وه‌ ئیسلام پۆژ به‌پۆژ به‌شێوه‌یه‌کی خێراتر له‌ناو ده‌وله‌تی ئیلیخانه‌کانی فارسدا بلۆ ده‌بیته‌وه‌.

مه‌غوله‌کان له‌ولاتانی ئیسلامیدا ئۆقره‌یان گرت، په‌یتا په‌یتا تێروپه‌ر بوون وه‌گیان ومانا ئیسلامیه‌کان، له‌ولاتی فارسیدا به‌ره‌بابی ئیلیخانه‌کانیان دامه‌زراند، بونه‌خاوه‌نی سروشتیکی موسوڵمانانه‌ ئه‌گه‌رچی په‌یوه‌ستیشیان به‌گه‌لی مه‌غوله‌وه‌ له‌پۆژه‌لاتی ئاسایدا مابوو. ئهو په‌یوه‌ندییه‌ش بویه‌ هۆی به‌ئاسانی ئالوگۆپکردنی زانیاری له‌نیوان پۆژه‌لات و پۆژئاوای ئاسایدا له‌هه‌موو کاروباره‌کانی ژياندا.

له‌پاش موسوڵمان بوونی (ته‌کودار ئه‌حمه‌د) له‌سالی (٦٨٠ک) دا ده‌سته‌لات وه‌یژی موسوڵمانه‌کان زیاتر بوو. ئهو پیاوه‌یه‌کێک بوو له‌ نه‌وه‌کانی هۆلاکو، هه‌ولیدا بۆ پاک‌یشانی شوێنکه‌وتوه‌کانی بۆسه‌ر ئایینی ئیسلام، له‌و پێناوه‌دا ده‌ستی کرده‌ دیاری و خه‌لات به‌خشین به‌هه‌ر که‌سێک که‌ موسوڵمان ببوایه‌، وێرپای ئه‌وه‌ش ناز ناوو پله‌ی شه‌ره‌فیشی له‌ده‌وله‌ته‌که‌یدا پێیان ده‌به‌خشی.

موسوڵمان بوونی ئهو پابه‌ره‌وه‌وه‌موو ئه‌وه‌خانه‌ی تریش که‌هاو په‌یمانیه‌کان له‌گه‌ڵ سولتانه‌کانی مه‌مالیکدا کرد، سولتان بیهرس و گه‌لاوون و نه‌وانی تر. بویه‌ هۆی پته‌و بوونی په‌یوه‌ندییه‌کانی نێوان ئهو دوو ده‌وله‌ته‌ نه‌خاسمه‌ له‌پاش په‌یدا بوونی ژن و ژنخوازی و گۆرینه‌وه‌ی دیاری و خه‌لات و نامه‌و په‌یام له‌نیوان یه‌کتردا. ئه‌مه‌ وێرپای به‌ره‌نگاربوونه‌وه‌ی دوژمنه‌ هاو به‌شه‌که‌یان. له‌نیو ده‌وله‌تی مه‌زنی مه‌غول له‌ئێران و ده‌ورو به‌ریدا، که‌هێزه‌کانی ئه‌وان ئێراق و شامیان داگیر کرد، له‌سالی (٦٨٠ک) دا یه‌کێک

له نه وه کانی هولاکو به ناوی (ته کودار) موسولمان بوو، نو له پاش موسولمان بوونی ناوی خوی نا (نه حمه د). ئیدی ناوی بویه نه حمه دی کوی هولاکو. نو پیاوه له صاش وه رگرتنی پوخته که ی له بلاو کراوه یه کدا که ئاساته ی خه لکی به غدادی کردبوو.... موسولمان بوونی خوی راگه یاند. هه روه ها نامه یه کیشی نارد بۆ سولتان (که لاوون) و تیایدا له موسولمان بوونی خوی ئاگاداری کرد، هه روه ها داوی ئاشته وایی و لاوه نانی جهنگی کردبوو، به لام دهستی هه لته گرتبوو له شانازی کردن به سهر سولتانه کانی مه مالیکدا.

سولتان که لاوون وه لایمی دایه وه و به و هۆیه وه په یك و نامه له نیوانیاندا ئالوگۆرکرا، به لام که له ناوه پۆکی نامه ئالوگۆر کراوه کان پاده میتین تیده که یین په یوه ندیه کانی نیوانیان زۆر باش نه بوون.

شیایوی ئاماژه پێدانه که بیژین: سولتان نه حمه د به ته نها خوی موسولمان بوو، نه ی توانی ئیسلامه تیه که ی به سه پێن به سهر شوینکه و ته کانی ومیره کانی تری مه غۆلدا، هه ربۆیه موسولمان بوونی به کاریکی تاکه که سی هه ژمار ده کری. هه رله م سۆنگه یه شه وه ده توانین په ی به رین به هۆکاری به خیرایی کوشتن وله ناو بردنی له لایه ن میره پکا به ره کانی وه له سال (۶۸۲ک) دا له سالی (۶۹۳ک) مه حمود کازان بویه سهرداری مه غۆله کان. له سالی (۶۹۴ک) دا موسولمان بوونی خوی راگه یاند. زه هه بی له باره ی پوودا وه کانی نو و سالا وه ده لیت:

(له و سالا دا کازانی کوی ئه رگونی پادشای مه غۆل موسولمان بوو، به ئاماژه ی (نه وۆن) ی جیگری شه یه تومانی هینا و دهستی کرده پهرش کردنی زۆپوژی و مرواری به سه ریدا، به راستی پۆژیکی میژوویی وگه واهی بۆ درا و بوو. پاشان (نه وۆن) ی جیگری که میکی له قورئان فیرکرد، هینده ی نه برد مانگی په مه زان هاته پێشه وه و پادشا دهستی کرده پۆژوگرتن، ئینجا په یتا په یتا ئیسلام له ناو ته تلردا بۆ بویه وه).

كازان ئىسلامى وەكو ئاينى فەرمى دەولەت لەئىراندا پاگە ياند، مەغۇلەكانىش
جلوبەرگى خۇيان گۆپى وشاشكيان لەسەرنا، ھەرودھا فەرمانىدا بەروخاندنى
كەنيسەى مەسىحىيەكان وپەرستگای چولەكەكان وبتەكانى بوزىيەكان... ھەرودھا
فەرمانى كرد ئەوانەى بە (ئەھلى زىمە) ناسراون پۆشاكىكى تاييەت لەبەرىكەن تاكو
لە وړيگەيەو ە بناسرئەو ە.

بەوجۆرە دەبينىن موسولمان بوونى كازان جياوازيو لەموسولمان بوونى
ئەحمەد، بەو ەى ئەوى يەكەم بەتەنھا خۇى موسولمان نەبوو بەلكو لەگەل خۇيدا
ئىسلامى كردە ئاينى فەرمى دەولەتەكەى.

بەلام ئەو سولتانه چەندىن جار ھىرشى كردە سەرشام وجەنگ لەننۆوان ئەو و
خەلكى شامدا پوویدا. لەسەرەتاو ە مەغۇلەكان سەركەوتن بەلام دواچار
بەزىن سوپاى مەغۇل خراپەو كاولكارىيان لەسەرزەویدا بلاقوكردەو ە (ئىبن تەيمىيە
كاتى كازانى بينى ئەو پاستيانەى بە پاشكاوى پى پاگە ياند) كارىكى وایان كرد
سوپاكانى پىشوى تەتار ھەرگىز كارى وایان نەكردبوو، ئەو سولتانه موسولمانە
كارىكى وای بە خەلكى شام كرد كە سولتانه بتەپرستەكانى مەغۇل بىریان
لئەنەكردبویەو... باروئوخەكە بەوشیو ە مایەو ە تاكو دواى مردنى كازان لە
سالى (۷۰۳) شدا.

مەغۇلەكان ئەو دەستورەيان بەپىرۆز دەزانى كەجەنگىزخان بۆى دانابون، ناوى
نابوو (ياسا) ياخود (ياساق)، بەگوێرەى ئەو دەستورە حكوميان دەكرد، تەنانت
لەدواى موسولمان بونیشيان دەستيان ھەلنەگرت لەپێرەوكردنى ئەو دەستورە.

بەلام لەدواى مردنى كازان (ئولگا تىق خودابەندە) ى براى دەستەلاتى گرتە
دەست و ناوى خۇى نا (مەحمەد كۆپى ئەرگۆن) لەسالى (۷۰۳ك) دەستەلاتى گرتە
دەست و لەسالى (۷۱۶ك) كۆتایی بەدەستەلاتەكەى ھات. ئەو سەردەمەكەى خۇى
بەھەولى باشكردنى پەيوەندىەكانى لەگەل مەمالىكدا دەست پێكرد... ئەو ەبوو
نوسراوێك و دیاریەكى نارد بۆ سولتانی مەمالىك ولەنوسراو ەكەیدا داواى

خاموشکردنی ناشوب و بهرپاکردنی ناشته وایی کردبوو، له کۆتایی نوسراوه که یشیدا گوتبووی: خودا له وانهی پاپورد بیوریت وتۆلەش له وەمان بکاتو وە که دەگە پیتە وە بۆسەر دوژمنایەتی کردن.... بۆیە سولتانیش دیاریەکی بۆ ئامادەکرد وریزی له نێردراوه کانی گرت. له پاش خۆی (ئەبوسەعید)ی کۆپی بویە فەرمانپەر و، ئەو له سەرەتاوە منداڵ بوو دەوروپەرەکی گالتەیان پێ دەکرد، له پاش ئەوەی گەرەبوو دادگەری پێپرە و کردو سوننەتەکانی بوژاندەو.

گومانی تێدانیه ئیسلام کاریگەریەکی گەورە هەیە لەسەر دڵ و دەروونەکان، تەنانەت لەسەر دلی ئەو داگیرکەرە رانەش کە لە هەولێ لە ناویردنی موسولماناندا... بۆیە پۆڤی لە پۆڤان بە دوور نەزانراوە مەغۆلەکان بکەوێت ژێر کاریگەری ئیسلامی مەژنەو.

بەلام دادگەری ئەو وەمان لێدەخوای دان بنیین بە هەلەیه تی کۆکردنەو، هۆکارەکانی بڵاویونەو، ئیسلام تەنها لە (مەغۆل)دا، یانی نابێ بپوامان وابێ کە مەغۆلەکان تەنها هۆکاری بڵاویونەو، ئیسلام بوون. بۆ سەلماندنی ئەم پاستیه ئەم دوو خاڵەمان لە بەردەستدایە:

(١) ئایینی ئیسلام لەسەدە یەکەمینەکانی کۆچبەو لە ئاسیادا بڵاویوبو، ئەویش لەسەر دەستی سەرکردە موسولمان (قوتەیبەیی کۆپی موسلیم) لە سالی (٩٤٤ک)دا. ئەو سەرکردەیه توانی شاری (کاشگەر)ی پایتەختی ئەوکاتە (ولاتی چین) پزگاریکات. ئینجا شالۆو سەربازیهکان پاگیران و شالۆی پزگاریکردنی زانستی دەستی پێکرد لە پتی بڵاوکردنەو، ئاراستە کاریەکانی ئیسلامەو لەسەر زەمینی ئاسیادا.

(٢) زۆرینهی ئەو مەغۆلانە موسولمان بوون، بە پاستی و دروستی ئیسلامیان نەدەناسی، نە یان دەزانی سنوور ئاراستە کاریەکانی چین. تەنانەت ئاینە تازە کە شیان نەبویە پێگەر لە بەردەمیاندا تا کو و لاتانی موسولمان داگیرنەکن، بە لگو لە دواي جەنگیزخان و موسولمان بونی هەندیکیشیان هیشتر چەندین جار دەستدریژییان

کرده سەر موسولمانان. سولتانه موسولمان بوه کانیان لهو پوهوه تۆر جیاواز نه بوون له سولتانه سته مکارو تاوانباره کانی تریان. هه ریۆیه زانیان فه توایان داوه له سەر ئه وهی موسولمان بونه که یان پاست و دروست نه بوه و هه ریه کافری ماونه ته وه. ئه مه فه توای (شیخی ئیسلام ئیبن تهیمیه). ئه و هه روه ها ده لیت: (ئه که رمنتان بینی له پیزی مه غۆله کاندام و قورئانی کیشم به سه ره وهیه دوو دل مه بن و بمکوژن) چونکه ده یزانی پاده ی کوفرو سته مکاری ئه وان گه شتۆته کوئ... بپوانه: البدایه والنهایه.

ویژای ئه وه ش، مه غۆله کان ئه که رچی موسولمان بیون، به لام هه ر پێره و بیان له یاساکه ی جهنگیزخان ده کرد له به پێوه بردنی کاروباره کانی ژانیاندا، نه ک له قورئان و سونته کانی پیغه مبه ر (د.خ). بپوانه: حکم من بدل شرع الله، دانراوی ئیبن تهیمیه.

جەنگى "بەرکە خان" لەدژی ھۆلاکۆي ئامۇزاي و ريگرتنى لەوھى خاکی زياترى موسولمانان داگيربکات:

بەرکە خان تەنھا بەللاوکردنەوھى ئىسلام لەناو ولاتەكەي خۆيدا دەستی ھەلنەگرت، تائەوپادەيەي پۆل پۆل دانیشتوانى ولات موسولمان دەبوون. بەلكو بەپاستى كارى كرد بۆ پاوہستاندى كشانەكانى ھۆلاکو بەرھو ولاتانى ئىسلامى، بەتايبەت لەپاش بەزىنى سوپاكانى ھۆلاکو لەجەنگى عەين جالوتدا... بەرکە خان بەفەزلى خوى گەرە توانى لەسالى ۶۶۰ و ۶۶۱ى كۆچيدا بەسەر ھۆلاکوڭدا سەرکەوتت..

بەرکە خان بەھەموو شىوازىك ھەولیدا ئەو شالاوہ رابوہستىنى كەخەرىك بوو ئىسلام لەناوہەريئت، وەلى چونكە لەسەرەتاوہ زۆریەي سەربازەكانى بىتەرست بوون، ئامادەنەبوون لەدژايەتى كردنى ھۆلاکوڭدا گوپرايەلى بکەن. چونكە دەيانزانى بەوكارەيان ملەجەپئ لەفەرمانى خانى گەرەي تەتار دەكەن كەقایل بووہ بەھيرشكردنە سەرەغدا.

ھەربۆيە بەرکە خان دەستی كردە دروستكردنى پاساوى جۆراوجۆر بۆ ھەلگيرساندى جەنگ لەدژی ھۆلاکو. ئەوہبوو ونبوى خۆي لەمەسەلەي دەستكەوتەكانى جەنگدا دۆزیوہ.. نەريتى كۆنى جەنگيزخان وابوو بنەمالەي (جوجى) سىيەكى دەستكەوتەكانى ھەر جەنگىكيان بەردەكەوت كەمەغۆلەكان تيايدا سەرکەوتن. بىگومان دەستكەوت ھاندەرى بەرکە خان نەبوو بۆ شەپكردن، بەلكو خۆشەويستى ئىسلام ھانيدا بۆ ھەرگرتنى ئەو ھەلويستە... چەند نۆردراويكى ناردەلای ھۆلاکو و فەرمانى پىكردن پىداگري زۆرىكەن و بەتوپەيى داواكارىەكانيان

ئاراستەى ھۆلاڭ بىكەن. ئۇ ھەبۇو فېئەكەى سەرى گرت ھۆلاڭ لى داواكارىيەكان توپە بوو، نىزدىراۋەكانى بەركەخانى كوشت، ئىنجا سوپايەكى بەپىڭىرد بۆ جەنگ لەدۇئى(بەركەخان) بەلام سوپاكەى ئۆزى خراپى شكا لەسالى(۶۶۰ك)دا.

لەپاش ئۇ شىكستە بەسوپايەكى زەبەلاخترەۋە ھىرشى كىردو سوپاي بەركەخان بەزى، سەركىردەى ئۇ سوپايە ناۋى(ئۆگەى) بوو. ھۆلاڭ وىستى بەتەۋاۋى بەركەخان لەناۋىرەيت، ھەربۇيە سوپايەكى نارد بەسەركىردايەتى(ئەباگا) كەپەكەك بوو لەكۆپەكانى خۆى، سوپاكە ئۆزى سەربازەكانى ھۆلاڭى تىداۋو. بەركەخان خۇدىخۆى بەسەركىردايەتى سوپايەك بۆيان ھاتەدەرىئ وسوپاكەى ھۆلاڭى تەفرو توناكرد وژمارەپەكى كەمىان لى دەربازىۋو.

بەركەخان ئۇ دەرفەتەى قۆستەۋە كە(مەنكۆخان)ى سەردارى مەغۇلەكان دەرچوو بوو بۆ جەنگى ھەندى لىۋانەى لەفەرمانەكانى دەرچوو بوون، قوبلاى خانى برايشى لەگەلىدا بوو، بەلام(ئەرتك بۆكا)ى براى لەجىگەى خۆى دانابوو تاكو كاروبارەكانى ولات بەپۆتەبەرىت تا ئۇدەمەى خۆى دەگەپىتەۋە... لەپىگەدا (مەنكۆخان)مرد، بەركەش ئۇ ھەلەى قۆستەۋە بەمەبەستى دروستكىردى ئازاۋەو پىشپىۋى لە نىۋانى (ئەرتك بۆكا) و(قوبلاى)دا. ھەرجى سەربازو مىرەكانە پىكەۋتېۋون لەسەر ئۇ ھەى(قوبلاى) جىگەى(مەنكۆ) بگىرتەۋە، بەلام بەركە سوپايەكى گەۋرەى نارد بۆ پالېشتى كىردن لە(ئەرتك بۆكا) بۆئەۋەى بىتوانى مەملانئى(قوبلاى خان)ى براى بىكات!!.

جگەلەۋەش بىنەمالەى(ئۆگەى) ھاندا يارمەتى(ئەرتك بۆكا) بدەن، بەو ھۆيەۋە سالى(۶۵۸) جەنگ لەنىۋانىندا پوۋىدا، جگەلەكەمىك بەرلەشەپى(عەين جالوت) بوو. ھەرنەۋەش واىكرد ھۆلاڭ بەپەلە شام بەجى بېئىلتىۋەمەبەستى كۆنترۆلكىردى كىشەكە بگەپىتەۋە بەرەو ولاتى خۆى ئەركى داگىركىردى مىسر بىسپىرىت بە(كەتبگا)ى فەرماندە. جەنگەكان چەندسالىك بەردەۋام بوون، لەمەمان كاندا (بەركە خان) ھانى سەربازەكانى ھۆلاڭى دەدا تاكو موسولمان بىن وپەيۋەندى

بکەن بەسوپاکەى(بېرس)هوه، هەندىک لەسەربازەکان بەهاندانى ئەو بونە موسولمان وکەوتنە دژايەتى کردنى ھۆلاکۆ.

ھۆلاکۆ دەيزانى ھەرچى بەلار ناپرەحەتەىک بەسەرخۆى وسەربازەکانيدا ھاتوھ ھەوى بەرکەخانەوہیە.بۆیە بەتەواوى پقى لىتى داھات و چەندجاریک ھەولیدا دژايەتى بکات، کەچى لەھەمووجارەکاندا شکستى دەھىنا، ئىدى پق وتوپەيى تەواوى ھۆش وجەستەى ھۆلاکۆى گرتەوہ....لەئەنجامدا بەھوى بېستنى ھەوالى شکست ھىنانى(ئەباگای)ى کوپى لەسالى(٦٦١)دا جەلتەى مېشک لىتداو بەو دەردەوہ دەتلايەوہ تاکو لەسالى(٦٦٢) کۆچیدا گيانى لەدەستدا.

بەو جۆرە بەرکەخان تۆلەى ئىسلام وموسولمانانى لەو تاوانبارە کردەوہ کەدەولەتى خەلافەتى پوخاند وخوینى ملیۆنەھا موسولمانى پژاند.

بەرکەخان بەدريژايى ژيانى خەباتکاریکى سەرخەرى ئىسلام وموسولمانان بوو لەچەندىن بەرەدا، کيشەکانى ئىسلام ھەست وسۆزو دلى ئەو پياوہيان دەبزواند، دلى جۆش دەدا بۆ خەزمەتکردنى ئەم ئايەنە. ئىدى شتىکى ئاسايى بوو کە ئەو قارەمانە لەسەرە پىگەى جىھاددا گيان لەدەست بدات.

لەپاش ئەوہى ھۆلاکۆ لەبەر زۆرى پق وتوپەيى دلى تەقى وکرد، ئەباگای کوپى جىگەى گرتەوہ، پق وتوپەيەکەى باوکى لەناو دلى ئەمیشدا جىگەى خۆى کردەوہ.بەتاييەت چونکە لەسالى(٦٦١)دا لەسەردەستى بەرکەخاندانامى شکستى چەشتبوو.لەبەرئەوہ دژايەتى کردنى بەرکەخان بويە يەکەم بپارو ھەنگاوى(ئەباگای کوپى ھۆلاکۆ).

ئەباگا سوپايەکى پۆشتەو پەرداخ وزەبەلاحى بۆ جەنگى بەرکەخان بەپىکرد، لەسەرەتارە بەرکە سەرکردەيەکى بۆبەرەنگاربونەوہ دانا بەناوى(تۆگای) بەلام سەرکردەکەى شکاو تيرىک بەرچاوى کەوت.(بەرکەخان) تۆگای سەرکردەى خۆش دەويست چونکە ئەويش موسولمان بوو لەزۆرجىگەشدا پىکەوہ جىھاديان کردبوو. دواجار بەرکەخان خودىخۆى بەسەرکردايەتى سوپايەک بۆجەنگ دەريەپى ونيازا

وابوو بهرەنگاری دوژمنانی ئیسلام بکات وئەو لکەپیسەیی ناو بنەمالەیی تەتارەکان
 (کە لە وکاتەدا پەیتا پەیتا موسولمان دەبوون) لە ناو بەریت.
 لەرێگەدا ئەو سەرکردە خەباتگێژە پالەوانە، لە سالی (٦٦٥) دا کۆچی دوایی کرد،
 لە پاش ئەوەی پانزە سالی پەبەقی ژیاانی راستەقینەیی لە خزمەتی ئیسلام
 و خۆشەویستی موسولمانان و دژایەتی کردنی دوژمنانی ئیسلامدا بە سەر برد. ئەو
 پیاوێ مەندالی نەبوو، هیچ وەجەیی لێ بەجێ نەما. ئەوەی لێی بەجێما تەنها
 تۆمارێکی پڕبوو لە کارکردن بۆ ئاین و تێگەیشتنی راست لە بیروباوەڕی و ئەلا ئۆبەپا.
 تەنانەت سولتان (بیبەرس) لە بەر خۆشویستنی ئەو پیاوێ، کۆپەگەرەکی خۆی
 ناونا (بەرکەخان)! .

لەناوچونى ھۆلاكوۋى خويىن رېژ بەژانە سەر...

مردنى ھۆلاكوۋى بەژانە سەر
لەتەمەنى چىل ۋەست سالىدا،
لەپاش شىكىست ھىنانى لەبەرانبەر
بەرگە خاندا.

له ناوچوونی هولاکووی خوین ریژ به ژانه سهر

هه رسته مکاری بگری کوتاییه کی نازار به خش هه یه، له و کوتاییه دا نازاری دنیایی ده چیژیت ئیدی له م دنیا فانیه ده رده چیژیت و ده گوازیته وه دنیای نه براوه وله ویشدا سزای به نازاری نه وی ده چیژیت.

له پاش به زینی سوپاکه ی له عین جالوتدا به شیوه یه کی واکه بویه هوی له ناوچوونی سوپاکه و سه رکده که یشی، ئیدی سام وشکوی ته تار له به رچاوی گه لان به گشتی وموسولمانان به تاییه تیدا نه مایه وه.

له پاش عین جالوت هولاکو سوپایه کی نارد سه رشاری حه له ب وتالانی کرد، به لام له مانگی موحه پهمی سالی (٦٥٦ک) به رانبهر (دیسه مبه ر / ١٢٦٠ز) دا له نزیک شاری (حه مصر) سوپاکه ی به زی ویه شکسته یی گه پانه وه ناوچه کانی پشتی پووباری فورات.

قوپه که ش کاتئ بق هولاکو خه ستر بویه وه که (وه کو گوتمان) به رکه خانی ئاموزای موسولمان بوونی خوی پاگه یاندو که وته دژایه تی کردنی ئه م و، په یمان به ستن له گه ل مه مالیکدا.

ئوه بویه هوی سه رقان بوونی هولاکو به جهنگی ئاموزاکانیه وه، جار له دواي جاریش له (٦٦٠ و ٦٦١) دا شکستی ده هینا. به و هوی شه وه توشی جه لته ی میشک هات ونه و جه لته یه توشی ژانه سه ریکی کردکه تا کو دواي پۆژه کانی ژیانی به ده سته وه ده ینا لاند. هه ریو ژانه سه ره له ته مهنی چل وهشت سالی دا مرد له پۆژی (١٩/ په بیعی دووه م/ ٦٦٢) هه رچه نده هه ندی ده لئین له سالی ٦٦٤ دا مرد وه.

ئەو ھېشتر جەنگىزخاننى باپىرى لەژياندا مابوو لەسالى ۱۲۱۸زايىندا لەدايك بوو،
كەجەنگىزخان مرد ھۆلاڭ تەمەنى تۇسالان بوو.

ئەبولفېدا لەمىژوھەكەيدا سەبارەت بەھۆلاڭدەلەيت:

ناوى ھۆلاڭى كوپى تۆلۆى كوپى جەنگىزخانە، مردنەكەى لەنزيك
گوندى(مەراگە) بوو. نزيكەى دەسال پادشاي ولات بوو، پانزدە كوپى ئى بەجىما...
لەپاش مردنى ئەبگاي كوپى جىڭەى گرتەو. ئەو ولاتانەى لەژۇردەستدا مايەو
كەباوكى فەرمانپەرەيى دەكردن وېرىتى بوون لە: ھەرىمى خۇراسان و كورسىەكەى
(يانى پايتەختەكەى) نىسابورو ھەرىمى عىراقى عەجەم(يانى ئەو ناوچانەى كەبە
ولائى شاخ ناسراون وشارى ئەسفەھان مەلبەندىانە) عىراقى عەرەب كەبەغدا
پايتەختى بوو، ئازەربايجان بەتەبرىزى پايتەختىەو، خوزستان بەتەستەرى
پايتەختىەو كەخەلكى پېتى دەلەين نەشتەر، ولاتى فارس بەشېرازى پايتەختىەو،
دياربەكر بەموسلى پايتەختىەو، ھەرىمى پۆم بە قونىيەى پايتەختىەو، ئەمە
جگەلەو ناوچانەى ترەكە ناوبانگيان نىە.

لەپاش ماوھەيكى كەم لەمردنى ھۆلاڭ، زەفەرخاننى ھاوسەرىشى كۆچى دوايى
كرد. لەبارەى ئەوانەى لەسالى(۶۶۴ك)دا مردوون، ئىبن كەسىر(پەحمەتى خوائى
لەيلىت) باسى ھۆلاڭ دەكەت و دەلەيت: ھۆلاڭخاننى كوپى تۆلۆى كوپى جەنگىزخان،
كوپى پادشاي تەتارو باوكى پادشاكانى تريان، خەلكى پەشۈكى پېتى دەلەين(لاوون
وەكوگەلاوون).

ھۆلاڭ پادشاھەيكى سەمكارى خوين پىژو دلپەق بوو كافرىكى نەفرەتى بوو،
لەپىژمەلات وپۇژئاوادا ھىندەى موسولمان كوشتو بەس خودا ژمارەيان دەزانى،
ھەرخۇشى سزاي خوينى ئەوانى دەدات. ھۆلاڭ ھىچ ئاينىكى نەبوو، بەلام
زەفەرخاننى ھاوسەرى بېويە مەسىحى، ئەويش فەزلى مەسىحەكانى دەدا بەسەر
ھەموو دروستكراوھەكانى ترى خودادا.

ھۆلاڭ لەسالى(۶۶۴)دا مرد، ھەندەك دەلەين لەسالى(۶۶۳)دا مردوو
ولەشارى(تەلە) نىژراو، پەحمەتى خوائى ئى نەيىت.

دوا وتسه

میژو بخویننه وه تاكو له ئیستاو داها توتاندا سودی لی وه ریگرن

میژوونا سنامه ی نه ته وه کانه. نه گه رمیژوو نه بویه نه هه والی نه وه کانی پابردومان
پیده گهشت ونه تاسه واری باب ویا پیرانمان ده ناسی. میژوو خۆراکی گیانه، گه نجینه ی
هه والی خه لك وپیاوانه، پادشاه و هزیرو گزیرو سه رکرده ی تیژییر پیوستیانه.

پادشا په ندی لی وه رده گرئ له پووی زانیی باس وخواس وه کاره کانی
سه ره لدان و پووخانی ده وه ته کانه وه. هه والی نه ته وه کانی پیشو شاره زاده بئ.
وه زیڕیش سود له کارو سه لیه ی نه وانه ی پیش خۆی وه رده گرئ که بونه ته خاوه نی
کارزانی شمشیرو قه له م.

سه رکرده سه رپا زیه کانیش له پتییه وه ناشناده بن به فیله کانی جهنگ وده رفه ته کانی
لیدان وشالای بۆردن.

بۆیه هه ر نه ته وه یه ک میژوی خۆی نه خوینتیته وه بۆ ئیستاو ئاینده ی سودی لی
وه رنه گریت، نه ته وه یه کی دوابراوه. چونکه پابردوو ته نها کیلیک نیه بۆ تیگه یشتن
له ئیستاو به س. به لکو بنه مایه کی گرنگه له دارشبتنی ئیستادا.

نه و گوتیه ش که ده لی: (میژوو خۆی دووباره ده کاته وه) له هه موو پوه کانییه وه
هه له نیه.. نه دی قورئانی پیروژ به سه رهاتی نه ته وه کانی پیشوی گپراوه ته وه و
به کاری هیناوه بۆ کاریگه ری دانان له سه ر دل وده رونی خه لك. یاخود بۆ کاریگه ری

دانان له سەر نه وکه سانهی سروشتی زگماکیان توشی نسکونه بووه. قورئان ده فهرمیت: (ذلک من انباء القرى نقصه علیک منها قائم وحصید) هود: ۱۰۰.

هه رووها میژووئه و قولله یه که که شتی وانه تازه کان ئاگادارده کاته وه له وگا بهرده له ناو به رانهی که له وانه یه له ژیرئاوی ده ریادا شاردره بته وه. نه گهر موسولمانان له م سهرده مه دا له وانه کانی پابردوو بگه شتایه، به دلنیا ییه وه له زۆریک مه سه له دا به هه له دا نه ده چون. ئیبن نه سیری میژوو نوس (په حمه تی خوی لی بیت) ده لیت: (هیچ پوداویک پوونادات مه گهر پوداویکی هاوشپوهی له بهر دا پویدا بیت، به وهش ئاوه زی مرقه زیاد ده کات و نه و مرقه ش که به و جۆره نه زمونانه دا تیده په پیت ده بیته نه هل بۆ نه وهی چاوی لی بکریته).

نه وه ناداگیرکردنی به غدا له سهرده سستی هۆلاکۆدا، لیکچونیکی زۆری تیده له گه ل داگیرکردنی به غدا له سهرده سستی هۆلاکۆکهی نه مریکا (جۆرج بۆشی کوی) دا.

هۆلاکۆ به سوپایه کی زه به لاه وه به ره وعیراق کشا، نه مریکه کانیش هه روایان کرد و پتر له سیسه ده ه زار سه ریا زیان کۆکرده وه و له هه موو لایه که وه ئابلقه ی عیراقیاندا. هۆلاکۆ کاتی گه یشته نزیکه عیراق مانگی مایه وه و له و ماوه یه دا چه ن دین نامه ی ئاراسته ی پادشاکان کرد تا کو هاوکاری بکه ن له له ناو بردنی ئیسماعیلیه کاندان. له به رانه ریشدا به لینی نه وهی پێ نه دات که به خراپی توخنیان نه که ویت و له ده سته لاتدا بیان نه یلته وه. هه ره شه ی نه وه یشی لیده کردن که مل نه دانیان به و داواکارییه په لکیشیان ده کات به ره و سزادان و کاول بوونی ولاته کانیان.

هۆلاکۆکهی نه مریکاش هه روایکردو له نزیکه عیراق مانگیک مایه وه و خه ریکی حۆسازدان بوو بۆ جهنگ، له و ماوه یه شدا داوا ی له زۆریک له ولاتانی دنیا کرد تا کو ببنه هاو په یمانی و پیکه وه حیزبی به عسی عیراق و سه رۆکه که ی له ناو به رن.

جگه له وهش هۆلاکۆ قه لاکانی ئیسماعیلیه ی داگیرکرد که گرنگترینیان قه لای مه رگ بوو که ده که وته سهرده ریا ی قه زوین. به وهش ده سستی هه لته گرت به لکو داوا ی کرد له سه رکرده ی ئیسماعیلیه کان تا کو سه رجه م قه لاکانی بدات به ده سته وه، له پاش

ئەوئى سەرچەم قەلەكەنى ولاتى شامى درايە دەست، بەيداخى مەغلەكانى لەسەر
ھەموو قەلەكانى ئىسماعىلىيە لەشام بەرزكردەو. ئەو دەمەش ئەمىرىكەكان لەپاش
دەپۇز بەرەنگارىونەو دەستيان بەسەر بەندەرى ئوم قەسردا گرت، پاستەوخۇ
ئالای ئەمىركايان لەسەر بەندەرەكە ھەموو ناوچەكانى ترەھلگەرد.

لەو جەنگەدا ھەندى لەموسولمانان خۆشحال بوون بەوئى ھۆلەكەكى ئەمىركا
حىزبى بەعسى لەناوېرد، وئىراى ئەو مەترسىيەى كەلە ئەمىركايەكانەو
لەچاوەروانىياندا بوون. ديارە ئەو مەترسىيەش لەوئى بەعس سەخت ترو توندوتىژ
تريش بوو.

لەداوى لەناوېردنى ئىسماعىلىيەكان، ھۆلەك بەرەو بەغدا كشا، ماوئەيكە لەنۆيان
ئەو وموستەسەمدا نامەو پەيك ئالوگۇپكران ئەو داواى خۆبەدەستەوئەدانى دەكردو
ئەم پەتى دەكردەو.

ھۆلەك لەداگىركردنى بەغدا دەترسا، لەو دەسلەمايەو نەكا جىھانى ئىسلامى
بەرەنگارى بېتەو و مەمالىكە ئىسلامىيەكان پېكەو لەدژى شالەوكانى مەغل
پاوەستىن ياخود خەلىفەى عەباسى جىھاد پابگەيەنئەت. لەبەرئەو ھەولئەدا لەناوئەو
پا پىزى موسولمانەكان تەك بدات وسود لەو دوو پووانە ھەرگىز كەدۆستايەتى
مەغلەيان دەكرد.

ھۆلەكەكى ئەمىركاش دەترسالەوئى شتەنئەك پووبدەن كەئەو چاوەروانى
نەكردوون، ئىدىيان لەناو عىراقەو ياخود لەدەرەوئى عىراقەو، ھەكو ھاتنە
ناوئەوئى ھەزاران موسولمان بۇعىراق بەمەبەستى پابگەياندى جىھاد لەدژى ئەو
داگىركارىيە خاچ پەرسىيەى ئەمىركا. لەبەرئەو دەستى كەردبە پەرت كەردنى پىزى
موسولمانەكان وسود ھەرگرتن لەو دوو پووانەى كەدۆستايەتى ئەمىركايان دەكرد و تا
ھەنوكەش بەردەوام سود ھەردەگىز لەپەرتەوازەيى عەرەبەكان. نەسەردىن توسى
كەماوئى بىست ھەشت سال پاوئىزكارى ھۆلەكبوو، خۆى لەبنەپەتدا خەلگى قەلەى
مەرك بوو، پۆلئەكى گەورەى گىزا لەداگىركردنى بەغدادا. ھەروەھا ئىبن عەلقەمىش

له بهردهم هم نمایشه میژویه خیرایه دا، هندی راستی گرنګ ده خهینه بهرچاو بهم ته رزه ی لای خواره وه:

یه کهم: له ناوچوونی دروشمه ساخته کان: یه کیک له داناییه کانی خوی گه وره له وجهه نګه دا نه وه بوو شیرازه ی تاکه حیزبه دیکتاتوریه که ی تیکداو ده ولته که شیان له ناو برد، نه گهر ده ولته ی به عسیه کان له ناونه چوايه نه و اجه نګه که ده که وته نیوان به عسیه عه لمانیه کان وکافره خاچپه رسته کانه وه.

به لām له دوی پوخانی دیکتاتور، جه نګه که به پوونی که وته نیوان نیسلام و خاچپه رسته کانه وه. هم پیشهاته ش چاکه یه کی گهره ی تیدایه، خیره که ش بریتیه له پوون بوونه وه ی دروشم و بهیداخه کانی هه ردوولایه نی جه نګه که وه لویتستی نه وانه ش که له ملا یان له ولادا ده وه ستن.

همه مانای وانیه نه مریکا باشتهر بۆمان له حوکمی تاکه که س، چونکه نیمه ده زانین مانه وه ی حوکمی پیشوی عیراق باشتهر بوو بۆ عیراق و موسولمانان له وه ی نیستا ده بیینین نه مریکا خاکی موسولمانانی داگیر کردوه.

هه ندی جار له وانه یه مرقف خوشحال بیت به پرووداویکی دیاریکراو، که چی دواتر پۆډگارو میژوو پپی ده سه لمینن که مانه وه ی نه و دۆخه ی پیشتر باشتهر بووه له و گۆرانه ی پرویداو ده. ده مه وی به نمونه یه که نه و مه به سته پوون بکه مه وه: نیمه چه نده خوشحال بووین به له ناوچوونی یه کیتی سؤفیه ت وشکستی کۆمونیزم و به فته تاره ت چوونی ورچه سوره که، به لām ئایا بیرتان له وه کردۆته وه نه گهر یه کیتی سؤفیه ت بمایه به هه مان هیزو توانایه وه، نه و نه مریکا یه که پپی پیش ده خست و بیستی دواده خست کاتی بیری له داگیرکردنی عیراق. بکر دایه ته وه. له وانه یه له به رژه وه ندیماندا بوايه نه گهر نیستا یه کیتی سؤفیه ت بمایه، چونکه نه مریکا نه یده توانی له کاروباره کانی جیهاندا تاک په وی بکات.

دووه م: ترستۆکی نه مریکیه کان به ناشکراده رکوت، چونکه شه پی نه وان شه پی فرۆکه وئاراسته کردنی پۆکیتی دورهاویژه، میژوو سه لماندویه تی نه وانه

نه له پابردو او نه له داهاتو شدا له پټی وشکانی وه ناتوان بچنه ناو ولاتیکه وه مه گره به هاوکاری دوو پوه کانی خودی ولاته که میژوی کتون ونوی گه و امیدهری نه راسویه، نه وه تا دیتمان جهنگی نه وان له گه ل نه فغانیه کاند ا جهنگی فرۆکه بوو له بهر زاییه کی زور به رزه وه، نه یانتوانی دابه زنه سه رزه وی، تا کو به ته وای کارسازیان کرد له گه ل دوو پوه کانی باکوردا.

نه مریکا له کوبا وسومالیشدا شکستی گه وړه ی بهرکه وت ونه یانتوانی نامانجه کانیان به ده ست بیتن. هوکاره کیشی نه وه بوو له و ولاتانه دا دوو پوویان ده ست نه که وت هاوکاریان بکن. که چی له عیراقدا بق هرکه س چاودیری په وشه که ی بگردایه، جی په نجه ی دوو پوه کانی به ناشکرا دیاریوو. نه وان له پشتمی نه و کاره ساتانه وه بوون که له به غداو شاره کانی تردا پوویاندا، میژوو هیچ کرده وه یه ک ناشاریته وه ویژژک دیت کارته کانی هه موولایه ک ناشکرا بڼ. به لام به وه نده له م خاله ده ست کوتا ده که ین که بلین: له ناو بردنی نه مریکه کان چ له عیراقدا یاخود له ولاتانی تردا، پتویستی به وه یه له سه ره تادا دوو پوه کانی ناو خو له ناو بیرین.

سئ یه م: جهنگه که ته واونه بووه: مملانتی نیتمه له گه ل خاچه رسته کاند ا مملانتیه کی دووو درېزه و نه م جهنگه ش دوا یی دنیانیه. گرتنی به غداو داگیرکردنی عیراقیش مانای له ناو چوونی نیسلام نیه له ولاتی پافیده یندا، به لکو ته نها خولیکي جهنگه که یه و به دلنیا ییه وه خولی دیکه یشی به دوا دادیت. ته نانه ت له داگیرکردنی عیراقیشدا نامازه دووو نزیکه کان نه وه یان لی ده خویند ریته وه که نه وان ناتوان له عیراقدا نوقره بگرن. پوژگار نه مه ده سه لمینتی. راسته به شیکي زوری خه لکی عیراق پقیان له پزیمی پتیشوو بوو، به لام هه موویان پقیان له نه مریکایه. عیراقیه کان هه رگیزنه و ساله سه ختانه ی برسیتی وقات وقربیان له بیرناچیت که به هوی که مارۆکه ی نه مریکاه به سه ریاندا تپه پی، به بیانوی ته مبن کردنی پزیمه وه، که چی پزیم هیچ هه ستی به گه مارۆنه کردو نه وی باجه که یدا ته نها گه لی عیراق بوو.

عیراقیەکان چون ئەرەیان لەبەردەچیتەوێه کە دوومیلیون مندالی عیراقی مردن بەهۆی ئەرەوێ ئەمریکا ڕێگەی نەئەدا بەوێ خۆراک و دەرمان بێتە عیراقەوێ.

کەواتە ئەمریکا لەعیراقدا ئۆقرەناگریت، میژوی جیهانیشت پیمان دەلی ستەمکار بەردەوام نابیت و ئۆقرەناگریت لەزەویەکدا کەخەلکەکی بەرگری لەمافی خۆیان بکەن، بانیخەلکە کافریش بن، ئێ ئێبێ ئێم نەتەرەوێ چۆن بێت! ڕەنگە ئەمریکیەکان ئەرە بزانی کەئێمە نەتەرەوێەکی شەستەکانی خۆمان لەیادناکەین، ئێمەش یەکیکە لەخەسلەتە سەرەکانی ئێم نەتەرەوێ، ئێمە شەستەکانمان فەرمانۆش ناکەین. زۆری گەلانی سەرزەوی ڕەنگە ناکۆکیەکانیان فەرمانۆش بکەن و لەپاش چەندین جەنگی وا کەتەرۆشکیان پێکەرە سوتاندوێ، ئیستا وە ئەرەوێ هیچ ڕوویەدایێ پێکەرە دەرژین، لەم ڕووەوێ چەندین بەلگەمان هەیه، ئەرەتا ئێمانیاکان لەپاش ناکۆکیەکی چەن سالی ئیستا لەیەک دەوڵەتدا دەرژین... بەلام ئێم نەتەرەوێ شەستەکانی لەبەرناکات.

هەموومان یادێ ئەرەوێستانیەتە قەشەنگە دەرەوێ کەموسولمانان لەئەندەلوسدا دروستیان کرد، ئێ بۆچی دەرەوێ؟ ئەرە فەلەستینە و جەلەکە پەنجاسالی داگیریان کردوێ، ئایا ئێمە لەیادمان کردوێ دەست بەرداری بووین؟ ئایا دەرەوێ بەیری بکەین؟ نا، بەلکو پۆز بەپۆز تەرەوێمان بۆ زیاتر دەبیت، سالی بەسالیشت بەرەنگای تیایدا بەهێزتردەبێ. تەرەوێ جەلەکان زیاتر بکوژن و بپەڕن و کاول بکەن، زیاتر پاپەڕین گەرەوگۆڕ دەبیت... ئێدی ئێمە نەتەرەوێەکی هەرگیز دان بەشەستە نانیین. ئێ چۆن دەبیت کاتی پالەشتیەکی گەرەوێ دەرە قورئانیەکان و مژدەکانی پێقەمبەر و بەلگە میژووییەکان دێنن بەرچاومان کەرەوێموویان لەو خالەدا کۆکن کەئایندە بۆ ئێم ئایەوێ سەرکەوتن بۆ ئێم نەتەرەوێ و لەناوچۆن و پوخانیشت بۆ جەلەکە؟.

هەلەیهکی گەرە دەرە کەین ئەرە و ابزانی هەموو سەرەگوریەکان بەدەستی ئەمریکیەکانەرە یاخود بەدەستی هەرەزێکی ترەرەن لەدنیا.

په ننگه يه کيک بليت: به لام له ئيستا دا سهره داوی گرنګ، بگره زۆرينی گوريسه ئه ستوره کان به دهستی پوژنا وابه گشتی وئەمریکا به تاييه تيه وهن، ناخرئوان ده توانن هه ژموونی خويان به سپين به سهرچەندین ناوچهی دنياو بگره هه موو ده وله ته کانی سهرزه ويدا!!... ئيمه له ويا ره يه وه ده لئين: له وانه يه ئه م قسه يه بريکی زۆر راستی تيدايت. وه لئ ئيمه گه وره ترين گوريسمان هه يه ئه گه ر بتوانين دهستی پتوه بگرين، ئه ویش گوريسه که ی خودايه: (واعصموا باحبل الله جميعاً ولا تفرقوا) ال عمران: ۱۰۳.

ئه وه تا گه لئ فله ستين، ئه وگه لئ که ئه مریکا هه ولیدا هه رچی پايه له کانيه تی بچرئيت، به لام توانی به ره نگاری ده وله تیک بکات که چه کی ئه تومی هه يه! وه لامی ئه م مه سه له يه ش ته نهاله يه که وشه دايه: ئه وه گوريسی خوداييه که ئه و توانايه پين به خشيون.

به سهرنجدان له پرساخواييه کان، بۆمان پوون ده بيتته وه که ئه مریکا له چاره پوانی سزايه کی تیکشکينه ری خوايدا ده ژئ، سزايه که به ته واوی له ناوی ده بات. چونکه هيج نه ته وه يه که له دنيا دا له پووی سته مکاری وه سنورده رچون ودرزنی و خراپه کاری و پتگري له پتي خوداو دزايه تی کردنی شوینکه وتوه کانی خودا وه، نه گه شتوته ئه و ئاسته ی ئه مریکيه کان پتي گه شتون.

یه کيک له پرساخواييه کان بريته له له ناوهربردنی نه ته وه کان هه رگا گه شتنه ئه و ئاسته ی ئه مریکيه کان پتي گه شتون.. ئه مریکا پروپاگهنده ی هينده توانای په هاده کات که ئه و توانايه ته نها شايسته ی خودان. ئه و به جۆريکی واما مه له له گه ل ده وله ته کانی تر دا ده کات وزمانی حالیشی ده لئيت: من خودای هه ره گه وره تانم و هه رچيم بویت ده يکه م. به موئی هه رکامیکتان به ئيلمه وه ده به ئيلمه وه، بشمه ویت هه رکامیکتان له ناويه رم له ناوتان ده به م. وه که ئه وه ی خوی خاوه نی برياری به که م و دوايه م بيت له به پتوه بردنی گه ردوندا...

له بهرته وه فیرعه نه که ی ته مریکا له په یامیکدا بۆ سه روکی پاکستان گوتی: یان نه وه یه ده بیته هاوپه یمانی ته مریکاله شه پری دژ به تیروردا یا خود پاکستان ده گزپینه وه بۆ سه رده می به رد!... له بهرته وه ته مریکاش له چاره پوانی هه مان چاره نویسی فیرعه ون و نه ته وه که یدا ده ژنی که خوا له باره یه وه ده فهرمیت: (ودمرنا ماکان یصنع فرعون وقومه و ماکانوا یعرشون) الاعراف: ۱۲۷. دوو که س شک نابریښ جیاوازیان هه بیته سه باره ت به ئاستی ته وسته مه ی ته مریکا له سه ر تاک وگروپ ومیلله ت وده وله ته کان پیره وی ده کات. ته و پشه نگه له سته مکردن له هه موو ئاسته کانی سیاسی و ئابوری و سه ر یازیدا، سامان ومالی هه موو نه ته وه کانی به تالان بردووه. هه روه ها پیکخواوه نئوده وله ته کانی شی ملکه چی خوی کردووه، هه ر له پیکخواوی نه ته وه یه کگرتوه کانه وه تاکو ته نجومه نی ئاسایش ویهنگی نئوده وله تی. هه رکه سیش له پای ته و ده ریچینت به هیزی سه ربازی ده یترسیتی، ته مه وپرای تۆقاندنی له پیتی برسی کردنه وه. ته و تاکه ده وله تیکه ویرانه گرتین چه کی به کاره یناوه و پشه نگه له دروستکردن وه نه ارده کردنی چه کی کیمیاوی جوړسۆمیشدا.

به وجۆره ده بینین ته وده وله ته له گه ل سته مدا له دایک بووه، هه رله سه ره تاوه ئاوه دانکه ره وه به راییه کانی ته مریکا جهنگی قهرکردنی دانیشتوانی په سه نی ته مریکا یان به رپاکرد که بریتی بوون له هیندیه سوره کان. پاشتریش ته و زنجیره تاوانکاریه یان به رده وام بوو له فیتنام و سۆمال و نه فغانستان و نیستاش له به رانه بر موسو لمانانی عیراقد.

یه کیک له سه رکرده سه ربازیه کانی پووس باس له وه ده کات که بپری ته و موشه ک وپوکیتانه ی له ماوه ی پتیج پۆزی یه که می جهنگه که دا خرایه خواره وه به سه ر عیراقد، یه کسان بوو به چوار ته و نه ده ی ته و موشه که ی به سه ر ژاپۆندا خرایه خواره وه.

چهندهها تن تهقینهوه بهبی جیاوازی و بی بهزهییانه. ئینجا تهماشای پاوهدونانی بانگخوازن و مواهیدهکان بکه لهفهلستین وهه رجیگهیهکی تریشدا که بهیداخ جیهادی تیدا بهریکریتهوه. لههه رجیگهیهکدا پیترایگهشتبی په رتهوازه ی کردون و ژنهکانیانی بی وهژن خستوه و منداڵهکانیانی هه تیوکردوه. ههموو نهوانه ی له دژی ئیسلام نهجامداوه له پیناوی له ناویردنی ئاینه که یان و لوش دانی سامانهکانیان ودهستگرتن به سه رخا وئاویاندا.

نهوه تا سه رزه مین و ئاسمان ودهریاکانی داگیرکردوه. بهراستی ستهمیکی سه رتا پای جیهانیه که ئه مریکا رابه رایه تی دهکات، ستهمیگه نادیده یه له پوژگاردایا. جانا یا کۆتایی نهو ستهمه هاتوه؟ ئایا حوکه کانی نهو ئایه ته ی به سه ردا ده بریت که ده فهرمیت (وما کنا مه لکی القرى الا واهلها ظالمون) القصص: ۵۹.

ههروه هاده فهرمیت: (فکاین من قرية اهلکناها وهي ظالمة فهي خاوية على عروشها وبئر معطل وقصر مشید) الحج: ۴۵.

نکولی کردن له نیعمه تهکان، یاخود به سوپاس نه کردنی و به کارهاوردنی له بواریکدا که بۆی دروسته کراوه، وهک دروستکردنی مه ی و بازرگانیکردن به سیکسه وه، ههروه ها دروستکردنی چهکی کۆکۆژ، ههموو نهوانه ش له پیناوی ملکه چ پیکردنی که لانی تر به ستهم وناپه وایی.

هه ره کس سه رنجی شیوازی ژیا نی ئه مریکه کان بدات، هه ست دهکات ههموو نهو خه سلته تانه یان تیدا یه، نهوان پیشه نگی له ههموو جۆره کانی کوفرو خراپه دا، هه ره فیلمه سیکسیه کانه وه بگره تاکو به ره لایی و توقاندن و خۆبادان به چهکی کۆکۆژو هیزو توانای سه ربا زیه وه زمانى حالیشیان ده لیت: ئیمه زه به لاحترین هیزی دنیاین.

نهوه تا به نیتو ده ریاو زه ریاکان وئا سمان وهه واکاندا به فپۆکه هه لگرو که شتی به نگیه کانیانه وه ته راتین ده که ن.. نه مه ش له خودی خۆیدا نهو ستهمه یه که به هۆیه وه خودا نه ته وه کانی له ناویردوه.

خوای گه وره ده فهرمیت: (وکم اهکنا من قرية بطرت معيشتها فتلك مساكنهم لم تسكن من بعدهم الا قليلا وکنا نحن الوارثين) القصص: ٥٨. ئو جهنگه جیهانیه ش ئیستا له ئارادایه ئه مریکا پېشپره وی ده کات وناوی ناوه جهنگ له دژی تیرۆر، له راستیدا جهنگیکه له دژی ئیسلام. جهنگه که گه وره ترین ستمه له سه ره زه ویدا، هه رکه س دژایه تی ئاینی خوداو دۆستانی خودا بکلت ستمیکه زۆرگه وره ی کردوه. یه کیک له پو له ته کانی ستمه که ی بریتیه له نمایش کردنی هیزوتوانا کانی له ئه فغانستاندا، ئایانه و لاته هه ژاره لیک ترازاه پتویستی به و هه موو هیزو تواناو پۆکیته جۆراوجۆره ده کرد که به بێ به زه بیانه داباریندران به سه ر مۆقه کانیدا. ئه وه تا ئیستا جامی رق و توپه یی خۆی داده بارێنریت به سه رموسولمانانی عێراقدا، ئه و لاته ی که بۆماوه ی ده سال له ژیر گه مارۆدابوو، خوای گه وره ده فهرمیت: (وامالذین استنکفوا واستکبروا فیعذ بهم عزاباً الیما) النساء: ١٧٣

یه کیک تر له پتسا گه ردو نه کانی خودا ئه وه یه هه مووسته مکاریک کۆتاییه کی هه یه باماوه ی ستمه که یی زۆر درێژبیت. ئه مریکا له سه ر بنه مای ستم و کوشت و کوشتارو قهرکردنی گه لیک دامه زراوه، له سه ر بنه مای ئه و گوته زایۆنیستییه کی که ده لیت: نه ته وه یه کی بێ خاک بۆ خاکیکه ی بێ نه ته وه.

له به ره ئه وه ئیمه ئه و کرده وانه مان به لاه سه یرنه که ده و له ته داگیرکه ره که ی جوله که له دژی فه له ستینیه کان ئه نجامی ده دات، وه ک چۆن باوباپیرانی مه غولیان ده یانکرد... چونکه ستمه کاروپه ندله وانه کانی میژوو وه رناگریت. ئه مریکا و ئیسرا ئیل په ندیان وه رنه گرتوه له له ناو چونی ئه و نه ته وانه ی که پېشتر هه بون وله مانیش به هیزتر بیون که چی له ناویش چوون!!

ئه و نه ته وانه ی تر ئیستا له کویت؟

ئه وان بونه ته یاده وه ریه کی ناخۆش، ژیانیش گه راوه ته وه بۆ ئه و نه ته وانه ی که ئه وان ده یانویست قریان بکه ن.

هه موو ئه وكه سانه به هه له دا چوون كه پتيان وابوو نه ته وهى ئيسلامى ياخود نه ته وهى عه رهب له كۆتايى نزيك بوته وه وه رهس ودارمانى له كات وساندايه، له پاش ئه وهى هه موو هيزو به هاو ئامانج وقه واره و په سه نايه تيه كى خۆى وون كرد له نيتو ئه و گزپانكاريه پيشه بيا نه دا كه به سه ر ئه ندازه گيرى تازه كانى هيزو كۆبون وه جيهانيه كاندا هاتوه به هۆى ململانى ناوه كيه كان وچاوت پيرينه ده ره كيه كانه وه. واته ئه و دۆخه ي كه (به رنارد لويس)ى پسپۆپى به ئاين جووله كه ناوى ناوه (پوچەل) كردنه وهى پۆلى ده وله ته عه ره بيه كان له ميژووى تازه ي ناوچه كه و جوگرافيا كه يشيدا له به رژه وه ندى هيزه كانى تر به تاييه ت ئيسرائيل و توركييا).

ميژووخۆى دووباره ده كاته وه، چونكه ئه و ده مه ي هۆلاكو له سالى (٦٥٦ك) دا به غداى داگير كرد، ئه و ده وله ته عه ره بيه كۆتايى هات كه له سه ره تاى ئيسلام وه دامه زرابوو، ته مه نى كه شت بويه (٦٥٦) سال. به لام به گيرانى به غدا ئه و ده وله ته كۆتايى هات و ده سه تلات له عه ره بوه كه و ته ده ستى مه غۆل. عيراق بويه به شيك له ئيمپراتۆريه تى مه غۆل. له هه مان كاتدا هۆلاكو هه ر له و ساله دا شاميشى داگير كردبوو. له ده ئه رى شامدا ميريكى گه و ره ي مه غۆلى به ناوى (كه تىگا) كرد هه رمان په واو سوپا يه كى گه و ره يشى خسته به ر ده ستى. هه رله وكاته دا مه ماليكه كان بازيان دا بويه سه رشان و ئه سته قى پادشاهى گه و ره ي ئه يوبى له سالى (٦٤٨ك) دا. يه كيك له ميره كانى خويان به ناوى (عيزه دينى توركماني) يان كرد هه رمان په وا. به وچۆره ميسر كه و ته ده ستى مه ماليك. كاتيكيش عيزه دين مرد، سولتان قه تز ده سه تلاتى گرت هه ست، كاتى قه تز بيه ستى هۆلاكو به ره و پۆژه هلات گه پاوه ته وه و سوپا كانى له شامدا به جى هيشته بۆ ئه وهى ميسر داگير بكه ن. له سالى (١٢٦٠) دا بۆيان ده رپه پى و جهنگى كردن و به زاندى شاميش كه و ته ده ستى مه ماليك، ئه وان له هه مان كاتدا ده سه تلاتيان به سه ر حيجازو يه مه نيشدا هه بوو.

مورابیتەکان لە ساڵی (٤٤٨) بە رانبەر (١٠٥٦) دا توانییان خاکی پۆژەلاتی عەرەبی
یە کبخن و دەستەلاتیکی تیا دا دابمەزریڤن. لە پاش ئەوانیش موەحیدینەکان
هاتن، ئەمانیش لە ماوەی (٥٠٢-٦٢٦) فەرمانڕەوایی پۆژئاوای عەرەبیان کرد.

لە پاش ئەو ماوەیە میسر دابەش بوو بە سەر سێ دەوله تدا کە بریتی بوون لە:

(١) دەوله تی هۆزی حەفس لە تونس.

(٢) دەوله تی هۆزی زیان لە جەزائیر.

(٣) دەوله تی هۆزی مەرین لە مەراکش.

لە و کاتەوێ پۆژئاوای عەرەبی بە دابەشکراوی دەژی!

مەمالیکەکانی میسر خاوەنی هێزێکی گەورە بوون لە هەموو یارەکانی ئابوری و
پامیاری و سەربازیهو. بەلام کاتی پورتوگالیەکان (سەری ئاواتی چاک) یان
لە ساڵی (٩٠٢ک) دا دۆزیو، ئیتر پەیتا پەیتا پێگەی مەمالیک پووی لە لاوازی کرد،
چونکە پێگەی بازگانی هندستانیان لە دەستدا، بەو هۆیەشەوە داها تیان کەمی کرد
و هەژاری لە ولاتدا بلایو بویهو. لە سەدە ی چوار دەدا، هێزێکی گەورە لە پۆژەلاتی
ناوە راستدا پووی لە هەلاوسان کرد، کە بریتی بوو لە هێزی تورکە عوسمانیەکان.
ئەوانیش چاویان بپێ جیهانی عەرەبی و بپیری داگیرکردنیاندا، ئەو ئامانجەشیان بۆ
هاتە دی لە پاش سەرکەوتنی سولتان سەلیمی یە کەمی عوسمانی بە سەر سولتانی
قانسۆی غۆری مەمالیکدا لە جەنگی (مەرج دابق) ی نزیکە حەلب لە ساڵی (١٥١٦) زدا.
عوسمانیەکان شامیان داگیرکرد ئینجا میسر لە ساڵی (١٥١٧) و مەغریب
لە ساڵی (١٥١٨) و عێراق لە ساڵی (١٥٢٤) و یەمەن و دەرگە ی عەرەب لە ساڵی
(١٥٣٨) دا.

بە و جۆرە هەموو نیشتمانی عەرەب کەوتە ژێر پکێفی عوسمانیەکانەو، بەو
هۆیەشەوە دواکەوتنیکی ترسناک جیهانی عەرەبی گرتەو، چونکە دەستەلاتدارانی
عوسمانی بایەخیان بە هیچ نەدەدا جگە لە کۆکردنەو ی باج و سەرانه.

عوسمانیه‌کان هیچ گوتیان نه‌ده‌دابه‌گه‌ش‌دان به‌کۆمه‌لگه‌ عه‌ره‌بیه‌کان، به‌لکو پۆتیمیکی ده‌ره‌به‌گایه‌تی سه‌ختیان به‌سه‌ردا سه‌پاند، ئه‌وه‌ش بویه‌ هۆی ئه‌وه‌ی که‌لانی عه‌ره‌ب بینه‌کۆیله‌و خزمه‌تکار لای ئه‌و ده‌ره‌به‌گانه‌ی که‌زۆریه‌ی جار له‌سه‌رکرده‌ سه‌ریازیه‌کانی عوسمانی بوون. له‌وکاته‌دا ئه‌وروپا پێشکه‌وتن و پتینیسانسیککی گه‌وره‌ی به‌خۆوه‌ ده‌دی، له‌ولاشه‌وه‌ دۆزینه‌وه‌ی ئه‌مریکا له‌لایه‌ن ئیسپانیه‌کانه‌وه‌ له‌سالی (۱۵۰۰) دا بویه‌ هۆی دا‌بارینی پاره‌وسه‌رمایه‌یه‌کی زۆریه‌سه‌ر ئه‌وروپادا، زوویه‌زوو پوکاری ئه‌وروپا گۆرا، ده‌وله‌تی نه‌ته‌وه‌یی تیا‌دا ده‌رکه‌وت، ئه‌و ده‌وله‌تانه‌ پویان له‌داگیرکاری کرد. هه‌ر له‌و سه‌ره‌تایه‌وه‌ به‌ریتانیا وه‌ره‌نسا بپونه‌ دووه‌یزی داگیرکهری گه‌وره‌.

هه‌ردوو ده‌وله‌ته‌که‌ له‌سه‌ده‌ی نۆزده‌وه‌، توانیان چه‌نده‌شیکی نیشتمانی عه‌ره‌ب داگیربکه‌ن، ولاتانی پۆژئاوای عه‌ره‌بی که‌وتنه‌ ده‌ستی وه‌ره‌نسا، میسرو پۆخه‌کانی دورگه‌ی عه‌ره‌بی، له‌عه‌ده‌نه‌وه‌ تا‌کو کوه‌یت که‌وتنه‌ ده‌ستی به‌ریتانیا. له‌گه‌ڵ هه‌ره‌س هینانی ئیمپراتۆریه‌تی عوسمانی له‌سالی (۱۹۱۸) دا، به‌ریتانیا و وه‌ره‌نسا توانیان ده‌ست بگرن به‌سه‌ر هه‌موو ئه‌وناوچه‌ عه‌ره‌بیانه‌ی تر‌دا که‌هه‌شتەر داگیرنه‌کراوون. به‌جۆره‌ عێراق وئوردون وه‌له‌ستین که‌وتنه‌ ده‌ستی به‌ریتانیا، وه‌ره‌نسا‌ش به‌پۆلی خۆی سو‌ریا و لوبنانی داگیرکرد.

داگیرکهرانی به‌ریتانی وه‌ره‌نسی ده‌ستیان کرده‌ کێشانی هینلی سنوری نێوان به‌شه‌جیا جیا‌کانی نیشتمانی عه‌ره‌ب. جگه‌له‌وه‌ش سیاسه‌تی په‌رتکه‌و زالبه‌یان پێوه‌کردو به‌وه‌ش زنجیره‌ی شکسته‌کان به‌سه‌ر نیشتمانی عه‌ره‌ب‌دا دووباره‌ بونه‌وه‌... دیاره‌ عه‌ره‌بیش ناتوانی بمینیتته‌وه‌ مه‌گه‌ر یه‌که‌بگری‌ت وه‌ک چۆن به‌م دوا‌ییانه‌ ئه‌وروپیه‌کان یه‌کیان گرت.

له‌پاش جه‌نگی جیهانی دوهم، به‌ریتانیا و وه‌ره‌نسا یه‌ک له‌دوای یه‌ک سه‌ره‌به‌خۆییان دا‌به‌ ده‌وله‌ته‌ عه‌ره‌بیه‌کان، هه‌رکام له‌و ده‌وله‌تانه‌ش که‌سه‌ره‌به‌خۆییان وه‌رده‌گرت، ده‌بونه‌ ئه‌ندام له‌نه‌ته‌وه‌یه‌که‌گرتوه‌کان‌دا به‌نه‌خشه‌ی تاییه‌تی خۆیا‌نه‌وه‌.

به وچۆره عه ره ب بويه خاوه نى بيست و دوو ده و له تى و جياوازى و ده سته و سانيش به ته و اوى له ناوياندا بنج و ينه و انى داکوتا و نه ياتوانى يه کبگر نه وه . چونکه کاتى داکير که ره هه رولا تى کى به جى ده هيلآ، پزىمكى تيا دا داده نا که په يوه ست بوو به خۆ يه وه .

هيچ ده و له تى کى عه ره بى به هۆى به ره نگاريه وه پزگار نه بووه، جگه له جه زانبرو يه مه نى باشورى پيشوو . سه ريارى سه ره له دانى چه ندين شو پش و پا په رين له ميسر (۱۹۵۲) و عيراق (۱۹۵۸) و يه مه ن (۱۹۶۲) سوريا (۱۹۶۳) به لام نه و شو پشانه کاريگه رييان له ناو سنورى ده و له ته کانين دهر نه چوو .

له گه ل هه ره س هينانى يه کيتى سؤفيه ت له سالى ۱۹۹۱ دا، و لا ته يه کگرتوه کان وه ک تاکه زله يزى ده و له تى جيهان مايه وه، نه وه يزه چاوى بپه دو ياره دا پشته وهى جيهان، به جيهانى عه ره بيشه وه، به شينوا زى کى وا که بگو نچيت له گه ل نه خشه کانيدا که بۆ ده سترگتن به سه ر گيتيدا داى پشتوون .

پروژه ي پروژه ه لآتى ناوه راستى گه وره له سالى ۲۰۰۴ دا به دهر که وت، نه و پروژه يه ئامانجيه تى چه ندين ده و له ت له سه رينه ماي ئيتنيکى دابه زرينى . سه ره تاي نه خشه که به دابه شکردنى عيراق بۆ سى ده و له ت ده ستى پيکر دوه وهيوادارين هه نگاوى دوو هم دابه شکردنى و لا تانى تری عه ره ب نه بيت ! .

به وچۆره و لا تانى عه ره بى دابه ش ده کرين و پروژه تايفى و ئيتنيکيه کان جيگه يان ده گر نه وه، تائه و کاته ي عه ره بايه تى له ژير په رده ي چه مکه تايقيه کاندا به ته و اوى خاموش و بزد ده بيت . ته نانه ت دوور نيه ته و اوى نه ته وه که له ناو بچيت نه گه ر زوو به زوو وه ئاگا نه يه ته وه ! .

نه گه ر ئيستا بيست و دوو ده و له تى عه ره بى هه بن، نه و له داهاتودا زياتر له سه د ده و له تى دابه شکراوى ليکترازا و به گوي ره ي مه زه ب و ئيتنيکه جيا جيا کان له ناو چه عه ره بيه کاندا دپنه کايه وه ... ئيدى چه نده يزى کى ديه که په يدا ده بن که په گه زيان به سه ر

په گه زی عه ره بیدا زال د بېټ، به لکو عه رب د بېټه په گه زیکي ده گمن
له داهاتودا. به ودهش وه کو فوکو یاما ده لیت له کوتای میژودا ده زی!

نو واقیعه ی تیایدا ده ژین، نو ده ده سه لمیټی که ته نها عه رب زیانه ومه ندن
له دایرکاریه که ی نه مریکاو زایونیسته کان، نه گه له سه رنو حاله ش به رده وام بن،
بیگومان له میژوو ده کرینه ده ره وه.

هرله بهر نو ده پیغه مبه ر(د.خ) ترساوه لیان وله فموده یه کدا ده فمیت:
(واوه یلا بق عه رب له خراپه یه ک که نزی که وتوته وه). کاتی له هوکاری
نو ده پرسپاری لیکرا، فموی: (له دیواره که ی یاجوج وماجوج نو ونده پوخواوه)
نیجا به هر دوپه نجه ی شایه تومان و په نجه گه وره که ی نه اندازه ی نو پوخواویه ی
نیو دیواره که ی یاجوج و ماجوجی دیاره ی کرد.

ناشکرایه یاجوج وماجوجیش یه کیکن له نیشانه گه وره کانی کوتای هاتنی دنیا
که به وپه پری هیزه وه پاوه ستاوه وله ده رگاده دات.(۱) هه موئه وه ی نوسیومانه و
ده ینوسین وکه سانی جگه له نیمه ش ده ینوسن، هیچ نین جگه له هاواریک بق وه ناگا
هیئانه وه ی عه رب، چونکه فموده که ی پیغه مبه ر(د.خ) زیاتر نه مان ده گریته وه
وه که له موسولمانان ی تر. هرکه سیش سه رنجی حال وپالی موسولمانانی غیره
عه رب بدات، ده بینی بارودوخیان له بارودوخ ی عه رب زور باشتره.

بؤنونه: ده بنین پاکستان نه گه رچی ده وله تیکی هه ژاره، که چی بوته خاوه نی
چه کی نه تومی وله میژه بوته نه دنام له یانه ی نه تومیدا.

ده وله تی مالیزناش یه کیکه له ده وله ته هه ره باشه کانی ناسیا له پووی نابوریه وه.
هه ره ها ولاتانی نیسلامی غیره عه ربی تریش!!

ده وله ته عه ربیه کان مال و سامان ونه وتیان هه یه، به لام خاوه نی هیچ جوړه
هیژیکی سه ربازی وانین که بتوان به هو یه وه دوژمنه کان یان بسله میئنه وه..

داوا له خوی گه وره ده که ین جیهان وازله ناکوکی وپه رته وازه یی بهیټیت له سه ر
یه که وشه ی پاست کو بیټته وه بهرله وه ی کارله کار بترایت.

له‌خواي گه‌وره ده‌پارټينه‌وه ئه‌م کاره‌مان وه‌موو ئیشه‌باشه‌کانی ترمان
لێوه‌ریگری و بیخاته تای ترازوی چاکه‌کانمان له‌و پۆژه‌دا که‌پیتی ده‌گه‌ینه‌وه.
هه‌رخۆشی توانای نه‌وکاره‌ی هه‌یه. درودو ئاشتی و پیزیش برژێته سه‌رگیانی پاکی
پێغه‌مبه‌رو نه‌وه وه‌چه‌کانی تا‌پۆژی دوا‌یی.

دانه‌ر

سکۆتلی
سه‌ید سلاق ۱۶/۱۰/۲۰۰۹ هه‌مین

په راویزه کانی به شی هه ژده

۱- بنواړه کتیبه که مان (اقتربت الساعة) هه روه ما کتیبه که مان (عشرة ينتظرها العالم) که له لایه ن (دار النشر العربی) به وه بلآو کراونه ته وه. فهرموده که ش (سه حیح) هه بوخاری گتپاویه تیه وه له زهینه بی کچی جه حشی خیزانی پیغه مبه ره وه، که گوتویه تی: پیغه مبه ر (د.خ) له خه وه ناگا هاته وه و پوخساری سور هه لکه پابوو، فهرموی: لاله الا الله، واوه یلا بۆ عه رب له خراپه یه ک که نزیک بوه ته وه، نه مرق نه وه نده له دیواره که ی یاجوج وماجوج پوخوا وه. (ئینجا به په نجه گه وره وه په نجه ی شایه تومانی ئاماژه ی به پاده ی پووخانه که کرد).

گلاتیان: ئایا تیاده چین له کاتیکدا پیاوچا کیشمان تیدایه.

فهرموی: به لئ نه گه ر بۆگه نی زیاد بکات.

بۆگه نیش بریتیه له زیناو پیشه که کانی. وه کو پوت وقوتی وشتی ترکه ئیستا به لیشاو له سه رجه م دنیا دا پوو ده دات.